

*Ministry of Education and Science of Ukraine
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Poltava University of Economics and Trade
Azerbaijan State Pedagogical University
University College Copenhagen*

Інститут педагогіки
НАПН України

KØBENHAVNS
PROFESSIONS
HØJSKOLE

УР

**III Всеукраїнська науково-практична
інтернет-конференція з міжнародною участю
«Освітні й наукові виміри географії та туризму»**

*3rd International Scientific and Practical Internet Conference
«Educational and scientific dimensions of geography and tourism»*

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ / COLLECTION OF MATERIALS

*Poltava,
Ukraine*

17 April 2024

УДК 910.1(062)+796.5(062) Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу
О-72 Полтавського національного педагогічного університету імені
 В. Г. Короленка заборонено

Редакційна колегія:

- ТОПУЗОВ О. М.** – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України, віцепрезидент Національної академії педагогічних наук України;
- ФАЗАН В. В.** – доктор педагогічних наук, доктор теологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
- АЛХАСОВ О. К.** – доктор філософії у галузі педагогіки, доцент, завідувач кафедри географії Азербайджану та технології викладання географії Азербайджанського державного педагогічного університету;
- ВІШНІКІНА Л. П.** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
- НАЗАРЕНКО Т. Г.** – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України;
- ШУКАНОВ П. В.** – доктор географічних наук, доцент, професор кафедри туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі;
- КАРПЕНКО Ю. В.** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі;
- КОПИЛЕЦЬ С. В.** – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
- ШУКАНОВА А. А.** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Друкується згідно з ухвалою Вченої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, протокол № 13 від 23.04.2024 р.

Освітні й наукові виміри географії та туризму: матер. III Всеукраїнської науково-практ.
О-72 інтернет-конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 17 квітня 2024 р.) / відп. ред.
 С. В. Копилець. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. 238 с.

Збірник містить матеріали, надіслані до участі у III Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Освітні й наукові виміри географії та туризму». Матеріали збірника висвітлюють актуальні питання модернізації змісту і організації освітнього процесу, що спрямовані на формування професійної компетентності фахівців з географії та туризму на засадах сучасних суспільних потреб, і скомпоновані за тематичними напрямками: модернізація структури, змісту і методики географічної освіти на засадах компетентнісного, діяльнісного та індивідуального підходу до навчання; організація освітнього процесу з географії у змішаному режимі, здійснення освітнього процесу з географії та туризму в умовах війни та подолання наслідків її впливу; природничо-географічні студії: методологія і практика; краєзнавчий підхід до навчання географії у закладах вищої, загальної середньої та позашкільної освіти.

УДК 910.1(062)+796.5(062)

Матеріали друкуються в авторській редакції.
 За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідальні автори.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

**МОДЕРНІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ, ЗМІСТУ І МЕТОДИКИ
ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО,
ДІЯЛЬНІСНОГО ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО
НАВЧАННЯ**

Samoilenko V., Vishnikina L., Fedii O., Shukanova A. GEOINFORMATION TRAINING MODELS AS A TOOL FOR THE MODERNIZATION OF GEOGRAPHIC EDUCATION.....	8
Fedii O., Hansen P. M. GEOGRAPHICAL PRACTICES IN THE FOCUS OF THE COLLABORATION OF THE POLTAVA V. G. KOROLENKO NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY AND THE UNIVERSITY COLLEGE OF COPENHAGEN.....	11
Алхасов О. К. ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ ГЕОГРАФІЇ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ	14
Алхасов Я. К. ІНТЕГРОВАНЕ ПОДАННЯ ЗНАНЬ ІЗ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	16
Біляк О. Б. ПОНЯТТЯ «ГЕОГРАФІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ».....	20
Вішнікіна Л. П. ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ.....	23
Влах М. Р. ДО ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНО- ДОВІДКОВОГО СЛОВНИКА «АНТРОПОТОПОНІМНА КАРТИНА СВІТУ».....	26
Галушка Л. С. КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ.....	30
Галушка Л. С., Табуранський А. О. СУГЕСТИВНЕ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ.....	33
Галушка Л. С., Харченко І. Ю. ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ.....	36
Грушка В. В. ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ..	39
Гудзеляк І. І. ДЕМОГРАФІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ.....	42
Джалалова І. С. ПІЗНАННЯ СВІТУ В 4 КЛАСІ.....	44
Копилець Є. В., Богинська Ю. В. ВИВЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО У ШКІЛЬНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ КУРСАХ.....	47
Копилець Є. В., Ярська-Петрусь І. А. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА».....	50

Савицька К. В. МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	55
Федій О. А., Вагаршакян Я. О. ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ.....	59

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ГЕОГРАФІЇ У ЗМІШАНОМУ РЕЖИМІ. ЗДІЙСНЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ГЕОГРАФІЇ ТА ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ЇЇ ВПЛИВУ

Zamanova N. I. ENSURING THE QUALITY OF EDUCATION IN EXTREME CONDITIONS.....	63
Бабієва Т. О. ІННОВАЦІЙНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ.....	64
Браславська О. В., Рожі І. Г. РОЛЬ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ.....	64
Вовк О. П., Корх Я. С. ВИВЧЕННЯ НЕРУДНИХ КОРИСНИХ КОПАЛИН В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	71
Вовк О. П., Чижевський Т. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОЛЬОВОЇ ГЕОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	73
Давиденко О. О., Давиденко А. М. МОДЕЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ.....	76
Кулаков А. М. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ГЕОГРАФІЇ.....	78
Лісневська Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОХОДУ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ В НИХ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ.....	82
Назаренко Т. Г. СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО (ЗБАЛАНСОВАНОГО) РОЗВИТКУ В СФЕРІ ТУРИЗМУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	85
Романчук Р. С. ВИКОРИСТАННЯ КАРТОГРАФІЧНИХ ОНЛАЙН-РЕСУРСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ.....	88
Щука Г. П., Безрученков Ю. В. МЕНТОРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ТУРИЗМУ.....	92

РОЗДІЛ 3

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ: МЕТОДОЛОГІЯ І ПРАКТИКА

Войтків П. С., Іванов Є. А., Кладько Т. Я. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ БРОДІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЗОЛОЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	94
Грицевич В. С. КЛАСИФІКАЦІЇ СТРАВ ПРИ ВИКЛАДАННІ	

ДИСЦИПЛІНИ ВІЛЬНОГО ВИБОРУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ «КУЛІНАРНА ГЕОГРАФІЯ».....	99
Закалюжний В. М. ВПЛИВ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ НА ГЕОЛОГІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ.....	102
Єрмаков В. В. АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ГІДРОМЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЛТАВЩИНИ.....	105
Коваль Є. Ю., Корнус А. О. АНАЛІЗ ВІТРОВОГО РЕЖИМУ ПІД ЧАС ГРОЗОВОЇ АКТИВНОСТІ НА ПІВНОЧІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	106
Сарнавський С. П., Гребінь В. В. РІВНЕВИЙ РЕЖИМ ЛІВИХ ПРИТОК СЕРЕДНЬОГО ДНІПРА.....	111
Федій О. А., Косенко О. М. ГІС В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ БАСЕЙНУ РІЧКИ ВОРСКЛИ.....	115

РОЗДІЛ 4

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ: ТЕОРІЯ, УКРАЇНОЗНАВСТВО, КРАЇНОЗНАВСТВО

Aliyeva S. X. THE BIG CITY OF THE CENTRAL ARAN ECONOMIC-GEOGRAPHIC REGION – MINGACHEVIR.....	117
Mammadov M. Kh. ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL BASIS OF ECOLOGICAL IMPROVEMENT OF PRODUCTION IN AZERBAIJAN....	119
Котик Л. І. ЛЬВІВСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ.....	124
Федій О. А., Гасанова С. УКРАЇНА – АЗЕРБАЙДЖАН: ГЕОПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ КРАЇН ТА СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО.....	130
Федій О. А., Нечеталюк В. О. ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ МІСТ ПОЛТАВЩИНИ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (НА ПРИКЛАДІ ЛОХВИЦЬКОЇ ОТГ).....	133
Шуканов П. В., Шуканова А. А. ІЄРАРХІЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ СИСТЕМ В РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	136

РОЗДІЛ 5

ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ Й ТУРИЗМУ. ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З ТУРИЗМУ

Василенко А. І., Пацюк В. С. ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТА СОЛІДАРНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ, ЇХ СПЕЦИФІКА ТА ЗНАЧЕННЯ.....	140
Гладкий О. В., Жученко В. Г. ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ МІСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В МІСТІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ.....	144

Дишкантюк О. В., Власюк К. В. МАЙБУТНЄ ОСВІТИ І НАУКИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ: ПІДХІД ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	149
Дмитренко В. І. ТРАНСКУЛЬТУРНІ МУЗЕЇ ЯК ОБ'ЄКТ ТУРИЗМУ....	153
Дробиш Л. В. ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З ТУРИЗМУ ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВ НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ.....	155
Звягольська І. М., Дерев'янюк Т. В. МЕДИЧНА МІКРОБІОЛОГІЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗНАЧИМИХ ГАРАНТІВ ЯКОСТІ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОРОЖУЮЧИХ ЛЮДЕЙ.....	160
Колотуха О. В., Савченко В. В. ГЕОПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ ТА ЛОГІСТИКА МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТСЬКИХ ПОТОКІВ НА ПОЧАТОК 2024 РОКУ.....	164
Логвин М. М., Логвин Д. М. ПІДПРИЄМНИЦТВО У СФЕРІ ТУРИЗМУ: ВИКЛИК ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВІДРОДЖЕННЯ...	168
Мельник М. В. ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ПОШИРЕННЯ РЕСУРСІВ ПРИГОДНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	170
Михайліченко Г. І., Лисяна В. О. ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ТУРОПЕРЕЙТИНГУ.....	173
Множинська О. В. РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ПИРЯТИНЩИНІ.....	177
Непокупна Т. А. ЕЛЕМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ.....	181
Пустовіт Н. А., Гудкова Н. В. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ УСТАНОВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ.....	183
Смирнов І. Г., Любіцева О. О., Гринюк Д. Ю. «ЛЕМКІВСЬКА ВАТРА»: МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ...	187
Смирнов І. Г., Любіцева О. О., Гринюк Д. Ю. ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНД ІЗРАЇЛЮ: «ДОРОГА ГАНДІ».....	187
Тараненко О. О. ПІДПРИЄМНИЦЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ.....	196
Федій О. А., Бурчак К. Д. ВИКОРИСТАННЯ ФОТОГРАММЕТРІЇ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	198
Шевченко Б. О. ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ.....	200

РОЗДІЛ 6

КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ, ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Гайда Л. А. ПРИРОДНИЧІ МУЗЕЇ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЯК ФОРМА

ЗАЦІКАВЛЕННЯ УЧНІВ ГЕОГРАФІЄЮ І ТУРИЗМОМ.....	204
Гнатюк В. В., Гнатюк С. С. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНТЕРАКТИВНИХ ЕКСКУРСІЙ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ.....	209
Кізенко О. П. НАБУТТЯ ПРАКТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ГЕОЛОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ГУРТКОВІЙ РОБОТІ.....	212
Копилець Є. В. «ТОПОГРАФІЧНИЙ ОПИС ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ» ФЕДОРА КАРУНОВСЬКОГО (1809 Р.) ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ З ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА.....	215
Корнієнко С. І. КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	218
Мовчан В. В. РОЛЬ КРАЄЗНАВЧО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ПРИРОДНИЧИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІЧКИ ХОРОЛ У ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	219
Мовчан С. А. ТУРИСТИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО В СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	224
Наровлянський О. Д. ОСВІТНІ ЕКСКУРСІЇ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ.....	226
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	232

РОЗДІЛ 1
МОДЕРНІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ, ЗМІСТУ І МЕТОДИКИ ГЕОГРАФІЧНОЇ
ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО, ДІЯЛЬНІСНОГО ТА
ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ

GEOINFORMATION TRAINING MODELS AS A TOOL
FOR THE MODERNIZATION OF GEOGRAPHIC EDUCATION

V. Samoilenko

viksam1955@gmail.com

L. Vishnikina

lpvishnikina@gmail.com

O. Fedii

fedy.alexander@gmail.com

A. Shukanova

shukanova0707@gmail.com

Department of Geography, Methodology of Teaching and Tourism
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University,
Poltava (Ukraine)

Based on our previous works [1-4], it should be noted that geoinformation training models are a powerful tool for the modernization of geographic education, primarily during distance learning in war conditions. At the same time, the contentual typification of such models is very important, which significantly increases the effectiveness of their application. Under such conditions, geoinformation training models can be divided into the following principal types: general models, special models and combined models.

General geoinformation training models are single or combined digital cartographic models of all types and integrated graphic-sign geographic training models of certain types, such as schematic maps, value-by-area maps etc.

The first subtype of special geoinformation models includes models of rendering, i.e. complex building of three-dimensional images. Among them image Digital Elevation Models (*DEM*) dominate in the domain of geography training. The Digital Elevation Model is a digital image of a topographic surface created, firstly, using a raster elevation model in the form of a set of surface elevations at regular network points, considering that *DEM* at the same time is the *United States Geological Survey* standard. Secondly, such image can be created with the help of vector model *TIN*, i.e. the triangulated irregular network, which initially uses a mentioned elevation set at points of the irregular network ([2, 4]).

Special geoinformation models also includes 'draping' models. They are developed using the projecting plane digital layers on a three-dimensional image, usually *DEM*. These layers can be vector and raster thematic geographic maps, etc., resulting in three-dimensional presentation, which is optimal by visualization.

Models of kinematic animation or dynamic interactive visualization of three-dimensional images, being a subtype of special geoinformation models, are usually

also based on *DEM*. However, they simulate movement of 'viewers' (students or pupils) across a particular geographic terrain under study, with a possibility of stops in the required places of such virtual trip. Quite often, this terrain is simulated from a bird-eye view or an aircraft board, which regard to the so called 'interactive fly-around models'. Sometimes weather conditions, etc. are visualized in addition to enhance the presence effect of models.

The next subtype of special models is routing optimization models. Routing is a geoinformation model task for finding the most efficient route between nodes of a network. This route means the least-cost by resources, efforts, etc. distance between two points of a digital layer. Routing optimization models can be very useful in the process of geography training, in particular, for regional studies. For example, these models are used when determining optimal, from the point of view of training purposes, physical load of students or pupils and other factors of the route and the rules of movement along real geographic objects of study, including by motor transport, hiking or ecological trails, etc. Models are also useful for determination of such routes and trails. It is expedient to use mobile computer and position-navigating hardware-supporting training tools during the work with routing optimization training models directly in the field. Such approach can improve the direct use of available digital geographic training and research information and its storing.

Modern training and research geoinformation models are intended for formation and development of students' or pupils' creative abilities. Due to this use, specific features of geographic processes and phenomena or factors of environment state deterioration as a result of military operations etc. become available for monitoring, study and research.

A typical example of self-training models, as a subtype of special geoinformation models, is the *MAP* data raster model. This model is successfully applied worldwide ([2-4]) as a training tool in geoinformatics. It is effective for students or pupils to acquire expertise of computer-aided organizing of spatial databases.

Special geoinformation training models include also an electronic map that plays a special role among multimedia training tools. In addition, it is a component of appropriate electronic textbooks and manuals, electronic atlases, libraries, databases etc. The electronic map is a set of thematic digital layers of data and their visualization software with storage of this map (layers) on certain holders of information storage media, including information network storage media ([2, 4]). Visualization process means in the geoinformation terminology both projecting and generating of text, images, map images and other graphics more often on the monitor screen based on specific output digital data and regulations and algorithms of their exchange.

As a rule, students or pupils use not only separate electronic maps but also electronic atlases. The electronic atlas is a multimedia integrated information tool, stored on a holder of information storage medium. It contains a systematized set of electronic maps, developed according to the unified program and selected thematic scope, as well as other types of digital information and the necessary visualization software of the atlas.

The following models, not considered above, can be qualified as other special geoinformation training models. In particular, firstly, they are models of digital layers overlay contributing to development of students' or pupils' combinative skills. Secondly, they are models of information-network viewing of geospatial data, provided by Internet resources, primary by the cartographic web-services with two- and three-dimensional visualization of the Earth's surface and other sources of geospatial data, in particular ([1]):

- the *World Wind* program, which is managed by *NASA* (*abbr.* from the *National Aeronautics and Space Administration*, which is an agency of the US government). This program during its use requires the involvement of specialists in geoinformation technologies;

- the *Google Earth* project, the convenient interface of which is intended for an untrained user, allowing him to create even his own layers with a given classification and assigned attributes and the possibility of data exchange;

- the *Digital Earth* project, which develops an essential relational bases of global geospatial data, which are easily visualized and useful both for geographers and a wide range of other users;

- data of the Earth remote sensing related to the satellite program *Landsat*, which is managed by *NASA* and the *USGS* (*abbr.* from the *United States Geological Survey* – a government research institution in the scope of Earth sciences);

- collections or atlases of basic and thematic geographic information, presented in the form of maps, digital layers, etc. (for example, *ArcGIS Living Atlas of the World*), sometimes combined with data in a global network in a specified manner;

- interactive raster land cover map of the *Climate Change Initiative* program (CCI-LC Map) developed by the *European Space Agency* (*ESA*);

- interactive raster land cover map of the *GlobeLand30* cartographic web-service operating by the *National Geomatics Center of China* (*NGCC*), etc.

Combined geoinformation training models, as the third type, integrate useful visual and training properties of general and special geoinformation models. The most interesting examples of such integration are:

- models of general digital maps of points and contour lines and special image *DEM* in the form of a digital block diagram with a given viewing angle;

- models of a general digital map of a topographic surface presented in contour lines with *DEM* image.

Modern geoinformation training models have a huge potential for the progressive improvement of geographic education in Ukraine on the basis of its global interoperability.

References

1. Samoilenko V., Bilous L. Designing geoinformation systems: textbook (electronic version, in English and Ukrainian). *Kyiv: Nika-Tsentr*. 2024. 254 p.
2. Topuzov O., Vishnikina L., Samoilenko V. et al. Modernization of Geographic Education at High School: Geoinformation Training Models. *Information Technologies and Learning Tools*. 2019. Vol.73. №5. P.174-184.
3. Samoilenko V. M., Oliinyk Y. B., Vishnikina L. P., Dibrova I. O. Training of geography: conceptual-terminological dictionary. *Kyiv: Nika-Tsentr*. 2014. 352 p.

4. Samoilenko V. M. Geographic information systems and technologies: electronic textbook. Version 1.0. Kyiv: Nika-Tsentr. 2012. CD, ISBN 978-966-521-585-1. 39.0 p.s.

**GEOGRAPHICAL PRACTICES IN THE FOCUS OF THE
COLLABORATION OF THE POLTAVA V. G. KOROLENKO NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITY AND THE UNIVERSITY COLLEGE OF
COPENHAGEN**

O. A. Fedii

[*fediy.alexander@gmail.com*](mailto:fediy.alexander@gmail.com)

*Department of Geography, Methodology of Teaching and Tourism Poltava V. G.
Korolenko National Pedagogical University, Poltava (Ukraine)*

P. M. Hansen

[*pmb@kp.dk*](mailto:pmb@kp.dk)

University College Copenhagen, Copenhagen (Denmark)

Geographic practices are an integral element of student learning. At the Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko, educational field practices are especially relevant for the preparation of students under the educational and professional program «Secondary Education (Geography)». They are necessary in the preparation of future geography teachers and specialists in local history and tourism activities, as they are aimed at forming students' local knowledge competence, the ability to apply theoretical knowledge in practical work, form a scientific worldview, develop creative thinking, teamwork, initiative.

Extensive experience in organizing and conducting educational practices at the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University became a component of the project of international credit mobility under the Erasmus + EU program for education with the University College of Copenhagen (Denmark). The exchange of experience between teachers of educational institutions was implemented in 2019 together with students of Poltava University.

Recommendations on the organization and conduct of educational practices for geographer students were provided by O. Baranovska, M. Baranovskyi, M. Biletskyi, K. Borysenko, S. Bortnyk, L. Bulava, I. Wanda, O. Danylchenko, O. Kovtonyuk, A. Cornus, O. Cornus, L. Kotyk, T. Lavruk, B. Neshataev, O. Pidkova, M. Proskurniak, N. Stetsyuk, V. Smal, I. Smal, S. Syutkin, D. Kholyavchuk, T. Shovkun. The applied aspects of geographical educational practices of *Ivan Franko National University of Lviv* [1], *Sumy State Pedagogical University A. S. Makarenko* [1; 4], *Yuri Fedkovich Chernivtsi National University* [3], *Taras Shevchenko National University of Kyiv* [5] and other higher education institutions of Ukraine should be especially noted.

Educational comprehensive local history and geography field practice for students is aimed at practicing the skills of researching natural and socio-economic objects in the field, namely, studying the regularities of physical and geographical objects and processes in mountain landscapes and the territorial organization of the population and economy of the Carpathian region Practice is a logical continuation of

education, combining theoretical training and practical activities of students. To achieve the goal, three stages are provided by the practice: preparatory, applied and chamber.

The preparatory stage is necessary for the development of the route and the preparation of documents, the ordering of vehicles for transportation to the places of practice, the preparation of various equipment for research, the preparation of a three-course meal menu, etc. Special attention needs to be paid to the preparation of a weather station for measuring temperature and air humidity and GPS navigators that will record the location of observation points.

One of the practical stages of the practice was organized to the top of Mount Hoverla (Figure 1) and to Lake Nesamovyte (Figure 2), during which the students performed the following tasks:

1) practiced the skills of working with the GPS navigator «Garmin eTrex Touch 35», namely: setting the device, laying a path on a Google map, fixing observation points and measuring the distances between them;

2) practiced the skills of working with the «CAST NEW Bresser» weather station, namely: setting the device, fixing the temperature and humidity of the air at observation points at different heights, analyzing the results of field microclimatic observations.

In accordance with the practice program, future geography teachers consolidated the theoretical knowledge obtained during the study of the disciplines «Meteorology and climatology», «Hydrology», «Geology with the basics of geomorphology», «Cartography with the basics of topography», «Basics of the theory of social geography». Students gained experience in conducting hydrological measurements, studying the change of natural components with height (altitude girth) and their dynamics under the influence of human activity, in working with a topographic map, and in settlements they studied the peculiarities of folk crafts of the Hutsul Region.

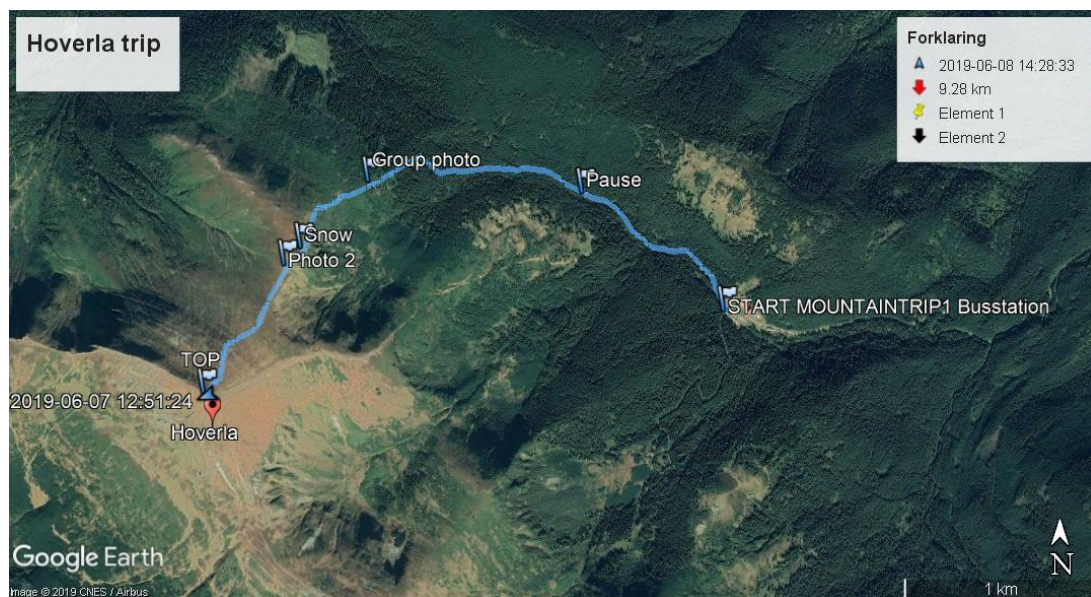

Figure 1. The route to Mount Hoverla and observation points on the route

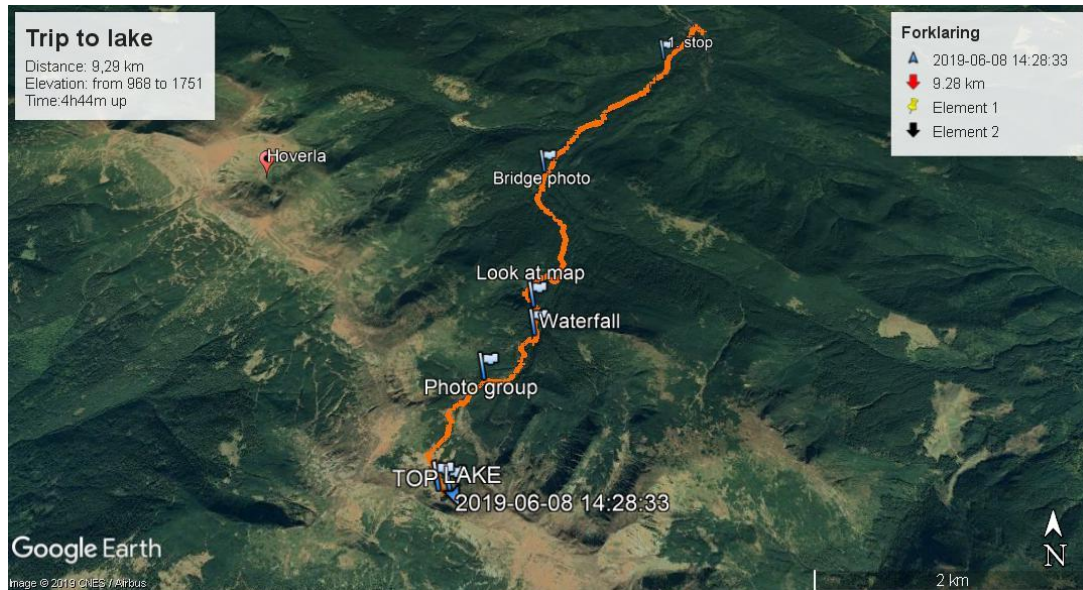

Figure 2. The path to Lake Nesamovite and observation points on the route

The results of the chamber stage of practice were presented by developed maps, constructed profiles of mountain landscapes, calculations of meteorological indicators with graphs and diagrams.

Educational complex local history and geography field practice allowed students not only to consolidate and expand knowledge about physical and geographical regularities in mountain landscapes and socio-economic features of the development of the Carpathian region, but also to acquire skills in the organization of training among natural and social objects, expanded outlook and scientific erudition of future geography teachers.

References

1. Білецький М. І., Ванда І. В., Котик Л. І. (2015). Методичні рекомендації до проходження економіко-географічного розділу навчальної комплексної фізико-економіко-географічної практики студентів географічного факультету : навч. посібник. Львів : ЛНУ ім. І. Франка. 64 с.
2. Данильченко Олена, Корнус Олеся, Корнус Анатолій, Сюткін Сергій, Нешатаєв Борис (2018). Практична підготовка географів: стан і проблеми. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*, (27), С. 28–34. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2018-27-04>
3. Загальногеографічна практика: організація, методи й маршрути : Х-431 метод. реком. (2017) / уклад. : Д. І. Холявчук, М. М. Проскурняк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 76 с.
4. Корнус А. О., Корнус О. Г., Сюткін С. І., Данильченко О. С. (2018) Навчальна практика з географічних дисциплін : навч.-метод. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. 100 с.
5. Підкова О. М., Лаврук Т. М. (2019.) Навчальна географічна професійно-орієнтована практика: теоретико-методологічні аспекти та досвід проведення. *Науковий вісник ХДУ. Серія Географічні науки*. Випуск 10. С. 202–208. URL: <https://gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/view/266>

ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ ГЕОГРАФІЇ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

О. К. Алхасов

o.alxasov@gmail.com

*кафедра географії Азербайджану та технології викладання географії
Азербайджанського державного педагогічного університету, м. Баку*

Упровадження нової, курикулярної моделі в навчанні географії зумовило розробку нових навчально-методичних комплектів (НМК), підручників, методичних посібників, робочих зошитів з географії. Окремі курси зі шкільної географії в уніфікованому вигляді включені в єдиний курс шкільної географії. Весь обсяг навчально-дидактичної інформації шкільної географії з VI по XI клас представлений трьома змістовими лініями, кожна з яких складається з окремих змістових стандартів і підстандартів, що відображають основні компетенції з географії, якими мають володіти учні до кінця навчання. Змістові стандарти (підстандарті) сформульовані у вигляді дескрипторів, що слугують для опису основного смислового змісту предмета. Саме в такому ракурсі створюється нове покоління НМК з географії в середніх загальноосвітніх школах Азербайджану.

НМК з географії, розроблений на основі державних стандартів та курикулуму для ступеня повної середньої освіти, відповідає змістовим стандартам і результатам навчання, правилам організації навчального процесу та концепції оцінювання, представленим у нормативному документі.

При розробці підручників з географії було враховано такі принципи:

- розвиток логічного, критичного, творчого мислення учнів;
- формування навичок роботи з ІКТ (збирання, узагальнення, систематизація інформації, її подання, складання графіків і діаграм);
- створення умов для освоєння доступних способів вивчення природи та суспільства (дослід, спостереження, опитування тощо з отриманням та аналізом інформації з Інтернету та навколишнього світу);
- розвиток комунікативних навичок (навичок групової роботи, спілкування, прийняття спільного рішення);
- розвиток навичок самоосвіти, самоперевірки, рефлексії своєї діяльності;
- засвоєння основ екологічної грамотності, елементарних правил моральної поведінки у світі природи та людей, норм здоров'язбережувальної поведінки в природному та соціальному середовищі [4].

На прикладі аналізу підручника з географії для 11 класу нами виявлено, що укладачі приділяють увагу точності, наочності, сучасності поданої в підручнику інформації, її логічній та хронологічній послідовності, дотриманню принципу викладу від простого до складного, від відомого до невідомого [3]. Матеріали в підручнику враховують вікові особливості учнів. Текст, основні поняття та висновки подано в простій, зрозумілій формі.

Книга містить велику кількість практичних прикладів, графічних, табличних ілюстрацій, карт, які допомагають засвоєнню поданого матеріалу.

Велику увагу приділено інтерактивності підручника – враховано як внутрішньопредметну, міжпредметну інтеграцію, так і інтеграцію з реаліями життя.

Особливу увагу приділено в підручнику аналізу та оцінюванню процесів і явищ, що відбуваються в природі та економіці республіки.

Зміст параграфів було згруповано за блоками з урахуванням етапів інтерактивного уроку.

На початку кожного розділу подано список тем, що подаватимуться в даному розділі, і загальну анотацію розділу. На третій сторінці пропонуються завдання для діагностичного оцінювання учнів. Мета цих завдань – перед вивченням розділу, протягом короткого часу, виявити прогалини в знаннях учнів, дати необхідні пояснення та рекомендації для їх усунення.

Для раціонального використання навчального часу ці завдання можна запропонувати учням виконати вдома перед вивченням розділу. У цьому разі на уроці разом із викладачем розбираються лише ті завдання, які виявилися важкими для учнів. Завдання мають лише діагностичний характер.

До числа методичних нововведень при створенні підручників з географії слід зарахувати й те, що майже в усіх підручниках дидактичний матеріал згруповано за нижченаведеними темами з урахуванням етапів активного уроку.

Вам відомо. Інформація цього блоку передбачена для відновлення в пам'яті учнів знань, отриманих у початкових класах і необхідних для засвоєння нової теми. Вона подана в узагальненій формі. Учитель може скористатися нею для створення мотивації.

Дослідження. Цей блок дидактичної інформації передбачає дослідницьку діяльність учнів. Вона може бути реалізована по різному: аналіз текстової інформації, робота з картами, картосхемами, малюнками, графіками та діаграмами, практичні роботи. Діяльність здебільшого передбачає індивідуальну роботу та обговорення результатів роботи з усім класом. Вона дає змогу вчителю провести діагностичне оцінювання – з'ясувати готовність учнів до засвоєння нової теми та відповідно скоригувати свою подальшу діяльність. Для учнів ця діяльність до того ж є хорошою мотивацією, адже в результаті узагальнення інформації, аналізу та узагальнення отриманих результатів вони доходять певних висновків, які знайдуть або підтвердження, або спростування в ході вивчення нової теми.

Зміст тексту. Теоретичний виклад матеріалу. Передбачає самостійне вивчення за допомогою методів роботи з текстовим матеріалом.

Діяльність. Завдання блоку допомагають глибше осмислити зміст текстової інформації, розвивають практичні навички.

Застосуйте вивчене. Завдання формують навички використання засвоєної інформації та набутих умінь у нових ситуаціях. Передбачають парну та групову роботу.

Інформаційний фонд. Поглиблена інформація за темою. Передбачена для використання вчителем при диференційованому підході до організації навчання. Розрахована на учнів з вищими показниками навчання.

Перевірте вивчене. Запитання та завдання спрямовані на перевірку результатів навчання. Перше завдання на розуміння, друге – на аналіз і застосування засвоєної інформації.

Рефлексія. Виконання завдання дасть змогу не лише вчителю, використовуючи рубрики, визначити рівень досягнення результатів навчання учнем, а й учням провести самоаналіз, зіставивши свої відповіді з теоретичним матеріалом тексту.

Інтеграція. Завдання цього блоку інтегрують географічну інформацію з інформацією інших предметів – фізики, хімії, математики, мови.

Це цікаво. Фактологічний матеріал розширює теоретичний матеріал підручника цікавою для учнів інформацією.

Подібний ракурс подання змісту предмета географії за класами забезпечує найбільшу ефективність навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Алхасов О. К. Методика преподавания географии. Баку: Elm və təhsil, 2013. 365 с.
2. Сейфуллаева Н. С. Методика преподавания географии. Баку, 2011. 250 с.
3. Сейфуллаева Н., Имрани З., Шабанова Е. Учебник по географии для 11-х классов общеобразовательных заведений. Баку: Vakinəzğ. 208 с.
4. URL: <https://www.kurikulum.az>

ІНТЕГРОВАНЕ ПОДАННЯ ЗНАНЬ ІЗ ГЕОГРАФІЇ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Я. К. Алхасов

a-yashar@rambler.ru

кафедра методики викладання іноземних мов Бакинського слов'янського університету, м. Баку

На сучасному етапі розвитку азербайджанського суспільства іноземні мови виступають важливим фактором у політичному, економічному та культурному житті країни, у залученні громадян Азербайджанської Республіки до багатств світової науки, літератури та культури. У зв'язку з цим в Азербайджані надається велике значення подальшому вдосконаленню всієї системи іншомовної освіти.

В останні 15 років в Азербайджані здійснюється перехід шкільного навчання російської мови на курикулярну модель, за якої основна увага спрямована на визначення та опис системи планованих результатів, сформульованих у вигляді мовленнєвих компетенцій. Курикулум – це багатоаспектний і концептуальний за своїм змістом документ, що охоплює весь курс навчання, визначає зміст і обсяг знань, умінь, навичок, що підлягають обов'язковому засвоєнню, а також зміст розділів і тем із розподілом їх за роками навчання, реалізація якого спрямована на досягнення певних результатів [2].

Суттєво важливим і якісно новим у курикулумі є те, що зміст навчання пропонується не як перелік тем, а у вигляді змістових ліній і стандартів.

У курикулярній моделі навчання іноземних мов зміст вирізняється гнучкістю, представлений у вигляді стандартів за змістовними лініями (аудіювання, говоріння, читання, письмо та мовні правила) і визначений на інтегративній основі.

У зв'язку з упровадженням курикулуму в систему освіти нашої республіки, інтеграція набуває іншого «статусу»: її розглядають як дидактичний принцип, який передбачає встановлення та систематизацію стандартних зв'язків між усіма компонентами змісту навчання з метою формування в учнів цілісного й неподільного способу світу та спрямування їх на розвиток і саморозвиток [2, с. 480].

Відомо, що інтеграційні процеси в освіті – явище досить складне, комплексне та багатостороннє за різновидами свого прояву.

У дидактичній літературі інтеграцію в навчальному процесі розглядають у зв'язку з психофізіологічним механізмом поетапного переходу представлених у матеріальній або матеріалізованій формі відомостей зовнішнього плану у внутрішній [4].

Стосовно навчання РКІ поняття «інтеграція» набуває кількох значень:

- створення в учня цілісного і системного уявлення про навколишній світ. Унаслідок такої інтеграції учень отримує ті мовні знання, які відображають пов'язаність окремих частин світу як системи, учень із перших кроків уявляє світ як єдине ціле, у якому всі елементи пов'язані (наприклад, міст як частина мови, іменник чоловічого роду, однини, називного відмінка, споруда через річку або яр, що з'єднує два береги, два міста, дві країни, два континенти).

- знаходження спільної платформи зближення знань із різних предметів. На стику вже наявних традиційних різнопредметних знань учні отримують дедалі нові уявлення про явища навколишнього світу, систематично доповнюючи їх і розширюючи (рухаючись у пізнанні по спіралі).

- як результат – розумовий і мовленнєвий розвиток учнів.

Інтеграція в навчанні РКІ характеризується діалектичним характером сучасного наукового стилю мислення. Для учнів спостереження досліджуваного об'єкта виступає не ізольованим елементом. Встановлення зв'язків між різними формами розумових процесів і предметною дією, забезпечує цілісність навчальної діяльності учнів, її системність. Наприклад, для учнів-азербайджанців слово «север» уже не тільки як загальноживаний неживий іменник чоловічого роду однини в називному відмінку, що має значення «одна з чотирьох сторін світу (сторін горизонту), протилежна півдню», «один із двох географічних полюсів (полярних точок)», а й є холодним місцем нашої планети, де розташовано Північний льодовитий океан і т. д.

Отже, інтегроване подання змісту навчання російської мови, здійснюване на внутрішньо-предметному та міжпредметному рівнях, має на меті формування цілісного уявлення про явище і предмет, які вивчаються. Інтеграція як одна з важливих умов реалізації курикулуму передбачає укрупнення лінгводидактичної одиниці. Останнє згодом, у підручниках, виступає змістовними стандартами конкретних уроків.

Тому зміст навчання іноземних мов має бути визначений з урахуванням вищевказаних особливостей іноземних мов і містити як лінгвістичний, так і етнокультурознавчий компонент, що відображає, з одного боку, азербайджанознавство, з іншого – країнознавство, та представлений зразками художньої літератури, творів мистецтва, історичних фактів двох народів. Наприклад, вивчення кольорів можна пов'язати з розбором речення «Каждый охотник желает знать, где сидят фазаны», у якому початкові літери слів відповідають початковим буквам кольорів веселки (червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий). Відповідність в азербайджанській мові (Qarı nənə saçlarını uyub maraqla güzgüyə baxdı) може слугувати суттєвим закріпленням теми кольорів для азербайджанських учнів (qırmızı, narıncı, sarı, yaşıl, mavi, göy, bənövşəyi).

Подібні невеликі фольклорні тексти мають бути ширше представлені в підручниках, бо: а) кожний із них моделює конкретну мовленнєву ситуацію; б) уся його лексика стає активною; в) легко запам'ятовується та відтворюється в мовленні.

Нам здається, що яскравим проявом інтеграції при збагаченні лексичного запасу учнів іноземними словами може бути застосування такого важливого лінгводидактичного прийому, як коментування географічних термінів. Наприклад, слово «мост» (köprü) розглядається як неживий, загальний іменник чоловічого роду, що має лексичне значення «споруда, зведена над будь-якою перешкодою, наприклад, через водойму, яр, призначена для переходу, переїзду людей, транспорту».

Викладач, розширюючи уявлення учнів, зазначає, що міст на річці Дунай об'єднує два міста Буда і Пешт (Угорщина). У межах Будапешта є 15 мостів (11 автомобільних, 2 залізничних і 2 суміщених) через річку Дунай і його рукави. Далі викладач розповідає про те, що міст може об'єднати дві держави - Туреччину та Азербайджан. Міст, іменованій «Ümid» («Надія») через річку Араз на азербайджансько-турецькому кордоні, яким проходить єдиний автошлях, що зв'язує Нахчиванську Автономну Республіку (ексклав Азербайджану) з братньою Туреччиною. Або ж інший приклад: Channel Tunnel, також іноді просто Eurotunnel) – двоколіїний залізничний тунель завдовжки близько 51 км, з яких 39 км проходять під протокою Ла-Манш. З'єднує континентальну Європу з Великою Британією залізничним сполученням.

Звернемося до іншого прикладу. Міст мучеників – перший висячий міст через Босфорську протоку, відкритий 29 жовтня 1973 року до 50-річчя встановлення Турецької Республіки. Міст був споруджений німецькою фірмою Хохтіф і англійською фірмою Клівленд Інжиніринг. Він з'єднує Європу та Азію в межах турецького міста Стамбул.

У 2024 році в Азербайджані відбудеться 29-та сесія Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату – COP29. Рішення про це ухвалили на пленарному засіданні COP28, яке відбулося в Дубаї 11 грудня 2023 року. За словами Президента Азербайджану Ільхама Алієва, «Досі приймав безліч міжнародних заходів і гідно проводив їх. Однак COP29 не йде в жодне

порівняння із заходами, організованими досі. Протягом двох тижнів Баку стане центром світу і прийме близько 70-80 тисяч іноземних гостей».

Нагадуємо, що Рамкова конвенція ООН про зміну клімату – це угода, підписана на Саміті Землі в Ріо-де-Жанейро в червні 1992 року з метою запобігання небезпечному втручанню людини в кліматичну систему. Аббревіатура COP (Conference of Parties) означає «Конференція сторін».

Конференція сторін є вищим законодавчим органом, що контролює реалізацію Рамкової конвенції про зміну клімату. Сторонами Конвенції є 198 країн. Якщо у сторін немає іншого рішення, COP проводиться щорічно. Перший захід COP відбувся в березні 1995 року в Берліні, а її секретаріат розташований у Бонні.

Головування в COP переходить до однієї з країн п'яти регіонів ООН – Африки, Азії, Латинської Америки, Карибського басейну і Європи, зокрема Центральної, Східної та Західної, на основі ротації. У цих регіонах, у свою чергу, серед країн групи дотримується черговість головування. Рішення про головування Азербайджану в організації було ухвалено на основі одноголосної думки країн Східноєвропейської групи. До речі, поряд з Азербайджаном, свою кандидатуру на проведення COP29 висунули також Вірменія та Болгарія. У результаті прямих переговорів між Адміністрацією Президента Азербайджанської Республіки та Апаратом прем'єр-міністра Вірменії у спільній заяві, зробленій 7 грудня минулого року, було оголошено, що Вірменія зняла свою кандидатуру на користь Азербайджану. Після цього такий самий крок щодо своєї кандидатури зробила і Болгарія.

Проведення конференції COP29 можна вважати найважливішою подією 2024 року для Азербайджану і логічним продовженням стратегії переходу країни до «зеленої» економіки. Відповідно до цієї місії Розпорядженням Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва 2024 рік було оголошено в Азербайджані «Роком солідарності в ім'я зеленого світу».

«Азербайджан як нафтогазова країна проявить себе і в цій сфері, і кожен у світі ще раз побачить, що наш порядок денний пов'язаний із «зеленою» енергією. Створення «зелених» видів енергії та транспортування «зеленої» енергії на світові ринки наразі є пріоритетом нашої енергетичної політики», – наголосив Президент Ільхам Алієв на нараді, яка відбулася 15 грудня минулого року у зв'язку з проведенням у країні COP29. Після такої розлогої дидактичної преамбули викладач переходить до розкриття кольорів веселки – зелений, червоний, помаранчевий.

Кілька десятків років тому люди навіть і не замислювалися про те, якої колосальної шкоди вони завдають природі, спалюючи деревину, видобуваючи нафту, газ і вугілля. Але з розвитком технологій з'явилися нові джерела енергії, які не виробляють відходів! Така енергія називається «зеленою», бо не завдає шкоди нашій улюбленій матінці-природі. Зелена енергія – енергія з природних ресурсів, які є поновлюваними або невичерпними за людськими масштабами. Основний принцип використання відновлюваної енергії полягає в її вилученні з процесів, що постійно відбуваються в навколишньому середовищі, або поновлюваних органічних ресурсів і наданні для технічного застосування.

Поновлювану енергію отримують із природних ресурсів, як-от: сонячне світло, водні потоки, вітер, припливи та геотермальна теплота, що є поновлюваними (поповнюються природним шляхом), а також із біопалива: деревини, рослинної олії, етанолу.

Червона лінія або Червона межа, яку не можна «перетинати» – у політиці позначення межі терпіння однієї зі сторін – позиції, у разі порушення якої «безпека більше не гарантована». Зазвичай червону лінію відкрито повідомляють опонентам, щоб утримати його від вчинення незворотних дій. У техніці переговорів, однак, червоною лінією є граничні поступки, які можна зробити іншій стороні, не знецінюючи угоду – така червона межа, природно, зберігається в секреті.

Запроваджений у зв'язку з коронавірусом COVID-19 карантин на всій території Росії, України передбачав поділ усіх регіонів на чотири зони – «зелену», «жовту», «помаранчеву» і «червону», залежно від епідеміологічної ситуації в кожному окремо взятому. У кожній з епідеміологічних зон встановили різні карантинні обмеження. Найм'якші – у «зеленій» зоні, найжорсткіші заборони чекають на регіони «червоної» зони.

Успішна реалізація курикулуму з іноземних мов в азербайджанській школі багато в чому залежить від інтегрованої подачі лінгводидактичного матеріалу у вигляді подібних історико-географічних коментарів і вкраплень різнопредметних знань.

Список використаних джерел

1. Алхасов Я.К. Историко-этимологический комментарий в обучении иностранным языкам. *Преподавание иностранных языков*. Баку, 2008. № 1. С.40-48.
2. Предметные куррикулумы для I-IV классов общеобразовательной школы. Баку: Təhsil, 2008. С.71-88.
3. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология: учеб. для студ. образовательных учрежд. ср. проф. образования. М.: АкадеміА, 2006. 288 с.
4. Что такое COP и что даст Азербайджану проведение COP29? URL: https://azertag.az/ru/xeber/chto_takoe_cop_i_chto_dast_azerbaidzhanu_provedenie_cop29-2875741

ПОНЯТТЯ «ГЕОГРАФІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

О. Б. Біляк

oksana.starosta17@gmail.com

Лімнянський ЗЗСО I-III ступенів імені Романа Мотичака Турківської міської ради Самбірського району Львівської області

За сучасними уявленнями педагогів формування компетентностей передбачає спрямування навчально-виховного процесу на здобуття результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, галузева та предметна компетентності.

Ключові компетентності конкретизуються на даних освітніх галузей та навчальних предметів для кожного ступеня навчання. Для визначення переліку ключових компетентностей використовуються основні цілі загальної освіти та структурного подання соціального досвіду й досвіду особистості, а також

основних даних діяльності учня, які дають йому змогу використовувати соціальний досвід, отримувати навички життя та практичної діяльності у сучасному соціумі [5].

До ключових компетентностей належать:

1. Ціннісно-смилова компетентність.
2. Загальнокультурна компетентність.
3. Навчально-пізнавальна компетентність.
4. Інформаційна компетентність.
5. Комунікативна компетентність.
6. Соціально-трудова компетентність.
7. Компетентність особистісного самовдосконалення.

У суть компетентностей закладено додаткову можливість представлення цілей, змісту освіти та освітніх технологій у системному вигляді, що допускає побудову чітких вимірників з перевірки успішності засвоєння учнями. У кінцевому результаті в учня розвиваються здібності та з'являються можливості вирішувати у повсякденному житті реальні проблеми – від побутових до соціальних.

Шкільний предмет «Географія» пронизаний інтегративними зв'язками, тому що у ньому сконцентровано знання з інших навчальних дисциплін про конкретну теорію Землі – як планети, про сукупність ознак та властивостей географічних об'єктів і явищ, способів їх пізнання, сукупності методичних аспектів у формуванні географічної освіти. Без історичних, біологічних, математичних, хімічних знань, з мов і літератури учень не може пояснювати причинно-наслідкових, логічно-змістових, функціональних, просторових зв'язків і закономірностей між географічними об'єктами та явищами, не зможе порівняти ознаки, зробити узагальнення та висновки [1; 7].

Спектр галузевих компетентностей формують комунікаційна, літературна, мистецька, міжпредметна естетична, природничо-наукова і математична, проектно-технологічна та інформаційно-комунікаційна, суспільствознавча, історична компетентності [1].

Предметні компетентності – це ті, яких набуває учень при вивченні певного предмета протягом конкретного навчального року; галузеві – учень їх засвоює упродовж вивчення того чи іншого предмета освітньої галузі у всіх класах середньої школи; ключові є інформаційною основою учня, яка ґрунтується на практичних вміннях й пов'язані зі здатністю учнів до креативної діяльності, є підготовчим етапом до творчості.

Предметні географічні компетенції є невід'ємною складовою у формуванні ключових та галузевих компетентностей учня і є інтегрованою характеристикою особистості. Серед предметних географічних компетентностей слід виділити логічну, картографічну, краєзнавчу та інші. Вони спрямовані на формування в учнів просторового уявлення про земну поверхню, розміщення природних ресурсів, населення та господарства, розвиток умінь усвідомлено орієнтуватися в соціально-економічних, суспільно-політичних і геоекологічних подіях у державі та світі.

Інтегративність курсу шкільної географії дає змогу сформувати наступні педагогічно-географічні компетентності:

- природничу,
- екологічну,
- соціально-економічну,
- просторову (картознавчу),
- краєзнавчу.

На сьогодні українські школи переходять від знаннєвої до компетентнісної методики навчання, тому завданням сучасного вчителя географії є не тільки навчити учнів здобувати знання, розвивати науково-дослідні здібності та формувати навички самостійної діяльності учнів з різними джерелами інформації, але і знайти своє місце у суспільстві.

Під час вивчення географії учні мають набути найважливіших компетентностей на рівні, який дасть їм змогу брати активну участь у житті суспільства та навчатися впродовж життя. Загально-географічну компетентність треба розуміти як «загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, що набуваються і розвиваються під час навчання географії». Ці компетенції є інтегрованим результатом роботи учнів, які забезпечуються комплексним поєднанням усіх структурних елементів – знань, діяльності, особистісних якостей. Вчені вивели формулу компетентності, що вчителі, які творчо працюють та цікавляться трансформаційними процесами у сучасному суспільстві повинні взяти за основу побудови уроку:

Компетентність = мобільність знань + гнучкість методу + критичність мислення [2].

Формування загально-географічних компетентностей відбувається шляхом застосування вчителями на уроках у процесі навчальної діяльності активних форм та методів роботи. Ефективна реалізація мети методу досягається у методичних прийомах з використанням різноманітних засобів навчання [5].

Отже, освітні компетентності стають системними характеристиками особистісно зорієнтованого евристичного підходу до освіти, тому що відносяться винятково до особистості учня, виявляються у процесі його творчої діяльності і виражаються у створюваній ним продукції.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Виховання і культура*. 2009. № 12 (17,18). С. 5-7.
2. Гільберг Т. Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії. *Географія та основи економіки в школі*. 2009. № 4.
3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид.: www.mon.gov.ua.; МОН України 27.10.2016. «Концепція нової української школи»
4. Овчарук О.В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні (Рекомендації з освітньої політики). К., 2003. С. 13–43.
5. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та

українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. С. 16-25.

6. Родигіна І. В. Компетентісно орієнтований підхід до навчання Х.: Основа, 2005. 96 с.

7. Шипович Є. Й. Методика викладання географії: навчальний посібник для студентів географічних факультетів. К.: Вища школа, 1981. 174 с.

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Л. П. Вішнікіна

lpvishnikina@gmail.com

кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

Сучасні цивілізаційні процеси спрямовують вітчизняний освітній простір на всебічний розвиток особистості, широту її кваліфікації та професійну мобільність. Тож нині перед географічною освітою стоять складні завдання, що полягають в її осучасненні, гуманізації та формуванні предметних географічних компетентностей учнів, які дозволять їм у майбутньому орієнтуватися у природному й соціальному довкіллі [1].

Наразі технічний прогрес в освіті та чималий досвід застосування освітніх Інтернет платформ і сервісів українськими учителями суттєво впливають на процес навчання географії. Відповідно до такого, враховуючи світовий освітній досвід та реалії сьогодення, варто визначити вектори розвитку шкільної географічної освіти.

Цифрові технології (ЦТ) стрімко стають провідними засобами навчання географії, що зумовлено їхньою популярністю серед учнів, їхніх батьків та й самих учителів. Ігнорувати потребу у діджиталізації навчання географії не можливо. Не зважаючи на певні перестороги, застосування гаджетів на уроках географії стає реальністю сьогодення. Застосування ЦТ і штучного інтелекту (ШІ) дає змогу вчителям генерувати освітні матеріали, тести, освітні проєкти тощо. Потреба в цифровій інтерактивності, перетворені будь-яких завдань на компетентісно орієнтовані, здійснення онлайн подорожей і досліджень довкілля задовільняється за допомогою ШІ.

У 2023 році було проведено Всеукраїнське дослідження використання ШІ в шкільній освіті, ініційоване Projector Creative & Tech Institute та Малою академією наук України (МАН) за підтримки дослідницької компанії Factum Group. Воно мало на меті проаналізувати, наскільки активно в українській шкільній освіті використовують штучний інтелект та його можливості. Результати дослідження засвідчили, що більшість вчителів та учнів мають досвід користування сервісами ШІ і переважно задоволені отриманим досвідом [2].

Втім, учителі мають застереження щодо можливих проблем. Вони хвилюються, що ШІ може обмежити розвиток учнів, призвести до списування та неетичного використання. До того ж, вчителі самі ще не зовсім розуміють, як

працює ШІ і побоюються можливих помилок в його роботі, оскільки технологія ще лише розвивається і недостатньо вивчена.

Учні ж зазначають, що найчастіше використовують ШІ для виконання домашньої роботи та списування на уроках. Проте їхня більшість вважає, що ШІ може, навпаки, поліпшити навчання, зробити освітній процес цікавим та захоплюючим. Учні навіть бажають отримувати від вчителів інформацію про те, як використовувати ШІ етично, які є його переваги та недоліки, особливості застосування [2].

Втім, не варто забувати, що в учнів є фізіологічна й ментальна потреба в живому спілкуванні з однолітками та вчителем. Крім того, важливе місце у процесі навчання географії посідає хендмейд активність учнів. Хендмейд (*hand made*, у перекладі з англійської означає «зроблено вручну») у навчанні географії відіграє важливу роль. Створення моделей об'єктів природи своїми руками, проведення навчальних дослідів та експериментів в режимі офлайн підвищує ефективність навчально-пізнавальної діяльності учнів. Отже, потрібно впроваджувати цифровізацію географічної освіти, але не зосереджуватися лише на ній. Досвід реальної діяльності учнів є запорукою формування їхньої здатності застосовувати навчальні досягнення з географії задля вирішення життєвих завдань і проблем.

Ще одним напрямом модернізації шкільної географічної освіти є впровадження нетрадиційних освітніх моделей, зокрема поєднання навчання в офлайн і онлайн режимах. З одного боку, отриманий за останні роки досвід навчання географії в онлайн режимі показав, що таке навчання є менш ефективним ніж навчання в офлайн режимі. Реальний вплив учителя у живому спілкуванні, безумовно, є більш ефективним, ніж спілкування з учнями дистанційно. З іншого боку, широкого розповсюдження наразі зазнали гейміфіковані форми навчання, які ґрунтуються на використанні освітніх онлайн платформ та сервісів. Таким чином розвиток і впровадження гібридної моделі навчання є одним із векторів сучасної географічної освіти.

Нині шкільна освіта загалом і географічна зокрема вимагає зосередження на збереженні ментального здоров'я як вчителів, так і учнів. Розуміння власних відчуттів і емоцій, врахування психологічних станів оточуючих є важливою потребою освітнього процесу і забезпечується розвитком емоційного інтелекту (EI). Тож опанування вчителями комплексу ментальних здібностей сприяє аналізу власних і учнівських емоцій, впливу на мотивацію учнів, виховуванню у них емпатії, усвідомленню зв'язку емоцій та пізнавальної діяльності. Останнім часом концепція необхідності формування й розвитку (EI) широко популяризується завдяки розповсюдженню відповідних тренінгів, програм та рекомендацій. Сучасний учитель географії покликаний формувати і розвивати в учнів поруч із ключовими і предметними географічними компетентностями EI, який є невід'ємною складовою особистості. Як ми зазначали у своїх попередніх дослідженнях, говорити про готовність майбутнього вчителя географії до педагогічної діяльності можна лише у тому разі, якщо він усвідомлює потребу у розвитку власного EI та має позитивне емоційне ставлення до обраної ним професії [3].

Розвиток емоційного інтелекту учнів є обов'язком вчителів географії. Однією з предметних географічних компетентностей учнів є емоційно-ціннісне ставлення до довкілля й людської діяльності у ньому. Учні повинні розуміти мотиви сучасної людини і наслідки її діяльності. Розвиток цієї компетентності здійснюється через вплив на погляди, переконання, правила поведінки, ціннісні орієнтації та ідеали учнів. Учитель повинен вміти викликати в учнів позитивні емоції щодо усього живого на Землі, що є першою сходинкою до формування їхнього ЕІ. Партнерські відносини і спільна навчальна діяльність дозволяють учням отримувати досвід спілкування, зрозуміти й враховувати власні стани й стани оточуючих людей, домовлятися, виробляти правила співпраці.

Сучасні учні народилися у цифрову епоху і вже ніколи не зможуть уявити своє життя без різноманітних гаджетів й соціальних мереж. Тому вчителі географії XXI століття повинні володіти відповідними засобами комунікації та вміти перетворити їх на засоби навчання географії. Важливим викликом сьогодення є потреба вчителя у навчанні впродовж життя, у постійному вдосконаленні його soft-skills. Учителі мають систематично проходити курси підвищення кваліфікації – задля поглиблення психолого-педагогічних знань, набуття необхідних навичок застосування інформаційно-комунікативних технологій, розвитку цифрової компетентності тощо.

Важливим напрямком модернізації шкільної географічної освіти стало міжнародне співробітництво, яке включає:

- проведення спільних педагогічних досліджень;
- організацію міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;
- участь у міжнародних освітніх та наукових програмах;
- спільну видавничу діяльність;
- відрядження за кордон для педагогічної, науково-педагогічної та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України.

Усі ці заходи сприяють долученню українських учителів до міжнародного інноваційного досвіду, опануванню нових дидактичних інструментів, методів і технологій. Учителі мають виважено відбирати із запропонованого все прогресивне і модернізувати навчальний процес так, щоб забезпечити його дослідницький та пошуковий характер.

Отже, вектори розвитку шкільної географічної освіти визначають напрями самовдосконалення сучасного вчителя географії, а саме: опанування цифрових технологій, поглиблення психолого-педагогічної підготовки, розвиток емоційного інтелекту, вдосконалення професійних вмінь і навичок, вивчення зарубіжного досвіду та нових освітніх трендів.

Список використаних джерел

1. Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі [Текст]: монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2017. 407 с.
2. Всеукраїнське дослідження використання ІІІ в шкільній освіті. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/12/20/Vseukrainske.doslidzhennya.vykorystannya.20.12.2023.pdf>

3. Вішнікіна Л. П., Самойленко В. М., Федій О. А., Лисиця О. С. Розвиток емоційного інтелекту учнів у процесі компетентнісного навчання географії. Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. Випуск 27. С. 49–53. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.27.247027>

ДО ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНО-ДОВІДКОВОГО СЛОВНИКА «АНТРОПОТОПОНІМНА КАРТИНА СВІТУ»

М. Р. Влах

myroslava.vlakh@lnu.edu.ua

*кафедра економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія
Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів*

Укладання короткого словника-довідника антропотопонімів на загальногеографічній карті світу умотивоване потребою розширення загальнонаукового і культурного кругозору учнів, студентів та усіх охочих знаннями з історії географічних відкриттів і досліджень. Історія географічних відкриттів – це не тільки календарні дати, географічні об'єкти, а й люди, одержимі хто пізнанням нового, хто релігійними переконаннями, хто славою, а хто грошима. Їхнє подвижництво, пасіонарність сформували сучасну просторово диференційовану антропотопонімну картину світу як сукупність назв географічних об'єктів на честь першовідкривачів, дослідників, завойовників.

Застосування антропонімного підходу до вивчення загальногеографічної карти Світу поглиблює знаннєвий, діяльнісний, оцінно-ціннісний компоненти навчально-пізнавальної діяльності як учнів загальноосвітніх навчальних закладів, так і студентів географічних факультетів закладів вищої освіти. Курс «Географії» базової середньої школи передбачає вивчення географічного назовництва у таких розділах: «Розвиток географічних знань про Землю» (6 кл.), «Відкриття, дослідження та освоєння материків» (7 кл.), «Географічні відомості про територію України в минулому, імена її дослідників» (8 кл.), «Формування території України» (8 кл.), «Політична карта світу» (8 кл.), а також загальної середньої освіти – «Загальні закономірності географічної оболонки Землі», «Загальні суспільно-географічні закономірності світу» (9–10 кл.).

У вищій школі антропонімний підхід до вивчення загальногеографічної карти Світу безпосередньо застосовується у викладанні навчальної дисципліни «Історія географічної науки з основами наукової комунікації», підготовленої на кафедрі економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія ЛНУ імені Івана Франка відповідно до освітньої програми підготовки бакалавра з природничих наук за спеціальністю 106 Географія, а також навчальної вибіркової дисципліни циклу професійної та практичної підготовки «Геоісторична компонента в шкільній освіті» в рамках освітньої програми підготовки магістра з предметної спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія).

Розуміння етимології антропотопонімів, знання обставин їхнього виникнення необхідні також для засвоєння програмового матеріалу з курсів «Загальне землезнавство», «Фізична географія континентів і океанів», «Регіональна економічна і соціальна географія», «Географічне країнознавство», «Політична географія світу» та ін.

Вивчення антропонімної географічної номенклатури у контексті її лексико-семантичного значення є важливим дидактичним прийомом, який розширює і підвищує пізнавальні можливості учнів і студентів через встановлення асоціативних зв'язків, побудову відповідних асоціативних рядів, головними елементами у яких є реальні географічні об'єкти, історичні умови номінації об'єктів, суб'єкти номінації (першовідкривачі, дослідники, завойовники).

Історія географічних відкриттів належить до *подієвої історії* – напряду історіографії, який зосереджується на вивченні подій та їхньому впливі на розвиток суспільства. Для подієвої історії характерний *хронологічний підхід* (вивчення подій з акцентом на причиново-наслідкові зв'язки), *нарративна форма* представлення матеріалів (події описуються з акцентом на дії та мотивацію людей).

Подієва історія географічних відкриттів достатньо висвітлена у наукових і науково-популярних літературних та картографічних працях [2]. Позаяк Великі географічні відкриття були зумовлені системною дією суспільно-географічних (історико-географічних, соціально-економічних, політико-географічних, геополітичних) та науково-теоретичних чинників, а вплив відкриттів зберігає й донині соціально-економічна і політична організація світу, для їхнього аналізу, окрім подієвості, необхідно застосовувати системний підхід.

Системність історико-географічних досліджень передбачає аналіз антропотопонімів в історичному і культурному контекстах, тобто застосування підходу історико-культурної топонімії. *Історико-культурна топонімія* – це напрям топонімії, який вивчає походження, значення та еволюцію назв в історико-культурному контексті. Головними завданнями історико-культурної топонімії є визначення походження та етимології географічних назв, з'ясування зв'язку між назвами місць та історичними подіями, історичні зміни географічного назовництва.

Антропотопонімічні дослідження допомагають розкрити культурні та історичні взаємозв'язки, реконструювати минулі політичні, військові, економічні, соціальні, культурні події та процеси, що відбувалися в тому чи тому регіоні, розкрити їхній вплив на сучасність. Антропотопонімія, як і загалом топонімія, має практичне значення для географів, істориків, культурологів, політологів та фахівців інших дисциплін, які цікавляться історико-культурною спадщиною, питаннями адміністративно-територіального устрою, встановлення і зміни державних кордонів, формування регіональної і національної ідентичності (тожсамості), збереження і відновлення культурної самобутності корінних народів.

Позаяк події є лише поверхневим виявом глибинних структурних процесів, в антропотопонімічних дослідженнях необхідно враховувати напрацювання й

таких новітніх напрямів історичної науки як *структурна історія*, що досліджує економічні і соціальної відносини певного періоду, *транснаціональна історія*, що вивчає взаємозв'язки між народами, культурами, державами, які перетинають національні кордони.

Науково-теоретичні і методологічні засади антропотопонімічних досліджень зумовлюють структуру підготовленого словника періоду Великих географічних відкриттів і досліджень. Словник-довідник антропотопонімів на загальногеографічній карті світу складається з трьох частин. У першій частині розкрито сутність антропотопонімного підходу до вивчення загальногеографічної карти світу, що передбачає використання таких спеціальних методів: *етимологічний* (визначення походження назви географічного об'єкта, а саме з'ясування, кому воно присвячено); *історико-географічний* (аналіз причин, обставин та умов виникнення антропотопонімного топоніма); *лінгвістичний* (подання чужомовних власних номінацій відповідно до правил національної мови); *динамічний* (зміна географічних назв упродовж історичного часу); *просторовий* (поширення і взаємопов'язаність топонімів).

Розкрито змістову спільність і відмінність понять *терміни* і *географічна номенклатура* (терміноїди), які формують вербальну мову географічної науки [1].

Здійснено типізацію антропотопонімів за *об'єктами номінації* (природно-географічні, суспільно-географічні з подальшою конкретизацією), *хронологією географічних відкриттів і досліджень* (XV–XVII ст., XVIII–XIX ст.), *перебігом колонізаційних процесів* (первинне назовництво незаселених територій, первинне колонізаційне назовництво, вторинне колонізаційне назовництво), *мовою походження, просторовим поширенням*.

Висвітлено також сучасні тенденції географічного назовництва, пов'язані з подоланням набутого європоцентризму, розвитком постколонізаційного мислення в гуманітарній сфері загалом. Позаяк антропотопонімна картина світу сформувалася головню в період домінування колоніальних імперій XVI ст. – першої половини XX ст. (португальської, іспанської, французької, англійської) важливими стають проблеми деколонізації географічного назовництва, вживання екзо- чи ендотопонімів, використання паралельних назв, аналогового назовництва. Ці проблеми можуть висвітлюватися в рамках таких начасних міждисциплінарних наукових напрямів: колоніальна географія (англ. *Colonial Geography*), постколоніальна географія (англ. *Postcolonial Geography*), географія корінних народів (англ. *Geography of Indigenous Peoples*), духовна географія (англ. *Spiritual Geography*).

Друга частина словника-довідника – це спеціалізований, навчально-довідковий газетир антропотопонімів епохи Великих географічних відкриттів, який ознайомлює з найважливішими відантропонімами топонімами на честь першовідкривачів і дослідників (гідронімами, оронімами, ойконімами, хоронімами, політонімами) в розрізі окремих континентів та океанів. *Газетир* (англ. *gazetteer*) – абетковий перелік географічних назв із зазначенням місць розташування об'єктів, яких ці назви стосуються, часто з додатковою інформацією. Перевагами газетирів є зручність у користуванні, доступність

викладу, економія часу (можна швидко ознайомитися з великою кількістю інформації). У газетирі переважають назви великих природних і суспільних геооб'єктів, що мають широку сферу вживання і популярність на глобальному рівні (макротопоніми). Наведено також географічні назви окремих об'єктів (мікротопоніми), унікальних за географічним положенням (як-от, антарктичні науково-дослідницькі станції), функціонуванням (наприклад, поселення Баренцбург на Свальбарді), геополітичним і геостратегічним значенням (до прикладу, острови Спратлі в Південно-Китайському морі). Географічні назви подано в українсько- та англomовному варіантах для полегшення пошуку та узгодження написання.

У словнику-довіднику зацентровано українські імена на загальногеографічній карті світу. Наприклад, наведено перелік позамасштабних геооб'єктів, названих іменем Юрія Лисянського – першого українця, який здійснив навколосвітнє плавання 1803–1806 років, капітана Івана Завадовського – помічника Ф. Беллінгсгаузена під час експедиції 1819–1821 років у південні полярні моря, антрополога Миколи Миклухо-Маклая – дослідника Нової Гвінеї, Антона Омельченка – учасника британської антарктичної експедиції 1911–1912 років, Володимира Вернадського – одного зі засновників і першого президента Української Академії Наук, природодослідника, засновника вчення про біосферу та її перетворення в ноосферу. Висвітлено зв'язок з Львівським університетом польсько-американського географа, геофізика, геолога, мандрівника Генрика Арцтовського, іменем якого названі географічні об'єкти в Антарктиці, антарктична дослідницька станція.

Поглиблює розуміння процесів географічних відкриттів і досліджень Нового часу спеціалізований словник понять і термінів. У додатках наведені статистичні матеріали щодо колоніальних імперій у найширших просторових межах; параметри португальсько-, іспансько-, франко-, англomовної сфер, сформованих унаслідок колоніальних завоювань; графіки динаміки словосполук *постколоніальна географія, географія корінних народів* в англomовних публікаціях з бази Google Books, а також правила Українського правопису (2019). Полегшує користування словником-довідником покажчик відантропонічних географічних назв.

Список використаних і рекомендованих джерел містить 50 позицій наукової, науково-популярної, навчальної літератури українських і зарубіжних авторів [2; 4]. Наведено також друковані та електронні сервіси, які можна використовувати для ідентифікації географічних об'єктів [3; 5]. Поліпшують засвоєння матеріалу антропонічного географічного назовництва періоду активного формування загальногеографічної карти світу електронні платформи Google Maps, Google Earth та ін.

Список використаних джерел

1. Влах М. Вербальна мова суспільної географії: становлення і розвиток : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 488 с.
2. Влах М. Історія географії : навч. посіб. / 2-е вид., доп. і перероб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 338 с.

3. Газетир (покажчик) географічних назв світу. Київ : Мінекоресурсів України, 2006. 1986 с.
4. Усі географічні назви (за шкільною програмою) / упоряд. Л. В. Петринка. Харків : Торсінг Плюс, 2007. 288 с.
5. GeoNames. URL: <https://www.geonames.org>

КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

Л. С. Галушка

lianochka3008@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Освіта є ключовим елементом у формуванні індивідуальності та професійного розвитку особистості. Вона відіграє важливу роль у підготовці майбутніх вчителів, які мають великий вплив на покоління молодих людей. Освіта також сприяє розвитку критичного мислення, творчості та інших важливих навичок, які необхідні для успішного професійного розвитку. Вона допомагає людям стати відповідальними громадянами, які зможуть активно брати участь у розбудові суспільства. Враховуючи важливість освіти, необхідно постійно працювати над її вдосконаленням та адаптацією до змінюваних умов сучасного світу. Це може включати в себе впровадження нових технологій, методів навчання та оцінювання, а також підготовку вчителів до роботи в різноманітних навчальних середовищах.

Контроль навчальних досягнень у закладах вищої освіти є важливим аспектом освітнього процесу, оскільки він допомагає визначити рівень знань, умінь та навичок студентів. Це дозволяє викладачам виявляти слабкі місця в навчанні студентів та розробляти стратегії для їх подолання.

Як ми зазначали у своїх попередніх роботах, «пошук шляхів підвищення ефективності застосування інструментів навчання призвів до усвідомлення необхідності вдосконалення якості контролю й оцінювання навчально-пізнавальної діяльності й навчальних досягнень майбутніх педагогів» [5, с. 258].

Л. Плахотнюк зазначає, що систематичний контроль у навчальній діяльності студентів дозволяє забезпечити високий рівень освіти майбутніх спеціалістів, які будуть конкурентоспроможними на ринку праці. У контексті дистанційного навчання, адекватна оцінка студентських досягнень набуває особливої важливості. Одним з головних завдань сучасної освітньої системи є розробка ефективної дистанційної системи контролю навчальних досягнень студентів. Це дозволить стимулювати пізнавальну активність майбутніх фахівців та підготувати їх до професійної діяльності [4].

Васюк О., Майданюк Н., наголошують на тому що серед недоліків сучасної системи контролю в освіті фахівці виділяють кілька ключових проблем. По-перше, використання методів оцінювання, які не враховують освітні цілі. По-друге, студенти часто залишаються сам на сам зі своїми

помилками, без належної підтримки. Також, є тенденція недооцінювати зусилля студентів у навчанні. Часто оцінювання зосереджене лише на нижчих рівнях засвоєння знань, ігноруючи більш високі рівні, такі як аналіз та творчість. Існує також проблема переваги кількісних оцінок над якісними знаннями, а також недостатня увага до індивідуальних пізнавальних можливостей студентів при створенні тестів, що призводить до відсутності перевірки на валідність і надійність [1].

Так, у роботі Котлярова О., контроль у сучасному вищому навчальному закладі має бути більш комплексним, ніж просто оцінювання знань. Він є важливою частиною системи підготовки спеціалістів і включає контроль за науково-методичною роботою, навчальними досягненнями та якістю навчання. Контроль навчальних досягнень оцінює знання, уміння та навички студентів, а контроль якості навчання спрямований на визначення та підвищення професійної майстерності викладачів. Ці напрямки контролю разом спрямовані на оцінювання досягнення цілей навчання, виявлення труднощів, з якими студенти стикаються під час навчання, стимулювання самостійної роботи студентів, визначення рівня професіоналізму викладача та отримання інформації для вдосконалення навчальної, наукової та методичної роботи [2].

Малинівська Л. звертає увагу на те, що систематичний контроль стимулює студентів до поглибленого засвоєння навчального матеріалу (освітня функція), до підвищення свого особистого рівня навчальних досягнень (диференціальна), який визначається при вимірюванні та оцінюванні у вигляді кількісного показника — оцінки (діагностична). Саме реальна оцінка в результаті контролю впливає на формування у студентів адекватного ставлення до себе як до особистості (виховна і розвивальна функції), фіксує його рівень навчальних досягнень на певному етапі вивчення дисципліни (констатуюча), є вагомим показником успіху або невдач студента (соціалізуюча), спонукає його самоусвідомлення (розвивальна), що сприяє прогресивним змінам у навчальній діяльності студентів (коригувальна). Ці процеси дають можливість викладачу шляхом застосування різних форм і методів контролю проаналізувати динаміку змін у навчальному процесі (прогностична), визначити його ефективність (методична) і спрямовувати в необхідному напрямі діяльність студентів (управлінська) [3].

Контроль навчальних досягнень є важливим аспектом освітнього процесу, який вимагає постійного моніторингу та адаптації. Мова йде не просто про вимірювання навчальних досягнень студентів через під час модульного чи підсумкового контролю. Всебічний контроль передбачає визначення того, з якою інтенсивністю студенти навчаються, які методи навчання є найбільш ефективними для них та як можна покращити процес навчання, щоб вони могли досягти реалізації свого максимального потенціалу.

Постійний моніторинг дозволяє викладачам відстежувати прогрес студентів, виявляти області, де вони можуть мати труднощі, і вносити необхідні корективи в навчальний процес. Такі зміни включають зміну методів викладання, впровадження нових технологій або навіть зміну навчального плану з метою підвищення його відповідності потребам студентів. Адаптація

навчального процесу – це ключ до забезпечення високої якості освіти. Кожен студент є унікальним, і те що є оптимальним для одного для одного, може не спрацювати для іншого. Викладачі повинні бути гнучкими та відкритими для змін, щоб найкращим чином відповідати на потреби своїх студентів (рис. 1).

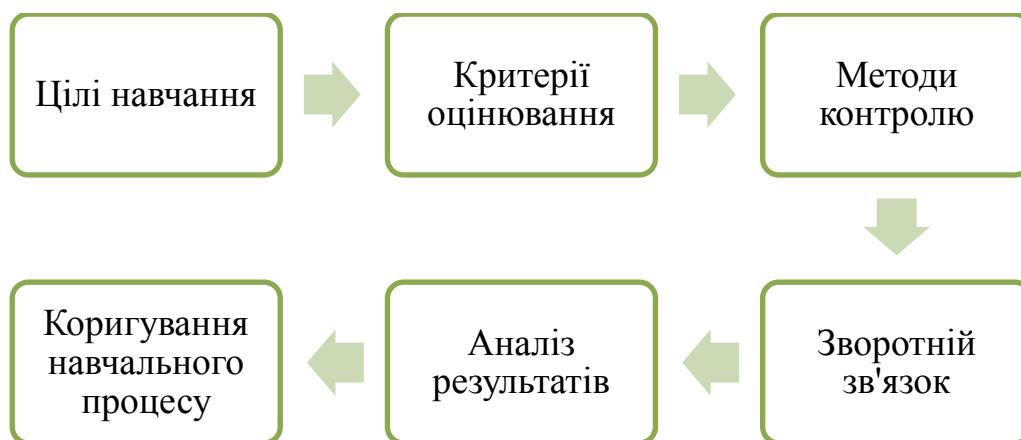

Рис. 1. Процес контролю навчальних досягнень, з акцентом на важливості моніторингу та адаптації навчального процесу

Отже, процес оцінювання навчальних досягнень студентів полягає не лише у констатації досягнутого рівня формування їхніх компетентностей, а має бути спрямованим на надання підтримки на їхньому шляху до успіху. Сучасні викладачі мають бути менторами, які віддані своїй справі, уважні до потреб студентів і готові до модернізації власної педагогічної діяльності. Безумовно, це вимагає значних зусиль від науково-педагогічних працівників. Втім, успіхи студентів стають надзвичайною винагородою і запобігають професійному вигоранню. Викладачі відіграють ключову роль у формуванні майбутнього своїх студентів, і їхній вклад у успіх кожного студента не може бути переоцінений. Таким чином, процес контролю навчальних досягнень – більше, ніж просто оцінка; це процес, який вимагає відданості, уваги і готовності до новаторства.

Список використаних джерел

1. Васюк О., Майданюк Н. Організація контролю навчання студентів. *Вісник Книжкової палати*. 2009. № 5. С. 27-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2009_5_14.
2. Котлярова О. О. Сучасні підходи до організації контролю навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів України. *Науковий вісник Донбасу*. № 3, 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_3_16
3. Малинівська, Л. І. Оцінювання навчальних досягнень студентів у сучасних умовах підготовки майбутніх фахівців. *Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця. Збірник наукових статей Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Україна, Харків, 15—16 травня, 2013 р.). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/12033/>
4. Плахотнюк Н. Організація контролю навчальної діяльності студентів. 2021 Актуальні проблеми гуманітарних і природничих наук, 35(4), 45. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_4/47.pdf
5. Топузов Олег, Вішнікіна Любов, Галушка Ліана. Formative Assessment of Professional Competencies of Future Geography Teachers. *Проблеми сучасного підручника*. № 31, 2023. С. 258-270. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/708>

СУГЕСТИВНЕ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Л. С. Галушка

lianochka3008@gmail.com

А. О. Табуранський

andreytav27@gmail.com

кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

У сучасному світі, де технології швидко розвиваються, освіта постійно шукає нові підходи та методики щодо підготовки учнів до життя в цифровому суспільстві. Цей пошук є відповіддю на виклики, які ставить перед нами сучасний технологічний прогрес. Він змінює спосіб, яким ми працюємо, навчаємося та взаємодіємо один з одним, і це вимагає від нас нових навичок та компетентностей.

Першочергово визначимо понятійний апарат, який будемо використовувати у нашому дослідженні. Як зазначено в навчально-методичному посібнику Гончаров С, Гурин В., сугестія це «(від лат. suggestion – навіювання) процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний із зниженням усвідомлюваності та критичності під час впливу і реалізації навіюваного змісту, з відсутністю цілеспрямованого активного його розуміння, розгорнутого логічного аналізу. Такий вплив може відбуватися в нормальному стані свідомості або гіпнотичному. Індивід може здійснювати подібний вплив на самого себе (самонавіювання)» [2, с. 431].

Желуденко М. і Болотна Т. визначають сугестологію як «один з наукових напрямків, теоретичні та експериментальні положення якого формують сугестивну частину сугестивної педагогіки. З кожним роком збільшується накопичений практичний і теоретичний обсяг знань і досліджень в цій області» [3].

В основу технології сугестивного навчання географії покладено залучення в навчальний процес емоційно-почуттєвої сфери учня. Алгоритм застосування цієї технології на уроках географії розробив та з наукової позиції обґрунтував С. С. Пальчевський [1].

Сугестивне навчання на уроках географії – це педагогічний підхід, який використовує психологічний вплив для стимулювання навчального процесу. Воно включає в себе використання позитивних сигналів, підкреслення успіху та заохочення самостійності учнів. Цей підхід допомагає учням краще засвоювати географічний матеріал, розвивати критичне мислення та формувати навички вирішення проблем і власну предметно-географічну компетентність. Використання сугестивного навчання на уроках географії може сприяти більш ефективному навчанню та глибшому розумінню географічних концепцій.

Географія є важливою дисципліною, яка допомагає учням краще розуміти світ навколо них. Однак, традиційні методи навчання географії можуть бути недостатньо ефективними для підготовки учнів до викликів сучасного світу.

Сугестивне навчання може допомогти вирішити цю проблему, роблячи навчання більш цікавим та ефективним.

Сугестивне навчання може покращити якість та ефективність навчання географії. Кожен з його елементів відіграє важливу роль у підготовці учнів до успішного життя в сучасному цифровому світі. До основних переваг такого навчання належать: підвищення мотивації у вивченні географії, ефективне засвоєння навчального матеріалу, розвиток критичного мислення, індивідуалізація навчання та підготовка учнів до майбутньої діяльності і вибору професії (рис.1).

Рис.1 Переваги сугестивного навчання на уроці географії

Сугестивне навчання ґрунтується на використанні психологічного впливу, позитивних сигналів, підкреслення успіху та заохочення самостійності. Цей

підхід допомагає учням краще засвоїти матеріал, підвищує їхню мотивацію до навчання та сприяє розвитку позитивного ставлення до географії.

Воно може бути особливо ефективним у контексті підготовки учнів до життя в цифровому суспільстві, а саме: сприяє формуванню навичок, які є важливими для успішного розвитку цифрової грамотності та спілкуванню у режимі онлайн. Такі навички допомагають учням адаптуватися до швидко змінюваного технологічного середовища, розуміти та використовувати нові технології, а також взаємодіяти в цифровому світі.

Втім, як і будь які інші методики й технології сугестивне навчання має свої недоліки. Опанування сугестією вимагає високої професійної компетентності від вчителя, наявності авторитету серед учнів та навичок індивідуального підходу до кожного з них.

Наведемо декілька прикладів застосування сугестивного навчання на уроках географії:

- Позитивне ставлення до навчання. Вчитель починає урок з позитивної афірмації або мотиваційного вислову щоб створити позитивне навчальне середовище.

- Візуалізація навчальних матеріалів. Для кращого запам'ятовування та розуміння вчитель використовує карти, діаграми та відеозображення географічних об'єктів.

- Групова робота. Групові проєкти, співпраця та обмін ідеями для розвитку комунікації та співпраці.

- Виявлення зворотного зв'язку. Вчитель заохочує до подальшого вдосконалення учнів через підкреслення успіхів у навчанні.

Відповідно до викладеного вище, запропонуємо один з варіантів використання сугестивної технології на уроці з географії.

Тема уроку: Кліматичні зони та їх вплив на життя людей.

Історична інформація: Почніть з короткого огляду історії вивчення клімату та його зон. Розкажіть про важливі відкриття та дослідження в цій області.

Актуалізація знань: Продемонструйте, як кліматичні зони впливають на життя людей, на прикладі різних країн. Обговоріть, як клімат впливає на сільське господарство, економіку, культуру та повсякденне життя людей.

Візуалізація навчального матеріалу: Використайте інтерактивні карти та графіки для демонстрації розподілу кліматичних зон. Це допоможе учням краще зрозуміти матеріал.

Відеоматеріал: Покажіть короткий документальний фільм або відео, які ілюструють вплив клімату на життя людей в різних частинах світу.

Інтерактивне навчання: Запровадьте інтерактивні вправи або онлайн-ігри, які допоможуть краще засвоїти і запам'ятати матеріал. Наприклад, вони можуть спробувати вирішити віртуальні проблеми, пов'язані з кліматом, або взяти участь в інтерактивному квесті.

Цей приклад плану уроку географії допоможе інтегрувати різні дисципліни та зробить процес навчання більш цікавим та захоплюючим для учнів.

Як стверджують Мироненко Н. та Пуляк О., сугестивне навчання допомагає ефективно формувати позитивну мотивацію, поліпшує настрій та

самопочуття, збільшує працездатність та допомагає використовувати потенційні можливості організму. Ця технологія вимагає від педагога професійної підготовки, уміння навіювати та навчити учнів самонавіювання. Важливо правильно використовувати інтонацію, жести, міміку, ходу, манеру говорити, а також добирати методи навчання та поєднувати аудіо і відео інформацію [4].

Отже, сугестивне навчання відіграє важливу роль у підготовці молодого покоління до життя в цифровому суспільстві. Воно допомагає учням розвивати важливі навички, забезпечує доступ до широкого спектра інформації та ресурсів, а також підготовлює їх до викликів сучасного світу.

Список використаних джерел

1. Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі : монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ»,. 2017. 407 с.
2. Гончаров С.М., Гурин В.А. Методи та технології навчання в кредитно-трансферній системі організації навчального процесу: Навчально-методичний посібник. Рівне: НУВГП, 2010. 451 с.
3. Желуденко М.О., Болотна Т.М. Сугестивні технології в навчально-виховному процесі. *Вісник національного авіаційного університету. Збірник наукових праць: педагогіка, психологія.* №6 2015. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10197/13399>
4. Мироненко, Н. В., Пуляк, О. В. Сугестивна технологія як засіб мотивації студентів до освітньої діяльності в умовах дистанційного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки,* (208), 2022, 187-192.

ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ

Л. С. Галушка

lianochka3008@gmail.com

І. Ю. Харченко

innakharchenko92@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Важко уявити сучасний світ без інформаційних технологій. Вони стали невіддільною частиною нашого повсякденного життя, включаючи освітній процес. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) відіграють ключову роль у формуванні молодого покоління, готового до життя в цифровому суспільстві.

Впровадження ІКТ в освітній процес з географії є важливим кроком у підготовці учнів до викликів сучасного світу. Це не тільки дозволяє розвивати географічні знання й навички, які необхідні для ефективної роботи в цифровому середовищі, але й забезпечує більший доступ до інтегрованих з географією знань та навчальних ресурсів. ІКТ можуть зробити навчальний процес більш захоплюючим та продуктивним, а також допомагають підготувати молодих людей до майбутніх професійних викликів.

Використання ІКТ в географічній освіті відкриває нові можливості для навчання та розвитку. Вони дозволяють учням вивчати нові області

географічних знань, розвивати критичне мислення та навички розв'язання проблем. ІКТ також сприяють розвитку навичок спілкування та співпраці, які є важливими для успіху в сучасному світі. Завдяки ІКТ, учні можуть навчатися у власному темпі, а вчителі мають можливість адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб кожного учня. Це все разом допомагає зробити навчання географії більш ефективним та цікавим.

Сіваченко І, Безцінна Ж, Стахмич Ю. наголошують, що активне впровадження сучасних ІКТ сприяє формуванню нової парадигми освіти та виховання, а також підвищує якість навчально-методичного супроводу освітнього процесу, забезпечуючи доступність та ефективність освітнього середовища. Пандемія Covid-19 та діяльність закладів освіти в умовах війни спричинили появу нових моделей організації освітнього процесу, які орієнтовані на широке використання електронних освітніх ресурсів за допомогою ІКТ [2].

Осадчий В. та Осадча К. зазначають, що використання інформаційних технологій в освіті має на меті покращення якості, ефективності та доступності навчання для всіх, від дітей до дорослих. Інтернет став унікальним місцем для доступу до освітніх матеріалів з усього світу. Це додатково розширює можливості викладання та навчання, об'єднуючи цифрові технології та інформаційні ресурси в глобальному освітньому середовищі. Незважаючи на широке обговорення проблеми інформатизації освіти, освітні організації, установи та навчальні заклади України мають виконувати роботу, спрямовану на адаптацію національної системи освіти до потреб покоління цифрової епохи [1, с. 47].

Шишкіна М., Спирін О., Запорожченко Ю. наголошують, що з розвитком електронного навчання вимоги до якості освітніх послуг зростають, якість значною мірою залежить від технологій оцінювання електронних ресурсів і матеріалів, а також від технологій їх створення та надання користувачам. Водночас, використання інтегрованих підходів до організації використання та постачання ресурсів і сервісів сприяє вдосконаленню та уніфікації підсистем їх розробки та апробації, пошуку та відбору найкращих прикладів програмного забезпечення. Це також може стати передумовою для підвищення якості освітніх послуг [3].

Таким чином, ІКТ відіграють важливу роль у підготовці молодого покоління до життя в цифровому суспільстві. Використання ІКТ на уроках географії також допомагає зробити навчання більш цікавим і захоплюючим. Завдяки ІКТ, вчителі можуть допомогти учням у пошуках потрібної географічної інформації, краще сформуванню предметні географічні компетентності. Інтернет зробив світ меншим, тобто учні можуть вивчати різні культури та досвід інших країн безпосередньо на уроках географії, що розширює можливості географічної освіти.

ІКТ також допомагають підвищити ефективність навчання географії за допомогою візуалізації навчального матеріалу. Вони допомагають учням розвивати навички, які є важливими для їхнього майбутнього, та забезпечують

доступ до широкого спектра знань та ресурсів. ІКТ є важливим інструментом у підготовці учнів до викликів сучасного світу (рис.1).

Отже, ІКТ стали важливим інструментом у навчанні географії, відкриваючи нові горизонти для освітнього процесу. Вони сприяють розширенню доступності географічної освіти, вносять в навчальний процес елементи інтерактивності та мультимедіа, а також сприяють індивідуалізації навчання. Завдяки ІКТ, учні можуть легко обмінюватися інформацією та співпрацювати, незалежно від їхнього місцезнаходження, що робить географічну освіту більш адаптивною та доступною. Використання ІКТ також сприяє розвитку критичного мислення, самостійності та навичок вирішення життєвих проблем у учнів, які є ключовими компетентностями для успішної адаптації у XXI столітті. Саме це підкреслює значущість ІКТ як важливого інструменту у підготовці учнів до викликів змін у природі та суспільстві.

Рис. 1 Важливість ІКТ в освіті

Список використаних джерел

1. Осадчий В.В., Осадча К. П. Сучасні реалії і тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. Інформаційні технології і засоби навчання. 2015. Том 48, № 4. URL: https://www.researchgate.net/publication/311773990_Sucasni_realii_i_tendencii_rozvitku_ku_informacijno-komunikacijnih_tehnologij_v_osviti
2. Сіваченко Інна Вікторівна, Безцінна Жанна Павлівна, Стахмич Юлія Станіславівна. (2023). ІКТ-орієнтована освіта майбутніх філологів у ЗВО України в кризовий час. *Академічні Візії*, 20. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8096686>
3. Шишкіна М.П., Спірін О.М., Запорожченко Ю.Г. Проблеми інформатизації освіти України в контексті розвитку досліджень оцінювання якості засобів ІКТ. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2012. № 1 (27).

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

В. В. Грушка

grush_vv@ua.fm

*кафедра географії Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара, м. Дніпро*

Освітній процес в закладах освіти регулюється нормативно-правовими документами про освітній процес, зокрема Державним стандартом загальної середньої освіти. Державний стандарт визначає мету та принципи організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, дає загальну характеристику змісту освіти, описує вимоги до обов'язкових результатів навчання та стандарти їх оцінювання. Документ був затверджений 30 вересня 2020 р. Національний стандарт середньої базової освіти опублікований на сайті Ради міністрів [1].

Перелік загальних компетентностей та загальнонавчальних компетентностей, що містяться у стандарті середньої освіти, ґрунтується на рекомендаціях «Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу» щодо розвитку загальних компетентностей для навчання впродовж життя. За підтримки Європейського фонду освіти та за безпосередньої участі провідних європейських експертів ці рекомендації та пов'язані з ними європейські документи (так звана «Рамка компетентностей») були ретельно опрацьовані командою розробників [1].

У документі чітко окреслено ключові компетентності, якими мають оволодіти школярі після закінчення кожного з двох циклів – адаптаційного (5-6 класи) і базового предметного навчання (7-9 класи), та наскрізні вміння. Одним з них є екологічна компетентність. Згідно з цим стандартом, учні повинні розвивати розуміння взаємозв'язку людини з природним середовищем, усвідомлювати екологічні проблеми та навички їх вирішення. Докладніше, екологічна компетентність включає такі аспекти, як знання про екосистеми та їх функціонування, розуміння принципів сталого розвитку, вміння аналізувати екологічні проблеми та шукати шляхи їх вирішення. Державний стандарт базової середньої освіти України визначає конкретні вимоги до рівня екологічної компетентності учнів на різних етапах навчання [1].

«Концепція громадянського виховання учнів» є ключовим документом, який визначає основні засади виховання громадянськості та активної громадянської позиції серед учнів в українських школах. Ця концепція визначає стратегічні цілі та завдання громадянського виховання, а також принципи та методи його реалізації [2].

Одним з важливих аспектів громадянського виховання є екологічна компетенція. Екологічна компетенція включає у себе розуміння важливості охорони навколишнього середовища, вміння сприймати природу як цінність та розуміти власну відповідальність за довкілля. З урахуванням загрози екологічної кризи, важливо, щоб учні розуміли проблеми, пов'язані з охороною навколишнього середовища, та були готові до прийняття активної участі у їх вирішенні.

У «Концепції громадянського виховання учнів» екологічна компетенція визначається як одна з ключових складових громадянського виховання. Концепція визначає завдання з формування у учнів усвідомлення важливості збереження природи та вміння приймати активну участь у захисті довкілля [2].

Національна програма «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів в Україні» також визначає важливість екологічної компетенції у вихованні учнів. В цьому документі екологічна компетенція визначається як одна з ключових складових освіти, яка спрямована на формування учнівської активності, відповідальності за довкілля та збереження природних ресурсів.

В рамках Національної програми передбачено включення питань екології до навчальних планів та програм, сприяння розвитку учнівського екологічного мислення, а також розвиток вмінь та навичок щодо збереження природи та сталого використання ресурсів.

Таким чином, Національна програма визнає важливість екологічної компетенції у вихованні учнів і визначає стратегічні завдання для її реалізації в українських загальноосвітніх навчальних закладах.

Державний стандарт базової середньої освіти визначає вимоги до змісту, рівня та обсягу знань, умінь та навичок, якими повинні володіти випускники закладів загальної середньої освіти II ступеня [1].

Одним із головним предметів ЗЗСО, де формуються екологічні компетентності, безумовно, є географія. Саме цей предмет сприяє розвитку екологічного мислення школярів, формує їхню усвідомлену громадянську позицію щодо важливості охорони природи та сталого використання ресурсів. Вивчення географії в контексті екологічної компетентності допомагає учням зрозуміти взаємозв'язок між людиною та навколишнім середовищем та стимулює їхній інтерес до розробки екологічно обґрунтованих рішень у майбутньому.

У процесі реалізації екологічної змістовної лінії використовуються різні форми і методи навчання, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів та формуванню їх екологічної компетентності.

Після аналізу програм з географії 6-8 класів, можна дійти до висновків, що формування базових екологічних компетентностей здійснюється таким чином:

- у 6 класі учні розвивають уміння працювати в команді під час реалізації географічних проектів, зберігати власне здоров'я та оцінювати значення географії для добробуту людства. Вони також оволодівають знаннями про природні комплекси та їх компоненти, наслідками взаємодії геосфер та правилами безпеки під час екскурсій;

- у 7 класі учні вивчають екологічні проблеми материків та океанів. Вони розвивають уміння визначати та аналізувати проблеми довкілля, прогнозувати екологічні наслідки та співпрацювати у розв'язанні проблем. Учні також розуміють значення органічного світу океанів та взаємодії компонентів природи;

- у 8 класі учні вивчають питання природокористування. Вони набувають знань про природно-ресурсний потенціал, об'єкти природно-заповідного фонду та екологічну ситуацію. Учні також аналізують природно-ресурсний потенціал у різних регіонах України та прогнозують наслідки господарської діяльності.

Практичні роботи та лабораторні дослідження, які дозволяють учням безпосередньо спостерігати за природою та її змінами під впливом діяльності людини. Проблемні завдання та запитання, які спонукають учнів до самостійного мислення та пошуку відповідей. Інтерактивні методи навчання, які сприяють розвитку комунікативних навичок учнів та формуванню їх екологічної культури.

Основні завдання екологічної змістовної лінії: формування усвідомлення учнями значення навколишнього природного середовища для життя людини та суспільства. Розуміння учнями основних законів і закономірностей природи, впливу діяльності людини на навколишнє середовище. Формування умінь і навичок раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища. Виховання усвідомленого ставлення до природи, екологічної культури [3].

У межах екологічної змістовної лінії учні повинні: знати основні поняття та терміни екології. Розуміти значення природних ресурсів для життя людини та суспільства. Знати основні закони і закономірності природи, впливу діяльності людини на навколишнє середовище. Вміти оцінювати стан навколишнього середовища. Знати основні принципи та способи раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища. Вміти діяти в екологічному середовищі відповідно до екологічних норм і правил.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/>
2. Концепція громадянського виховання учнів. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3324
3. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07>

ДЕМОГРАФІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

І. І. Гудзеляк

irynd.hudzelyak@lnu.edu.ua

*кафедра економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія
Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів*

Шкільний курс географії не передбачає окремої теми, присвяченої Скандинавським країнам. Однак, як вказано у преамбулі Навчальної програми з географії для 10–11 класів для закладів загальної середньої освіти, учитель може на свій розсуд розподіляти години на вивчення окремих тем та акцентувати на окремих питаннях більше уваги. У зв'язку з тим, що Скандинавські країни відзначаються особливими демографічними тенденціями, що певною мірою вирізняє їх від інших європейських країн, рекомендуємо у 10 класі у розділі «Європа» при вивченні теми «Населення Європи» (демографічні процеси, природний та механічний рух. Демографічна політика. Структура населення регіону. Українська діаспора у країнах Європи), а також в 11 класі у розділі «Загальні суспільно-географічні закономірності світу» при вивченні теми «Демографічні процеси у світосистемі» послуговуватися актуальними знаннями про демографічний розвиток Скандинавських країн. До них відносимо Норвегію і Швецію, які цілком займають Скандинавський півострів, а також Фінляндію, яка лінгвістично не пов'язана з названими країнами, але має з ними давні історичні, господарські та культурні зв'язки, протягом шести століть вона була фактично колоніальною провінцією Швеції.

Головні положення, які можна продемонструвати учням про демографічний розвиток на прикладі скандинавського матеріалу:

1. Скандинавські країни мають найбільш тривалу історію статистичного обліку населення у світі. Саме у Швеції у 1750 році було проведено перший перепис населення, який організувала державна статистична служба. Інші країни регіону також невдовзі долучились до проведення регулярних переписів.

2. Це країни, які не зазнали великих демографічних втрат у Другій світовій війні, порівняно з іншими європейськими державами. У Фінляндії прямі людські втрати сягали 82 тис. осіб, у Норвегії – близько 7 тис. осіб. Це не вплинуло суттєво на демографічний потенціал країн, тому їхнє зростання можна вважати еталоном для порівняння демографічного розвитку у Європі. Зокрема варто учням навести розрахунки українського демографа О. Гладуна, який на основі оцінки прямих і непрямих демографічних втрат України у ХХ столітті визначив, що населення України станом на 1993 рік могло би становити не 52 млн осіб, як зафіксувала статистика, а 87,5 млн осіб з урахуванням міграційного чинника [1]. Але сам міграційний чинник лише на 18% зумовлює «нестачу» населення України, решта – це вплив Голодомору

1932–1933 років та Другої світової війни. Такі яскраві приклади забезпечують усвідомлене сприйняття матеріалу та мають певний виховний вплив.

3. На достовірній емпіричній базі Скандинавських країн [3, 4, 5, 6, 10] учням можна продемонструвати тенденції демографічного переходу від традиційного до сучасного типу відтворення населення. Перехід до моделі малодітної сім'ї відбувався упродовж 1960–1980 років.

4. Скандинавські країни є прикладом успішної демографічної і соціальної політики. Тому тут від 1980 року протягом трьох десятиліть вдавалося зберігати такий рівень народжуваності, який забезпечував розширене відтворення населення. Після 2010 року народжуваність знизилась, однак природний приріст зберігається в Норвегії та Швеції, у Фінляндії уже розпочалася депопуляція.

5. В Скандинавських країнах найнижча дитяча смертність, найвища тривалість життя населення, найвища якість життя населення. Країни посідають топові позиції у світовому рейтингу за індексом людського розвитку.

6. У Скандинавських країнах почався процес маскулізації – природної трансформації статевого складу населення, що не проявляється у жодній іншій країні світу. Зокрема, переважання чоловіків зафіксовано в Норвегії і Швеції. Це результат зниження дитячої смертності і смертності чоловіків працездатного віку при збереженні біологічної константи при народженні. Варто зазначити, що перевагою чоловічого населення відзначаються також більшість мусульманських країн, але там це є результатом надсмертності жіночого населення у молодому віці, а також Китай, де поширена практика селективних абортів з орієнтацією на народження хлопчиків.

7. Скандинавські країни характеризуються високими рівнями соціальної довіри, громадської участі та згуртованості, культурою індивідуальної відповідальності і сильною робочою етикою.

8. За даними Інституту Землі при Колумбійському університеті в межах глобальної ініціативи ООН «Мережа рішень сталого розвитку» п'ять країн Північної Європи (Данія, Швеція, Норвегія, Фінляндія та Ісландія) щороку посідають місця у першій десятці держав за індексом щастя населення. Причому саме Норвегія і Фінляндія часто змінювали одна одну на першій позиції у цьому рейтингу. За даними останнього звіту за 2023 рік на першому місці за індексом щастя у світі – Фінляндія, Швеція – на шостому, а Норвегія – на сьомому [8].

9. У Скандинавських країнах зростає кількість українців. За даними Верховного комісара ООН у справах біженців на початку 2024 року у трьох країнах проживає 205 тис. вимушених українських мігрантів, зокрема в Норвегії – 74 тис. осіб, у Фінляндії – 66 тис., а в Швеції – 65 тис. [7, 9]. Звичайно, це невелика кількість. Міграційне навантаження українцями загалом на регіон становить у середньому 9,5 осіб / 1000 осіб постійного населення. У Чехії, наприклад, міграційне навантаження становить 54 особи / 1000 осіб постійного населення, у Польщі – 25,4 особи / 1000 осіб постійного населення.

10. Варто наголосити учням на можливостях Скандинавських країн співпрацювати з Україною в умовах війни. Норвегія має потужний

інвестиційний капітал, Швеція є виробником дуже великого асортименту озброєння, Фінляндія має досягнення у зовнішньополітичній сфері в умовах тривалої загрози зі сторони росії.

Також учні можуть вивчити досвід демографічного розвитку Скандинавських країн, виконуючи дослідницьку роботу на тему «Секрети успіху Скандинавських країн». Базуючись на принципі міжпредметних зв'язків у таких проєктах можна відобразити не лише демографічні аспекти розвитку, але й висвітлити економічні, соціальні та політичні особливості у їхньому взаємозв'язку, сформувавши компетентності у різних сферах знань. Наявність доступного матеріалу на різноманітних сайтах забезпечить успішні учнівські результати, сприятиме формуванню широкого світогляду та практичних навичок роботи з інформаційними базами даних.

Список використаних джерел

1. Гладун О. М. Оцінка гіпотетичних втрат населення України за період 1897–2012 рр. *Демографія та соціальна економіка*. 2013. № 2 (20). С. 147–155.
2. Гудзеляк І. І., Вигор В. Й. Особливості демографічного розвитку Скандинавських країн. *Географія і сучасність. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 17 (29). С. 163–178.
3. Nordic Statistics. URL: <http://www.norden.org>
4. State of the Nordic Region 2022 report. URL: <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1646482/FULLTEXT02.pdf>
5. The UN Population Fund. URL: <http://www.unfpa.org/>
6. The United Nations Statistics Division . URL: <http://unstats.un.org/unsd/default.htm>
7. [Ukraine Refugee Situation](https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine). URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
8. [World Happiness Report](https://worldhappiness.report/). URL: <https://worldhappiness.report/>
9. World Migration Report 2022. URL: [Interactive World Migration Report 2022 \(iom.int\)](https://www.iom.int/publications/world-migration-report-2022)
10. World Population Data Sheet, 2023. Population Reference Bureau. URL: <https://www.prb.org/>

ПІЗНАННЯ СВІТУ В 4 КЛАСІ

І. С. Джалалова

adari67@mail.ru

Бакинський слов'янський університет, м. Баку (Азербайджан)

Навчання в початкових класах – це важлива ланка всієї системи освіти. І успіх усієї системи освіти багато в чому залежить від ефективної організації навчальної діяльності в початковій школі. Уже понад 10 років в Азербайджані практикується нова, курикулярна, модель, за якої основна увага спрямована на визначення та опис системи очікуваних результатів, сформульованих у вигляді компетенцій [1]. Курикулум, будучи багатоаспектним і концептуальним за своїм змістом документом, що охоплює весь курс навчання, визначає зміст і обсяг знань, умінь, навичок, що підлягають обов'язковому засвоєнню, а також зміст розділів і тем із розподілом їх за роками навчання, виконання якого спрямоване на досягнення певних результатів. А в курикулумі зміст навчання вирізняється гнучкістю, представлений у вигляді стандартів за змістовними лініями та визначений на інтегративній основі. Останні згодом, у підручниках, виступають як конкретні теми.

Іншим, не менш важливим, моментом у курикулумі в початкових класах може і має вважатися подання змісту на інтегративній основі. Це найбільше проявляється в куррикулумі з пізнання світу. Сам предмет є інтегративним. Нижче пропонуємо план-схему уроку з цього предмета [2].

Тема уроку: Що таке екологія?

Стандарти: 1.2.3. – Показує на карті географічні об'єкти; 1.3.1. – Показує у простій формі зв'язок між живою та неживою природою; 2.4.2. – Представляє невеликі доповіді, присвячені захисту екології.

Тема уроку: Що таке екологія?

Інтеграція: Р.м. – 1.1.1., Тех. – 1.3.6., О.м. – 2.2.6.

Цілі уроку: 1) Показувати у простій формі зв'язок між живою і неживою природою; 2) Показувати штучні чинники, що заподіюють шкоду природі; 3) Показувати головну екологічну проблему Азербайджану; 4) Представляти невеликі доповіді на тему захисту екології своєї місцевості.

Тип уроку: Індуктивний.

Форми роботи: Робота з усім класом, робота в малих групах.

Методи роботи: Мозковий штурм, робота з таблицями, розгалуження, колаж.

Ресурси: Підручник, робочі аркуші.

Перебіг уроку:

Привітання.

Мотивація: Учитель звертає увагу учнів на зображену на дошці «земну кулю, що плаче».

Що ви бачите на дошці? (земля плаче, планета ридає, земна куля плаче). Як ви розумієте цей малюнок? (планета страждає від забруднення, їй погано від сміття, плаче через війни).

Дослідницьке запитання: Що таке екологія і яка роль цієї науки у справі охорони природи?

Проведення дослідження: Учні читають текст на стор. 88-89 підручника й аналізують його: Слово «екологія» – грецького походження, складається зі словосполучення: «еко» – місце проживання, навколишнє середовище, «логія» – наука, що вивчає. У сучасну епоху «екологія» розуміється як наука про природу. Сьогодні перед екологічною наукою стоїть складне завдання порятунку земної кулі. Тому що повітря, яке є головним чинником для життя і здоров'я живих істот, із кожним днем дедалі більше забруднюється. Розвиток промисловості та сільського господарства в сучасну епоху, запуск у космос штучних супутників, вибухи, що відбуваються під час випробування ядерної зброї, спалювання у великій кількості нафти, кам'яного вугілля та іншого палива призводять до збільшення в повітрі вуглекислого газу та зменшення кисню. Унаслідок використання теплових електростанцій, космічних кораблів, літаків, автомобілів, сільськогосподарських машин – тракторів, комбайнів та ін. машин і механізмів в атмосферу потрапляє велика кількість шкідливих речовин.

Поступово зменшується й обсяг питної води. Головна причина цього – забруднення джерел прісної води. Промислові та побутові відходи, що скидаються в річки, приводять джерела прісної води в непридатний стан. З кожним роком збільшується загальна площа земель, що зазнали опустелювання. Ці проблеми існують і в Азербайджані. Серед них найбільшою проблемою для Азербайджану є забруднення Каспійського моря.

Потім ділимо учнів на команди:

1 команда: Визначте зв'язок між діяльністю людини та природою і заповніть таблицю.

Діяльність людини	Зміни, що відбуваються у неживій природі під впливом діяльності людини	Зміни, що відбуваються у живій природі під впливом діяльності людини
Приклад: вихлопний дим від автомобіля, трактора	Проникнення в атмосферу шкідливих речовин	Проникнення шкідливих речовин у живі організми

2 команда: Відзначте в таблиці стан Каспійського моря на сьогоднішній день, шляхи його забруднення та охорони.

Каспійське море та його особливості	Сьогоднішній стан Каспійського моря	Шляхи та джерела забруднення Каспійського моря	Шляхи охорони Каспійського моря

3 команда: Підготуйте плакат під назвою «Охороняти екологію – обов'язок кожного» (виконайте малюнки, напишіть інформацію).

Охороняти екологію – обов'язок кожного

Організація та обмін інформацією: – Що ми дізналися про екологію? (Наука про природу.)

– Які чинники негативно впливають на екологію Азербайджану? (Промислові та побутові відходи, що скидаються в річки, приводять джерела прісної води в непридатний стан.)

– Яких заходів ми можемо вжити для охорони нашої екології? (Люди повинні створювати технології, що не завдають шкоди природі, виробляти нову продукцію шляхом повторної обробки предметів техніки, одягу, побуту.)

Висновки та узагальнення: Учитель разом з учнями повертається до дослідницького питання, і разом доходять спільного висновку. Діяльність людини призводить до забруднення природи. Перед екологічною наукою стоїть таке важке завдання, як порятунок земної кулі. Часто екологією називають

науку, що вивчає взаємовідносини між живими організмами, між організмами і навколишнім середовищем, живою і неживою природою. У природі все взаємопов'язано одне з одним.

Домашнє завдання: Підготувати колаж (плакат із вирізаними з журналів і намальованими від руки картинками) під назвою «Екологія Азербайджану».

Оцінювання: Формативне. Вчитель оцінює роботу учнів за наведеними нижче критеріями:

Критерії оцінювання	Задовільно	Добре	Відмінно	Підсумок
Викладає у простій формі звязки між живою та неживою природою				
Називає штучні фактори, які завдають шкоди природі				
Викладає основну екологічну проблему Азербайджану				
Представляє невеликі доповіді, присвячені захисту екології своєї місцевості				

Таким чином, на прикладі одного уроку ми показали реалізацію стандартів змісту та дидактичних цілей за конкретною темою. Вважаємо, що подібний ракурс подачі матеріалу є важливою умовою формування цілісного уявлення про явища і предмети реального довкілля.

Список використаних джерел

1. Предметні курикулуми для I-IV класів загальноосвітньої школи. Баку : Təhsil, 2008. С. 71-88 (азерб. мовою).
2. Джаббарлы Н., Махмудова К. Познание мира. Учебник для 4 класса общеобразовательных заведений. Баку: Восток-Запад, 2023. 120 с.

ВИВЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО У ШКІЛЬНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ КУРСАХ

Є. В. Копилець

poltour75@gmail.com

Ю. В. Богинська

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Визначні культурні та природні цінності, що є спільним надбанням людства, складають всесвітню культурну та природну спадщину, яка фіксується у відповідному списку ЮНЕСКО. Поза сумнівом, ознайомлення школярів із об'єктами всесвітньої спадщини під час вивчення географії сприятливо позначиться на формуванні культурологічної компетентності учнівської молоді.

З огляду на важливість означеної проблеми, продуктивним є аналіз представленості об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у шкільних географічних курсах.

Фахівцями Інституту педагогіки НАПН України Т. Г. Назаренко та О. С. Нехомяж було розроблено навчальну програму курсу за вибором «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО» із грифом Міністерства освіти і науки України «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» [4]. Програма обсягом 35 год розрахована на учнів 10 профільних класів. Автори акцентували на унікальних природних об'єктах зі списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, оскільки, на їхню думку, вивчення цих об'єктів, які можуть стати складовими «візитних карток» регіонів світу та низки окремих країн, дає змогу мотивувати активнішу пізнавальну діяльність, привернути увагу до менш відомих країн, надати новий імпульс екологічному та естетичному вихованню.

Навчальною програмою курсу за вибором передбачено розкриття цілей та завдань ЮНЕСКО, структури та основних напрямів роботи цієї організації, сутності Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Відповідно до програми, десятикласники мали вивчати природні об'єкти всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Африці, Австралії і Океанії, Південній Америці, Північній Америці, Євразії.

Вивчення кожного розділу повинно було відбуватися із використанням технології проектної діяльності. Практичні роботи з нанесенням на контурну карту природних об'єктів всесвітньої спадщини (5 із загальної кількості 9) мали сприяти вивченню їхнього географічного положення. Однак, оскільки цю програму було створено для профільного навчання, вона мала обмежену сферу застосування.

Не оминули всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і в навчальній програмі «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти у редакції 2022 р. [1]. Програмою курсу «Материки та океани» для 7 класу заплановано вивчення найвідоміших об'єктів, віднесених до світової природної спадщини ЮНЕСКО, які розташовані в Африці, Південній Америці, Австралії, Північній Америці та Євразії, виконання дослідження «Розробка та обґрунтування маршруту, що проходить через об'єкти Північної Америки, віднесені до Світової природної спадщини ЮНЕСКО». У темі «Туризм» курсу «Україна і світове господарство» для 9 класу учні мають вивчати об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні та країни світу з найбільшою кількістю об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Але, звичайно, найактуальнішим на сьогодні є аналіз представленості об'єктів всесвітньої спадщини у нових навчальних програмах із географії, розроблених у контексті освітньої реформи «Нова українська школа».

Міністерством освіти і науки України рекомендовано дві модельні навчальні програми «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти [3]. Кожна з них створена авторським колективом, який реалізував своє бачення пріоритетів шкільної географічної освіти та продуктивності різних методичних підходів до опанування змісту предмета.

Опрацювання модельної навчальної програми, яку уклали С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко, Т. Г. Гільберг та Л. М. Даценко, засвідчило, що найбільше уваги всесвітній спадщині приділено у курсі «Материки та океани» для 7 класу.

Програмою передбачено виконання навчальних проєктів «Найвідоміші природні об'єкти Африки, що віднесені до Світової спадщини ЮНЕСКО», «Найвідоміші природні та культурні об'єкти Австралії, що віднесені до Світової спадщини ЮНЕСКО», «Найвідоміші природні та культурні об'єкти Південної Америки, що віднесені до Світової спадщини ЮНЕСКО», «Найвідоміші природні об'єкти Північної Америки, що віднесені до Світової спадщини ЮНЕСКО», «Найвідоміші природні об'єкти Євразії, що віднесені до Світової спадщини ЮНЕСКО».

Крім того, до програми курсу «Україна у світовій економіці» для 9 класу входить тема «Туризм», яка в контексті міжнародного туризму містить матеріал про країни світу з найбільшою кількістю об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. До цієї теми віднесено і навчальний проєкт «Розроблення туристичного маршруту об'єктами Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні».

Натомість у модельній навчальній програмі, авторами якої є С. П. Запотоцький, Г. І. Карпюк, Р. В. Гладковський, А. І. Довгань та ін., відповідний контент майже відсутній. Лише у 7 класі учні мають змогу виконати фотоколаж «Природні об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Австралії» з використанням технології проєктної діяльності та опрацювати інформацію за темою «Найвідоміші об'єкти природної спадщини ЮНЕСКО в Європі».

Аналіз модельних навчальних програм «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти виявив низку потенційних проблемних моментів у формуванні культурологічної компетентності під час вивчення об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Автори обох модельних навчальних програм вживають термін «Світова спадщина ЮНЕСКО», хоча у вітчизняній нормативно-правовій базі з 1988 р., від ратифікації Україною Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, закріплено термін «всесвітня спадщина».

Впадає у вічі недооцінка відповідної тематики у другій із розглянутих нами модельних навчальних програм. Водночас 4 із 5 підручників із географії для 6 класу, що вже отримали гриф Міністерства освіти і науки України, розроблені саме на основі модельної навчальної програми, авторами якої є С. П. Запотоцький, Г. І. Карпюк, Р. В. Гладковський, А. І. Довгань та ін. [2], – отже, ймовірно, ця тенденція збережеться і для наступних курсів географії.

Незрозуміло, чим керувалися автори модельних навчальних програм, коли обирали, які об'єкти пропонувати школярам для вивчення. Чому, скажімо, учні мають ознайомитися з природними та культурними об'єктами всесвітньої спадщини Австралії і лише з природними об'єктами всесвітньої спадщини Євразії? – адже Євразія має чимало визначних об'єктів культурної спадщини, до того ж, це материк, на якому розташована Україна!

В обох модельних навчальних програмах не враховано, що крім природних та культурних об'єктів у списку всесвітньої спадщини виділяють іще об'єкти змішаного типу – ті, які відповідають одночасно і природним, і культурним критеріям.

З огляду на вищезазначене, проблема формування культурологічної

компетентності у процесі вивчення об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у шкільних географічних курсах потребує ґрунтовного фахового дослідження.

Список використаних джерел

1. Географія. 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
2. Електронні версії підручників. 6 клас. Природнича освітня галузь. Географія. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/6-klas-n/prirodnicha-osvtnya-galuz/geografya/>
3. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoji-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
4. Назаренко Т. Г., Нехомяж О. С. Всесвітня спадщина ЮНЕСКО : навчальна програма. Київ : Педагогічна думка, 2020. 15 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/vsesvitnya-spadshchyna-yunesko.pdf>

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

Є. В. Копилець

poltour75@gmail.com

І. А. Ярська-Петрусь

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Для розвитку педагогічної науки упродовж останніх десятиліть характерна, з-поміж іншого, її стрімка аксіологізація. Більшість дослідників дійшли згоди у тому, що термін «цінність» указує на значущість певних явищ дійсності. До особливостей вживання терміну «цінність» в освітній царині, виражених на рівні тенденцій, можна віднести фактичне пов'язування цінностей лише з позитивною значущістю явищ дійсності, акцент на суб'єктних цінностях – на критеріях та способах з'ясування значущості, які служать орієнтирами людської діяльності, оперування переважно духовними, а надто моральними цінностями, увагу до особистісних цінностей вихованців [3].

У значній кількості наукових праць як в Україні, так і за кордоном, вживається термін «екологічні цінності». Проте тлумачення його відчутно різняться. Свого часу Є. Копилецем здійснено аналіз основних підходів до проблеми, щоб визначити потенціал використання поняття «екологічні цінності» в теорії екологічного виховання та освітнього процесу з географії [2; 5].

Автором з'ясовано, що в дослідженнях В. Абрамова, Л. Морозової, Т. Єфіменко передусім актуалізується значення екологічності як забезпечення умов існування (в цьому випадку людини і людства) в довіллі. Категорія цінності тут зближується з біологічним поняттям цінності чинників навколишнього середовища. Відповідно, суттєву частину ціннісної

номенклатури складають предметні вартості – природа в цілому, повітря, вода, природні речовини як матеріали тощо. Навіть низку цінностей суспільного характеру наведено саме в контексті забезпечення існування людини як особливої біосоціокультурної істоти. Розуміння екологічних цінностей передусім як тих, що безпосередньо, матеріально забезпечують людське існування, характерне і для низки зарубіжних науковців.

О. Вишневський, розглядаючи відносини людини і природи у єдності ставлення людини до власної природи (до свого тіла) та до природи-довкілля, включає до орієнтовного Кодексу цінностей сучасного українського виховання групу валео-екологічних цінностей. Власне екологічними з-поміж них є: самоусвідомлення і переживання своєї єдності з Природою; любов і дбайливе ставлення до всього живого на Землі; відчуття краси природи як Божого творіння; обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою в довкіллі; дбайливе і економне ставлення до природних ресурсів та національних багатств; збалансованість раціоналістично-наукового, утилітарного, і духовного начал у господарському ставленні до природи; оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі; участь у природоохоронній діяльності, прихильність до руху «зелених»; охорона краси довкілля, відраза до господарського і побутового нехлюйства.

До системи цінностей у розробленій М. Боришевським моделі зрілої особистості-громадянина також включено підсистему екологічних цінностей. Проте він не наводить переліку екологічних цінностей, даючи загальну характеристику відповідного ставлення людини до довкілля. Як зазначає М. Боришевський, екологічна вихованість репрезентується глибоким усвідомленням виняткового значення природного середовища в житті, бережливим, відповідальним ставленням до природи, розвиненою потребою захищати її від небезпечних впливів. Вона виявляється також у здатності до естетичного сприймання природних явищ, усвідомленні їх позитивного впливу на почуття і на світосприймання загалом, відчутті себе часткою природи. У свою чергу, екологічна вихованість є однією з найвагоміших особистісних цінностей. На відміну від О. Вишневського, М. Боришевський розглядає валеологічні цінності окремо від екологічних.

У науковому доробку Н. Пустовіт екологічними цінностями постулюються цінності, що регулюють взаємодію людини з природою відповідно до ідей сталого розвитку, забезпечують рівновагу між споживанням і самовідновленням природи. Автором також підкреслено, що запорукою високого рівня екологічної культури є визнання самоцінності природи безвідносно до утилітарного значення останньої для людини.

У царині психологічної науки екологічні цінності охарактеризовано О. Білоусом. Вивчаючи психологічні характеристики екологічності свідомості особистості, він досліджував за методикою М. Рокича місце екологічних вартостей у системі ціннісних орієнтацій, характерних для різних професійних груп. Використавши метод експертної оцінки, О. Білоус вивів формулювання термінальної екологічної цінності «гармонія з природою» – досягнення духовної і фізичної єдності з зовнішнім світом та інструментальної екологічної

цінності «екологічність», що витлумачується як любов до природи, здатність відчувати і розуміти навколишній світ, турбота про рослини і тварин.

Розглянуті психолого-педагогічні праці акцентують увагу на представленості цінностей у свідомості особистості; мова йде насамперед про духовні моральні цінності, які мають спонукати людину співвідносити свої потреби з необхідністю збереження природи, а також про цінності, що уособлюють відповідно спрямовану діяльність. Розробка їхньої номенклатури дає змогу конкретизувати виховні завдання. Якщо ж для дослідження достатньо в цілому охарактеризувати екологічну спрямованість особистості, перелік екологічних вартостей не деталізують.

Прикладом досліджень, де екологічні цінності подано як єдиний масив без внутрішньої диференціації, є доробок В. Скребця. Психолог характеризував екологічну спрямованість особистості через співвідношення групи її екологічних цінностей із іншими групами цінностей (соціальними, моральними, я-цінностями) та поєднання у свідомості екопсихологічних диспозицій – певних планів поведінки, способів дій стосовно тих чи інших екологічно значущих цінностей. У випадку їхньої вираженості ці диспозиції трактуються як ціннісні орієнтації. Розуміючи екологічність свідомості як її ціннісну спрямованість екологічним змістом, В. Скребець вважає єдиною базовою основою еконормативної (раціональної, доцільної стосовно довкілля) поведінки колаборативну екодиспозицію, в основі якої розуміння активного ества і живої сутності природи. На його думку, саме така орієнтація спонукає людину до стримування антропогенного тиску на природу, узгодженості власних рішень і дій з природними закономірностями задля забезпечення балансу і гармонії в довкіллі.

У низці праць із філософії та психології екологічні цінності не виділяються окремо, а інтегровані в інші групи вартостей. Зокрема, це характерно для досліджень О. Висоцької, Т. Гардашук, В. Крисаченка та М. Хилька.

Варто окремо відзначити поширення у педагогічній царині критичного ставлення до антропоцентризму як принципу, що визначає ціннісне сприйняття природи. Так, Г. Пустовіт констатує, що принцип антропоцентризму, для якого характерне визнання людини вищою і абсолютною цінністю, а природи людською власністю, загрожує подальшому існуванню цивілізації. Тож необхідно створити нову систему морально-духовних цінностей суспільства, яка б сприяла спрямуванню людства у площину «природних пріоритетів». За А. Степанюк, шкільну біологічну освіту слід переорієнтувати з антропоцентризму на біоцентризм, який визнає найвищою цінністю життя всього живого та кожного представника розмаїття живих істот.

З позицій Л. Лук'янової, формування ставлення особистості до природи як до самодостатньої цінності належить до пріоритетних завдань сучасної екологічної освіти. Конкретизуючи основні положення теорії особистісно зорієнтованого виховання стосовно екологічного виховання, Н. Пустовіт доходить висновку, що воно ґрунтується на розумінні людини і природи як рівнозначних цінностей, передбачає «усвідомлення цінності будь-якого прояву Життя, будь-якого прояву існування Природи як основи існування кожної

окремої людини і цивілізації загалом» [7, с. 59].

Зрештою, в значному масиві праць із соціальної філософії, екологічної етики, екологічної психології, екології в її широкому розумінні містяться характеристики світоглядних позицій, типів екологічної свідомості, концепцій взаємодії з природою, в яких цінності та ціннісні орієнтації, в тому числі екологічні, наявні імпліцитно. Те ж саме простежується у багатьох педагогічних дослідженнях, у яких розробляється зміст освіти загалом і екологічного виховання зокрема. Прикладом може бути розробка концепцій ноосфери та ноосферної освіти, ідеї коеволюції (гармонійного, взаємно узгодженого розвитку) людства й природи.

Проаналізувавши існуючі підходи до тлумачення екологічних цінностей, Є. Копилець трактує екологічні цінності як об'єкти довкілля в рамках соціального буття людини, що є першорядно значущими для існування людини й людства, явища суспільної свідомості, що втілюють ідеал екологічно доцільної взаємодії людства з навколишнім середовищем і засоби наближення до нього, та відповідну діяльність, до якої їх залучено [2].

Це визначення стосується й об'єктних, і суб'єктних екологічних цінностей. Але специфіка педагогічного процесу зумовлює увагу насамперед до суб'єктної складової масиву екологічних цінностей, що дає змогу перевести в аксіологічну площину мету і завдання екологічного виховання, та до детермінованої екологічними цінностями діяльності як засобу виховання.

Оскільки відношення до природи виникає й реалізується в межах соціального буття, воно нерозривно пов'язане зі сферою духовних цінностей у цілому. Однак серед суб'єктних цінностей є й власне екологічні. Для сучасності це насамперед ідея гармонійного, спільного розвитку людства і природи та гармонія з природою як особистісна цінність. Протиприродно було б не акцентувати увагу на цінності людини, людського життя. Та водночас у рамках концепції коеволюції надзвичайно продуктивним здається визнання універсальної цінності природи. Варто відзначити, що й гармонійне співіснування з природою, гармонійний розвиток, і сприйняття природи як універсальної цінності є офіційними орієнтирами, зафіксованими в Концепції екологічної освіти України.

Серед шкільних предметів, завданням яких є забезпечення екологічного виховання підростаючого покоління, особливе місце належить географії. Поєднуючи в собі ознаки природознавчих та суспільних дисциплін, вона надає унікальну можливість пізнання природи, населення і господарства у комплексі їх різнобічних взаємозв'язків, відіграє провідну роль у висвітленні більшості аспектів глобальної екологічної проблеми.

Державним стандартом базової середньої освіти актуалізується увага до проблеми екологічного виховання школярів у процесі вивчення географії, адже метою природничої освітньої галузі цей документ називає формування особистості учня, який, зокрема, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем.

В окресленому Державним стандартом базової середньої освіти компетентнісному потенціалі природничої освітньої галузі як складові екологічної компетентності (компонент «ставлення») фігурують усвідомлення важливості раціонального природокористування, оцінювання власних дій у природі з позицій безпеки життєдіяльності, етичних норм і принципів сталого розвитку суспільства, цінування розмаїття природи, визнання життя як найвищої цінності [1].

Міністерством освіти і науки України рекомендовано дві модельні навчальні програми «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти [6]. За модельною навчальною програмою, яку уклали С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко, Т. Г. Гільберг та Л. М. Даценко, метою курсів географії в 6-9 класах є особистісний розвиток учнів / учениць на основі формування цілісного сприйняття світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює, зокрема, ціннісні орієнтації в різних сферах взаємодії людини й природи. Відповідно до визначеної мети передбачено реалізувати низку завдань, в тому числі розвивати ціннісне ставлення до природи та її пізнання, створити умови для становлення екологічно грамотної особистості, виховувати екологічну культуру, повагу до природних цінностей різних регіонів і країн світу, формувати здатність і готовність до використання географічних знань і вмінь у повсякденному житті для соціально відповідальної поведінки в навколишньому середовищі, його збереження, самостійного оцінювання рівня впливу людини на природу, безпеки довкілля як сфери життєдіяльності людини тощо.

У модельній навчальній програмі, авторами якої є С. П. Запотоцький, Г. І. Карпюк, Р. В. Гладковський, А. І. Довгань та ін., постульовано значну увагу до екологічного принципу навчання. Серед завдань, на реалізацію яких спрямована програма, – формування здатності й готовності до використання географічних знань і вмінь у повсякденному житті для соціально відповідальної поведінки у навколишньому середовищі, його збереження, самостійного оцінювання рівня впливу людини на природу, безпеки довкілля як сфери життєдіяльності людини, виховання екологічної культури, поваги до природних цінностей різних регіонів і країн світу, формування системи цінностей, обачливої екологічної поведінки тощо.

Таким чином, обидві модельні навчальні програми декларують увагу до цінностей екологічного спектру. Та водночас у першій із проаналізованих програм екологічна компетентність розкрита виключно через відповідні уміння, без ставлення. У другій програмі компонент «ставлення» екологічної компетентності представлений у меншому обсязі, ніж для природничої галузі в цілому відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, зокрема, у ньому відсутні цінування розмаїття природи, визнання життя як найвищої цінності.

Побіжне порівняння організації вивчення у 6 класі біосфери та природних комплексів за модельними навчальними програмами з географії засвідчило, що перша програма більшою мірою орієнтує на позитивне емоційне сприйняття об'єктів біосфери; у другій програмі більше виражений ресурсно-практичний

підхід, хоча його і не зведено до вузько-утилітарного. Така тенденція характерна і для вивчення природних комплексів [4].

Отже, для того, щоб скласти уявлення про реальну спрямованість навчання географії в контексті реформи «Нова українська школа» на формування екологічних цінностей, необхідно ретельно проаналізувати не лише модельні навчальні програми, а й відповідне навчально-методичне забезпечення: підручники, навчальні посібники, методичні публікації. Окреслена проблема є перспективною для подальших ґрунтовних досліджень.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n183>

2. Копилець Є. В. До використання поняття «екологічні цінності» в теорії екологічного виховання. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Сипченка. Слов'янськ : СДПУ, 2008. Вип. ХІІ. С. 232-240.

3. Копилець Є. В. Особливості використання понять «цінності» та «ціннісні орієнтації» у педагогічній науці. *Постметодика*. 2013. № 5. С. 43-47.

4. Копилець Є. В., Стобород Н. С. Проблема вивчення біосфери та природних комплексів у шкільному курсі географії 6 класу за модельними програмами Нової української школи. *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій* : матеріали VII Міжнарод. наук.-пр. інтернет-конф., м. Слов'янськ, м. Дніпро, 06–07 грудня 2023 року / відповід. ред. О. Хвачевська. Слов'янськ, 2023. С. 106-109.

5. Копилець Є. В. Співвідношення екологічних та валеологічних цінностей у вихованні. *Навколишнє середовище і здоров'я людини* : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-пр. семінару, 18-19 вересня 2008 р. Полтава : Друкарська майстерня, 2009. С. 206-211.

6. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

7. Пустовіт Н. О. Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання підлітків. *Наукові записки [Вінницького держ. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського]*. Серія: педагогіка і психологія. Вінниця : РВВ ДП «Державна картографічна фабрика», 2001. Вип. 5. С. 59-62.

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

К. В. Савицька

ksusavitskaya@gmail.com

*кафедра географії Дніпровського національного
університету ім. Олесь Гончара, м. Дніпро*

Трансформаційні процеси в українському суспільстві вплинули на реформування різних галузей, в тому числі і освітньої. З 2017 року в Україні впроваджена реформа освіти, яка отримала назву Нова українська школа (НУШ). Метою НУШ визначено створення такого освітнього середовища, в якому учням буде приємно навчатися та отримувати знання та навички, які

вони зможуть застосовувати в звичайному повсякденному житті, вчителям – зручно викладати, а батьки зможуть спостерігати за процесом навчання своїх дітей та також координувати його [8, с. 5].

Реформа поділена на декілька етапів до 2029 року [8, с. 33]. Під час першої фази, яка тривала з 2016 по 2018 роки, в 2017 році прийнято основний документи, який є базисом для подальшого реформування, – Закон України «Про освіту» [11], який визначає освіту основою для всебічного розвитку особистості, її інтелектуальних, духовних, фізичних та культурних особливостей, яка має на меті успішну соціалізацію школярів та подальшого економічного добробуту держави. Вже під час другої фази, яка тривала з 2019 по 2022 роки, в 2020 році прийнято Закон України «Про повну загальну середню освіту» [12] та Державний стандарт базової середньої освіти [1], саме останнім документом закладено основи викладання географії в ЗЗСО, яка є складовою природничої освітньої галузі. Метою даної освітньої галузі є формування в учнів світогляду в природному середовищі, розуміння процесів, які в ньому відбуваються, закономірностей між природними явищами тощо. Даною галуззю визначено декілька складників, одним з яких є географічний, який має наступні компоненти змісту: географія як наука; роль географічної освіти у життєдіяльності людини; Земля на географічній карті; географічні інформаційні системи; Земля як геосистема, рівні геосистем; географічні наслідки параметрів і рухів Землі; географічна оболонка; антропосфера; взаємозв'язок процесів у літосфері, гідросфері, атмосфері, біосфері, антропосфері; природні комплекси; ресурсний потенціал оболонок Землі, сучасні аспекти його використання; глобальні проблеми людства.

Тобто стандартом передбачається розкриття лише природничої складової географії і повна відсутність змісту, який би формував в учнів уявлення про суспільно-географічні процеси. Хоча серед усіх шкільних предметів географія виділяється саме тим, що відіграє роль сполучної ланки між суспільними та природничими науками, що охоплює всю систему: природне середовище – суспільство – людина [4, с. 25]. Здійснюючи взаємозв'язок суспільних і природничих наук, вона об'єднує воедино безліч фрагментів знання про світ і дає можливість отримати цілісне уявлення про устрій навколишнього світу. Ці ж принципи закріплені і в Міжнародній хартії географічної освіти [3], де визначено, що географія служить сполучною ланкою між природничими та суспільними науками і є дисципліною, що трактує причини територіальних відмінностей та просторового розмаїття явищ, подій та процесів у межах різних територій, тому вона повинна розглядатися як невід'ємна частина виховання всіх членів будь-якого суспільства.

Сучасна географічна освіта має сприяти формуванню нових геополітичних, етнокультурних, етноконфесійних та соціально-економічних реалій, які потребують адекватного відображення у змісті навчального предмета. Розмаїття географічного простору, поліетнічність світу сприяє залученню учнів до творчої, проектно-перетворюючої практичної діяльності. Формування географічної картини світу, граючи світоглядну роль, є невід'ємною частиною процесу соціалізації – засвоєння людським індивідом

соціальних норм і цінностей, знань і навичок, що дозволяють йому успішно функціонувати в суспільстві [5].

Підкреслимо також, що саме цей предмет найбільше сприяє формуванню у школярів гуманітарно-культурологічного сприйняття природи, знайомить їх із соціально-економічними умовами різних країн та регіонів, допомагає дізнатися про велике минуле своєї країни, що відрізняється не лише значними розмірами території та своєрідним географічним становищем, багатством надр, але й історико-культурною, етнічною та природною різноманітністю, і уявити її майбутнє в контексті ідей сталого розвитку. Таким чином, пізнання навколишнього світу та своєї Батьківщини неможливе без вивчення географії – предмета світоглядного характеру, що має невичерпний ціннісно-смысловий потенціал змісту, спочатку закладений як фактор формування громадянськості та патріотизму особистості. Іншими словами географія – це той навчальний предмет, на який лягає особлива відповідальність за виховання патріотизму, що виступає в єдності громадянськості та соціальної активності особистості, яка усвідомлює свою невід'ємність від Батьківщини, нерозривність духовного зв'язку з ним [2].

Під час третьої фази реалізації завдань Нової української школи має бути затверджений стандарт профільної середньої освіти який буде стосуватися вивчення географії в 9-12 класах [8]. Стандарт та всі супровідні нормативно-правові акти та навчально-методичні матеріали мають бути впровадженні до 1 вересня 2027 року, так як це дата початку навчання в профільній школі НУШ [8]. В квітні 2021 року наказом МОН №404 затверджено утворення робочої групи з розроблення проєкту даного стандарту, серед завдань якої даним наказом визначено розробку проєкту стандарту до 1 вересня 2021 року з подальшим оприлюдненням до 15 вересня 2021 року на сайті МОН з метою подальшого обговорення [6]. Певні зміни на процес роботи над стандартом внесли бойові дії та пріоритетність інших завдань, але в лютому-березні 2023 року вже була відновлена робота над стандартом – відбувались експертні обговорення та опитування за галузями знань. І 30 жовтня 2023 року проєкт стандарту було розміщено на сайті МОН з метою громадського обговорення. Як і стандартом базової середньої освіти викладання географії передбачається в рамках природничої освітньої галузі, а географічний складник має включати наступні компоненти: значення географічної освіти у життєдіяльності людини; геопросторова грамотність: геоображення, географічні інформаційні системи, дистанційне зондування Землі; географічний простір, його закономірності; взаємозв'язки явищ і процесів у антропосфері, соціосфері й техносфері; ресурсний потенціал оболонок Землі, сучасні аспекти його використання [10]. Тобто в порівнянні зі стандартом базової середньої освіти на профільному рівні більш ширше пропонується інтеграція зав'язків в системі «природа-суспільство-людина».

Так, як робота над стандартом ще триває, тому більший інтерес нині становить саме зміст географічної освіти у відповідності до Державного стандарту базової середньої освіти та розроблених на його основі програм.

Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти НУШ передбачає вивчення географії в складі природничої галузі в 6-9 класах, при чому, щотижневий рекомендований обсяг географії в 6, 7 та 8 класах становить 2 години на тиждень, а в 9 класі – 1,5 години на тиждень [8]. Крім того для реалізації державного стандарту та основних підходів вивчення географії на рівні базової середньої освіти розроблено дві модельні навчальні програми. Модельною навчальною програмою є документ, яким визначається орієнтовні перелік та послідовність досягнень очікуваних результатів навчання учнів, розробляється зміст навчальних предметів та інтегрованих курсів та видів навчальної діяльності учнів, які рекомендовані для використання в освітньому процесі [8]. А вже школа та вчитель, володіючи автономією, яка була значно розширена в умовах НУШ, можуть корегувати обсяг матеріалу за темами в межах розділів. Модельні навчальні програми представлені авторськими колективами [9]:

- Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.;
- Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Сovenко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.

Принциповими відмінностями в структурі даних модельних програм, які враховуючи етапність впровадження НУШ застосовані лише з 2023/2024 навчального року, від навчальних програм, які розроблялись у відповідності до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти 2011 року та продовжують діяти в 7-9 класах навчання, є те, що в програмах визначається рекомендований вид навчальної діяльності для кожної теми. Це значно полегшує роботу вчителя, який може спиратись або на рекомендований матеріал, або враховуючи особливості свого підходу до викладання та рівень своїх учнів використовувати інші. Якщо в 6-7 класах модельні програми НУШ та діюча програма не мають істотних розбіжностей, то в 8-9 класах підхід авторів до вивчення географії істотно різниться. В діючій програмі та програмі авторського колективу С. Г. Коберника та інших населення України вивчається в рамках 8 класу, а матеріал 9 класу присвячений вивченню національної економіки України та світового господарства, то в програмі авторського колективу С. П. Запотоцького та інших, населення України вивчається в рамках 9 класу, а крім національної економіки України та світового господарства ще наявний розділ «Країни та регіони», який зараз вивчається в рамках програми 10 класу. Тобто програма 9 класу виходить досить перенасиченою, а враховуючи те, що часове навантаження становить лише 1,5 години на тиждень, то більшість матеріалу необхідно буде вивчати під час самотійної роботи [9].

Таким чином, як підкреслює більшість авторів [2-5], в рамках НУШ зміст шкільної географічної освіти істотно скорочується, що вимагає уваги суспільства до даного питання. Крім того, в умовах воєнного стану в 2022 та 2023 році в рамках національного мультипредметного тесту не було передбачено складання географії, МОН України також не включало географію до складу варіативної частини [7], що викликає занепокоєння про формування

географічної картини світу та географічного світогляду учнів, які мають виконуватись з огляду на компетентнісний підхід в навчанні.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: постанова КМУ № 898 від 30 вересня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.03.2024).
2. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. д-ра пед. наук О. М. Топузова та канд. пед. наук О. Ф. Надтоки. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 56 с.
3. Коротун С. І., Романів А. С. Роль сучасної шкільної географії в громадянському житті та кар'єрному зростанні особистості. *Географічна освіта у шкільних та позашкільних закладах: проблеми, пошуки, перспективи*: збірник наукових праць; за ред. проф. Д. В. Лико / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне: Видавець О. Зень, 2020. С. 11-15.
4. Кравцова І. Географія в контексті Нової української школи. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2021. № 33. С. 24-29.
5. Мальчикова Д. С., Мезенцев К. В. Публічний імідж географії в контексті трансформації стандартів базової середньої освіти: досвід України і світу. *Український географічний журнал*. 2022. № 1. С. 53-63.
6. Про утворення робочої групи з розроблення проекту Державного стандарту профільної середньої освіти: наказ МОН України №404 від 02.04.2021 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-utvorennya-robochoyi-grupi-z-rozroblennya-proektu-derzhavnogo-standartu-profilnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 27.03.2024).
7. Нова українська школа: Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 27.03.2024).
8. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 27.03.2024).
9. Освітні програми: Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 27.03.2024).
10. Профільна середня освіта: почалося громадське обговорення проекту стандарту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/profilna-serednya-osvita-pochalosya-gromadske-obgovorennya-proyektu-standartu>
11. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 24.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 27.03.2024).
12. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. Дата оновлення: 24.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 27.03.2024).

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

О. А. Федій

fedyi.alexander@gmail.com

Я. О. Вагаршакян

yv082018@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Етнологія народів світу – навчальна дисципліна історико-етнографічного циклу, яка розглядає походження, етнічну історію народів, особливості їхньої традиційно-побутової культури, занять, соціальний устрій, сімейно-шлюбні відносини, духовну культуру, сучасні етнічні процеси в регіонах та світі в цілому. Будь-яка мова відображає формування населення як етносу. Географія безпосередньо вивчає всі елементи якісної характеристики населення, які охоплюють широкий спектр життєдіяльності – від відтворювальних процесів до етнолінгвістичних особливостей [2].

Вивчення лексикології, фразеології, словотвору, морфології доцільно супроводжувати розвідками з етимології. Така робота дозволяє більш детально опрацювати внутрішній зміст лексем, з'ясувати розвиток їх значень у контексті історико-культурних змін, сприяє поглибленню знань з інших розділів мовознавства, а також географії. Інтегративний характер географії відображається у вивченні територіальних особливостей поширення мов на планеті, їхньої диференціації в різних регіонах. Застосовуючи системний підхід на уроках географії, удосконалюються уміння і навички роботи з науковими джерелами, різними видами словників, покращується аналіз, критичне оцінювання, узагальнення етномовних явищ, виконуються етнолінгвістичні дослідження слів-історизмів, етнографізмів, діалектизмів, народних фразем, характеризується етнокультурний оцінний зміст, проводиться самостійна пошукова робота з етнолінгвокультури рідного краю, добирається система індивідуально-творчих і проблемно-пошукових завдань. Для вчителя неоціненним є використання цих підходів під час практичного спрямування своєї діяльності: розробляються конспекти, проводяться уроки та виховні заходи з елементами етнолінгвістичних, лінгвокультурологічних пошуків тощо. Специфіку використання здобутків народознавства, етнолінгвістики в освітньому процесі досліджували А. Богуш, В. Жайворонок, С. Єрмоленко, В. Кононенко, Н. Луцан, Л. Мацько, М. Стельмахович, А. Струк, В. Ужченко, Д. Ужченко, Т. Усатенко, Т. Яценко та ін [2]. Географічний аспект етнолінгвістичної характеристики народів світу висвітлений недостатньо, так як вивченню населення світу та України за шкільною програмою виділено лише один розділ у 8-му класі.

Знайомство з етнологією народів світу несе в собі вивчення етносу та інших етнічних спільностей. Представники примордіалізму стверджують, що етноси є давніми, природними явищами, які мають деякий набір об'єктивних, спільних для них ознак (мова, зовнішній вигляд, традиційна культура та інше), на основі чого у них формується усвідомлення своєї єдності. Водночас вказується, що кожна з цих ознак сама по собі визначальною не є, якщо вона характерна і для інших етносів, але разом вони складають той оригінальний набір, за яким один етнос відмінний від іншого [2].

Метою сучасної географічної освіти є створення особистості, яка володіє просторово-географічними знаннями, культурно-географічними ціннісними орієнтирами, одними з яких є етнолінгвістичні. Формування компетентної, обізнаної особистості на уроках, а також і суспільному житті у майбутньому, дозволить не просто досягти ключових та предметних компетентностей, а й

займати активну громадську позицію щодо розв'язання національних, етнічних конфліктів, неможливості спекуляції у мовних питаннях в державі. Цінування культурного розмаїття різних народів та ідентифікація себе як громадянина України є елементом однієї з ключових компетентностей НУШ – громадські та соціальні компетентності [3].

Значення етнолінгвістичної компетентності в шкільних курсах географії обумовлена гострою потребою щодо обізнаності громадян. По-перше, система географічних знань створює фундаментальну базу для практичної діяльності особистості за різними напрямками, зокрема етнолінгвістичним. По-друге, існує реальна можливість формування ключових компетентностей, уміння використовувати знання для обізнаності громадян суспільства. По-третє, даний підхід забезпечує відповідну структуру інтеграції знань – мовознавства, етнографії, географії. Етнолінгвістична компетентність учнів виявляється у розумінні класифікації мов світу, їхньої взаємодії та взаємовпливу. Важливо усвідомлювати, що мова несе історію походження народу і формування нації у власному звуковому, граматичному, словниковому матеріалі. На прикладі української мови, як головної ознаки національної ідентичності, добре прослідковується її територіальна «близькість» із мовами слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї. За генетичними і територіальними зв'язками та ступенем територіальної близькості українська мова найбільш пов'язана із верхньолужицькою та білоруською мовами (по 29 спільних ознак), нижньолужицькою мовою (27), польською мовою (22), чеською і словацькою мовами (по 23), хорватською і болгарською мовами (по 21), сербською і македонською мовами (по 20), словенською мовою (18) і російською (11) [4].

Українська мова є неповторною серед навколишніх слов'янських. Ця своєрідність зумовлена географічно і полягає в очевидних сполучних, перехідних рисах між структурами слов'янських мов. З-поміж 82 специфічних рис виключно українськими є 34 ознаки [4].

Для розуміння учнями на уроках географії етнолінгвістичних особливостей народів дієвим є дослідницький спосіб вивчення матеріалу. Так, обговорення і складання схеми на уроці слов'янської мовної групи як складової індоєвропейської мовної сім'ї дозволить глибше зрозуміти історико-географічні особливості формування мов сусідніх з Україною держав (рис. 1).

Методика викладання географії має бути насичена прийомами, що сприяють розвитку самостійності, дослідницьких умінь, інформаційної грамотності учнів. Перспективним є використання діяльнісного підходу, уміння виконувати експеримент, різноманітні види самостійних робіт, уміти спостерігати, самостійно отримувати й переробляти інформацію, уміло володіти інформаційно-комунікативними технологіями.

Враховуючи вимоги сьогодення, серед різноманітних засобів навчання особливу увагу доцільно приділити роботі із картосхемами. Картосхема географії слов'янських мов сприятиме вивченню їхньої територіальної диференціації, встановленню взаємозв'язків між ними та здійсненню групування [1; 5].

Рис. 1. Слов'янська група мов (розроблено авторами за матеріалами [4])

При вивченні у школі географії мов на прикладі слов'янської групи значимим є такий підхід, що сприяє розвитку аналізу, формує власну думку щодо подальшого розмірковування над усвідомленням висновків і пошуку істини. Зараз широко обговорюють зв'язки української мови з іншими мовами слов'янської групи, їхню взаємозалежність та взаємовплив. Учням важливо на певних прикладах продемонструвати просторові особливості поширення мов, споріднених з українською. Під час такої роботи на уроці будуть сформовані етнолінгвістичні компетентності – розуміння значення мови як головного ідентифікатора нації.

Отже, етнолінгвістична компетентність є важливою складовою громадської та соціальної компетентності. Учитель повинен не лише професійно підібрати матеріали до уроку про географічну диференціацію мов світу, а й зуміти сформулювати складні конструкції взаємозв'язку лінгвістичних характеристик, що сприятиме розвитку особистості, активізації громадянської позиції учнів у майбутньому, ефективності саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Лаврук М. М. Методика навчання географії: практична і самостійна робота студентів : навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 136 с.
2. Марченко О. М. Етнологія народів світу: Навчальний посібник. Кропивницький, ТОВ ПОЛІМЕД-Сервіс. 2019. 382 с.
3. Нова українська школа: ключові компетентності. URL: <https://uied.org.ua/2020/03/323/>
4. Походження германської, романської та слов'янської групи мов. URL: <https://vseosvita.ua/lesson/pokhodzhennia-hermanskoj-romanskoj-ta-slovianskoj-hrupy-mov-453848.html>

5. Чубрей О. С. Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх вчителів географії в сучасних умовах : навч.-метод. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. 106 с.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ГЕОГРАФІЇ У ЗМІШАНОМУ РЕЖИМІ. ЗДІЙСНЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ГЕОГРАФІЇ ТА ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ЇЇ ВПЛИВУ

ENSURING THE QUALITY OF EDUCATION IN EXTREME CONDITIONS

N. I. Zamanova

zamanovanazakat13@gmail.com

*Department Azerbaijan Geography and Geography Teaching Technology Azerbaijan
State Pedagogical University*

The integration of the national economy into the world economy, which began at the end of the last century, and the transformation of national education into an international form of education, accelerated in the 21st century. In the 3rd millennium, rapid changes in the digital world took place regardless of people's wishes as a manifestation of innovative innovations in the information society [1, p. 11]. Ensuring adequacy to the changes taking place falls on science, education and especially educational institutions to solve the fateful issues. All these complex processes and relationships, from the adaptation of the individual to the society, to the creation of new professions and values in the field of new science, of course, take place in educational institutions. In addition to these innovations, especially in emergency situations (pandemic, war, etc.) regardless of our wishes, it is the responsibility of educational institutions to ensure the continuity of education.

Synchronous and Asynchronous (online), which are the main forms of distance education, are ahead of other forms of education. Fast, fast, parallel (being able to work and study), regardless of time and place, and most importantly, accessible (relatively cheap) and distance education regardless of health restrictions. The learning area is expanding and the number of students is constantly increasing. [2, p. 9] In short, virtual education and education without technology is impossible. Therefore, virtual education and its infinite possibilities and space surpasses the physical space. During the 2019 Pandemic and the 2020 September 27 – November 8 war, it is up to educators to ensure the continuity of education. At first we didn't know what to do. We continued with WhatsApp with short breaks, then Zoom and Teams.Microsoft. Of course, there are differences between an online class and a live class. But it is a fact that «In the future, no university will be able to compete with the Internet in teaching its students the educational resources they need» Bill Gates confidently emphasized that electronic education will take the place of traditional universities [5].

In the digital world, it affects the improvement of theories and considerations related to the information management of education in accordance with the requirements of the information society and the creation of new modules-methods. [3, p. 45]. The improvement of theories and considerations related to the management of physical space, as well as the renewal of the legal aspects of these considerations, as well as the establishment of modular methods of virtual space in an innovative and pedagogical aspect, require the development of a framework of related laws. is a priority issue.

Educational institutions can be attacked for various purposes.

- Educational institutions can be subjected to cyber attacks both on the premises of the institution and from outside.
- Untimely retrieval of data from databases.
- Pre-publication information in scientific journals can be stolen and used for blackmail.
- Students' information must be protected. Information theft, private videos can be intercepted.
- Espionage, seizure of scientific research.
- An attempt can be made to open the user link of the case.
- They can harm the user with malicious programs.
- The answers of the tasks can be transmitted, etc. [3, p. 47].

Protection of intellectual property, careful use of information, bank, name, surname in social networks is the way to protect against cyber attacks, it is necessary to be aware of it in advance and to be continuously educated. It is stated that the provision of cyber security is important in all areas and especially in science and educational institutions, and its protection can be protected by modern education and laws [6].

In addition to the wide possibilities, opportunities, and connotations of digitalization, it also brings threats and responsibilities. Taking these into account, Virutal has an indispensable role in ensuring the continuity of education in extreme conditions, especially in scientific and educational institutions.

References

1. Aliguliyev R. M., Alakbarov R. G., Fataliyev T. Kh. Electronic science: current situation, problems and prospects. *Information technology problems*, 2015, No. 2, p. 4-15.
2. Aliguliyev R. M., Mahmudov R. Sh. Multidisciplinary scientific-theoretical problems of information society formation. *Information society problems*, 2016, No. 2, p. 3-17.
3. N.I. Zamanova. Cyber security for science and education. Baku : Scientific works of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan, 2023. V. 90, № 2, p.45-47.

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСОБИ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Т.О. Бабієва

babievatatyanaolegovna@gmail.com

Кам'янський енергетичний фаховий коледж, м.Кам'янське

Використання сучасних технологій у викладанні географії є необхідним для підвищення якості навчання та підготовки здобувачів освіти до життя у сучасному світі. Вчителю потрібно шукати інноваційні технології для викладання географії з кількох причин:

- зацікавленість учнів: сучасні технології можуть зробити уроки більш захоплюючими та цікавими для учнів, що може позитивно позначитися на їхньому навчанні та результативності;

- ефективність навчання: використання сучасних технологій може зробити процес навчання більш ефективним, допомагаючи учням краще засвоювати матеріал та розвивати власні навички;

- підготовка до майбутньої професії: використання сучасних технологій у навчанні допомагає учням розвивати навички, які їм будуть потрібні в майбутньому, коли вони вийдуть на ринок праці;

- адаптація до сучасного світу: у сучасному світі технології швидко розвиваються, тому вчителю важливо бути в курсі останніх тенденцій та використовувати їх у навчанні;

- підтримка індивідуального навчання: сучасні технології дозволяють вчителю краще адаптувати навчальний процес до потреб кожного учня, створюючи індивідуальні шляхи навчання.

Сучасні засоби навчання географії включають у себе широкий спектр технологій та методик, які допомагають зрозуміти та осмислити географічні явища. Серед інноваційних технологій можна виділити:

1. Інтерактивні карти: це можуть бути електронні карти або веб-додатки, які дозволяють вивчати географічні об'єкти, кліматичні зони, економічні дані тощо. Прикладом може бути Google Maps або GIS-платформи.

2. Віртуальні тури: вони дають можливість здобувачам освіти відвідати відомі місця або історичні пам'ятки, не покидаючи клас. Наприклад, віртуальні екскурсії за допомогою Google Earth VR або віртуальні тури в музеї.

3. Географічні ігри та головоломки: графічні ігри, які базуються на географічних фактах, можуть бути цікавим та відповідальним способом вивчення географії. Наприклад, GeoGuessr.

4. Спільні проекти та дослідження: використання онлайн-платформ для спільної роботи над географічними проектами або дослідженнями (наприклад, Google Docs, Microsoft Teams).

5. Аналітичні інструменти: використання програмного забезпечення для аналізу географічних даних та роботи з картами (наприклад, QGIS).

6. Онлайн-ресурси та відеоуроки: інтернет містить безліч матеріалів для навчання географії, від відеоуроків до статей та ресурсів для створення інтерактивних вправ.

7. Геоінформаційні системи (ГІС): платформи ГІС, такі як ArcGIS та ін., дозволяють учням самостійно досліджувати різні географічні феномени, аналізувати зміни в ландшафтах, вивчати кліматичні зміни тощо. Такий підхід сприяє кращому розумінню причинно-наслідкових зв'язків у природі та розвитку аналітичних навичок.

Посилаючись на працю Л. Вішнікіної, можна зазначити, що геоінформаційні системи та технології найкращим чином дають можливість керувати індивідуальним процесом засвоєння знань у географії, оскільки «...формується вміння студентів і учнів отримувати й фіксувати, аналізувати та перетворювати географічну інформацію за допомогою самостійної побудови різноманітних графічно-символьних моделей для навчання географії», «...застосування геоінформаційних моделей під час викладання географії, і у закладах вищої освіти, і у закладах загальної середньої освіти, надає можливість показувати структуру та статус і динаміку об'єктів, а також процесів та/або явищ у географічній сфері, ефективно та певними порціями подавати інформацію для навчання географії та найкращим чином керувати індивідуальним процесом засвоєння знань у географії» [1, с.117-118].

8. Гейміфікація: використання елементів гри в навчанні географії може значно підвищити мотивацію здобувачів освіти. Це можуть бути як прості квести та вікторини на знання географічних фактів, так і складніші проєкти з використанням онлайн-симуляцій, де учні можуть моделювати різні природні та соціально-економічні процеси. Можна поєднувати елементи гейміфікації на ігрових уроках географії.

Посилаючись на працю О. Топузова можна зазначити, що ігровий урок географії притаманний здобувачам освіти будь-якого віку «...У цілому ігрова діяльність вельми притаманна дітям будь-якого віку. Під час «вільної» гри на основі зміни ролей та ігрових ситуацій відбувається набуття ними певного соціального досвіду. До того ж така гра має свою внутрішню мотивацію, яку, на відміну від дидактичної гри, не потрібне створювати. У «вільній» грі діти використовують власні набуті уявлення про світ, виявляючи не тільки самостійність, а й ініціативу (щодо встановлення правил, вибору шляхів і створення умов гри, відповідальності зі прийняті рішення тощо)» [2, с.356].

9. Використання ресурсів для створення інтерактивних вправ з географії: важливий аспект сучасної освіти. Завдяки цим ресурсам здобувачі освіти можуть краще засвоювати географічні знання шляхом активної участі у навчальному процесі. Приклад ресурсів для створення інтерактивних вправ:

<https://learningapps.org/>

<https://create.kahoot.it>

<https://wordwall.net/uk>

<https://www.classtime.com/uk>

<https://quizizz.com>

10. Використання доповненої реальності: використання ресурсів доповненої реальності на уроках географії може значно поліпшити уроки та зробити їх більш захоплюючими для учнів. Здобувачі освіти можуть запам'ятати географічні процеси завдяки візуальній пам'яті.

Приклад ресурсів доповненої реальності з географії:

<https://teacher.arbook.info>

<https://ua.mozaweb.com>

Використання інноваційних засобів навчання може зробити процес навчання географії більш захоплюючим та ефективним, сприяючи кращому

засвоєнню матеріалу та розвитку критичного мислення здобувачів освіти. Такі уроки моделюють реальні життєві ситуації, залучають здобувачів освіти до дослідницької діяльності та виховують любов до географії та природознавства.

Список використаних джерел

1. Компетентісне навчання та викладання географії у системі неперервної педагогічної освіти : кол. монографія / [авт. кол.: Л. П. Вішнікіна, А. А. Шуканова, О. А. Федій, С. П. Сарнавський та інші.] ; за наук. ред. д-ра пед. наук Л. П. Вішнікіної. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. – 265 с.

2. Загальна методика навчання географії : гідручник [з грифом МОНМС України] / О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна. К. : ДНВП «Картографія», 2012. 512 с.

РОЛЬ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

О. В. Браславська

oksana.braslavska@udpu.edu.ua

І. Г. Рожі

inna.rozhi.93@gmail.com

кафедра географії, геодезії та землеустрою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань

Віртуальні екскурсії є однією з найефективніших форм дистанційної освіти, що мотивують здобувачів освіти до навчальної діяльності. Вони урізноманітнюють освітній процес, роблять його більш цікавим та ефективним, допомагають реалізувати принципи наочності та науковості, сприяють розвитку спостережливості та навичок самостійної роботи, підвищують мотивацію та активність, допомагають створити комфортне інтерактивне середовище навчання для здобувачів освіти. Віртуальні екскурсії характеризуються інтерактивним віртуальним відтворенням реально існуючих об'єктів для доступного самостійного спостереження, збирання необхідних фактів, вирішенням різноманітних завдань. Такі екскурсії є ефективним способом вивчення особливостей територій, їх подібності та відмінностей.

Інформаційно-комунікаційні технології пропонують потужні інструменти, які можуть змінити навчання здобувачів вищої освіти у вищих навчальних закладах та учнів в закладах загальної середньої освіти. Майбутні вчителі можуть розвивати і продемонструвати своє розуміння понять і змісту в усіх областях навчання за допомогою ІКТ [4].

Особливий інтерес у здобувачів освіти викликають екскурсії у режимі on-line. За допомогою веб-сайтів можна здійснити перегляд будь-якої точки материка в реальному часі. Таким чином, здобувачі освіти можуть проводити порівняльний аналіз кліматичних особливостей різних частин світу, знаходити відмінності у кліматі та встановлювати їх причини [1].

Створюючи віртуальну екскурсію, вчитель має чітке уявлення про вимоги до зображень: масштаб, ракурси, послідовність зйомки, необхідність одночасної присутності в полі зору певних рослин, тварин та інших організмів і приналежність їх до певної систематичної групи. В ідеальному випадку вчитель

спочатку створює логічну та концептуальну модель екскурсії в тексті, а потім створює послідовність фотографій або відео, які слугують ілюстраціями, що забезпечують візуальне підтвердження ключового змісту розповіді. Все це стосується і будь-яких інших об'єктів, які можуть стати вибраними «зупинками» у віртуальній екскурсії по дослідженому об'єкті.

Віртуальні екскурсії мотивують здобувачів освіти до навчання та мають низку позитивних результатів, як:

- посилення інтенсивності до уроку;
- полегшує процес засвоєння навчального матеріалу;
- підвищення мотивації;
- збуджує живий інтерес до предмета пізнання;
- розширює загальний світогляд;
- збільшується ступінь наочності під час уроку;
- зростає інтерес до вивчення географії;
- підвищується успішність з навчального предмета;
- призводить до більш повного засвоєння теоретичного матеріалу;
- вміння самостійно здобувати інформацію з різних джерел та опрацьовувати її за допомогою комп'ютерних технологій;
- розвивати вміння стисло і чітко висловлювати свої думки.

Здобувачі освіти повинні бути зацікавлені у вивченні географії та історії міста, країни, культури та традицій. Тому завдання вчителя – подавати матеріал у доступній формі, починаючи з того, що оточує здобувача і що він може спостерігати безпосередньо, і поступово розширюючи сферу знань. Віртуальні екскурсії дають педагогам можливість творчо підійти до освітнього процесу. Використання ІКТ в урочній та позаурочній діяльності розвиває інтерес дитини до освітнього процесу; розвиває вміння та навички роботи з інформаційними ресурсами; сприяє ефективному управлінню уваги; активізації пізнавальної діяльності; формування навичок дослідницької роботи; підвищення інформаційної культури.

Віртуальні екскурсії можна умовно поділити на кілька видів (схема 1).

«Краще один раз побачити, ніж сто разів почути». В Інтернеті є багато пізнавальних сайтів, з якими необхідно знайомити здобувачів освіти. Організувати це дуже цікаво, наприклад, з допомогою проведення віртуальних екскурсій, як формою організації навчально-виховної діяльності родинної традиційної екскурсії. Не завжди ми маємо можливість побувати в інших країнах і помилуватися їхніми пам'ятками. Але завдяки спеціальним Інтернет-сервісам відвідати знамениті музеї та пам'ятники мистецтва можна не виходячи з дому [5].

На сьогоднішній день звичайна фотографія не може так повноцінно і привабливо презентувати навколишній простір, як це можна зробити віртуальним шляхом. Віртуальну екскурсію можна створити у вигляді презентації, сайту, фільму або комп'ютерної програми. Найбільш поширеним способом є створення віртуальної подорожі з панорамними фотографіями і фільмами.

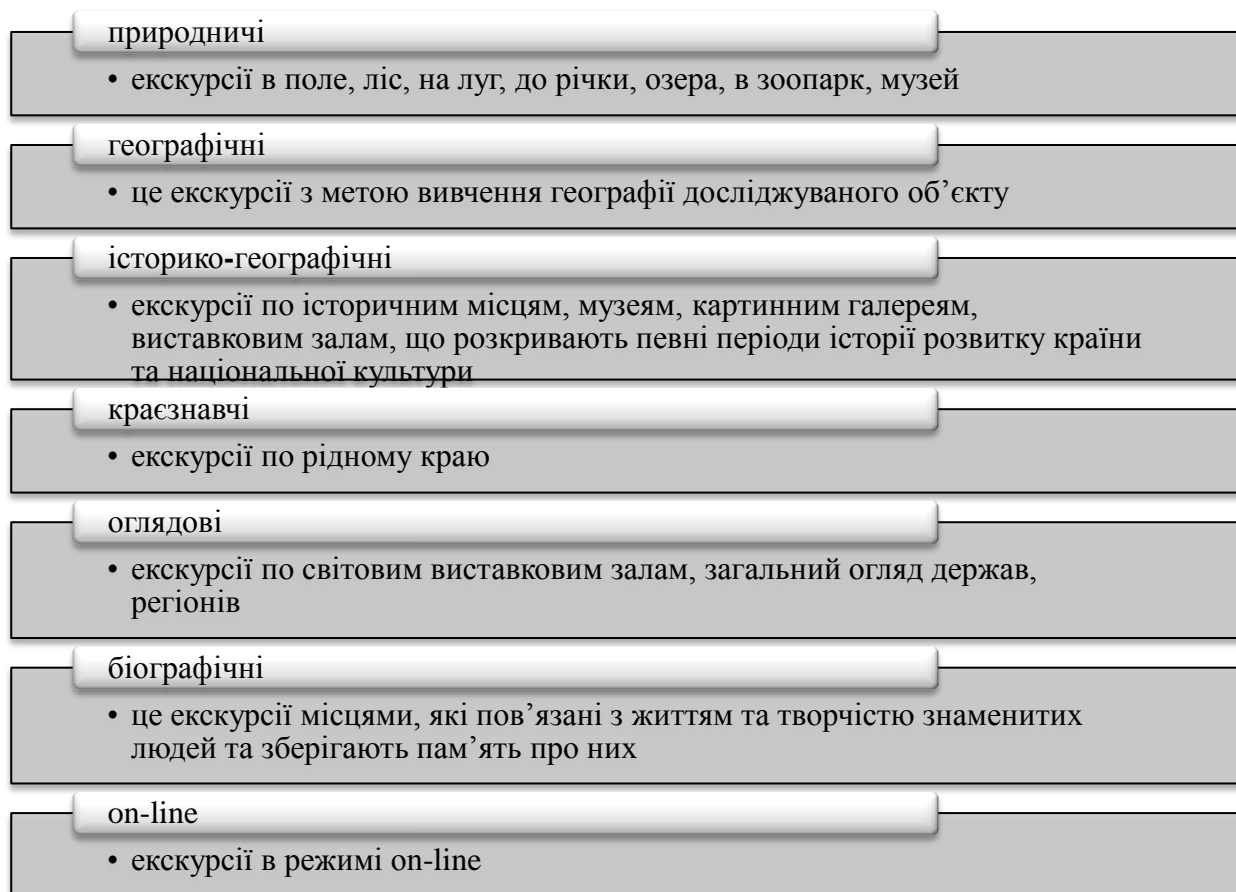

Схема 1. Види віртуальних екскурсій

Віртуальна подорож – це певна комбінація віртуальної екскурсії відповідно до цієї теми. Віртуальні подорожі дозволяють ознайомити здобувачів освіти з об'єктом відвідування за умов, наближених до справжніх. Віртуальні подорожі можна супроводжувати додатково аудіофайлами. Здобувачі освіти здійснюють справжню подорож, переміщаючись з однієї панорами до іншої [6].

При створенні віртуальних подорожей бажано використовувати саме панорамні фотографії, які допомагають керувати простором. З їхньою допомогою можна озирнутися навколо, подивитися в будь-який бік, збільшити об'єкт, що вивчається, і розглянути пейзаж більш детально.

Використання віртуальних подорожей проходить на різних етапах уроку. Наприклад, на етапі вивчення нового матеріалу, після чого вивчений матеріал залишається у пам'яті як яскравий образ і допомагає стимулювати пізнавальну діяльність здобувачів освіти.

Унікальність віртуальних екскурсій полягає в тому, що вони дозволяють розглядати більшість об'єктів вивчення (від природних до соціально-економічних) на різних рівнях (від локального до глобального), незалежно від їх місцезнаходження. Це дає можливість організувати таким чином навчальний процес різних змістових ліній географії.

Тематика екскурсій повинна відображати сучасні тенденції в освіті та вимоги нормативних документів до результатів освоєння освітньої програми, бути особистісно-орієнтованими. У рамках віртуальних екскурсій з географії у

здобувачів освіти мають формуватися та розвиватися соціально та особистісно значущі якості, комунікативні компетенції та предметні вміння [2].

Доцільність використання віртуальної екскурсії як індивідуального чи групового проекту визначається її широкими освітніми можливостями. Такі проекти мають виражену практичну орієнтацію та спрямовані на залучення здобувачів освіти в творчо-конструктивну діяльність. Робота з їх виконання проходить у кілька етапів: дослідницький (аналіз різних джерел інформації, узагальнення отриманих даних, накопичення цифрової бази на тему дослідження), творчий (складання віртуальної екскурсії на основі накопиченого матеріалу за допомогою комп'ютера та прикладного програмного забезпечення), демонстраційний (презентація, захист роботи) [3].

Будь-яка екскурсія, у тому числі віртуальна, не самоціль; вона входить у загальну систему освітньої роботи, тому її плануванню приділяється пильна увага та ретельна організація. Це вимушений крок у ситуації, коли відсутня можливість відвідати потрібні об'єкти з групою дітей. Але навіть у таких умовах можна виконати вимоги відповідної освітньо-професійної програми. Потрібно також усвідомлювати, що живе спілкування з природою, архітектурними пам'ятками та іншими краєзнавчими об'єктами, є сильним мотивуючим фактором, який важко замінити навіть досконалыми засобами дистанційної освіти.

Таким чином, географічна освіта відкриває широкий спектр можливостей для використання взаємодії сучасних форм комунікації між суб'єктами в освітньому процесі. Інформаційно-комунікаційні технології стають важливою умовою підвищення ефективності географічної освіти. Віртуальні екскурсії є наслідком розвитку та поширення інформаційних технологій сучасної епохи і стають досить успішною альтернативою традиційним екскурсіям у певних випадках, оскільки мають суттєві переваги та відкривають нові можливості.

Список використаних джерел

1. Александрова Є. В. Віртуальна екскурсія як одна з ефективних форм організації навчального процесу. *Історія України*. 2010. № 10. С. 22–24.
2. Аніпко Н., Фалендиш О., Стасюк Д. Віртуальний туризм як феномен XXI століття. *Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід*. Матеріали ювілейної Х міжнародної наукової конференції. Львів, 2016. С. 23–26.
3. Борисов Є. А. Тривимірні візуалізації туристичних об'єктів та маршрутів як елемент інформаційного забезпечення діяльності турагентств. *Гірський інформаційно-аналітичний бюлетень: науково-технічний журнал*. 2013. № 12. С. 302–305.
4. Браславська О. В., Рожі І. Г. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутнього вчителя географії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Теорія та методика навчання природничих наук. Вінниця: ВДПУ, 2023. № 4. С. 165–175.
5. Деякі питання цифрової трансформації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 365-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2021-%D1%80#Text> (Дата звернення: 27.03.2024).
6. Прошкін В. В. Освітні веб-ресурси в професійній підготовці майбутніх вчителів. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 1–2. С. 16–17.

ВИВЧЕННЯ НЕРУДНИХ КОРИСНИХ КОПАЛИН В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

О. П. Вовк, Я. С. Корх

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

Вивчення корисних копалин, зокрема нерудних, є надзвичайно важливою складовою для географів з огляду на кілька ключових аспектів. По-перше, це дозволяє зрозуміти геологічні процеси та структури, що формуються в надрах Землі, що є основою для розуміння природних явищ та ресурсів. Дослідження нерудних корисних копалин також важливо для вивчення впливу гірничої діяльності на довкілля та розвиток регіонів. Крім того, це надає можливість аналізувати економічний потенціал регіонів, де розташовані ці корисні копалини, що є важливим фактором для розвитку інфраструктури та планування економічних стратегій.

У зв'язку з епідемією COVID-19 і повномасштабним вторгненням дистанційне навчання стало звичним для всіх ВНЗ. Але чи все можна вивчити дистанційно? Розглянемо на прикладі нерудних корисних копалин.

Нерудні корисні копалини є найпоширенішою групою серед усіх корисних копалин в Україні [0]. До них відносяться гірничо-хімічна сировина (фосфорити, апатити, сірка, солі, графіт, слюди, азбест), будівельні матеріали (граніт, базальт, лабрадорит, мрамур, кварцит, гіпс, вапняк, туфи, піски, глини, гальки, гравій) [4], коштовне та дорогоцінне каміння [6, 7]. Генетичну класифікацію корисних копалин, в тому числі і нерудних, можна вивчати дистанційно. Теоретичний матеріал, необхідний для вивчення нерудних корисних копалин України можна взяти в [10]. Також дистанційно можна наносити на контурні карти основні тектонічні структури України та родовища нерудних корисних копалин, використовуючи [1]. Різноманітні ресурси такі як Moodle дозволяють створити повноцінні курси, які містять необхідний теоретичний матеріал (тексти лекцій, презентації, відео-лекції тощо). Також Moodle дозволяє проводити контроль (наприклад контрольні у формі тестів, які можна проходити у зручний час, завдання, журнал оцінок). Також Moodle може бути корисним для вдосконалення практичних навичок (різноманітні ігри, квести та ін.). Програми Zoom, Ms Teams та інші ресурси дозволяють проводити заняття онлайн. Дуже корисною для систематизації матеріалу є електронна дошка Padlet. Ресурс learningapps.org дозволяє скласти цікаві завдання [5].

В той же час поряд з вагомими перевагами дистанційне навчання має низку недоліків. Ми не будемо розглядати питання мотивації, чи контролю за аудиторією, ризики пов'язані з неякісним інтернетом тощо, оскільки ці проблеми стосуються вивчення не лише нерудних корисних копалин. У нашому випадку дистанційно не можна навчитися працювати із лабораторним обладнанням, та передати тактильні відчуття. Незважаючи на велику кількість літератури [2, 3, 8, 11, 12], навчитися визначати мінерали, породи та корисні копалини дистанційно неможливо. Для макроскопічної діагностики мінералів

та гірських порід, які складають корисні копалини, необхідна спеціалізована аудиторія та колекція зразків [5]. Так топаз відрізняється від кварцу вищою твердістю та досконалою спайністю. Для діагностики мінералу його потрібно тримати в руках, спайність погано видно через екран, твердість студент повинен визначити самостійно, а не вірити на слово викладачу. Окремі зразки мармуру від кварциту можна відрізнити тільки за допомогою розчину соляної кислоти. Таких прикладів можна навести багато.

Висновки:

1. Значну частину курсу присвяченого корисним копалинам, зокрема нерудним можна вивчати дистанційно.

2. При належній мотивації студента якість вивчення теоретичного матеріалу при дистанційному навчанні не знижується.

3. Окремі практичні навички можна тренувати і в дистанційному режимі.

4. Оцінювання знань теоретичного матеріалу у тестовому режимі забирає менше часу викладача та є об'єктивнішим.

5. Будувати геологічні розрізи в тому числі через райони родовищ нерудних корисних копалин в дистанційному режимі складніше, але можливо.

6. Вивчення макроскопічної діагностики мінералів, гірських порід та корисних копалин потребує спеціально обладнаної аудиторії. В дистанційному режимі проведення таких занять на належному рівні неможливе.

7. Різноманітні методи мікроскопічного дослідження мінеральної речовини також вимагають лабораторного обладнання та фізичної присутності студента в лабораторії, але такі методи потрібні тільки студентам геологічних спеціальностей, а географам достатня макроскопічна діагностика.

Список використаних джерел

1. Атлас «Геологія і корисні копалини України» / М.М.Байсарович, В.М.Беланов, М.А.Бородулін та ін. / Гол.ред Л.С.Галецький. К.: «Такі справи». 2001. С. 168.

2. Вовк О. П. Лабораторні роботи з геології загальної та історичної (мінерали). Методичні вказівки студентам географічного факультету. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2018, 59 с.

3. Вовк О. П. Лабораторні роботи з геології загальної та історичної (породи). Методичні вказівки студентам географічного факультету. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2018, 38 с.

4. Вовк О. Практичні роботи з курсу Використання та кадастр ресурсів надр. Методичні вказівки. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2024. 14 с.

5. Вовк О. Особливості викладання геологічних дисциплін на географічному факультеті в умовах дистанційного навчання. *Географічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 2. С. 96–102. DOI: <https://doi.org/10.32782/geochasvnu.2023.2.11>

6. Вовк О. П., Стрій Д. Ю. Географія поширення покладів каменеварвної сировини в Україні. *Науковий Вісник СХУ «Географічні науки»*. 2019. № 1 журналу 385. С. 24–28.

7. Вовк О., Чижевська Л., Стрій Д. Географія поширення родовищ дорогоцінних та напівдорогоцінних мінералів Волині. *Науковий Вісник СХУ «Географічні науки»*. 2020. Т. 5, № 409. С. 18–22.

8. Геологія загальна та історична. Лабораторний практикум : навч. посібник / А. Богуцький та ін. Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2018. 138 с.

9. Комплексний атлас України за ред. Бабіченко В. М. Київ «Картографія». 2005. 96 с.

10. Неметалічні корисні копалини України: підручник / В.А. Михайлов та ін. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2007. 506 с.
11. Сивий М.Я., Свинко Й.М. Геологія. Практикум: навч. посібник. К.: Либідь, 2006. 248 с.
12. Сивий М. Я. Геологія : Підручник. Тернопіль, ФОП Осадца Ю.В., 2019. 337 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПОЛЬОВОЇ ГЕОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

О. П. Вовк, Т. О. Чижевський

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

Польова практика з геології передбачена для студентів першого курсу географічного факультету та спрямована на закріплення і поглиблення знань, що були здобуті під час теоретичного навчання упродовж першого року навчання. Основна увага під час проходження геологічної практики зосереджується на ознайомленні з методами геологічних досліджень, тектонічними особливостями території, її геологічною будовою, передумовами та наслідками прояву ендегенних та екзогенних процесів.

Загалом практика з геології проводиться за такими етапами: підготовчий, власне польовий і камеральний. Під час підготовчого етапу студенти визначають об'єкт і предмет дослідження, формулюють мету та основні завдання, на які скеровуватимуть свої дослідницькі зусилля. Відповідно до цього підбирають методи, що їх застосовуватимуть у польових умовах, готують матеріали та обладнання, розподіляють обов'язки. Ефективно застосувати методи геологічних досліджень можливо в польових умовах, шляхом обстеження геологічних об'єктів в умовах їх безпосереднього природного зосередження. З цією метою доцільно підбирати цікаві та різноманітні в плані геологічної будови території та розробляти відповідні маршрути. Зазвичай основними пунктами таких маршрутів були різні об'єкти Карпатських гір, Житомирщини та Рівненщини, які дозволяють вивчати загальну геологію в польових умовах та відбирати цікавий в мінералогічному плані матеріал, зокрема кварц, топаз та берил [0, 0]. Камеральний етап спрямований на обробку отриманих даних, проведення аналітичних робіт із відібраними зразками, побудову схем, графіків, складання картографічних матеріалів і написання звіту.

Для проходження підготовчого та камерального етапу практики на географічному факультеті ВНУ імені Лесі Українки є належні умови. Щодо польового етапу, то в умовах війни, коли безпека студентської молоді понад усе, ці можливості важко реалізувати, тому є необхідність адаптації маршрутів геологічної практики до умов, що склалися.

Хоча Волинська область і Луцький район, зокрема, не характеризуються особливим різноманіттям геологічних об'єктів, все ж можливо практично безпечно та ефективно поглибити знання з геології. Зокрема у Волинській області можна спостерігати майже повний розріз Верхньої Крейди [0]. З цією метою розроблено та запропоновано для впровадження низку радіальних

маршрутів, що спрямовані на вивчення геологічного середовища міста Луцька та прилеглих територій, зокрема крейдових кар'єрів в селах Гараджі і Дачне [0].

Місто Луцьк розташоване на площі 4 200 га у межах Волино-Подільської плити, що є частиною Українського кристалічного щита. У межах міста особлива роль належить четвертинним (антропогеновим) відкладам осадового походження, що утворились в період континентального режиму після відступу палеогенового моря. Вони вкривають поверхню міста суцільним покривом незначної потужності, близько 400 м. Значний вплив на територію мало також Дніпровське зледеніння, південна межа якого проходила поблизу міста Луцька з південного заходу на північний схід [0, 0]. Все це зумовило утворення таких типів відкладів: алювіальні, що представлені русловим і заплавним алювієм, подекуди торфом; елювіально-делювіальні, що представлені лесами та лесоподібними породами (Таблиця 1).

Таблиця 1

Переважаючі відклади у межах міста Луцька (складено за інформацією літературних джерел)

№	Тип відкладів	Походження	Умови утворення
1.	Елювій (лат.- eluere -вимивати)	Гравітаційне	Формується в результаті вивітрювання гірських порід, що не зазнають перенесення й надалі залишаються на місці свого утворення
2.	Алювій (лат.- alluvio -наносити)	Пов'язане з впливом водних потоків	Формується паралельно із формуванням річкових долин, зокрема на обмілинах, в заплавах і в межах терас
3.	Делювій (лат.- deluere-змивати)	Пов'язане з впливом водних потоків	Формується в нижніх частинах виположених схилів в результаті змиву дощовими й талими водами матеріалу з верхніх частин схилу
4.	Лес і лесоподібні суглинки	Чітко не визначене (гіпотетичне)	1.Елювіально-делювіальне походження. 2.Еолове походження. 3.Льодовикове походження (П. А. Тутковський). 4.Мінералогічна (з кварцу).

Загалом, леси та лесоподібні суглинки нині вважаються найбільш поширеними, не лише в межах Луцька, а й по території всієї України. Водночас, існує невизначеність в плані походження цих ґрунтотвірних порід. Щодо їх появи у вчених не було й досі немає єдиної думки. Свого часу походженням лесів цікавились П. А. Тутковський, В. В. Докучаєв, Л. С. Берг, існують, як мінімум, еолова, елювіально-делювіальна, льодовикова гіпотези. Леси—це відклади ясно-жовтого (палевого) забарвлення, слабoporисті,

однорідні за структурою. Зовні леси нагадують пісок, однак відрізняються від нього величиною часток [0]. В піску вони набагато крупніші, у відокремленому стані помітні неозброєним оком, бо мають розмір понад 0,01 мм. Часточки лесів дрібніші, їх розмір менший за 0,01 мм, що в класифікаційному відношенні дозволяє віднести їх до пилу. Отже, відокремлену частку лесу без збільшувальних приладів побачити практично неможливо. У вертикальному розрізі вони відносяться до четвертинних порід і мають потужність від 30 см до 1-2 м. В горизонтальному плані леси вкривають межиріччя і прирічкові тераси.

Алювіальні породи пов'язані із діяльністю водних потоків. Оскільки в межах Луцька здавна була розвинена гідрографічна мережа, тут протікали річки Стир, Сапалаївка, Черногузка, Омеляник, Жидувка, Глушець, то в їхніх заплавах накопичувались алювіальні відклади, які поділяються на давні та сучасні. Давньоалювіальні відклади характерні для річкових терас (Таблиця 2).

Таблиця 2

Особливості переважаючих ґрунтовірних порід у межах міста Луцька
(складено на основі аналізу літературних джерел та польових обстежень)

Тип відкладів	Властивості	Поширення
Лес	Нешаруваті, зв'язні, слабопористі, однорідні, слабкоструктурні, пилюваті, суглинисті, дрібнопилюваті, палевого забарвлення (ясно-жовтого, жовтуваторудого)	Тераси, межиріччя
Алювій давній	Шаруваті, пористі, неоднорідні, піщано-супіщано-глинисті, забарвлення від жовтуватого до сірого та чорного	Заплави річок, ділянки поблизу терас
Алювій сучасний	Шаруваті, пористі, неоднорідні, піщані, забарвлення від жовтуватого до сірого та чорного	Заплави річок

В межах міста Луцька є ділянки, де основні четвертинні породи, а саме лес та алювій можна досліджувати в польових умовах. З цією метою доцільно закласти розрізи на різних ділянках міста. При виборі ділянок доцільно враховувати особливості рельєфу, інтенсивність господарського освоєння, характер забудови, наявність водних об'єктів. Розрізи рекомендовано розкопувати до глибини верхньої лінії залягання четвертинних порід з метою визначення основні властивостей відкладів і підтвердження особливостей поширення в межах міста Луцька. Щодо лесу, то його легко можна виявити в ході обстеження різних ділянок міста (пагорби в межах урочища Гнідава, 33-й квартал, поблизу цегельного заводу по вул. Дубнівській). Виходи лесу на поверхню простежуються в межах урочища Гнідава, поблизу орнітологічного заказника місцевого значення «Гнідавське болото» і є схиловою частиною змитого дощовими і талими сніговими водами пагорба, потужність видимих порід становить близько 6 м. Алювіальні породи приурочені до заплави річок Стир (урочище Гнідава, гідропарк) та Сапаліївка).

Список використаних джерел

1. Атлас Волинської області. За редакцією Ф. В. Зузука. М.: Держкомгеодезія СРСР, 1991. 42 с.
2. Вовк О. П., Десятник В. В., Курепа Я. С. Польова практика з геології. Методичні вказівки студентам географічного факультету. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2017. 48 с.
3. Вовк О. П., Стрій Д. Ю. Географія поширення покладів каменобарвної сировини в Україні. *Науковий Вісник СНУ «Географічні науки»*. 2019. № 1 журналу 385. С. 24–28.
4. Вовк О., Чижевська Л., Стрій Д. Географія поширення родовищ дорогоцінних та напівдорогоцінних мінералів Волині. *Науковий Вісник СНУ «Географічні науки»*. 2020. Т. 5, № 409. С. 18–22.
5. Легенда державної геологічної карти України масштабу 1:200000 Волино-Подільської серії листів : звіт тематичної групи за 1993-1995 рр. В. В. Матеюк. Рівне, 1995. 60 с.
6. Свинко Й. М., Сивий М. Я. Геологія: Підручник. Київ: Либідь, 2003. 480 с.
7. Groundwater of Volyn region: conditions of location, features of use, ways of preservation and improvement / O. Vovk et al. *Вісник Львівського університету: серія геологічна*. 2023. No. 37. P. 110–125. <https://doi.org/10.30970/vgl.37>

МОДЕЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ**О. О. Давиденко**davidenkooleksandr15@gmail.com*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава***А. М. Давиденко**a11adavidenko1971@gmail.com*Пирятинський ліцей № 6 Пирятинської міської ради Полтавської області,
м. Пирятин*

Під впливом пандемії COVID-19 та війни, сформувалася низка проблем, які унеможливають проведення традиційних уроків у школах та університетах. Проте, завдяки розвитку технологій, зокрема інтернету та різноманітних платформ для навчання онлайн, електронне навчання стало надзвичайно доступним, сформувавши нові можливості для отримання знань.

У сучасному навчанні географії в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах все частіше використовуються елементи дистанційного навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, поруч з традиційними очними методами. Це зумовлено різними факторами, такими як більша мотивація студентів до вивчення географії, потреба в активній участі під час навчання та необхідність розвитку навичок самостійної роботи з інформаційними джерелами. Традиційні методи навчання часто виявляються неефективними у вирішенні сучасних освітніх завдань, тому виникає потреба у впровадженні нових, включаючи змішані методи навчання.

Завдяки розвитку електронного навчання виникла нова парадигма - змішане навчання. Цей підхід поєднує в собі елементи традиційного класичного навчання та електронного навчання. Уроки можуть проводитися у форматі онлайн-лекцій через відеоконференції або спеціалізовані навчальні платформи,

а частково у формі практичних занять чи лабораторних робіт, які вимагають фізичної присутності.

У 2013 році Інститут Клейтона Крістенсена опублікував статтю, в якій розглядав змішане навчання з точки зору теорії проривних інновацій. Інститут представив таксономію, яка поєднує ключові елементи традиційного навчання в класі та онлайн-навчання. Згідно з новою класифікацією змішаного навчання, підходи: «Ротація станцій», «Ротація лабораторій» та «Перевернутий клас» класифікуються як гібридні інновації, які підтримують баланс між традиційними методами навчання в класі та онлайн-навчанням. З іншого боку, моделі «flex» та «a-la carte», вважаються більш інноваційними, оскільки вони відхиляються від традиційних методів [3].

Таким чином можна виділити п'ять підмоделей ротації: ротація станцій, ротація лабораторій, перевернутий клас, гнучкий підхід або «flex» та «a-la carte».

Ротаційна модель передбачає ротацію учнів між різними методами навчання, включаючи онлайн-навчання, в межах певного предмета чи курсу. Ротація може бути за розкладом або за рішенням вчителя і може включати такі види діяльності як: навчання в малих групах або в повному класі, групові проекти, індивідуальні заняття та традиційні письмові завдання [1].

У ротаційній моделі учні можуть отримувати інструкції та виконувати завдання в класі, водночас маючи можливість працювати самостійно або віддалено, використовуючи офлайн-матеріали. Такий підхід може допомогти подолати цифровий розрив і забезпечити всім учням доступ до якісної освіти незалежно від їхнього доступу до технологій вдома. В закордонних працях також зазначається, що модель ротації широко використовується і продемонструвала себе як успішний підхід до навчання [4].

Гнучкий підхід або «flex» передбачає використання онлайн-освіти як основної форми навчання учнів, при цьому за необхідності, включаючи офлайн-заняття. Студенти можуть просуватися в різних режимах навчання за гнучким, персоналізованим графіком. Викладач, який відповідає за академічний прогрес студента, особисто присутній на місці навчання.

Модель «a-la carte», передбачає вибір окремих онлайн-курсів у доповнення до очної освітньої програми. За цієї моделі можна тимчасово перевести заняття у формат дистанційного навчання, а решту курсів освітньої програми здобувачі освіти опануватимуть очно. Такий підхід робить освітній процес гнучкішим, слухачі можуть проходити курси підвищеної складності або навпаки – надолужувати попередній матеріал за узгодженим графіком. Водночас такий формат вимагає підвищеної самодисципліни та мотивації від учнів [2].

Технологія змішаного навчання ідеально підходить для вивчення географії, оскільки значна частина матеріалу може бути легко опрацьована самостійно або в онлайн-форматі. Географія також потребує використання різноманітних наочних матеріалів: карт, малюнків, таблиць, графіків, відеофільмів та презентацій, що зазвичай спрощується використання комп'ютерних технологій. Таким чином, змішане навчання дозволяє ефективно

поєднувати самостійну роботу з використанням інтерактивних інструментів. Популярність ротаційної моделі змішаного навчання пояснюється її здатністю переключатися між очним та онлайн-навчанням. При цьому учні слідують задалегідь визначеним графіком, дозволяючи навчатися самостійно і в зручний час, отримуючи особисту допомогу в разі потреби.

Список використаних джерел

1. Варакута, О. М. (2022). Інноваційні технології та моделі змішаного навчання в освітньому процесі з географії.
2. Змішане навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Навчально-методичний посібник / Оксана Пасічник, Юлія Єлфімова, Христина Чушак, Олена Шинаровська, Андрій Донець. К., 2021. 92 с.
3. Christensen, C. M., Horn, M. B., & Staker, H. (2013). Is K-12 Blended Learning Disruptive? An Introduction to the Theory of Hybrids. Clayton Christensen Institute for Disruptive Innovation.
4. Govindaraj, A., & Silverajah, V. G. (2017, December). Blending flipped classroom and station rotation models in enhancing students' learning of physics. In Proceedings of the 9th International Conference on Education Technology and Computers (pp. 73-78).

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В ГЕОГРАФІЇ

А. М. Кулаков

kulakov.school@gmail.com

*Литвяківська гімназія імені Василя Милорадовича Лубенської міської ради
Лубенського району Полтавської області, с. Литвяки*

Світ стрімко розвивається, і разом із цим зростають вимоги до освіти. Інноваційні технології вже настільки вкоренилися в наше щоденне життя, що вони також стають необхідною частиною освітнього процесу. Одним із таких новаторських підходів є модель змішаного навчання, що комбінує традиційні методи навчання з використанням онлайн-ресурсів та технологій [1].

У країнах Європи та Америки модель змішаного навчання застосовується уже близько 20 років, відтак, там цей підхід пов'язаний з технологічним прогресом, таким як швидкий інтернет та наявність комунікаційних засобів. Україні також довелося швидко адаптуватися до використання подібних технологій та моделей навчання в результаті подій останніх трьох років: пандемії COVID-19 та війни з росією.

Таким чином, актуальність цієї теми полягає у тому, що у вітчизняних навчальних закладах постійно впроваджуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології, що призводить до появи нових видів та форм організації навчального процесу в Україні. Деякі з них включають дистанційне, електронне, мобільне навчання, змішане навчання, а також навчання з використанням інтерактивних методів і т. д.

За новими освітніми тенденціями необхідне переосмислення ролі вчителя. Нинішній вчитель повинен виступати як модератор самостійної навчальної діяльності учнів, сприяти їх власному вивченню матеріалу, щоб вони могли

самостійно приходити до висновків, що сприятиме кращому запам'ятовуванню і засвоєнню інформації [4]. Основною метою стає розвиток творчої активності учнів, а не просте засвоєння знань, тому використання сучасних форм інформування та методів навчання може сприяти розвитку творчих здібностей учнів, зокрема, розвитку спостережливості, пам'яті, уваги, емоційного натхнення, гнучкості мислення та уявлення [2].

Враховуючи зарубіжний досвід, одним із способів досягнення цих цілей є впровадження системи змішаного навчання.

Загалом, змішане навчання передбачає поєднання різних форм навчання. Це може бути поєднання очної форми з дистанційною, різних форматів навчання в межах одного класу або поєднання самостійного навчання з колективною роботою [4].

Існує чимало моделей змішаного навчання.

Одна з таких моделей – *ротаційна модель*. У цій моделі учні чергуються між онлайн та офлайн заняттями, так само як і різні види діяльності. Варіацію цієї моделі є технологія «Перевернутий клас», коли учні самостійно опрацьовують частину матеріалу перед уроком, а потім на занятті обговорюють питання з учителем або продовжують вивчення. Більшість шкіл в Україні використовують саме цю модель змішаного навчання.

Іншою моделлю є *гнучка модель*, де учні працюють за індивідуальним графіком, переважно онлайн, а вчителі координують їхню діяльність та надають консультації, як очно, так і онлайн.

Також існує особистісно *орієнтована модель*, де учні навчаються за індивідуальними траєкторіями, комбінуючи очні заняття з роботою з електронними ресурсами [3].

Модель збагаченого віртуального середовища передбачає основну роботу в онлайн-режимі, але також може включати окремі очні заняття або уроки для учнів.

При виборі моделі змішаного навчання потрібно враховувати потреби та можливості школи. Законодавство не передбачає окремої форми змішаного навчання, тому якщо школа організовує такий формат, це вважається очною формою з використанням технологій дистанційного навчання.

Одним з основних завдань сучасного вчителя є працювати новими способами та формувати інформаційну компетентність учнів. Під час уроків географії використовуються сучасні комп'ютерні застосунки як засіб навчання, що виконує різноманітні дидактичні функції у різних навчальних ситуаціях як справжня потреба сучасного суспільства.

На перший погляд, головна відмінність змішаного навчання під час уроків географії від традиційної системи полягає у активному використанні технологій для знаходження матеріалів і здобуття нових знань. Технології стають не просто допоміжним інструментом, а повноцінною частиною навчального процесу. Проте, змішане навчання також передбачає комбінацію різних методів, форм подачі матеріалу та видів роботи. Наприклад, частину інформації можна розподілити для групової роботи, а іншу частину – для самостійного

вивчення. Це не обов'язково пов'язано з тим, чи відбувається це у класі або дистанційно.

При організації навчання з використанням дистанційних технологій під час уроків географії використовуються такі веб-ресурси як відео-уроки, відео-конференції, Google Classroom, Google Sites, YouTube, Viber, Zoom, Kahoot.com, електронна пошта, а також Google-акаунт (таблиці на Google Disk) та шкільні веб-сайти. Для забезпечення зворотного зв'язку можна використовувати електронну пошту, Google Classroom, Google Sites, YouTube, Viber, Zoom, Kahoot.com, Google-акаунт (таблиці на Google Disk), «Єдина школа» а також шкільні веб-сайти і т. д.

У даний час Інтернет надає можливість використовувати різноманітні онлайн-ресурси, Наприклад, за допомогою веб-сайту <https://earth.google.com/> можна здійснити віртуальну подорож навколо Землі. Цей ресурс може бути корисним при вивченні географії у 7 класі.

Для реалізації завдання перед учнями щодо створення презентації в програмі PowerPoint вдома, щоб потім представити її на уроці, можна використовувати онлайн-тестування. Оцінка роботи учнів на уроці або перевірка домашнього завдання проводиться за допомогою онлайн-тестів, які надаються за допомогою Інтернет-технологій.

Один із простих варіантів – це використання конструктора тестів у сервісі Google Forms. Цей сервіс дозволяє вчителю створювати питання різних типів, встановлювати бали для оцінювання та переглядати результати тестування у зручній загальній таблиці.

Окремо варто відзначити онлайн-тести для перевірки знань із географії та підготовки до ЗНО, які можна ефективно використовувати на мобільних пристроях. Для цього існує безліч онлайн-платформ, які дозволяють вчителю швидко оцінити знання та уміння учнів. Тести з підготовки до ЗНО можна використовувати не лише для старшокласників, а також для учнів відповідного класу за темами, що підготовляють до узагальнення матеріалу, до прикладу: <http://testportal.gov.ua/testy-mynulyh-rokiv/>, <http://lv.testportal.gov.ua:8080/>, <https://zno.osvita.ua/geography/>.

Зауважимо, веб-сайти є ефективними освітніми інструментами, що дозволяють застосовувати новітні технології та організовувати різні види роботи, такі як індивідуальна та групова, підготовка до олімпіад, конкурсів, вебквестів. Наприклад, на уроці в 9 класі з теми «Народні промисли в Україні» учні можуть створити Google-сайт, на якому презентують дослідження народних промислів Полтавщини.

Ще одним корисним ресурсом є блог «Меридіан», який складається з різних тематичних розділів та містить матеріали відповідно до класу та теми. Тут можна знайти презентації, відео, ігри, пазли, інтерактивні плакати, пояснення до практичних робіт, завдання до уроків та підготовки до ЗНО. Під час дистанційного навчання також розміщені матеріали до уроків, презентації, ігри-тренажери та відеоматеріали, які можуть бути корисними для здобувачів освіти.

Програма «Google Планета Земля» від міжнародної IT-компанії Google надає можливість вивчати нашу планету за допомогою зображень із супутника та тривимірних моделей ландшафту та будівель у містах, до прикладу: проєкт «Природно-заповідний фонд рідного краю», «Рекорди Євразії», «Країни Європи» з маршрутами та віртуальними екскурсіями на Google Earth та ін.

Одним із сервісів є Google Maps, який дозволяє переглядати та редагувати власні карти, а також ділитися ними в Інтернеті. Цей ресурс корисний під час вивчення нового матеріалу, підготовки проєктів та виконання домашніх завдань, особливо під час дистанційного навчання.

До інших корисних сервісів входить Quizizz, який зацікавлює учнів та підвищує їхню мотивацію до вивчення географії шляхом проведення тестів у формі змагань. Kahoot використовується для проведення вікторин, опитувань та дискусій, забезпечуючи цікавий та результативний процес навчання.

Також для створення інтерактивних матеріалів використовуються ресурси такі як Wordwall, ThingLink, Learningapps, що дозволяють створювати інтерактивні завдання та ігри для учнів. Наприклад, завдання «Знайди пару» для 8-го класу на тему «Тварини та рослини Червоної книги рідного краю». Такі інтерактивні матеріали роблять уроки більш динамічними та цікавими для учнів.

Пазли використовуються як інтелектуальна гра для навчання географії. Наприклад, у 8-му класі гра «Паливні ресурси України», де учні складають карту за допомогою пазлів. Іншим прикладом є гра «Місце України в Європі» для 7-го класу. Ментальні карти, доступні за посиланням на Coggle, також застосовуються для інтерактивних завдань. Наприклад, для учнів 9-го класу гра «Транспорт світу».

Слід зазначити, що інтерактивні практичні завдання також допомагають у систематизації знань. Наприклад, учні різних класів працюють над позначенням на контурній карті основних районів видобування ресурсів та інших географічних об'єктів. Позитивні аспекти використання цих ресурсів включають наявність результату, розвиток творчих здібностей учнів, можливість самоконтролю та доступ до різноманітних інформаційних ресурсів. Однак, слід пам'ятати, що необхідно адаптувати ці застосунки до галузі географії, а також не перебільшувати захоплення інтернет-ресурсами, щоб не втратити цінність традиційних методів навчання [3].

Змішане навчання в географії постає перед рядом викликів та перспектив, які необхідно враховувати для успішної реалізації цього підходу. Одним із викликів є потреба у вдосконаленні технічної бази для забезпечення ефективної взаємодії студентів та викладачів у віртуальному та реальному середовищі. Необхідно забезпечити доступність інтерактивних засобів навчання, які б допомагали створювати цікаві та пізнавальні уроки географії.

При цьому, перспективи змішаного навчання виявляються в можливості поєднання традиційних методів навчання з сучасними технологіями. Це дозволяє створювати гнучкі та інтерактивні навчальні програми, які враховують індивідуальні потреби студентів та забезпечують їх активну участь у навчальному процесі. Змішане навчання також сприяє розвитку навичок

самостійної роботи та критичного мислення, що є важливими компонентами сучасної освіти.

Отже, впровадження змішаного навчання в географії вимагає уваги до технічних аспектів, але в той же час відкриває широкі можливості для створення стимулюючого та ефективного навчального середовища, сприяючи якісній підготовці студентів до розвитку у світі, насиченому інформацією та технологіями.

Список використаних джерел

1. Воротникова І. П. Дистанційне та змішане навчання в школі: *путівник*. К., 2020. С. 5–

7. URL: https://www.researchgate.net/publication/343827663_Distancijne_ta_zmisane_navcanna_v_skoli_Putivnik

2. Гусева О. Ю., Легомінова С. В. Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 1. С. 33–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2018_1_73

3. Діджиталізація в Україні: електронне врядування та держпослуги. *Тиждень*: Інтерактивна програма з історії України. URL: <http://surl.li/ffwmu>

4. Назаренко Л. А. Змішане навчання» як крок до комфортної освіти, його сутність і переваги. *Освітнологічний дискурс*, 2020, № 4 (31), С. 167. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.4.11>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОХОДУ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ В НИХ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

Н. В. Лісневська

lisnevsky.nv@gmail.com

кафедра теорії і методики дошкільної освіти, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів

Початок ХХІ століття характеризується значним науково-технічним прогресом, пов'язаним з комп'ютеризацією життя населення. Активне впровадження в життя дітей комп'ютерів, телефонів та інших гаджетів призводить до зменшення рівня їх рухової активності. І як наслідок цього погіршення стану здоров'я. За нашими науковими дослідженнями діти дошкільного віку найчастіше страждають порушеннями опорно-рухового апарату (зокрема, сутулість) – 78 % та захворюваннями органів дихання (ГРВІ, ГРЗ, бронхіт, тонзиліт тощо) – 42,5 % [2].

Слід відзначити, що крім ослаблення в дітей фізичного здоров'я, простежується й погіршення стану психічного здоров'я. Так, за офіційними даними МОЗ України, 22 % дітей і підлітків мають розлади психіки, кожна п'ята дитина щорічно страждає від одного психічного розладу, має поведінкові, когнітивні чи емоційні проблеми, кожна восьма страждає від хронічних психічних розладів. Зважаючи на це основним завданням ЗДО має бути збереження та зміцнення фізичного й психічного здоров'я дітей дошкільного

віку, що можливо лише за умов підвищення рівня їх рухової активності засобами дитячого туризму [2].

Уважаємо, що розвиток і здоров'я дітей дошкільного віку першочергово залежить від оптимального рівня рухової активності, оскільки її недостатність або надмірність сприяє затримці росту та розвитку, знижує робочі й адаптивні можливості організму. Чисельними дослідженнями вчених (О. Аксьонової, Е. Вільчковського, Ю. Змановського та ін.) встановлено безперечний вплив рухів на здоров'я дитини, оскільки вони є біологічною потребою організму дитини від народження та природною необхідністю в її розвитку, активізують роботу органів, систем організму й органів відчуття. Важливість рухової активності для здоров'я дітей підкреслюється також у дослідженнях багатьох педагогів і психологів: О. Богініч, Є. Вавілової, Л. Глазиріної, О. Дубогай, М. Єфименко, Л. Карманової, М. Рунової, Н. Тупчій та ін. Зокрема, М. Рунова зазначає, що здоров'я дитини залежить від низки чинників, серед яких важливе місце відводиться саме руховій активності, тобто природній потребі в рухах, задоволення якої є необхідною умовою всебічного розвитку та виховання дитини [3].

З метою забезпечення оптимальної рухової активності в ЗДО, яка спрямована на розвиток дітей і зміцнення їхнього здоров'я, можна застосовувати такі форми роботи з дошкільниками: пробіжки по масажним доріжкам, оздоровчий біг, лікувальну гімнастику в поєднанні з гідромасажем, комплекси вправ на тренажерах простого типу (диск «Здоров'я», еспандери тощо), прогулянки до лісу, луку, парку, річки чи озера. Також окрім прогулянок до лісу (бажано хвойного), слід проводити туристичні походи, під час яких діти не тільки отримують певні знання, збагачують словниковий запас, але й відбувається формування в них морально-вольових рис характеру. Разом з тим, перебуваючи на свіжому повітрі, діти активно рухаються, у них розвиваються фізичні якості, покращується настрій, вони отримують позитивні емоції. Все це є важливим як для формування й зміцнення фізичного, так і психічного, духовного й соціального здоров'я.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що серед зарубіжних науковців, що займаються проблемою використання туризму у фізичному вихованні дітей дошкільного віку, слід відзначити праці російських і польських педагогів таких як: Т. Зав'ялової, Н. Бочарової, М. Скробач, Т. Лодозевич, Т. Воланської. Обґрунтування змісту форм дитячого туризму знаходимо у працях Т. Грицишиної, Т. Зав'ялової, Н. Пангелової, О. Пинзеник та ін. Аспекти оптимізації рухової активності дітей старшого дошкільного віку у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності досліджує Т. Круцевич.

Туризм – це вид активного відпочинку в природі, під час якого в дітей розвиваються фізичні якості, вдосконалюються основні рухи, підвищується рухова активність, відбувається загартування, а все це сприяє зміцненню їхнього фізичного здоров'я. У процесі виконання спільних рухових дій, естафет, змагань діти вчаться узгоджувати свої дії з діями інших, активно спілкуватися, домовлятися між собою, що сприяє зміцненню соціального здоров'я дошкільників. Гарне позитивне налаштування, настроїв дітей сприяють

зміцненню їхнього психічного здоров'я, а виховання моральних якостей – товариськості, взаємодопомоги, поступливості, чесності, чуйності, поваги, не жадібності – сприяє зміцненню духовного здоров'я.

За формою та змістом туристична діяльність дуже різноманітна: екскурсії (у поле, на луки, галявину), цільові прогулянки (піший переходи), мандрівки, міні-подорожі, туристичні походи (різної тривалості, від 2-3 год. до одного дня або похід вихідного дня, рідко походи середньої тривалості – до одного тижня). Якщо передбачається туристичний похід, то довжина шляху від місця дислокації до біваку не повинна перевищувати для дітей 4-5 років – 1,5 км, для старших дошкільників – 2 км в один кінець. Причому після кожних 15 хв. ходьби необхідно робити короточасні (4-5 хв.) зупинки для відпочинку, у ході яких дітям заборонено рухатись (вони мають відпочивати) [1].

Зміст роботи в туристичному поході можна поділити на два напрями: фізкультурно-оздоровча та туристична робота. Змістом фізкультурно-оздоровчої роботи в походах можуть бути вправи з основних рухів: можна бігати по вузькій або звивистій доріжці; між деревами та кущами; пробігти поза кущиками; по піску; траві; мілкій воді; з гірки на гірку; під гілки дерев, кущів тощо. Ходити по поваленому дереву; піску; по вузькому місточку; оголеним корінням дерев; обхопивши дерево, обійти навколо нього тощо.

Лазити по поваленому дереву; підлізати під низькі гілки; пролізати між деревами, які ростуть поруч; перелазити через дерево; залазити на високий пенек і злазити з нього.

Стрибати на обох ногах; підстрибнути до гілки; перестрибувати через палку, невелику канавку, калюжу; виконувати підскоки у воді, стрибати на одній і на двох ногах у воді і на суші (напр., від дерева до дерева, від одного кінця галявини до іншого, вздовж струмка тощо); підстрибувати вище трави; зістрибувати з невисоких пеньків; перестрибувати через невеликі пеньочки.

Метання можна здійснювати за допомогою шишок, каштанів, камінців, гілочок, м'ячів, картонних кругів («літаючі тарілки») через кущ, дерево, у воду.

Також це можуть бути рухливі ігри: «Хто далі кине», «Підлізь під гілку», «З купини на купину», «Дістань гілку», «Дострибни до кущів», «Швидко вгору», спортивні ігри: городки, бадмінтон, баскетбол, футбол; спортивні вправи: взимку – ходьба на лижах, катання на санчатах, ковзанах; влітку – катання на роликівих ковзанах, велосипеді, самокаті, плавання.

У зміст туристичної роботи входить проведення різних видів роботи: *топографічна* – орієнтування на місцевості за допомогою природних орієнтирів, компасу, карти: туристичні ігри «Визнач північ (південь, захід, схід) за допомогою дерев (пнів, мурашників)», «Знайди предмет за компасом», «Упізнай місце», «Знайди скарб»; *похідна* – складання рюкзаків, напінання наметів, збирання хмизу для вогнища (т/г «Яка ланка швидше», «Хто більше назбирає», «Вправний турист»); *краєзнавча* – ознайомлення з рельєфом місцевості, флорою та фауною («Здолай перешкоди», «Хто тут живе», «Де живуть мурахи», «Які лікарські трави ростуть у лісі (біля річки, на лузі); *дидактична* – проведення дидактичних ігор з використанням природного матеріалу («З якого дерева листя», «Пізнай дерево (кущ, траву) за описом»,

«Чия команда швидше збереться»); *ботанічна* – збирання гербаріїв і лікарських трав («Знайди та опиши», «Упізнай та назви»).

Отже, під час добору вправ та ігор потрібно враховувати можливості дітей, їх індивідуальні особливості, проводячи в певній послідовності з поступовим збільшенням фізичного навантаження. Все це сприяє створенню сприятливих умов для успішного формування рухових умінь і навичок, фізичного та розумового розвитку дітей, покращенню їх рухового досвіду. Проведення з дошкільниками різноманітних вправ, рухливих, туристичних і спортивних ігор, спортивних вправ дає змогу підвищувати у них рівень рухової активності.

Список використаних джерел

1. Лісневська Н.В. Особливості застосування різних форм дитячого туризму в умовах закладу дошкільної освіти. Науковий періодичний журнал «Modern engineering and innovative technologies». Випуск № 12 (Німеччина, Copernicus, GScholar), 2020. С. 41-46.

2. Лісневська Н. В. Педагогічні умови створення здоров'язберігаючого середовища в дошкільному навчальному закладі : дис. ...канд.. пед. наук : 13.00.08/ Київ, 2016. 354 с.

3. Рунова М. О. Рухова активність дитини в дитячому садку: Посібник для працівників дошкільних закладів, викладачів і студентів педвузів і коледжів: Пер. з рос. Мови. Х. : Ранок, 2007. 192 с.

СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО (ЗБАЛАНСОВАНОГО) РОЗВИТКУ В СФЕРІ ТУРИЗМУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Т. Г. Назаренко

[*geohim@ukr.net*](mailto:geohim@ukr.net)

відділ навчання географії та економіки

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ

Вивчення наукової літератури за останнє десятиліття утвердило нас в тому, що вчені досліджують стійкість (тобто баланс) як зв'язок між географією людини та наукою про навколишнє середовище [5, с. 3]. Ця думка є очікуваною, адже баланс є одним із засадничих закономірностей в географічній науці та освіті [6, с. 193].

Неправильне вживання наукових понять іншомовного походження викликає когнітивний дисонанс в розумінні певних слів, таких як «погана екологія», «віртуальна реальність», «летальна зброя», «сталий розвиток» (це взагалі оксюморон), тому нами буде вживатися найбільш релевантне змісту наукове поняття «збалансований розвиток».

Перехід до збалансованого розвитку – це процес зміни ціннісних орієнтацій. Визнаними міжнародними фундаментальними цінностями розвитку є свобода, рівність, солідарність, толерантність, повага до природи, спільна відповідальність. Національні цілі базуються на політичних, економічних, соціальних, екологічних, моральних і культурних цінностях, властивих українському суспільству [4]. Вони визначають спрямованість стратегії на турботу про спільне благо та захист національних інтересів України.

Однією із галузей економіки, яка стрімко розвивається та спричинює антропогенні навантаження на природні екосистеми є туристична.

Розвиток туристичної галузі є надзвичайно актуальним для України. Унікальний комплекс історичних, культурних та природних пам'яток, значні рекреаційні можливості, які має наша держава приваблюють дедалі більше туристів. Туризм як явище є предметом дослідження багатьох наук: історії, географії, краєзнавства, екології, політики, психології, економіки соціології тощо. Будь-яка наука вносить та додає предметні ознаки в сферу туризму, таким чином виникає сучасне наукове спрямування туризмознавства – туризмологія. Дослідження туризму здійснюється за галузевим принципом. Саме галузевий принцип, за визначенням професорки О. Любіцевої, формує міждисциплінарне бачення туризму [2, с. 38].

Визначення географії туризму, однак, залишається проблематичним, дискусії зосереджуються як на його часовості, де він належить до тимчасової міграції та рекреаційних досліджень [7].

Сучасний туризм став результатом появи та еволюції подорожей. Люди завжди подорожували й залишали записи про свої мандрівки. Таким чином, подорожуючи з батьками учні вперше відкривають для себе туристичну галузь, а в закладі загальної середньої освіти це відбувається на уроках географії. Яким же чином можна вивчати географію засобами туризму.

Географія туризму вивчає простір, місце та екологічні аспекти туризму. Окрім цього, основні труднощі у визначенні сфери дослідження пов'язані із загальними проблемами визначення туризму, особливо щодо, з одного боку, міграційних досліджень, а з іншого – рекреаційних досліджень.

Формування туристичних знань стає визначальним засобом в профорієнтаційній допомозі, що дозволяє обрати майбутню професію і зараджує учням збагнути вагомість індустрії туризму та його впливу на різні країни та регіони.

Тематика вивчення географії продовжує удосконалювати методику навчання, є багато методичних та практичних рекомендацій щодо організації та проведення освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти [3, с. 174].

Проте тема туристичних та рекреаційних ресурсів, особливо локальних, досліджена не в повній мірі, адже у сучасному світі туристична привабливість місцевості є одним з чинників притоку інвестицій та піднесення регіону, що спонукає більш активно популяризувати цю сферу в тому числі і через вивчення географії в закладі загальної середньої освіти.

Для України сьогодні дуже гостро стоїть питання: чи зможе український бізнес продовжувати свою діяльність в умовах війни та підтримки економіки держави. Без належного функціонування бізнесу неможливо виграти війну. В умовах війни надзвичайно важко вирішити багато практичних питань, пов'язаних із формуванням та реалізацією відповідної бізнес-стратегії. Це особливо актуально для галузей, функціонування яких залежить від рівня безпеки та стабільних темпів економічного розвитку, зокрема для підприємств туристичної сфери і сектору відпочинку.

Отже, дуже важливо закласти знання під час вивчення географії, де учні знайомляться з різними регіонами світу, як вони взаємодіють один з одним, про різні види туристичних напрямків тощо [1, с. 48-49].

Завдяки цим знанням учні розвивають власне розуміння впливу туризму на місцеву економіку, культуру та навколишнє середовище.

Через практико орієнтовані питання учням варто давати завдання, що стосуються місцевого характеру, наприклад: поділити на типи та визначити роль рекреаційних ресурсів, зазначте основні об'єкти туризму, які розташовані у вашій місцевості, розробіть туристичний маршрут до історичної пам'ятки тощо.

Задля виховання патріотичної та свідомої молоді, посилення географічної пізнавальності до місцевості проживання учні формують ключові та предметні компетентності.

В процесі дослідження нами доведено зацікавленість учнів до туристичної інформації, необхідність вивчення та дослідження нових туристичних об'єктів для підняття іміджу України та пропаганди внутрішнього та міжнародного туризму, все це можливо завдяки шкільній географії.

Список використаних джерел

1. Блій Г., Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти. К.: Либідь, 2004. 738 с.
2. Любіцева О. О. (у співавторстві) Країни – лідери туризму. К. «Альфа-ПК», 2019. 382 с.
3. Назаренко Т. Г. (2023) *Формування туристичних знань засобами шкільної географії Туристичний бренд як чинник формування позитивного іміджу територіальних громад: (проводиться в рамках туристичного фестивалю «GoodoK_Fest») : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Гайворон, 26-28 трав. 2023 р.)*. Візаві, м. Умань, Україна, стор. 173-177. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735517>
4. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. <https://zakon.rada.gov.ua/go/722/2019>.
5. Gillian Kidman & Chew-Hung Chang (2024) Sustainability education: meeting the demands of climate change aspirations Gillian Kidman and Chew-Hung Chang, *International Research in Geographical and Environmental Education*, 33:1, 1-5, DOI: [10.1080/10382046.2024.2309791](https://doi.org/10.1080/10382046.2024.2309791)
6. Haubrich, H. (2007): Replik zu: Tilman Rhode-Jüchtern „Der neue Haubrich“ oder „Die neue Didaktik der Geographie“? GUID 34, S, 191-195. In: GUID 35, Jg. 2007, Heft 1, S. 47-51 <https://home.ph-freiburg.de/haubrichfr/aufsaeetze.htm>.
7. A. M. Williams, G. Shaw Tourism, Geography of <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B0080430767025651>

ВИКОРИСТАННЯ КАРТОГРАФІЧНИХ ОНЛАЙН-РЕСУРСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Р.С. Романчук

romanchuk.roman@ukr.net

Комунальний заклад «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів № 20 імені Бориса Сергія Полтавської міської ради Полтавської області», м.Полтава

У Державному стандарті базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898, до ключових компетентностей навчання віднесено компетентності у галузі природничих наук, що передбачають формування наукового світогляду; здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи; набуття досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі отриманої інформації; розуміння змін, зумовлених людською діяльністю; відповідальність за наслідки такої діяльності [6].

У сучасному світі для того, щоб будь-яка форма організації навчального процесу викликала пізнавальні інтереси та розкривала різноманітні процеси, об'єкти та явища в зрозумілій формі, використовуються засоби навчання [9, с. 129-135]. Так, в умовах сьогодення така наочність дедалі частіше набуває електронного вигляду [4, с. 12]. Увагу учнівської аудиторії дедалі важче зосередити навіть такими об'єктами, як атласи, настінні карти, світлини, ілюстрації тощо, не говорячи вже про значну текстову інформацію, якою насичені підручники та навчальні посібники з географії. З огляду на це, постає проблема у виокремленні матеріалів, які допомагають засвоїти відповідні складні знання, уміння та навички якнайкраще та якнайдоступніше.

У процесі підготовки до уроків географії мною було здійснено пошук доступних для сприйняття на учнівському рівні картографічних онлайн-ресурсів. У мережі інтернет виявлено безліч ресурсів, проте більшість із них потребують подальшого опрацювання та підготовки вчителем, яка буде доступна в контексті шкільної географії. Загалом, віднайдені засоби навчання представляють собою інтерактивні інструменти, які містять інформацію про географічні об'єкти та явища у вигляді карт, атласів та інших картографічних зображень. Вони надають можливість візуалізувати та аналізувати географічні дані, зокрема на онлайн-карті.

Основні характеристики картографічних онлайн-ресурсів включають:

- інтерактивні карти (зміна масштабу, переміщення по карті (віртуальні подорожі));

- маршрутизація (можливість планувати маршрути, шукати шляхи між точками);
- візуалізація даних (дозволяють вмикати та вимикати різні шари інформації);
- пошук об'єктів (можливість шукати та ідентифікувати різні об'єкти);
- аналіз географічних даних (дослідження та вивчення просторової інформації для виявлення зв'язків);
- додаткові функції (відображення територіальних змін у часі, використання аерофотозйомок, об'єднання з іншими сервісами тощо).

Зважаючи на характеристики картографічних онлайн-ресурсів, грамотне оперування цим матеріалом і його відображення у вигляді наочностей здатні сформувати компетентності в галузі природничих наук у повному обсязі. Засоби навчання є одними з головних та невід'ємних складових вивчення географії та суміжних інтегрованих курсів з природничих дисциплін. Так, вони слугують джерелом знань, наочністю-замінником, інструментом візуалізації тощо. Без цих об'єктів, перелік яких може бути невичерпним, фактично неможливо сформувати досвід пізнавальної та практичної діяльності на уроці в повній мірі [9, с. 129-135].

Карти є одними з найважливіших атрибутів навчання та ключовим елементом візуалізації на уроках географії [9, с. 157]. Нижче наведено добірку картографічних онлайн-ресурсів, їх основні характеристики та можливості. Найвідомішими такими ресурсами є Google Maps, який активно застосовується в географічному освітньому середовищі, та Google Earth – безкоштовна, вільно-завантажувальна програма, що відображає віртуальну тривимірну реалістичну модель Землі.

Для більшості школярів тема тектонічної, геологічної та морфологічної будови Землі є однією з найскладніших. Однак їхнє ставлення може змінитися після ознайомлення з онлайн-ресурсом «Dinosaurpictures» [1]. Dinosaurpictures – це тривимірна реалістична модель Землі, яка дозволяє вивчати, як виглядала земна поверхня в різні геологічні епохи, а також якою була територія, на якій зараз розташоване певне місто. Можна орієнтуватися за еволюційними епохами або обирати конкретні роки. Для кожного періоду надається короткий опис процесів, що відбувалися на планеті в той час. Під час введення назви будь-якого сучасного населеного пункту у рядок пошуку є можливість подивитися, як виглядала земна поверхня у відповідному регіоні протягом будь-якої геологічної епохи. Dinosaurpictures буде корисним для написання наукових робіт МАН з геології, морфології та тектоніки, а також для проведення інших шкільних проєктів. Цей ресурс може бути використаний на уроках географії під час вивчення таких тем:

- 6 клас – «Літосфера»;
- 7 клас – «Закономірності формування рельєфу материків»;

- 8 клас – «Рельєф, тектонічна та геологічна будова України»;
- 11 клас – «Геологічне середовище людства».

Про глобальне потепління, танення льодовиків та підйом рівня води у Світовому океані говорять давно. А от побачити наочно, що станеться з прибережними територіями, можна на спеціальному картографічному онлайн-ресурсі «Flood Maps» [2].

Flood Maps – це інтерактивна карта, за допомогою якої можна відстежити, як зміняться прибережні міста в разі підняття рівня води хоча б на один метр. У лівому верхньому куті інтерфейсу знаходиться опція, за допомогою якої можна вибрати рівень підняття рівня води у Світовому океані і спостерігати за відповідними змінами берегової лінії по всьому світу.

За допомогою Flood Maps можна досліджувати та аналізувати, як зміниться площа суходолу в цілому і в певних регіонах (карта добре масштабується). Наприклад, підвищення рівня Світового океану на 13 метрів буде достатнім, щоб Кримський півострів став островом. При максимальному підвищенні на 60 метрів значна частина Херсонської, Миколаївської та Одеської областей опиниться під водою. Цей ресурс може бути використаний під час вивчення таких тем:

- 6 клас – «Гідросфера»;
- 7 клас – «Клімат. Глобальні зміни клімату»;
- 8 клас – «Клімат і кліматичні ресурси». «Природокористування»;
- 11 клас – «Атмосфера та системи Землі».

Інформативним навчальним онлайн-ресурсом є портал «Природа України», який створений за ініціативою геодезиста і спелеолога Андрія Грачева [8]. Портал складається з окремих сайтів, серед яких надзвичайно цікавий і змістовний «Карти України». На сайті представлено 12 розділів з інтерактивними картами України, які охоплюють геологічну будову, мінеральні ресурси, гідрогеологічні умови, інженерно-геологічні умови, рельєф, кліматичні умови, поверхневі води, ґрунти, рослинний світ, тваринний світ, ландшафти та екологічний стан. Кожен розділ містить окремі тематичні мапи з різними шарами, які можна відображувати послідовно або комбінувати [7].

При ознайомленні з будь-якими територіями їх фізико-географічна характеристика є вирішальною, оскільки саме фізико-географічні умови створюють передумови для розвитку та визначають територіальне розміщення господарства, транспортної мережі, розселення населення та інші особливості досліджуваної місцевості. Картографічні матеріали сайту «Карти України» будуть корисними для учнівських науково-дослідницьких проєктів з геології та географії. Цей онлайн-ресурс доцільно використовувати для вивчення розділу «Природні умови і ресурси України» (8 клас) та інших тем, у змісті яких є питання, що стосуються фізичної географії України.

Головний центр спеціального контролю фіксує землетруси на території України та Земної кулі. Після комплексної обробки інформації вона подається на офіційному сайті центру у розділі «Сейсмічний моніторинг». Сайт включає інтерактивну карту, де можна визначити місце реєстрації землетрусу, а також інші дані, такі як: дата та час події, географічні координати та магнітуда [5]. Цей онлайн-ресурс доцільно використовувати під час вивчення таких тем:

- 6 клас – «Літосфера. Землетруси»;
- 8 клас – «Рельєф, тектонічна та геологічна будова України»;
- 11 клас – «Геологічне середовище людства».

На онлайн-ресурсі «Ventusky» доступна неймовірно яскрава інтерактивна візуалізація, яка включає потоки вітру, температуру, тиск, опади, хмарність та інші метеорологічні дані у режимі реального часу на усій земній кулі [3]. Користувач може знайти свій населений пункт та встановити відповідні параметри для проведення метеорологічних досліджень. Ventusky доцільно використовувати для вивчення теми «Атмосфера» у 6 класі та в інших класах, де у змісті тем є питання, пов'язані з повітряною оболонкою Землі.

Отже, враховуючи особливості сприйняття наукової інформації учнями, було проведено пошук, оцінено контент і складено перелік рекомендованих онлайн-ресурсів, спрямованих на формування цілісних знань про Землю з метою розвитку наукового світогляду, здатності застосовувати комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи, а також набуття учнями досвіду дослідження природи на основі захопливої представленої інформації. На практиці також доведено, що такі наочності збільшують зацікавленість здобувачів освіти, впливають на їх емоційний стан, можуть стимулювати до власних наукових досліджень та відповідно виступають важливою складовою у популяризації природничих наук та STEM-освіти.

Список використаних джерел

1. Ancient Earth globe. URL: <https://dinosaurpictures.org/ancient-earth#0> (дата звернення: 28.03.2024).
2. Flood Maps. URL: <https://flood.firetree.net> (дата звернення: 28.03.2024).
3. Ventusky. URL: <https://gcsk.gov.ua/monitoring-zemnoii-kuli.html> (дата звернення: 28.03.2024).
4. Антонюк Д. С. Електронні засоби навчання: сутність поняття та їх класифікація. ФМО: науковий журнал. Випуск 3 (21). С. 12-18.
5. Головний центр спеціального контролю. URL: <https://gcsk.gov.ua/monitoring-zemnoii-kuli.html> (дата звернення: 28.03.2024).
6. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 28.03.2024).
7. Карти України. URL: <https://geomap.land.kiev.ua> (дата звернення: 28.03.2024).
8. Природа України. URL: <https://nature.land.kiev.ua> (дата звернення: 28.03.2024).
9. Самойленко В. М., Топузов О. М., Вішнікіна Л. П., Діброва І. О. Дидактика географії: монографія (електронна версія). Київ: НІКА Центр, 2013. 570 с.

МЕНТОРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ТУРИЗМУ

Г. П. Щука

galina_shchuka@ukr.net

*кафедра географії та туризму Закарпатського угорського
інституту ім. Ференца Ракоці II, м. Берегове*

Ю. В. Безрученков

br7920@gmail.com

*кафедра професійної освіти, ресторанного і туристичного бізнесу
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Лубни*

Історія вітчизняної педагогіки дуже тісно пов'язана з поняттям наставництва: такий інститут був досить відомим у часи Київської Русі, отже, виник значно раніше. Натомість поняття «менторство» в системі освіти України вважається більш інноваційним і досі дискутується.

Феномен менторства науковцями розглядається в контексті: ефективного інструменту професійної підготовки та професійного розвитку майбутніх працівників до ринку праці; моделі професійного розвитку майбутнього фахівця; засобу забезпечення принципу навчання впродовж життя, студентоцентрованого, компетентнісно орієнтованого навчання [1, с. 284].

Аналіз результатів наукових досліджень М. Бойченко, Н. Гаврилів, Ю. Кіщенко, І. Манохіної, І. Поліщук, І. Сидорук та інших, вказує на те, що діяльність ментора не обмежується рамками аудиторії і передбачає значну кількість різноманітних активностей, починаючи від створення доброзичливих, демократичних умов спілкування, що дозволяє студенту відчувати себе впевнено, до оснащення «корисними» контактами, які допоможуть йому реалізуватися в професійному житті.

Очевидно, що в період пандемії, який характеризувався хаосом та невизначеністю, онлайн-форми навчання не могли в повній мірі забезпечити всебічний розвиток дитини. Посилення російської агресії призвело до ще більшого зростання вразливості підростаючого покоління. Все це актуалізувало питання наявності в освітньому середовищі людей, до яких можна звернутися за порадою та підтримкою. Особливо гостро це питання стоїть на туристичних спеціальностях: останні чотири роки вітчизняна сфера туризму демонструє негативні показники, що демотивує здобувачів вищої освіти.

Отже, в системі підготовки фахівців туризму склалася суперечність, коли є потреба в інституті менторства і немає відповідного нормативно-правового та навчально-методичного забезпечення. Тому метою даної публікації є визначення основних складових, які будуть основою цієї структури.

В рамках даного дослідження ми не розділяємо поняття «менторство» та «наставництво» і розглядаємо цей процес з точки зору забезпечення ефективності підготовки майбутнього фахівця сфери туризму. Це передбачає формування у здобувача як загальних та спеціалізованих компетентностей, які

дозволять йому бути успішним у туристичному бізнесі, так і особистісних характеристик проактивного свідомого громадянина України.

Як показує практика, успішним інститут менторства є в тому випадку, коли він охоплює всі ланки по вертикалі організації та не має обмежень по горизонталі. Здебільшого, при правильній організації профорієнтаційної роботи в закладі вищої освіти, ментор у потенційного студента з'являється на тому етапі, коли він ще лише розглядає можливість та доцільність отримання освіти в даному закладі за даною спеціальністю і відвідує День відкритих дверей у якості абітурієнта. В даному випадку ментором може виступити як студент, так і викладач, в їхні обов'язки входить надати вичерпну інформацію про освітню програму та умови її реалізації.

Друга важлива «точка дотику» – вступ та перші дні / тижні навчання. Традиційно основне навантаження по супроводу здобувача в цей період покладається на куратора та органи студентського самоврядування. В їхні обов'язки входить полегшення періодів вступу та адаптації, що передбачає допомогу у вирішенні побутових питань та надання впевненості у власних силах у навчальному процесі. З урахуванням реалій воєнного життя необхідно забезпечити можливість роботи з психологом.

Третя «точка дотику» - підготовка наукової роботи. Незважаючи на той факт, що курсові роботи лише умовно можна зараховувати до наукової роботи, в більшій мірі вони мають не науковий, а навчально-дослідницький характер, практика показує, що у більшості здобувачів відсутні або в недостатній мірі сформовані дослідницькі компетентності, що вказує на необхідність супроводу з боку наукового керівника. Успішність виконання менторських обов'язків керівником визначається бажанням здобування продовжити навчання на другому (магістерському) чи третьому (освітньо-науковому) рівнях.

Четверта «точка дотику» – практична підготовка. Ментором у даному випадку може бути викладач професійно орієнтованої дисципліни, або керівник практики (від закладу чи підприємства). В його функції входить професійна підготовка здобувача вищої освіти та формування стилю його професійної діяльності.

Очевидно, що ці «точки дотику» визначені досить умовно: з одного боку, ці виклики стоять перед кожним зі здобувачів, з іншого, кожен має власний рівень сформованості тих чи інших компетентностей, що забезпечує збільшення чи зменшення існуючих ризиків. До того ж, не обов'язково, щоб один ментор виконував усі названі функції, або кожна «точка дотику» була пов'язана з новою особою. Це можуть бути стосунки, які склалися на початку навчання, і тривають після отримання диплому. Це можуть бути кілька наставників, кожен з яких задовольняє потреби в одній зі сфер життя здобувача. Головне, що характеризує ці стосунки – це добровільність та можливість для розвитку як ментора, так і його протеже.

Отже, незважаючи на відсутність нормативного визначення менторства, є приклади успішних практик, які показують важливість даного виду діяльності з точки зору забезпечення ефективності навчального процесу. В статті розглянуто можливості впровадження менторства в процес підготовки фахівців

туризму та визначено «точки дотику», де присутність ментора має бути обов'язковою, забезпечуватися навчальним закладом та матеріально заохочуватися. В подальших публікаціях буде визначено основні умови організації процесу менторства.

Список використаних джерел

1. Сидорук І. І. Роль менторства у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія».* Педагогічні науки. 2019. № 2 (18). С. 283–289. DOI: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-36

РОЗДІЛ 3 **ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ:** **МЕТОДОЛОГІЯ І ПРАКТИКА**

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ **БРОДІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ** **ЗОЛОЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

П. С. Войтків

[*petro.voytkiv@lnu.edu.ua*](mailto:petro.voytkiv@lnu.edu.ua)

Є. А. Іванов

[*yevhen.ivanov@lnu.edu.ua*](mailto:yevhen.ivanov@lnu.edu.ua)

Т. Я. Кладько

[*taras.kladko@lnu.edu.ua*](mailto:taras.kladko@lnu.edu.ua)

кафедра конструктивної географії і картографії Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів

Земельні ресурси Бродівської міської територіальної громади є системою поєднання, розвитку та розміщення господарського комплексу, складною природно-економічною системою, яка зазнає певних антропогенних впливів. У географічному відношенні є поверхнею суходолу із характерними природно-історичними (значною лісистістю, розміщенням природоохоронних і водно-болотних територій та економічними умовами – сукупністю земельних угідь, які відображають форму використання землі як засобу виробництва. Ці ресурси громади зазнають антропогенної трансформації, втрати багатьох природних ділянок, погіршення літологічного стану, гідрологічного режиму і структури природокористування. Загалом на екологічний стан довкілля в межах громади здійснюють вплив сільськогосподарські і промислові підприємства, об'єкти інфраструктури населених пунктів, а також впровадження різних технологій ведення сільського і лісового господарства. Внаслідок такого антропогенного навантаження на геосистеми громади, певні площі земельного фонду суттєво різняться між собою за ступенем використання, порушення і вразливістю.

Метою дослідження є вивчення сучасного стану земельного фонду та використання земельних ресурсів на території Бродівської міської територіальної громади Золочівського району Львівської області. Об'єктом дослідження є земельні ресурси цієї громади, а предметом – її сучасний стан та використання

земельних ресурсів. Дослідженню особливостей сучасного стану земельних ресурсів адміністративних утворень Золочівського району подано в окремих працях [2–4]. Однак вивченню сучасного стану земельних ресурсів Бродівської громади не приділено належної уваги.

Бродівська громада розташована у «новоствореному» Золочівському районі Львівської області, і межує: на півдні – Підкамінською, а на заході – із Заболотцівською громадами, на північному-заході – із Червоноградським районом Львівської області, а на півночі і сході – із Дубенським районом Рівненської області. Територія громади відноситься до Східноєвропейської рівнини. Фактично вся її площа входить до Поліської провінції зони мішаних лісів, і лише крайні південні терени – до Західноукраїнської провінції зони широколистяних лісів. Більшість територій громади відносять до фізико-географічної області Стирського Малого Полісся, до двох її районів – Підполіського окраїнного і Бузько-Бродівського Полісся. Південну частину громади включено до природної області Західноподільської височини, району Вороняцького горбогір'я [1, 5].

Структура земельного фонду Бродівської міської територіальної громади відрізняється (табл. 1). Найбільші площі займають сільськогосподарські землі 35 178,2 га, 57,84 %, а у районі – 59,39 %. Значно різниться площа лісів та інших лісовкритих площ, яка по громаді становить 21 406,9 га, 35,19 %, а у районі – 34,43 %. Площа забудованих земель по громаді становить 2 691,9 га, 4,43 %, а у районі – 3,61 %. Відкриті заболочені землі по громаді складають всього 427,4 га, 0,70 %. Водні ресурси займають площу 735,2 га, 1,20 %. Водноболотні землі також займають незначні площі – 1 162,6 га, 1,90 %, а у районі – 1,77 %. Землі без рослинного покриття займають 386,0 га, 0,64 %, а у районі – 0,80 %.

Слід відзначити, що в межах громади присутні землі природоохоронного, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Таблиця 1

Структура земельного фонду у розрізі старостинських округів і Бродівської громади в цілому, у га і відсотках [6]

Адміністративні утворення	Загальна площа	Сільсько-господарські землі	Ліси та інші лісовкриті площі	Забудовані землі	Відкриті заболочені землі	Відкриті землі без рослинного покриття	Води
Гаївський с.о.	5 028	4 542,8	320,3	122,0	8,9	28,9	5,1
	100,00	90,35	6,37	2,43	0,17	0,58	0,10
Комарівський с.о.	3 971	2 894,8	895,8	87,8	11,2	4,6	76,8
	100,00	72,90	22,56	2,21	0,28	0,12	1,93
Лешнівський с.о.	6 271	3 449,4	2387,3	208,3	18,2	33,4	174,5
	100,00	55,01	38,07	3,32	0,29	0,53	2,78
Пониквянський с.о.	4 372,8	3 189,1	990,9	94,3	11,4	23,2	64,2
	100,00	72,93	22,66	2,16	0,26	0,53	1,46
Пониковицький с.о.	7 798,3	4 653,3	2 585,2	209,1	198,0	72,4	80,3
	100,00	59,67	33,15	2,68	2,54	0,93	1,03

Смільненський с.о.	992	731,0	93,5	151,1	7,4	3,3	5,7
	100,00	73,69	9,43	15,23	0,75	0,33	0,57
Станіславчицький с.о.	8 272,2	3 139,9	4 805,2	77,4	86,5	19,1	144,1
	100,00	37,96	58,09	0,94	1,04	0,23	1,74
Суховільський с.о.	3 558,8	3 328,8	113,7	95,6	0	19,8	0,9
	100,00	93,54	3,20	2,68	0	0,56	0,02
Шнирівський с.о.	7 337,7	3 883,7	2 971,8	335,1	34,1	31,7	81,3
	100,00	52,93	40,50	4,57	0,47	0,43	1,10
Язлівчицький с.о.	9 102,3	4 669,3	3 708,1	561,8	23,2	54,1	85,8
	100,00	51,30	40,74	6,17	0,26	0,59	0,94
Бродівська м.р.	4 121,5	696,3	2 535,1	749,6	28,5	95,6	16,4
	100,00	16,89	61,51	18,19	0,69	2,32	0,40
Бродівська громада	60 825,6	35 178,2	21 406,9	2 691,9	427,4	386,0	735,2
	100,00	57,84	35,19	4,43	0,70	0,64	1,20

Площі адміністративних утворень Бродівської громади відрізняються. Найбільшими є території Язлівчицького (9 102,3 га), Станіславчицького (8 272,2 га) і Пониковицького (7 798,3 га) округів. Найменші площі займає територія Смільненського (992 га) округу. При цьому у структурі земельного фонду домінують землі сільськогосподарського призначення. Найбільше їх є на територіях Язлівчицького (4 669,3 га, 13,3 %), Пониковицького (4 653,3 га, 13,2 %) і Гаївського (4 542,8 га або 12,95 %) округів. Найменше цих земель маємо в межах Бродівської міської ради (696,3 га, 2,0 %) і Смільненського округу (731,0 га, 2,1 %).

Ліси та інші лісовкриті площі у громаді представлені значними площами, і розташовані, головню, у її західній і північній частинах. Найбільші площі спостерігаємо в межах Станіславчицького (4 805,2 га, 22,4 %), Язлівчицького (3 708,1 га, 17,3 %), Шнирівського (2 971,8 га, 13,9 %) і Пониковицького (2 585,2 га, 12,1 %) округів та Бродівської (2 535,1 га, 11,85 %) міської ради. Менші площі властиві для Смільненського (93,5 га, 0,4 %), Суховільського (113,7 га, 0,5 %) і Гаївського (320,3 га, 1,5 %) округів.

Площі забудованих земель також відрізняються в межах громади. Найбільш заселеними є території, які знаходяться у її центральній і східній частинах. Зокрема, найбільше цих земель є в межах Бродівської міської ради (749,6 га, 27,8 %), Язлівчицького (561,8 га, 20,9 %) і Шнирівського (335,1 га, 12,4 %) округів. Найменші площі забудованих земель знаходяться на заході, частково на півночі громади. До цих територій відносимо землі Станіславчицького (77,4 га, 2,9 %), Суховільського (95,6 га, 3,6 %), Комарівського (87,8 га, 3,3 %) і Пониклянського (94,3 га, 3,5 %) округів.

Менші площі зайняті відкритими заболоченими землями, яких найбільше на заході громади в межах Пониковицького (198,0 га, 46,3 %) округу. Незначні площі цих земель маємо у Смільненському, Гаївському, Пониклянському, Лешнівському, Комарівському та Язлівчицького округах. Вони зовсім відсутні в межах Суховільського округу. Найбільші площі земель, що зайняті водами маємо у північній і західній частинах громади, в межах Лешнівського (174,5 га, 23,7 %), Станіславчицького (144,1 га, 19,6 %) округів. Дуже малі площі під водами є в межах Суховільського, Гаївського і Смільненського округів.

Аналогічно незначні площі зайняті відкритими землями без рослинного покриву. Найбільше їх у центральній частині громади, в межах Бродівської (95,6 га, 24,8 %) міської ради, а також Язлівчицького (54,1 га, 14,0 %) і Пониковицького (198,0 га, 18,8 %) округів. Найменші площі відкритих земель без рослинного покриву є в межах Смільненського і Комарівського округів.

Для просторового підходу у вивченні земельних угідь використовують такі показники використання земельних ресурсів як просторова кількість власників землі і землекористувачів, а також забезпеченість земельними ресурсами у розрахунку на користувача, зокрема на міського чи сільського мешканця.

Кількість власників землі і землекористувачів у колишньому Бродівському районі є значною і становить 50 858 користувачів, а, відповідно, забезпеченість землями – 2,29 га на користувача. Кількість населення складає 64 252 особи, відповідно забезпеченість на особу є ще меншою – 1,81 га. Найбільшу їх кількість виявлено в межах Бродівської (8 332) міської ради, значно менше – Язлівчицького (3 793) і Пониковицького (3 365) округів. У свою чергу, найменше користувачів у Станіславчицькому (990) і Смільненському (1 057) округах. В інших утвореннях маємо середні показники кількості користувачів (табл. 2).

Найбільша кількість населення у громаді спостерігаємо в межах Бродівської міської ради (23 454 осіб). Значно менше населення зареєстровано в межах Пониковицького (2 857 осіб) та Язлівчицького (2 362 осіб) округів. Найменше населення маємо в межах Смільненського (740 осіб), Комарівського (1 072 осіб) і Станіславчицького (1 082 осіб) округів.

Таблиця 2

Забезпеченість землями на території Бродівської територіальної громади

Адміністративне утворення	Загальна площа земель, га	Кількість землекористувачів	Забезпеченість, га/користувача	Кількість осіб	Забезпеченість, га/особу
Гаївський с.о.	5 028	2 394	2,10	1841	2,73
Комарівський с.о.	3 971	1 408	2,82	1072	5,04
Лешнівський с.о.	6 271	2 731	2,30	1856	3,38
Пониквянський с.о.	4 373	1 964	2,23	1875	2,33
Пониковицький с.о.	7 798	3 365	2,32	2857	2,73
Смільненський с.о.	992	1 057	0,94	740	1,34
Станіславчицький с.о.	8 272	990	8,36	1082	7,65
Суховільський с.о.	3 559	2 239	1,59	1351	2,63
Шнирівський с.о.	7 338	1 534	4,78	1385	5,30
Язлівчицький с.о.	9 102	3 793	2,40	2362	3,85
Бродівська м.р.	4 121	8 332	0,49	23454	0,18
<i>Бродівська громада</i>	<i>60 825</i>	<i>29 807</i>	<i>2,04</i>	<i>39875</i>	<i>1,53</i>
<i>колишній Бродівський р-н</i>	<i>116 205</i>	<i>50 858</i>	<i>2,29</i>	<i>64252</i>	<i>1,81</i>

Важливими показниками є забезпеченість землями на одного користувача та на одну особу. Аналіз цих показників за адміністративними утвореннями Бродівської територіальної громади вказує на різні показники. Забезпеченість земельними ресурсами складає 2,04 га/користувача, а забезпеченість на особу є меншою і складає 1,53 га/особу. Найбільшу забезпеченість землями на одного користувача спостерігаємо у Станіславчицькому (8,36 га), і менші значення – у Шнирівському (4,78 га) округах. Найменші показники є в межах Бродівської (0,49 га) міської ради, Смільненського (0,94 га) і Суховільського (1,59 га) округів.

Щодо забезпечення землями на одну особу, то маємо подібну картину. Найбільшою забезпеченістю землями на особу спостерігаємо аналогічно у Станіславчицькому (7,65 га), і менші значення – у Шнирівському (5,30 га) і Комарівському (5,04 га) округах. Найменшою вона є в межах Бродівської (0,18 га) міської ради і Смільненського (1,34 га) округу.

Висновки. Загалом структура земельного фонду Бродівської міської територіальної громади є такою: найбільше у громаді сільськогосподарських земель (35 178,2 га, 57,84 %) і лісів (21 406,9 га, 35,19 %), значно менше є забудованих територій (2 691,9 га, 4,43 %), земель під водними ресурсами (735,2 га, 1,20 %) і без рослинного покриву (386,0 га, 0,64 %). Найбільші площі земель сільськогосподарського призначення маємо у центральній і східній частинах громади. У свою чергу, ліси та інші лісовкриті площі поширені у західній і північній частинах громади.

Сучасний стан і використання сільськогосподарських земель в межах громади є відносно добрим. Земельні ресурси зазнають певних антропогенних впливів і регулярного сільськогосподарського навантаження. Варто зменшити інтенсивність використання земель сільськогосподарського призначення, для чого слід перейти на організацію органічного землеробства. Використання водно-болотних і лісових земель повинно бути направлене на збереження їх площ та раціонального використання цих земель.

Загалом сучасний стан земельних ресурсів на території громади потребує належного контролю та раціонального їх використання.

Список використаних джерел

1. Геоecологія Львівської області: монографія / Ю. Андрейчук, Л. Безручко, В. Біланюк та ін. / за заг. ред. Є. Іванова. Львів: Простір-М, 2021. 606 с.
2. Войтків П. С., Кравців С. С. Сучасний стан та використання земельних ресурсів (на прикладі Бродівського району Львівської області). *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 3 (125). С. 171–174.
3. Войтків П. С., Наконечний Ю. І. Оцінка порушення рівноваги у співвідношенні основних типів угідь в агроландшафтах Бродівського району Львівської області. *Шості Сумські наукові географічні читання* : зб. матер. Всеукр. наук. конф. (Суми, 15–17 жовтня 2021 р.). Суми, 2021. С. 58–64.
4. Войтків П. С., Іванов Є. А. Екологічне оцінювання стану земельних ресурсів Бродівщини. *Scientific Collection "InterConf"*, (113): with the Proceedings of the 6nd International Scientific and Practical Conference "Theory and Practic of Science: Key Aspects" (June 19-20, 2022). Rome, Italy: Dana, 2022. P. 373–385.

5. Природні ресурси Львівщини / Матолич Б. М., Ковальчук І. П., Іванов Є. А., Шемелинець І. Л., Федик І. З., Шпак О. Я., Ковальчук О. З., Кобак Т. І. Львів: ПП Лукашук В. С., 2009. 120 с.

6. Стратегія розвитку Бродівської міської територіальної громади до 2027 року. URL: <https://mrbrody.dosvit.org.ua/storage/static-pages/documents/89edd9402edc5a74e8da5e7e40f94049.pdf>

КЛАСИФІКАЦІЇ СТРАВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ ВІЛЬНОГО ВИБОРУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ «КУЛІНАРНА ГЕОГРАФІЯ»

В.С. Грицевич

gvsmg@gmail.com

Наукове товариство імені Т.Шевченка, м. Львів

Ця стаття узагальнює багаторічний авторський досвід викладання дисципліни вільного вибору «Кулінарна географія» для студентів університету. Дисципліна була запропонована і розроблена автором у 2019 році [1]. Вона добре сприймається студентами, її щороку вибирають на різних факультетах університету.

Одною з теоретичних основ дисципліни є сукупність класифікацій страв, яка дає можливість різносторонньо підходити до їхнього вивчення і обґрунтовувати географію їхнього поширення із врахуванням різноманітних чинників. У першу чергу розглядаємо географічну класифікацію за групами країн світу, яка вже є усталеною та описаною в кулінарній літературі [2, 3]:

- страви країн Північної Європи;
- страви країн Середземномор'я;
- страви країн Середньої Європи;
- страви країн Східної Європи;
- страви країн Північної Америки;
- страви країн Південної Америки;
- страви країн Азії;
- страви країн Африки.

Ця класифікація відображає як природно-географічні, так і історико-географічні особливості та відмінності поширення страв у глобальному масштабі.

Другою розглядаємо класифікацію страв за специфічними природно-географічними регіонами:

- страви рівнинних регіонів;
- страви передгірських регіонів;
- страви гірських регіонів;
- страви приморських регіонів;
- страви прирічкових регіонів.

Варто зазначити, що тут можливі додаткові розгалуження класів, наприклад продовольчі ресурси та страви південних схилів гір можуть помітно відрізнятися від продовольчих ресурсів та страв північних схилів гір.

Далі виділимо класифікацію страв за їхнім поширенням у системі розселення, зокрема:

- столичні (міські) страви;
- страви периферійних (сільських) регіонів.

Ця класифікація виникає в результаті спільної дії кількох чинників, зокрема, історичного, традиційного, територіально-функціонального, способу життя і т.д. Наступною розглядаємо класифікацію страв за головними групами продуктів (або ресурсів):

- овочеві страви;
- грибні страви;
- молочні страви;
- м'ясні страви;
- рибні страви;
- мучні страви;
- фруктові страви;
- інші.

У цьому переліку наведені лише головні групи ресурсів для приготування страв. Це дає змогу конструювати комбіновані групи, якщо для приготування страв потрібні кілька головних продуктів (наприклад, овочево-м'ясні або фруктово-мучні і т.д.). В окремих випадках має значення класифікація страв за процесами приготування, оскільки ці процеси можуть відображати багатовіковий досвід, а також звички та традиції народів. Головні процеси:

- подрібнення;
- перемелювання;
- соління;
- квашення;
- варіння;
- тушкування;
- смаження;
- печіння;
- інші.

Без сумніву обов'язковою є класифікація за видами страв, яка включає такі традиційні класи:

- салати та холодні закуски;
- перші страви;
- другі страви;
- десерти;
- напої;
- інші.

Наведені класи є звичними та обов'язковими для сучасної кухні. Однак, серед різноманіття народів, звичаїв та традицій можуть траплятися випадки, коли певні класи відсутні, або структура та часовий порядок їхнього харчування за класами не співпадають з нашими, або для них характерні інші

пріоритети класів ніж у нас. Можливі розгалуження класів, наприклад напої можуть бути безалкогольними, слабоалкогольними, міцноалкогольними.

Близькою, хоча й змістовно самостійною є класифікація страв за часом прийому їжі. Вона є відомою:

- сніданок;
- другий сніданок;
- обід;
- підвечірок;
- вечеря.

Тут ситуація аналогічна, ці класи є звичними та обов'язковими для сучасної кухні. Але в різних народів, звичаїв та традицій загальноприйнятий час прийому їжі може мати місцеві особливості.

За призначенням можна виділити такі класи страв:

- буденні;
- святкові;
- фестивальні.

Ця класифікація не потребує коментарів. Вивчаючи особливості поширення страв за країнами, робимо висновок про можливість класифікації страв за їхнім історико-географічним походженням. Загало ця класифікація подібна на першу, однак відрізняється від неї тим, що страви цих класів зустрічаються в інших країнах, регіонах і навіть на інших континентах.

Очевидною є класифікація страв за порами року. Вона впливає із сезонної специфіки наявності продуктів та їхнього зберігання. Тому влітку та восени переважають овочеві страви та фрукти, взимку м'ясні страви, навесні те що добре збереглося через зиму.

Класифікація страв за релігійними обмеженнями. Вона враховує належність до світових релігій (християнство, іслам, буддизм, індуїзм, юдаїзм, даосизм, конфуціанство та інші), наявність специфічних харчових обмежень (наприклад відмова від певних видів м'яса, кошерні та некошерні страви), особливості харчування під час постів.

Конструювання туристичних маршрутів. Наявне багатоманіття класифікацій дає змогу створювати туристичні маршрути, виходячи з різних критеріїв. Наприклад:

- тур для поглибленого вивчення кухні одного класу певної класифікації;
- тур для поглибленого вивчення кухні певної країни;
- тур для поглибленого вивчення кухні за лінійним маршрутом.

Список використаних джерел:

1. Грицевич В.С. Кулінарна географія, як науково-методична база для різних видів туризму. Географія, туризм, краєзнавство: актуальні проблеми теорії і практики. Тернопіль, 2019. С.33-36.

2. Островська Г. Кухні народів світу. Курс лекцій. Тернопіль: ТНТУ, 2018. 162 с.

3. Ростовський В. Кухні народів світу. Підручник. К.: Кондор, 2016. 502 с.

ВПЛИВ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ НА ГЕОЛОГІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

В. М. Закалюжний

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Гірнича (гірничодобувна) промисловість – комплекс галузей важкої промисловості з розвідування родовищ корисних копалин, видобування та збагачення корисних копалин. Геологічне середовище – це частина земної кори (гірські породи, ґрунти, донні відклади, підземні води тощо), яка взаємодіє з елементами ландшафту, атмосферою та поверхневими водами і може зазнавати впливу техногенної діяльності [1; 2; 4].

Жоден з видів діяльності людини так комплексно не впливає на довкілля загалом і геологічне середовище (ГС), зокрема, як гірниче виробництво. Вплив видобутку корисних копалин на довкілля може відбуватися в локальному, регіональному та глобальному масштабах через пряму та непряму практику видобутку. Наслідки можуть призвести до ерозії, провалів, втрати біорізноманіття або забруднення ґрунту, ґрунтових і поверхневих вод хімічними речовинами, що викидаються під час гірничих процесів.

Про його масштаби можна судити хоча б з того факту, що нині у світі видобуто й закладовано у відвалах і хвостосховищах понад 1 600 млрд тонн гірських порід і відходів збагачувальних фабрик. Під кар'єрами, відвалами, хвостосховищами зайняті мільйони гектарів придатних колись для використання в сільському та лісовому господарстві земель, тобто тих земель, які життєво необхідні людині. Гірничодобувні роботи завжди супроводжуються осушенням кар'єрів і підземних виробок, що, відповідно, призводить до порушення режиму підземних вод у радіусі десятків і сотень кілометрів.

У світі з надр Землі щорічно вилучають близько 100 млрд тонн гірських порід, проте тільки 18–20 % від усієї мінеральної маси практично використовують. Решту видобутих порід складують у відвали і шламосховища, що приводить до формування техногенного рельєфу. Окрім зміни рельєфу, розробка родовищ корисних копалин (КК) і відкритим, і підземним способами прямо або опосередковано впливає на всі складові ГС: гідро-, атмо-, біосферу і, звичайно, літосферу.

Україна належить до регіонів світу, найбільш насичених мінеральними ресурсами. Зі 120 видів корисних копалин, які нині споживає людство, у надрах нашої країни виявлено майже 20 тисяч родовищ і проявів 117 видів корисних копалин; 8 761 родовище і 1 288 об'єктів обліку супутніх корисних копалин (компонентів) у них за 95 видами мінеральної сировини мають промислове значення і обліковуються в державному балансі запасів корисних копалин, 3 055 родовищ розробляють [2; 3; 4].

Останніми роками в Україні в значних обсягах видобувають вугілля, залізні, манганові, ільменіт-цирконієві, уранові руди, графіт, каолін, тугоплавкі і вогнетривкі глини, флюсову, цементну сировину, облицювальне та будівельне

каміння. Застосування новітніх технологій сприяє збільшенню видобутку енергетичної сировини – нафти та природного газу. Як альтернативну енергетичну сировину на місцевому рівні активно використовують торф.

Нині в Україні діє понад 2 000 підприємств з видобутку, збагачення та переробки різноманітної мінеральної сировини. У процесі виробничої діяльності гірничодобувних і переробних промислових комплексів утворюються різноманітні відходи, до яких належать: 1) розкривні породи, 2) породи, які вміщують промислові поклади руд, 3) некондиційні породи, 4) металургійні шлаки і золошлаки, 5) хвости сухої і мокрої магнітної та немагнітної сепарації, 6) кам'яні відсівы, 7) карбонатний пил, фосфогіпс, дефекат (відхід цукрового виробництва, що містить вапно), 8) відходи збагачення нерудних матеріалів, 9) стічні води, 10) відходи виробництва будівельних матеріалів тощо [2; 3; 4; 5].

У процесі одного виробничого циклу на гірничодобувних, гірничо-збагачувальних, металургійних, хімічних, кам'янодробильних комбінатах утворюється щорічно до 600–660 млн куб. м (або близько 1,5 млрд тонн) відходів. Під час розкривних і підготовчих робіт у відвали переміщується близько 500 млн куб. м піщаних, глинистих і скельних порід. Унаслідок первинної переробки, збагачення видобутої руди утворюється 75–80 млн куб. м відходів. Усе це становить суттєве техногенне навантаження на довкілля і призводить до зміни природного стану складових екосистем.

Наприклад, у Криворізькому регіоні щорічно видобувають понад 200 млн т гірничої маси, при цьому у відвали складують близько 90 млн т розкривних, скельних порід і некондиційних залізистих руд. Окрім того, щорічно в хвостосховищах накопичується понад 70 млн т відходів збагачення залізистих кварцитів. Унаслідок багаторічної діяльності гірничо-збагачувальних комплексів у відвалах накопичено близько 13 млрд т гірських порід, у межах Кривбасу вони займають близько 86,5 тис. га орних земель [5].

Аналогічна картина в місті Горішні Плавні на Полтавщині. Горішньо-Плавнівський кар'єр з видобутку залізистих кварцитів (джерспілітів) за час його розробки з 1970 року і донині досягнув розмірів 5,5 км у довжину, при середній ширині 1,8 км та глибині видобутку 220 м.

Виділяють два типи змін природного стану ГС під впливом гірничодобувної діяльності людини:

1) порушення природного стану будь-яких складових ГС через зміни його фізико-механічних властивостей (геомеханічні, гідродинамічні, аеродинамічні та біоморфологічні);

2) забруднення складових ГС не властивими газами, хімічними елементами, твердими сполуками (літо-, гідро-, атмосферне і біоценотичне забруднення).

Найпоширенішими під час розробки родовищ КК є геомеханічні порушення. Серед них переважають деформації масивів порід і земної поверхні, які виявляються у такій формі:

1) зміна напруженого стану масиву порід і земної поверхні, що призводить до зменшення показника сейсмостійкості, підвищує ступінь можливості виникнення зсувів, обвалів;

2) розвиток зон тріщинуватості, які є потенційними ділянками інтенсифікації таких екзогенних процесів, як звітрювання, ерозія;

3) ущільнення поверхневого шару, що знижує показники фільтрації поверхневих вод і посилює таке геологічне явище, як робота вод площинного стоку;

4) розпушення поверхневого шару, яке призводить до посилення водної та вітрової ерозії;

5) прогини поверхні без розривів суцільності, які виникають унаслідок підземної розробки родовищ КК і призводять до зміни первинного стану будови поверхні, тобто до зміни рельєфу, а також сприяють розвитку так званих зон обрушення;

6) прогини поверхні з розривами і проявами тріщин, що може призвести до утворення обвалів [4; 5].

Наступне явище, яке відбувається під впливом геомеханічної діяльності людини, – це формування різноманітних виїмок. Це кар'єри, котловини, траншеї та інші від'ємні форми техногенного рельєфу. Відповідно, створення таких техногенних форм спотворює первинний рельєф і ландшафт.

Геомеханічними формами є також насипи, які належать до техногенних форм рельєфу. Як і виїмки, вони впливають, передусім, на зміну ландшафту, а також, певною мірою, призводять до перерозподілу петростатичних тисків усередині верств гірських порід, на яких вони створені.

Говорячи про геомеханічні чинники впливу на природний стан складових ГС, слід також виділити в окрему групу забудови територій житловими масивами, промисловими комплексами, транспортними та житловими комунікаціями тощо. З одного боку, вони будуть суттєво змінювати природний ландшафт, а з другого, враховуючи, що це скупчення великих мас бетону та інших будівельних матеріалів, – впливають на зміну гравітаційного поля.

Список використаних джерел

1. Гайко Г. І., Білецький В. С. Історія гірництва : підручник. Київ-Алчевськ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», видавництво «ЛАДО» ДонДТУ, 2013. 542 с.

2. Довгий С.О., Павлишин В.І. Екологічна мінералогія України. Рада національної безпеки і оборони України, Український ін-т досліджень навколишнього середовища і ресурсів, НАН України, Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення. Київ : Наукова думка, 2003. 150 с.

3. Довгий С. О., Іванченко В. В., Коржнев М. М. та ін. Мінерально-сировинний комплекс та сталий розвиток України. Київ : Логос, 2014. 232 с.

4. Мала гірнича енциклопедія : у 3 т. /ред. В. С. Білецького. Донецьк : Донбас, 2004. Т. 1 : А – К. 640 с.

5. Охорона природи у сфері видобутку корисних копалин в Україні: нормативні аспекти та практика застосування / О. Хауляк, Є. Іванов, Н. Блажко, О. Полуніна, Я. Хауляк
URL: <https://www.academia.edu>

АКТУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ГІДРОМЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЛТАВЩИНИ

В. В. Єрмаков

slav9724@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Протягом останніх десятиліть відбулися помітні зміни основних кліматичних показників на території Полтавщини, які відображають не лише регіональні, але й глобальні тенденції. Виразні ознаки загального потепління свідчать про значні соціально-економічні ризики, що вимагає додаткової уваги до цих питань.

У даній проблемі можна виділити кілька взаємопов'язаних аспектів. Перший із них стосується поточного метеорологічного моніторингу погодних умов та динаміки кліматичних показників за довготривалий період для визначення загальних кліматичних трендів. З цих позицій набуває актуальності аналіз основних чинників кліматоутворення та специфіки їх дії в межах Полтавщини, впливу сучасних радіаційних і циркуляційних умов на процеси формування клімату території. З кліматичними змінами пов'язані зміни у характері і поширеності несприятливих метеорологічних процесів і явищ, оцінка їх потенційної небезпечності.

Господарський аспект проблеми вимагає детальної оцінки та прогнозу впливу кліматичних змін на умови господарського розвитку регіону, насамперед аграрної сфери, з'ясування вірогідних тенденцій у трансформації галузевої і територіальної структури рослинництва і тваринництва, напрямків спеціалізації та формування регіональних агропромислових комплексів.

Кліматичні зміни мають вплив також на умови функціонування рекреаційно-туристичної сфери в регіоні, зокрема щодо визначення тривалості пляжно-купального сезону, періоду комфортних температур, загальної оцінки клімату як лікувально-оздоровчого фактору, функціонування курортного господарства, організації літніх видів відпочинку, планування зимової рекреації в умовах дефіциту природного снігового покриву та його загальної нестійкості і нетривалості тощо.

Окремо необхідно відмітити медико-біологічний аспект проблеми змін клімату. Останній зокрема полягає у дослідженні впливу змін клімату на здоров'я людини та розробку відповідних рекомендацій у галузі охорони здоров'я [3, с. 41-43].

Найбільший взаємозв'язок спостерігається між кліматом та станом поверхневих вод. Зміни у динаміці кліматичних показників поряд із впливом антропогенного чинника зумовлюють те, що Полтавська область переживає критичну екологічну проблему - деградацію її річкових систем, що проявляється у процесах обміління річок і поверхневих водойм, зменшення стоку, замулення і навіть зникнення невеликих водотоків. Про таку загальну тенденцію свідчать і ретроспективно-географічні дослідження стану річкової

мережі на території Полтавщини [2]. Розширення міських територій, прискорений розвиток промисловості, сільського господарства, інтенсифікація водокористування ускладнили ситуацію з водопостачанням. Це підкреслює важливість вивчення раціонального використання водних ресурсів. У зв'язку з цим актуальним є вивчення басейнів малих річок, зокрема в межах населених пунктів, які можуть здійснюватися і на краєзнавчій основі [1].

Важливу роль у гідрометеорологічних дослідженнях може становити краєзнавча робота, у рамках якої можливе широке залучення учнівської та студентської молоді до наукових досліджень компонентів природи і природних комплексів рідного краю. Організація аматорської мережі гідрологічних і метеорологічних пунктів спостереження дозволить розширити моніторингову базу стану конкретних параметрів середовища та поглибити і удосконалити географічні характеристики території.

Таким чином, актуальність гідрометеорологічних досліджень Полтавщини визначається сучасними тенденціями у динаміці кліматичних показників, стану гідрологічних об'єктів і має кілька взаємопов'язаних аспектів, що визначають конструктивно-географічні засади аналізу і прогнозу розвитку і розміщення продуктивних сил регіону.

Список використаних джерел

1. Viacheslav Volodymyrovych Yermakov, Serhii Petrovych Sarnavskiy. The river network of the city of Poltava: retrospection and modernity. Scientific and educational dimensions of natural sciences : Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2023. 457- 479 p. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-289-0-21>
2. Сарнавський С. П., Єрмаков В.В., Федій О. А. Трансформація річкової мережі в межах басейнів річок Хоролу та Говтви. *Освітні й наукові виміри географії та туризму: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. для студентів, аспірантів, молодих вчених (м. Полтава, 18 листопада 2020 р.) / відп. ред. О. А. Федій; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. С. 26-30.*
3. Оцінка вразливості до зміни клімату: Україна. 2014. С.40-45 URL: https://necu.org.ua/wp-content/uploads/ukraine_cc_vulnerability.pdf

АНАЛІЗ ВІТРОВОГО РЕЖИМУ ПІД ЧАС ГРОЗОВОЇ АКТИВНОСТІ НА ПІВНОЧІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Є. Ю. Коваль

kzhenka16@gmail.com

А. О. Корнус

a_kornus@ukr.net

кафедра загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Останніми десятиріччями кліматичним змінам та їх вивченню приділяється велика увага [7; 8]. Однак, вона в основному звертається на оцінку змін приземної температури повітря, меншою мірою кількості опадів, хмарного покриву, характеру циркуляційних процесів. Грозовій діяльності, як і багатьом іншим метеорологічним явищам, приділено значно менше уваги в контексті

глобального потепління, хоча вивчення сучасних змін грозової діяльності має важливий науковий і прикладний інтерес.

Грозову діяльність прийнято оцінювати двома характеристиками: кількістю днів із грозою та їх тривалістю [1]. Ці характеристики було визначено за спостереженнями на метеостанціях Дружба і Трубчевськ, дані з яких репрезентують північну частину Сумської області. Відстань між названими метеостанціями становить 61 км. Оскільки 95-99% усіх гроз спостерігаються в теплий період року [1], за названі далі періоди спостереження, середні річні значення кількості днів із грозою та тривалості гроз, визначені нами для розширеного теплого періоду – з березня по листопад включно.

Зміни грозової діяльності оцінювали, порівнюючи кількість днів із грозою, їх характеристики та метеорологічні умови, зафіксовані впродовж 2005-2024 рр., з попереднім багаторічним кліматичним періодом 1961-1990 рр. (табл. 1).

Днем з грозою вважався день, протягом якого спостерігається хоч би одна гроза, незалежно від її тривалості. Якщо протягом дня гроза спостерігалась декілька разів із перервами, то загальна тривалість грози в цей день підсумовувалась. Впродовж 2005-2024 рр. у північній частині Сумської області у середньому було 23,8 дні з грозою на рік відповідно.

Таблиця 1

Кількість днів з грозою у північній частині Сумської області за період спостережень 2005-2024 рр. (складено за [9])

Кількість гроз	Місяці									За рік
	ІІІ	ІV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	
Середня кількість	0,1	0,7	4,6	6,5	7,4	3,3	1,0	0,2	0,1	23,8
%	0,42	2,94	19,33	27,31	31,09	13,87	4,20	0,84	0,42	100
Середнє квадратичне відхилення	0,32	0,73	2,43	3,53	2,93	2,08	1,18	0,42	0,23	6,25
Максимальна кількість	1	2	9	13	14	7	4	1	1	33
%	3,03	6,06	27,27	39,39	42,42	21,21	12,12	3,03	3,03	100
Рік з найбільшою кількістю	2008	2012	2014	2006	2011	2021	2012	2007, 2008	2010	2010, 2013

Максимально за рік було 33 грози (у 2010 і 2013 рр.). Місяцем з найбільшою кількістю гроз є липень – 31,1%. Загалом впродовж останніх 20 років спостерігається зменшення грозової активності, виходячи з кількості днів грозою на рік (рис. 1).

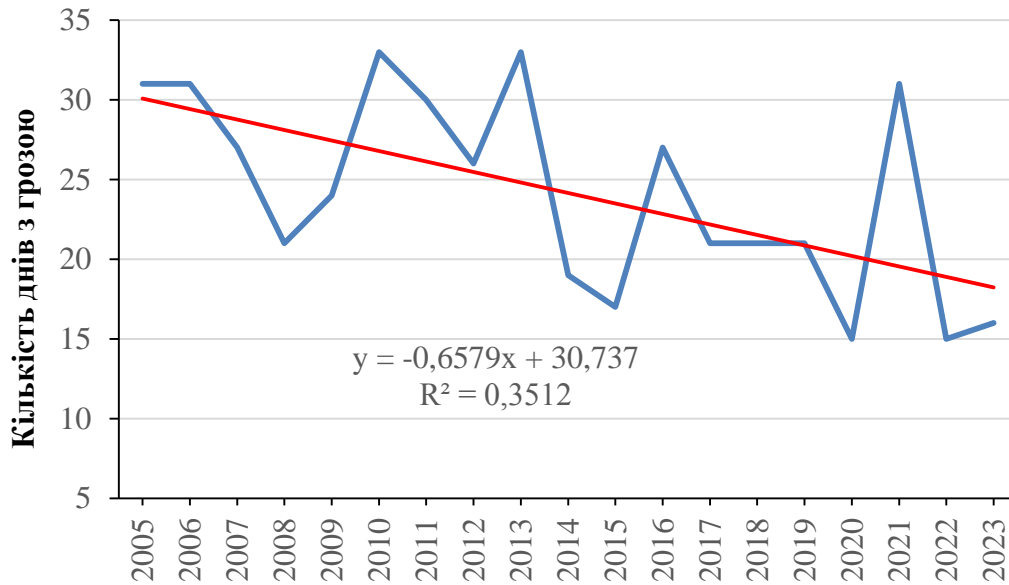

Рис. 1. Кількість днів з грозою за період спостережень 2005-2023 рр.
(складено за [9])

Утворюються грози зазвичай у другій половині дня, більше всього з 15:00 до 21:00 години – 63%. У цей час ймовірні грози як внутрішньомасового, так і фронтального походження. Вночі та вранці (тобто чисто фронтальні грози) виникають 38,5% гроз. Зазвичай грози фіксуються за температури повітря 15-25°C (в даному інтервалі температур зафіксовано 72,7% випадків цього явища), при середньому значенні температури повітря під час грози 18,1°C. Хоча впродовж періоду спостережень 2005-2023 рр. гроза фіксувалася при температурі повітря від 5,7 до 32,5°C.

За тривалістю, переважають грози протяжністю 1-2 години, на другому місці йдуть грози тривалістю до 1 години. Тривалих гроз, протяжністю більше трьох годин, впродовж періоду спостережень 2005-2023 рр. зафіксовано 26 випадків. Загалом за 2005-2023 рр. на метеостанції Трубчевськ зафіксовано 303 грози різної тривалості. Варто відзначити, що у 56 випадках спостерігалась гроза без опадів. У решті випадків опади мали місце, причому у 103 випадках сильні (зливові).

Напрямок вітру на території дослідження, як одна з його характеристик, описаний у роботах [3-6], однак, у них він не виокремлювалася для гроз чи інших метеорологічних явищ. Під час грози найбільшу повторюваність мали вітри північно-східного і східного напрямків (17,1% і 16,4% відповідно). Найменша повторюваність вітрів західних румбів (рис. 2). Ще у 3,8% випадків спостерігалися штилі.

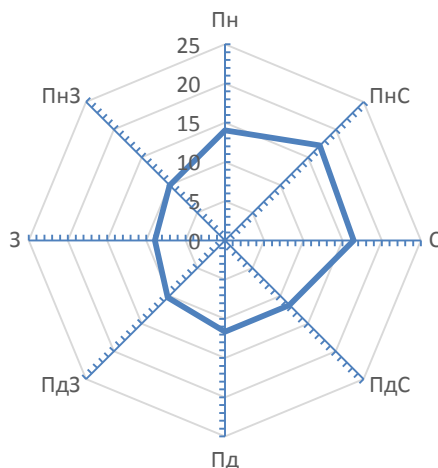

Рис. 2. Повторюваність вітрів під час грозової активності за результатами спостережень на метеостанції Трубчевськ (2005-2023 рр.) (складено за [9])

Зважаючи, що частина гроз супроводжується опадами, зокрема сильними, а частина – ні, нами було проаналізовано повторюваність вітрів різного напрямку для обох цих випадків (рис. 3).

Під час грози без опадів, найбільшу повторюваність мали вітри північно-східного напрямку, на які припадає понад 1/5 від усього спектру напрямків вітру. Найменшу повторюваність мали вітри північно-західного і південно-західного румбів (5,5-7,3%). Штилі спостерігалися у 3,8% випадків.

Під час грози із сильними (зливовими) опадами, розподіл вітрів за основними напрямками був більше рівномірний. А різниця у повторюваності вітрів найчастішого (схід) і найменш частого (захід) напрямку вітрів відрізняється менше, ніж у 2 рази (15,5% і 8,7% відповідно. Варто відзначити, що у 2,9% випадків грози з сильними опадами супроводжувалися штилем.

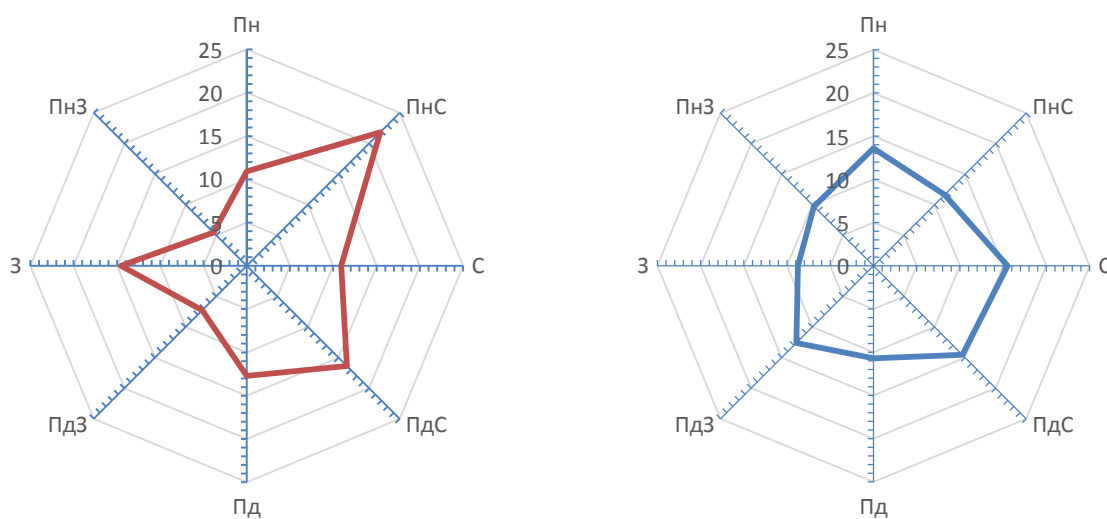

Рис. 3. Повторюваність (%) напрямку вітру під час гроз без опадів (а) із сильними (зливовими) опадами (б) за результатами спостережень на метеостанції Трубчевськ (2005-2023 рр.) (складено за [9])

Підсумовуючи можемо сказати, що характеристики грозової діяльності у північній частині Сумської області за результатами спостережень 2005-2023 рр. не зазнали суттєвих змін стосовно їх частоти й тривалості, порівняно зі значеннями, зафіксованими впродовж іншого багаторічного періоду спостережень 1961-1990 рр.

За тривалістю переважають грози середньої тривалості (1-2 години) та короткочасні (до 1 год.). Зазвичай вони мають місце у другій половині дня й супроводжуються температурою повітря 15-20°C і значеннями атмосферного тиску 740-745 мм рт. ст.

Вітровий режим, який спостерігається під час грозової активності (в контексті напрямку вітру), демонструє деякі відмінності, щодо випадків грози з опадами чи без них. Загалом під час грози переважають вітри східних румбів, незначна частина гроз (3,5%) супроводжується штилем, який унеможлиблює встановлення напрямку вітру.

Список використаних джерел

1. Заболоцька Т.М., Підгурська В.М., Шпиталь Т.М. Грозова діяльність на території України. *Наук. праці УкрНДГМІ*. 2007. 256, 92-98.
2. Кліматичний Кадастр України (електронна версія) / В.М. Бабіченко та ін. К.: Державна гідрометеорологічна служба УкрНДГМІ, Центральна Геофізична Обсерваторія. 2006.
3. Корнус А. О. Вітровий режим в околицях біологічного стаціонару «Вакалівщина» / А. О. Корнус, О. С. Данильченко, О. Г. Корнус. *Вакалівщина: до 50-річчя біологічного стаціонару Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка* : збірник наукових праць. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2018. – С. 129–133.
4. Корнус А.О., Приходько М.В. Грозова діяльність на півночі Сумської області // *Географія та туризм : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди, Харків, 28 лют. 2024 р. / Харк. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. Ю. І. Муромцевої]. – Харків : ХНПУ, 2023. С. 124-128.*
5. Посенко М. О. До характеристики вітрового режиму на території Сумської області / М. О. Посенко, А. О. Корнус // *Теоретичні та прикладні аспекти досліджень з біології, географії та хімії : матеріали II Всеукраїнської конференції студентів та молодих учених (м. Суми, 25 квітня 2018 р. Суми : ФОП Цьома С. П., 2018. С. 155–157.*
6. Посенко М. О. Порівняння вітрового режиму у північній та південній частині Сумської області // *Треті Сумські наукові географічні читання : збірник матеріалів Всеукраїнської наук. конф., (м. Суми, 12–14 жовтня 2018 р.) / СумДПУ імені А. С. Макаренка, Сумський відділ Українського географічного товариства. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. – С. 157–161.*
7. Тимофеев В.Є., Клок С.В., Корнус А.О., Корнус О.Г. Оцінка сучасного стану регіональної кліматичної системи України та східної Європи з можливостями сезонного прогнозування [Електронний ресурс]. Восьмі Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Суми, 13-14 жовтня 2023 р.) / СумДПУ імені А. С. Макаренка, Сумський відділ Українського географічного товариства; [упорядник Корнус А. О.]. Елект. текст. дані. Суми. С. 163–176.
8. Тимофеев В. Є., Клок С. В., Корнус А. О., Корнус О. Г., Данильченко О.С. Українське Полісся як індикатор сучасних кліматичних змін // *Українське Полісся: проблеми та тренди сучасного розвитку : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ніжин, 10-11 лютого 2022 р.). Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя. С. 102-105.*
9. history+[®] архівні дані погоди (Трубчевськ) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.meteoblue.com/uk/user/order/historyplus?> (дата звернення 29.01.2024 р.).

РІВНЕВИЙ РЕЖИМ ЛІВИХ ПРИТОК СЕРЕДНЬОГО ДНІПРА

С. П. Сарнавський

serhijpetrovich@gmail.com

кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, м. Полтава

В. В. Гребінь

grebin1964@gmail.com

кафедра гідрології та гідроекології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

Рівнем води визначається верхня відмітка поверхні води водного об'єкта над умовною горизонтальною площиною, що здебільшого є являє собою нульову відмітку та яка приурочена до певної висоти місцевості. Рівень води є важливим елементом водного режиму. Від його висоти залежить глибина і ширина річки, площа водного перерізу, похили, швидкості течії, витрати води та інші фактори. Чинники, які впливатимуть на коливання рівнів води в річках буде тісно пов'язане з їх типом живлення та морфологічними особливостями будови русла – характером і розміром поперечного профілю, похилів, будови заплави.

Зміни коливання річок залежатимуть від витрат води річки. На окремих ділянках річок характер режимів рівнів може зазнавати значних змін залежно від морфології русла і заплави. Так, широке і неглибоке русло при тих самих витратах характеризується незначними змінами рівнів порівняно з ділянками, де глибоке і вузьке русло. Наявність заплави, її значні розміри викликають зменшення амплітуд коливання рівнів внаслідок акумуляції значних мас води на заплаві і повільного стоку. Заростання русла, льодові явища, розмивання або намівання русла порушують відповідність рівнів і витрат. Так, при заростанні русла і наявності льоду рівні будуть вищі, ніж при тих же витратах, але за відсутності цих явищ [1, с. 33-35].

Якщо поглянути на дані характерних рівнів води на річках лівобережжя Середнього Дніпра побачимо як зазначені умови будуть впливати на коливання води у річках (табл. 1).

Таблиця 1.

Порівняння середньосезонних рівнів води на річках з середньо сезонними витратами стоку за період 1961-2020 рр.

Назва річки/ гідропоста	Сер. рів зима	Сер. рів весна	Сер. рів водопілл я	Сер. рів літо- осінь	Сер. витрати зима	Сер. витрати весна	Сер. витрати літо- осінь
Недра	157	215	223	126*	1,4	1,9	0,8
Трубіж/ Барішівка	193	212	273	152*	3,0	5,8	2,1
Трубіж/ Переяслав	185	243	315	147*	18,5	31,3	11,3
Супій	173	-	273	165	2,1	3,2	1,6
Золотоношка	97	-	151	96	0,8	1,2	0,5

Сліпорід	123,5	232	209	109,5	0,8	1,5	0,3
Оржиця	156,5	252	228	142	3,2	5,0	2,2
Удай	198,5	-	256	189	2,8	9,4	1,9
Сула/ Зеленківка	175	298	261	167,5	1,0	2,8	0,7
Сула/ Ромни	191	356	349	196	6,2	20,1	4,1
Сула/ Лубни	276	413	453	237	19,4	60,7	12,8
Хорол	279	417	398	272	2,0	8,2	1,8
Псел/ Суми	176	-	-	175,5	16,9	41,7	16,3
Псел/ Гадяч	350	555	-	338	23,8	64,5	18,8
Псел/ Запсілля	237	409	476	205,5	36,7	99,7	27,5
Мерло	209	-	342	205,5	0,6	1,4	0,4
Ворскла/ Чернеччина	119	287	262	125	10,9	32,2	7,9
Ворскла/ Кобеляки	173,5	295	340	146,5	29,1	62,2	18,7

* - відсутні дані нижчого чи вищого середнього рівня води для обрахунку середнього зваженого показнику, тому вони прийняті як середньозважені

З вище зазначених даних в річках бачимо чітку залежність між середньо сезонним стоком води в річках та зміною їх характерних рівнів. Найбільший стік навесні, які спровокований весняним водопіллям під час танення снігу та льодового покриву на річках провокує найбільше підняття рівня води на всіх річках.

Тривалий час весняної повені та початок в травні максимуму атмосферних опадів провокує найвищі рівні води на річках регіону дослідження протягом року [2, с. 186-187]. Рівень води в річках буде також досить сильно варіюватись від типу річкової долини та заплави річок та навіть різних ділянок в межах однієї річки. Це пояснюється розширенням річкового русла та річкової долини від верхів'я до середньої та нижньої частини басейну річки, оскільки численні притоки річки впадаючи в неї збільшують її ширину та збільшують об'єм стоку. Але ця причина буде впливати на зменшення рівня води в нижній та меншою мірою в середній течії річки, бо при зростанні ширини русла буде спостерігатись процес розтікання річкової води на більшу площу, а тому навіть при більшому об'єму стоку буде спостерігатись падіння рівня води в цих частинах річки. Найкраще це прослідковується на трьох найбільших річках лівобережжя Середнього Дніпра – Пселі, Ворсклі та Сулі (табл. 2).

На ділянках переходу між південно-західними відрогами Середньоруської височини, що знаходяться у верхів'ї Псла та Ворскли де спостерігаються великий перепад висот, рівень води буде регулюватись високою швидкістю водного потоку, але коли річки будуть виходити в межі рівнинної частини Полтавської рівнини поперечний похил річки буде швидко змінюватись, що призведе до зменшення швидкості течії річки та уповільненню стоку, а отже в таких ділянках вже із більшим об'ємом стоку від додаткового надходження

води від приток будуть спостерігатись більші значення рівнів води чим у верхній та нижніх частинах річкового басейну.

Таблиця 2.

Залежність зміни рівнів води від об'єму стоку та фізичних параметрів русла та заплави річки

Назва річки/ гідропоста	$h_{\text{сер}}$ зими в см	$h_{\text{сер}}$ весни в см	Різниця $h_{\text{сер}}$ зими та весни в см	Об'єм стоку навесні	Ширина русла в м	Ширина заплави в км
Ворскла/ Чернеччина	165	287	122	32,2	17	0,19
Ворскла/ Полтава	668	804	136	47,2*	30	0,43
Ворскла/ Кобеляки	220	295	75	62,2	35	1,18
Сула/ Зеленківка	208	298	90	2,8	25	0,39
Сула/ Ромни	231	356	125	20,1	44	1,5
Сула/ Лубни	328	413	85	60,7	30	1,1
Псел/ Гадяч	350	555	205	64,5	40	0,55
Псел/ Запсілля	285	409	124	99,7	80	0,44

* - гіпотетичні дані об'єму стоку обраховані як середнє значення об'єму стоку Ворскли в межах гідропостів Чернеччина та Кобеляки

Максимальні рівні води спостерігаються в прохолодні роки, коли зимовий період затягується до кінця березня – початку квітня та завершується активним вторгненням теплих повітряних мас з заходу чи півдня, що призводить до різкого переходу та танення снігу – початку найвищих рівнів в часи весняного водопілля. Така особливість була характерною в гідрологічний період 1961-1990 рр., коли в 1960-1980-х спостерігалась найбільша кількість дуже прохолодних років –13 (в останній гідрологічний період 1991-2020 рр. - всього 4). В такі прохолодні роки рівень води навесні в річках регіону зростає на 0,2-2 м в порівнянні з періодом зимової межени. Залежність підйому рівня річки буде залежати від її об'єму стоку, що напряду буде залежати від площі басейну та конфігурації заплави річки. Найвищі рівні підйому від 1 до 2 м спостерігатимуться на найбільших річках регіону – Пселі, Ворсклі та Сулі. В менших басейнах Трубежу, Супою та Золотоношки коливання зима-весна складають від 0,2 до 0,6 м.

В травні-червні розпочинається сезон літніх злив, які підтримують нормальні рівні води на річках по при зростання температури повітря. В цей час рівень на річках заходу, північного заходу лівобережжя Середнього Дніпра залишається стабільним, відбуваються навіть підйоми, які можуть бути вищими чим у весняний період такі процеси характерні для Сули у верхній та середній течії та басейні її правих приток – Удаю та Ромену. В басейнах Псла та Ворскли рівень води в цей період знижується на 10-20 см.

Низькі значення рівнів води у річках лівобережжя Середнього Дніпра спостерігаються в другій половині літа та початку осені. Це період літньо-осінньої межені. Мінімальні рівні води в цей період спостерігаються особливо в аномально теплі роки, коли рівень води не досягає високих значень через малу кількість снігу навесні, а отже вже починаючи з липня по вересень річки мають одні з найнижчих рівнів води в межах своїх русел. Особливо це активно проявляється в 1991-2020-х рр. в сучасному гідрологічному циклі. Це пов'язано з процесами глобального потепління клімату, коли швидкими темпами відбувається зростання температури повітря та ґрунту, які сприятимуть більшому випаровуванню з водної поверхні та зменшенню запасів ґрунтової вологи. З падінням рівня води в річках проявлятимуться процеси уповільнення швидкості течії річки та заростання русел річок водно-болотною рослинністю. Ці процеси ще більш пришвидшуватимуть процеси випаровування води і сприятимуть падінню рівня води в річках до найменших значень протягом всього року. Мінімальні рівні в цей час будуть спостерігатись на річках Центральнодніпровського ландшафтно-гідрологічного району – Золотонощі – 96 см, Сліпороді – 110 см, Недрі – 126 см, Оржиці – 142 см, Трубежі – 147 см, а також в басейні Ворскли в межах гідропостів Чернеччина – 125 см та Кобеляки – 147 см. Але всі річки відчуватимуть падіння своїх рівнів в період літньо-осінньої межені порівняно із весняним періодом в 1,5-2 рази. В останній кліматичний період 1991-2020 рр. падіння рівня води на зазначених ділянках річок досягає катастрофічного характеру.

Восени в жовтні-листопаді кількість опадів зростає та зменшується значення випаровування, а тому рівні води на річках стабілізуються та починають зростати. Зростання рівня води на більшості річок складає +10-+50 см. Найменші значення зростання рівнів спостерігається в середній течії Ворскли, верхній течії Псла, Мерла та Золотоношки, а найбільших значень досягає в середній течії Сули з притоками Удаєм, Оржицею та Сліпородом, Псла (Гадяч) та басейнах Трубежу та Супою. Середнє зростання рівнів буде характерним для нижньої течії Псла та Ворскли на рівні +30 см. На цьому етапі рівень води досягає більших значень ніж він був в літньо-осінню межень та річки в останній декаді листопада-другій декаді грудня замерзають з відповідними рівнями води. Тому середні рівні води зимової межені на більшості річок лівобережжя Середнього Дніпра будуть вищими від періоду літньо-осінньої межені на 1-50 см. Причинами зростання рівня води буде промерзання ґрунту та зменшення дренажу вод у підземний стік, зменшення випаровування, окремі теплі зими коли частина маси снігу може надходити в басейни стоку річки під час відлиг, об'єм відмирання прибережної та водної рослинності – чим більше органіки в заболочених заплавах річок тим повільніше вони будуть замерзати.

Список використаних джерел

1. Клименко В. Г. Гідрологія України : навчальний посібник для студентів-географів. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. 124 с.
2. Гребінь В. В. Сучасний водний режим річок України (ландшафтно-гідрологічний аналіз). Київ : Ніка-Центр, 2010. 316 с.

ГІС В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ БАСЕЙНУ РІЧКИ ВОРСКЛИ

О. А. Федій

fedyi.alexander@gmail.com

кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

О. М. Косенко

sachakosenko7@gmail.com

Полтавський ліцей «Здоров'я» № 14 Полтавської міської ради, м. Полтава

Використання ГІС-технологій у дослідженні гідросфери збільшує ефективність моніторингу. Обробка геоданих та опрацювання отриманих нових даних – це вирішення багатьох сучасних проблем обліку та моніторингу природного середовища, зокрема динаміки гідромережі. Річки є найважливішим елементом внутрішніх вод. Вони відігравали і відіграють вагомую роль в економічній і соціальній сферах життя суспільства. Зміни навколишнього природного середовища, які відбуваються внаслідок кліматичних коливань, а також господарської діяльності, зумовлюють значні зміни гідрологічного режиму річок, характер їхнього русла та заплави.

Проблемою застосування географічних інформаційних систем (ГІС) у географічній освіті займалися: Л. Вішнікіна, Л. Даценко, О. Ключко, С. Костріков, В. Остроух, В. Самойленко, Д. Свідзінська, О. Світличний, С. Плотницький, О. Федій, А. Шуканова та ін [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Наукові підходи, що відображені у їхніх працях, стали основною теоретичних та методологічних засад щодо сучасних технологій у навчальному процесі та географічних дослідженнях. Їхні здобутки конкретизовані у вивченні басейну річки Ворскли.

ГІС являє собою систему інформаційних, апаратних засобів, які забезпечують збирання, обробку, аналіз, зберігання, візуалізацію просторово координованих даних [1; 2; 3; 6]. Іншими словами, будь-які дані на картах мають прив'язку через систему географічних чи прямокутних координат. Ця особливість може бути використана лише географами, але є необхідним елементом досліджень в різних сферах: в освітній діяльності, військовій справі, туризмі тощо. Результатом такої діяльності є розроблена географічна карта, в якій наочно демонструються закономірності поширення об'єктів чи процесів на території.

Для розробки картографічної моделі зручно використати відкриту ГІС SAGA (System for Automated Geoscientific Analyses). На основі аналізу літературних і картографічних джерел, зокрема топографічних карт масштабу 1 : 200 000, можна порівняти старі топографічні карти із сучасним зображенням басейну річки Ворскли.

У розробці проекту басейну річки Ворскли в ГІС SAGA здійснено внесення даних про головне русло та притоки. Застосування інструментів ГІС SAGA забезпечило занесення растрового зображення в робоче поле програми, геоприв'язку через розстановку опорних точок на растровому зображенні, здійснення переходу до географічної та прямокутної системи координат,

здійснення векторизації обраної території [5; 6]. Робота над топографічними картами дала кінцевий результат у вигляді векторного зображення на картах-підкладках (рис. 1).

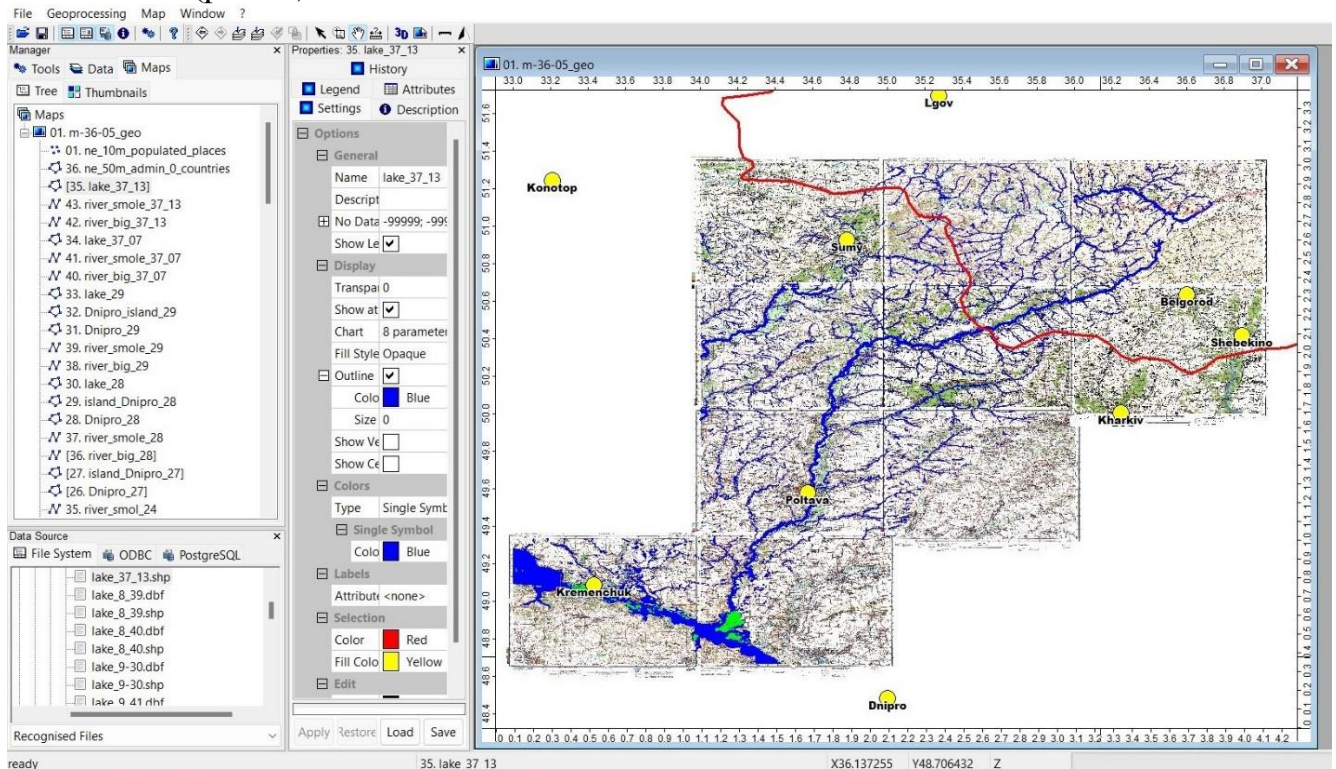

Рис. 1. Векторизація басейну річки Ворскли в ГІС SAGA (розроблено авторами)

Отже, ГІС є ефективним інструментом вивчення реальної дійсності через моделювання географічного простору. Специфікою роботи з ГІС-програмами є уміння здійснювати географічну прив'язку растрового зображення, взаємне розташування об'єктів на визначеній території. Відкрита ГІС SAGA завдяки своїм перевагам користується попитом серед розробників картографічних моделей. Широке впровадження географічних інформаційних систем у дослідження природних процесів відповідає сучасним запитам постіндустріального суспільства.

Список використаних джерел

1. Даценко Л. М., Остроух В. І. Основи геоінформаційних систем і технологій : навч. посібник. Київ. ДНВП «Картографія». 2013. 184 с.
2. Олександр Федій, Любов Вішнікіна, Анжела Шуканова. Застосування географічних інформаційних систем у підготовці майбутніх вчителів географії. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава, 2022. Випуск 29. С. 54–62.
3. Самойленко В. М. Географічні інформаційні системи та технології : підручник. Київ. Ніка-Центр. 2010. 448 с.
4. Самойленко В. М., Даценко Л. М., Діброва І. О. Проектування ГІС : Підручник. Київ. ДП Прінт-Сервіс. 2015. 256 с.
5. Свідзінська Д. В. Методи геоекологічних досліджень : геоінформаційний практикум на основі відкритої ГІС SAGA: навчальний посібник. Київ. Логос. 2014. 402 с.
6. Федій О. А. Методичні рекомендації по роботі з відкритою ГІС SAGA: навч.-метод. посіб. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. 85 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/15919>

РОЗДІЛ 4
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ СТУДІЇ:
ТЕОРІЯ, УКРАЇНОЗНАВСТВО, КРАЇНОЗНАВСТВО

**THE BIG CITY OF THE CENTRAL ARAN ECONOMIC-
 GEOGRAPHIC REGION – MINGACHEVIR**

S. X. Aliyeva

sx.aliyeva@adpu.edu.az

*department Azerbaijan geography and geography teaching technology
 Azerbaijan State Pedagogical University, Baku*

The city of Mingachevir received the status of a city on November 11, 1948, and on February 4, 1954, it was transferred to the category of a subordinate city of the republic. The city of Mingachevir is located on the banks of the Kura River. The city borders Mingachevir Reservoir from the north, and Yevlakh district from the east, south and west.

If we look at its etymology, there are different opinions about how the toponym «Mingachevir» came about. According to history, a battle between the Roman general Pompey and the Albanian king Oroiz took place here in the 1st century BC. According to historians, Oroiz's troops waited for Pompey's troops in the area of this dam. Oroiz divided part of his army into separate mangas, kept them in reserve, and ordered them when necessary with the words «shoot the manga». In addition, there is a possibility that it is related to the name of the Arab general Manichohr, who was sent to Azerbaijan to suppress the Elkhan movement. One of the possibilities is that the toponym is «Min, come, turn». They even created a legend among local residents with this name. Among these researches, the opinion of prominent Oriental scholar Ziya Bunyadov is more interesting. He associated this name with the name of Minkichavir al-Fargani, who opposed the Caliphate in Azerbaijan in 839.

According to Professor Tofiq Hajiyev, the «Mik» tribe of Albanians is a continuation of the ancient Mak tribe unity. The word "Mik" is a phonetic variant of the word «Mak» and the original was probably in the form of «Ming». Tofiq Hajiyev showed the «minni» variant of the word «manna» as «mingi» and noted that the name «Mingachevir» was formed from the combination of the tribal names «minki» and «savir» (Minkisavir, Minkicavir, Mingachevir).

Mingachevir Chavir from the Ming Dynasty means «chakir» and «eagle». Research shows that «Min» (Ming), the first component of the word Mingachevir, is the name of one of the clans that lived in the city of Fergana. Prominent Turkologist V.V. Radlov writes that Ming is a Turkic tribe living in the south of Samarkand. In conclusion, let us note that although the Oghuz group of Azerbaijan is considered Turkic languages, it also contains a majority of Kipchaks. In addition to these Turkic tribes, Khazarians, Karlugs, and even Pechenegs from other Turkic tribes have lived here since their ancestors. One of the interesting facts is that although the Min// Ming tribe are of Kipchak descent, their dialects have disappeared due to the fact that they were surrounded by the Oghuzs.

Mingachevir is a young industrial city created after the Second World War. The growth and development of the city is connected with the construction of electric energy, machine building, petrochemical, chemical, as well as light and food products industrial facilities established here. Mingachevir is located 323 km from the city of Baku, 17 km from the Baku-Tbilisi railway. Geographically, the city is located in the center of the republic on both banks of the Kura River. Mingachevir Reservoir is located 3 km northwest of the city. The territory of Mingachevir city is 130 km², the population according to the 2021 census is 106,430 people and 20,740 internally displaced people. According to the 2018 census, 50.5% of the population are men and 49.5% are women. 98.05% of the local population are Azerbaijanis, 1.95% are representatives of about 15 nationalities.

The city of Mingachevir also plays a major role in the formation of the socio-economic development strategy of the region. Like other regions of the Republic of Azerbaijan, the city of Mingachevir is in the new stages of its development. This development, which was founded by the great leader Heydar Aliyev, is successfully continued by the President of Azerbaijan, Mr. Ilham Aliyev, the Supreme Commander-in-Chief. For the last 10 years, an increase in the following macroeconomic indicators has been observed in the city of Mingachevir:

- General product production increased by 28.5%, agricultural production by 42.3%, retail trade turnover by 2.3 times, and the volume of paid indicators shown to the population by 5.5 times.

- The average salary has increased 5.4 times, the average amount of pensioners has increased 5.8 times.

- The total area of the Housing Fund has increased by 17.4%, individual houses with a total area of 68.3 thousand m² have been commissioned.

- Residential areas equipped with water, gas, sewage systems increased by 17, 17.7 and 16.6%, respectively.

- 10,773 new jobs were opened, 9,979 of which were permanent.

- In the last 10 years, a new school building was built, 4 school buildings were repaired and the number of general educational institutions increased by 10%.

Like other regions of Azerbaijan, the Heydar Aliyev Center was established and a Youth House was opened for the purpose of studying the life and activities of the Great Leader Heydar Aliyev, who paid attention and care to the high development of Mingachevir, as well as the rich heritage of statehood. «Kur» Olympic Education and Sports Center was opened in Mingachevir, and later it was thoroughly renovated. New tourist facilities, hotels, recreation centers were created. Even new production and processing enterprises were opened in Mingachevir. Thus, «Kür» electronic equipment production LLC is specialized in computer production.

Year after year, new industrial enterprises and new infrastructures are created in Azerbaijan. This means an increased energy demand. As we know, the city of Mingachevir is the main energy center of Azerbaijan. In 1970-1980, high energy potential was created in Azerbaijan. The largest of them is «Azerbaijan IES» located in Mingachevir. This power plant has 8 blocks and each block produces 300 MW of power. In the last few years, some of the blocks have been repaired and the power of

the station has increased slightly. «Azerbaijan IES» is the largest industrial enterprise located in Mingachevir. It is the largest power plant in the South Caucasus.

At the same time, the largest Hydroelectric Power Station in Azerbaijan is «Mingachevir SES». Varvara HPP is located 18 km below the Mingachevie HPP, and this HPP has the capacity to store about 2 billion m³ of water. There are 2 large power stations and 4 power substations in the city. Also, «Regional Electricity Network» which includes 9 districts is located in Mingachevir. This network serves the electricity consumption of Yevlax, Goychay, Goranboy, Agdash, Barda, Tarter, Ujar, Agsu and Gabala regions. In addition to the Thermal Power Station and HPP, «Azerkabel» and «Izolit» OJSC regional electrotechnical enterprises, «Shushe-lifi», «Techniki-razin» chemical and petrochemical enterprises and «Regenerat» OJSC operate in the city of Mingachevir, machine-building enterprises. «Azyolneftmash» and «Machine repair» JSC, light industrial enterprises «Tokhucu» JSC and «Nur» sewing factory, food industry enterprises «Meat processing and baking» enterprises and other industrial products production areas are located.

Mingachevir State University, Mingachevir Tourism College and Mingachevir Medical College operate in Mingachevir city. Also in Mingachevir there are Technical Humanities Lyceum named after national hero Ruslan Muradov and Mingachevir City Natural Mathematics and Humanities Oriented High School.

MTV-Mingachevir Television and Radio Company and Alvin Channel Television also operate in Mingachevir.

Local and foreign tourists who come to Mingachevir are also interested in ancient historical monuments and examples of material culture in the city. Mingachevir History Museum is one of the places that attract tourists to the city and create an impression about the city. The museum operating in the new building presents about 15,000 exhibits that reflect the ancient history of the area where Mingachevir is located. Based on the building material, construction and composition of the temples, which have a simple and ancient architectural style, historians note that their construction dates back to the 6th century. Currently, there are 27 cultural institutions in Mingachevir, including 16 libraries, 3 museums, art galleries and 9 monuments.

ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL BASIS OF ECOLOGICAL IMPROVEMENT OF PRODUCTION IN AZERBAIJAN

M. Kh. Mammadov

malik.mammadov@adpu.edu.az

*department Azerbaijan geography and geography teaching technology
Azerbaijan State Pedagogical University, Baku*

In the concept of modern economic-geographic research, the fundamental analysis factors of globalized economic-ecological processes based on scientific-practical bases have a special political-economic position. As a result of the research, it was determined that the economic-geographic apparatus and sustainable analysis of the typological structure of the system of regional conceptual development and

ecological improvement of production were not sufficiently reflected. In this regard, the requirements of the conceptual direction of the modern era demand the importance of sustainable development forms as well as taking into account traditional researches. In our opinion, only complex and systematic approaches can give great results in the study of forms of sustainable development of the principles of ecological improvement of production.

Ecological improvement of production is the main form of social production and environmental impact metabolism performed against the background of sustainable development [4]. It reflects the forms of production relations in the process of sustainable development of the economic-ecological functional structure in the country. As it can be seen, ecological improvement of production consists of a set of types of human activity and includes a very wide system of economic measures that have a complex impact on the natural environment and is directly related to industry, agriculture, and non-production areas.

Material and method

The material of the research is the territorial structural analysis of the ecological improvement of production in Azerbaijan, the economic-geographic directions of its effective management. For the economic and social development of Azerbaijan, the regions located within the territory are rich in various natural resources. These resources have been rapidly exploited for more than 170 years. The nature of the use of mineral resources, which is the basis of the development of the modern economy of the country, has caused not only the deterioration of the general potential and the regional ecological situation, but also the health of the population. In this regard, during the research, when determining the management of ecological improvement of production within the economic-ecological system of Azerbaijan, their economic-ecological usefulness, production funds, capital investment, technical structures were emphasized in recent years, and the differences and ratios between individual regions were taken into account [9] .

Modern and traditional research methods were used during the research. The factors that make up the ecological improvement of production - natural resource potential, production traditions of the population, the initial level of economic development, and complex ways of development of the territory-production structure have been taken into account.

Methodologically, sustainable development of regions has a constructive position in territorial organization of various levels of integral and field structures. During the analysis of the ecological improvement of the production - the realities of the system-structure, mathematical-statistical, geographical information system, monitoring organization, etc. methods, as well as analyzes based on various methodical materials and norms.

Setting the issue and research findings

The purpose of ecological improvement of production is to meet the needs of the population, to further increase the efficiency of public production, and it has a complex impact on the environment, and its main task consists of the following:

- meeting the society's increasing demand for natural resources;

- increasing the productivity of the natural environment, ecological improvement of production;
- constantly increasing the efficiency of using natural resources, creating conditions for their reproduction;
- efficient and economical use of non-renewable resources.

Scientific and technical progress has repeatedly expanded the scale of modern production and significantly complicated its relationship with the environment. It not only requires the active participation of a person in the expansion of the reproduction of natural resources, but also in its more effective use for the interests of society, ecological improvement of production, and creates the necessary conditions for the complex reconstruction of the environment [8]. Two directions of use of natural resources - ecological improvement of production and re-production of natural resources are closely related and replace each other - ecological improvement of production emphasizes quality changes, reproduction-quantity changes.

Ecological productivity restoration of society's production and expansion of reproduction of natural resources cannot be applied outside of this ecological nature, protective means. Beneficial environmental protection elements are already included in combinations based on the ecological resources of production and the reproduction of natural resources. Because, thanks to the ecological benefit of production, it is inseparable from the solution of environmental protection problems. Its results can be researched on maintaining ecological balance under the right conditions. The construction and operation of the Jeyranbatan Reservoir is very important to protect the waters here from industrial, agricultural, domestic and other wastes. It is one of the important elements of the water supply of Baku and Sumgait cities as a reservoir [10].

On the other hand, the nature of reproduction activities is actively influenced by environmental protection issues. The conservation effect is closely intertwined with reproduction. For example, 100 hectares of forest area in the water protection zone preserves 80.3 thousand tons of clean water. Another example is that when one ton of firewood is burned, 1.83 tons of carbon dioxide are absorbed in the process of photosynthesis, 1.23 tons of oxygen are released, and 30 tons of oxygen are released from 1 hectare of pine forest during the year [7].

It was determined that the solution of environmental protection issues can be performed only on the basis of organizing scientifically based monitoring of the environment. It is mainly used to solve issues related to ecological improvement of production and reproduction of natural resources [6]. It is known that monitoring is a developed system of observation and control over the modern state of the environment on various scales. There is an idea of doing it in several stages.

In practice, bioecological-sanitary-hygiene monitoring is widespread. Its main task is to observe the natural environment from the point of view of public health. Next is geosystem, or geoecological, that is, natural-economic monitoring. Its content includes changes in the geosystem as a result of anthropogenic influence, as well as observations on the ecological improvement of production in the natural and man-made system [3].

In the future, with the poor development of the economic-ecological system, the reproduction of natural resources will necessarily lead to the non-recovery of the main types of missing resources, and in this regard, high level pollution of the natural environment is unacceptable. It is not only the fact that the total indicators of the wastes thrown into the atmosphere by most of the economic areas and the wastes thrown into the water bodies are still higher, but also the ratio of useful use of natural resources in general is extremely low. It is clear from the research that only 0.5 tons of useful products fall on an average person from 26 tons of different materials produced every year, and the rest returns to nature in the form of waste [6].

According to scientific sources, nature protection and the development of means of production cannot be opposed. In the development of production, means of production require mandatory consideration of environmental principles and factors. Therefore, without improvement of all links of ecological reconstruction of production increased due to the development of oil production and other areas of the economy. This is also brought out of the balance of pollution in a natural way. Radioactive substances are collected in the soil layer and groundwater in the areas where oil product waste is collected, and radon gas is released. When radon is in high concentration, it causes cancer. However, the closed Baku Iodine plant used the Big Shor lake, fed by oil waste water, to buy iodine. These formation waters are rich in radionuclides - radium - 226, thorium - 228 and potassium - 40. Undoubtedly, all these wastes pose an ecological threat to the environment. Besides, radon-rich groundwater is used for treatment in several sanatoriums on the Absheron Peninsula.

It should be noted that environmental protection is carried out in various ways. However, in a number of literature sources, there are methods of environmental protection, such as active, passive, straight and cross, from the concepts used by different researchers (Figure 1.1).

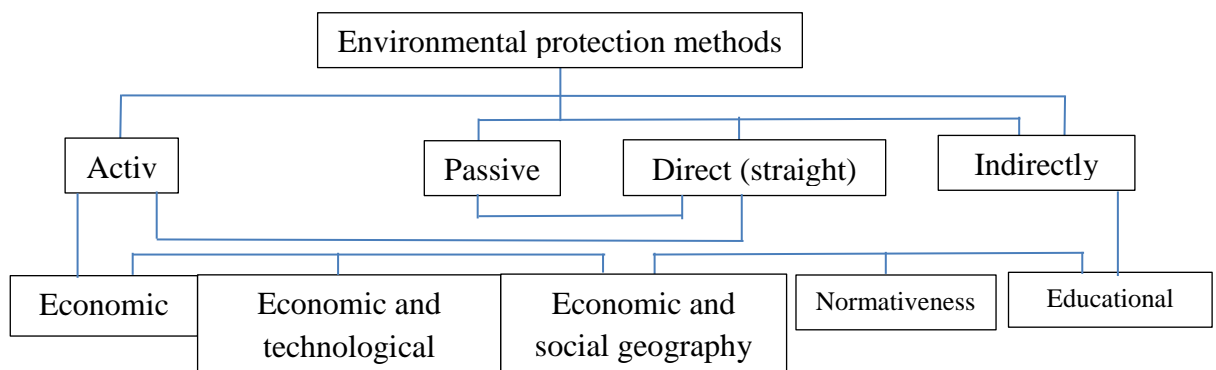

Figure 1. Methods of environmental protection and their interaction

This process is inseparably related to scientific progress, it is its mandatory requirement [11].

One of the main goals of socio-economic development of regions in our country is the ecological improvement of society as a whole, including production. Ecological improvement of production is a multi-stage process of combining the advantages of the market economy, using the most important directions of the achievements of scientific and technical progress. Its main step is the improved open model of

production and the reduction of harmful waste, the creation of specialized treatment facilities due to the improvement of technological methods in order to save natural resources (Figure 1.2).

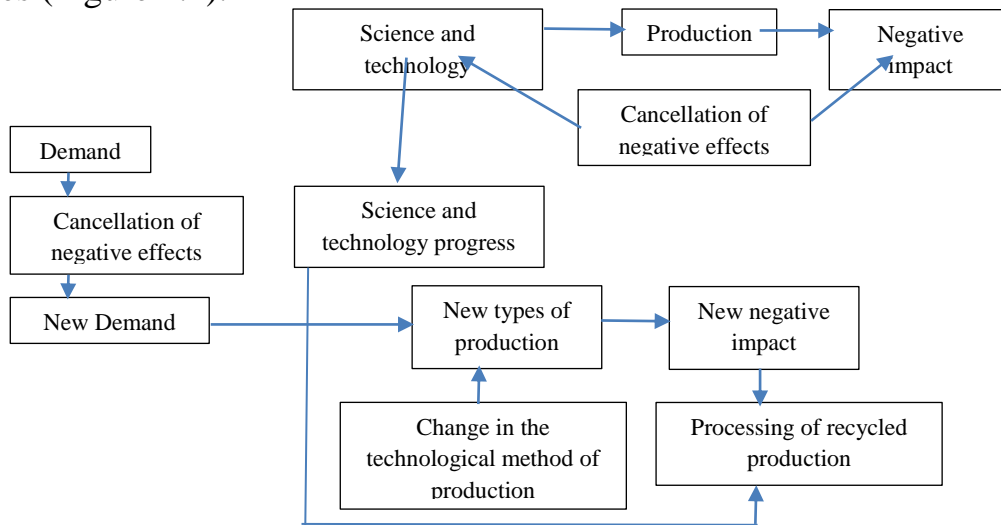

Figure 1.2. The relationship between scientific and technical progress and production

Now, the capacity of water circulation and reuse systems has been increased in a number of production enterprises, waterless water use systems have been developed and developed in enterprises. In fact, chemical enterprises of Sumgait do not waste even 1m³ of waste water, that is, the use of water has a closed cycle. As a result of this, a 35-40 percent reduction in water collection from water bodies was achieved at the same time with a 25-30 percent increase in production in enterprises [5].

In recent years, the specific weight of environmental costs in capital investment and operating costs in industrial production in Azerbaijan has been steadily increasing. It reached 387 million manats in 2019 from 30.8 thousand manats in 1991 [1]. For the efficient use of natural resources and the protection of the natural environment, the funds directed to the fixed capital are also continuously increasing. In 1991, 9.2 thousand manats were spent on these goals, but in 2019, this amount reached 309 million manats. It is typical that, compared to the average costs for all areas of material production, the costs incurred for the protection of the natural environment fall mostly on the share of the energy, chemical, and petrochemical industries of the oil industry, which are developing faster. It should also be taken into account that the overrun in the chemical and oil industry is 2.8 times, and in the electric power industry is 2.3 times [2].

The principles of the methodology of the economic-ecological approach to the territorial organization of the means of production, which affect the socio-economic development of Azerbaijan, are based on the concept of the interaction of society and the natural environment. Economic and environmental problems of the society can be solved only as a result of the correct conduct of the economic policy for the effective management of the processes of ecological improvement of production.

The economic-ecological approach involves the analysis of various events and processes for clarifying the mutual relationships of the objectively existing economic-ecological systems, the set of elements that make them up. A complex approach to

solving economic-ecological problems determines the effectiveness of measures to complete the efficient use of natural resources.

References

1. ENVIRONMENT IN AZERBAIJAN. Official publication. Statistical yearbook (publication). Bakı, 2020, 138 p.
2. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı (2014-2018-ci illər). Bakı, 2016, 594 s.
3. Промышленность Азербайджана. Баку: Малое предприятие. №9, 2021, 242 с.
4. Nesrin Özal (2019). Ekoloji Kənd təsərrüfatı və Qlobal Davamlı Məqsədləri. Ankara, Türkiyə
5. Coğrafiyanın müasir problemləri respublika elmi konfransın materialları. 24-25 oktyabr, 2019-cu il / Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsi problemləri. Məmmədov R.M.
6. Иванова С.А. Умный город через призме рейтингов. Тюмень, 2021 г. 192 с.
7. Битюкова В.Р. Эволюция экологической ситуации в регионах Россия 1990-2009 г. Москва: Lambert Academic Publishing. 2017, 135 p.
8. Мамедов М.Х. Функциональное экономика-экологическое структурное развитие как объект устойчивой региональной окружающей среды // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований / Научный журнал №4, част 2. Факто ринц. Москва: Академия естествознания 2016. С. 398-403
9. Məmmədov M.X. Regional konseptual inkişaf: iqtisadi-ekoloji problemlər. Bakı, Elm, 2014, 376 s.
10. Mammadov Malikmammad Khanoglan. Ecological problems of development of the urban settlement in Azerbaijan. European Science Review. Austria, Vienna, 2015, p.12-16
11. Mammadov M.Kh. Ecological problem of development in Azerbaijan/ Turismo: Estvodos Praticas (VERN), Mossoro / RN Caderno Suplementar 04.2020. 1-2 p.

ЛЬВІВСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

Л.І. Котик

liubov.kotyk@lnu.edu.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Львівська територіальна громада (ТГ) – міська ТГ України, яка входить до складу Львівського району Львівської області. Її адміністративний центр – обласний центр – м. Львів. Площа громади – 315,6 км², населення (на момент формування, 2020 р.) – 790,5 тис. осіб [7]. Вона утворена 17 липня 2020 р. [8] у руслі реалізації реформи децентралізації [2, 3] на території України.

Львівська ТГ сформована у результаті добровільного об'єднання Львівської міської ради, Винниківської міської ради Личаківського району м. Львова, Брюховицької селищної ради Шевченківського району м. Львова, Рудненської селищної ради Залізничного району м. Львова, Лисиничівської сільської ради Пустомитівського району, Дублянської міської, Малехівської, Грибовицької, Грядівської, Зашківської сільських рад колишнього Жовківського району та Рясне-Руської сільської ради Яворівського району [6].

До складу ТГ входять 20 населених пунктів: три міста – Львів, Винники, Дубляни; два селища – Брюховичі, Рудне; 15 сіл – Великі Грибовичі, Воля-

Гомулецька, Гряда, Завадів, Зарудці, Зашків, Збиранка, Лисиничі, Малехів, Малі Грибовичі, Малі Підліски, Підбірці, Підрясне, Рясне-Руське, Ситихів [6].

У межах ТГ, із врахуванням компактності розташування населених пунктів утворено шість старостинських округів: Брюховицький, Винниківський, Дублянський, Лисиничівський, Північний, Рудненський [6, 9]. Місто Львів, як адміністративний центр громади не входить до складу жодного старостинського округу згідно Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3].

Львівська ТГ розташована у центральній частині Львівської області (рис. 1) та сформована навколо обласного центру. На півночі вона межує з Жовківською ТГ, Куликівською ТГ, Жовтанецькою ТГ; на сході її сусідами є Новояричівська ТГ, Мурованська ТГ, Підберезцівська ТГ; на півдні – Давидівська ТГ, Солонківська ТГ, Сокільницька ТГ; на заході – Зимноводівська ТГ, Івано-Франківська ТГ.

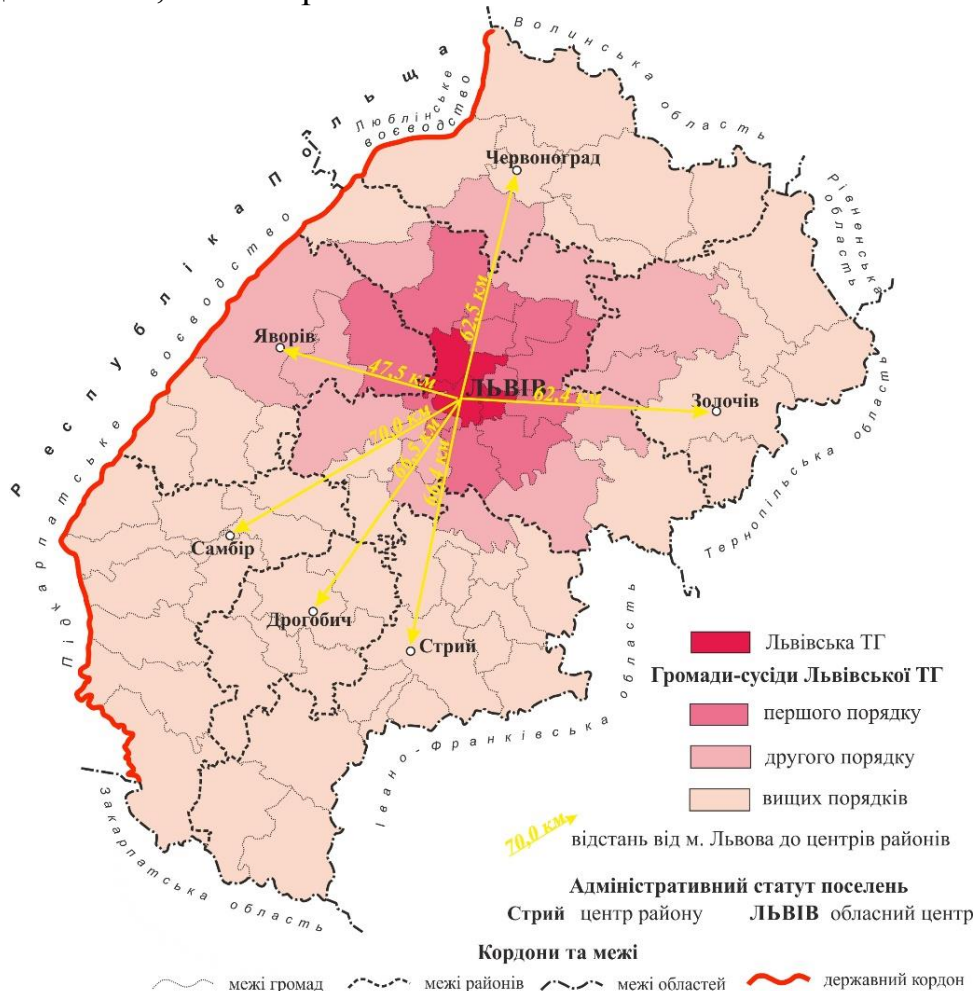

Рис. 1. Географічне положення Львівської ТГ

ТГ характеризується середньою компактністю – витягнута з північного заходу на південь. У найдовшій частині з півночі на південь громада простягається на 25,5 км (від межі поселення Копанка-Зарудці до розвилки автодоріг Сокільники-Зубра-Солонка). У найширшій частині – від межі с. Паланки та смт Рудне до межі сіл Підбірці-Миклашів – на 21,5 км.

Через Львівську ТГ проходять залізничні та автомобільні шляхи сполучення міждержавного значення. Автомобільні транспортні коридори: найдовший Європейський маршрут Е40 (Критський коридор Європа-Азія), який оконтурює південно-східні, південні та південно-західні межі ТГ; автомобільний шлях міжнародного значення М-06 (Київ-Чоп), який проходить східними окраїнами ТГ та є частиною III Критського коридору Берлін-Київ [5, с. 19]. Перевагою географічного розташування громади, є розміщення на її території аеропорту міжнародного значення імені Короля Данила (м. Львів).

ТГ розташована близько від державного кордону України з Польщею (90 км), що робить громаду привабливою для іноземних інвестицій та туристів.

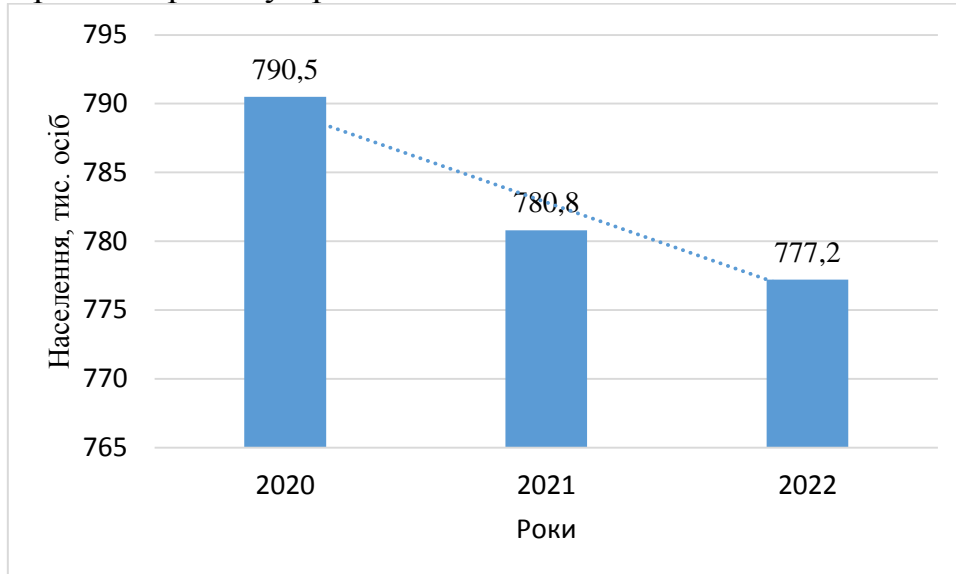

Рис. 2. Динаміка людності Львівської ТГ (побудовано за даними: [2, 6, 7])

Людність Львівської ТГ на момент її створення (2020 р.) склала 790,5 тис. осіб [2, 10]. Це 31,3 % населення Львівської області і 68,7 % населення новоствореного Львівського району [10].

Для населення ТГ характерні процеси депопуляції, які не в змозі компенсувати позитивна динаміка міграційного приросту населення громади. Сумісно з негативними соціально-економічними і безпековими наслідками російсько-української війни це призвело до скорочення людності громади станом на 01 січня 2023 р. на 13,6 тис. осіб (рис. 2), до 777,2 тис. мешканців [7].

У структурі населення ТГ переважають міські мешканці, які складають 760,1 тис. осіб або 97,8 % людності громади. Частка сільських мешканців незначна – 17,1 тис. осіб, або 2,2 %. Процеси депопуляції рівномірно проходять, що у сільській, що у міській місцевості ТГ: зменшення людності (2022 р. до 2021 р.) у сільській місцевості – -0,4 %, у міській місцевості – -0,5 %.

Більша частика міських жителів ТГ проживає у м. Львові – 96,8 %. У двох інших містах ТГ (Винники, Дубляни) проживає 3,2 % міських жителів ТГ (рис. 3).

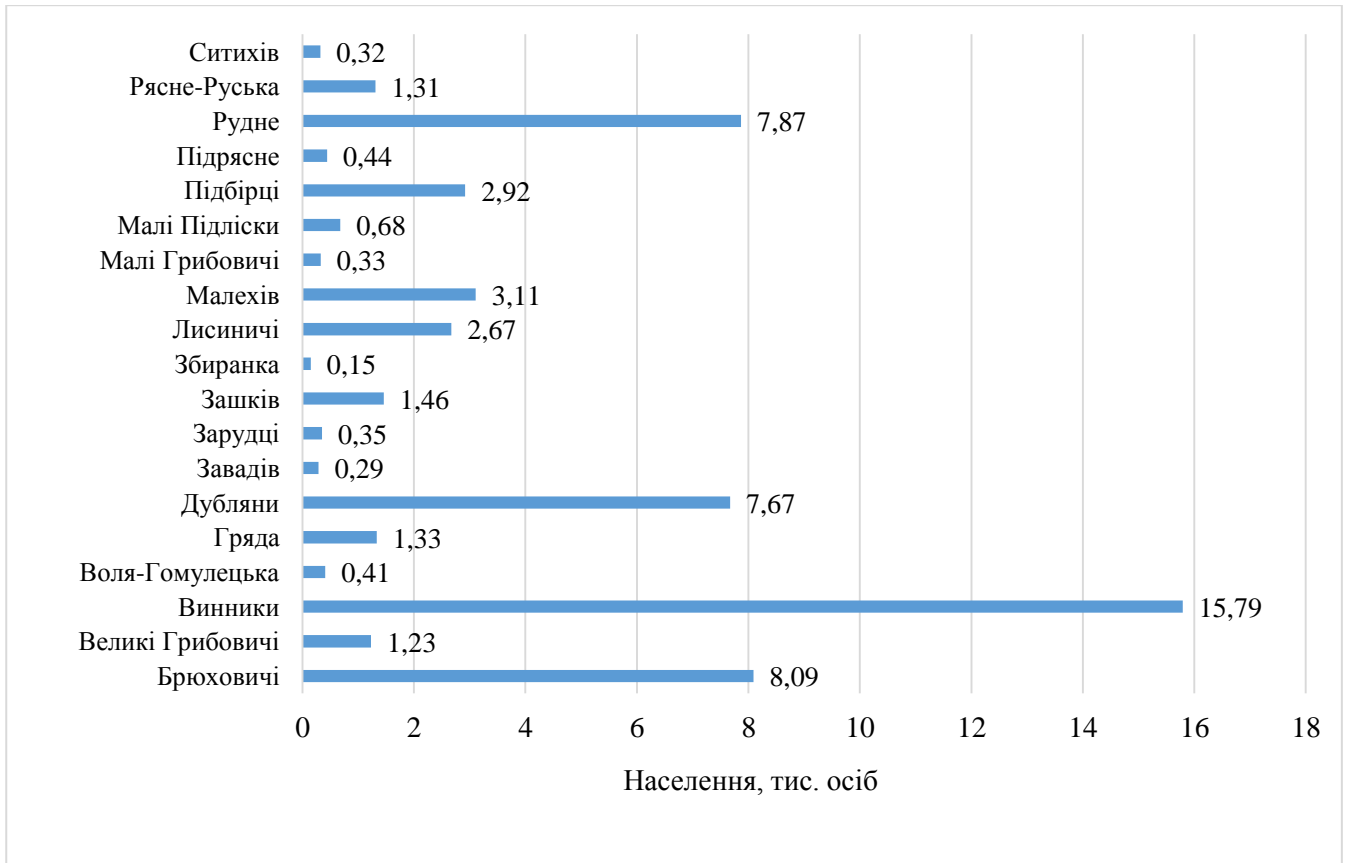

Рис. 3. Людність населених пунктів Львівської ТГ без м. Львів, 2022
(побудовано за даними: [7])

У селищах ТГ (Брюховичі, Рудне; до 26.01.2024 р. – це селища міського типу) проживає 15,96 тис. осіб або 2,0 % населення ТГ.

З-поміж сіл ТГ найлюднішими є с. Малехів (3,11 тис. осіб) і с. Лисиничі (2,67 тис. осіб). Найменше, за людністю село Львівської ТГ – с. Збиранка (0,15 тис. осіб) (рис. 3). Середня людність сіл Львівської ТГ складає 1,13 тис. осіб, середня людність селищ – 7,98 тис. осіб.

За типологією за людністю, одне місто Львівської ТГ входить до групи найбільших міст (м. Львів), два поселення (Винники і Дубляни) до групи малих міст.

Щодо сільських поселень, то за людністю 46,7 % сільських поселень Львівської ТГ є малими (Ситихів, Підрясне, Малі Грибовичі, Збиранка, Зарудці, Завадів, Воля-Гомулецька), 6,7 % – середніми (одне поселення – Малі Підліски), 46,6 % – великі (Рясне-Руська, Підбірці, Малехів, Лисиничі, Зашків, Гряда, Великі Грибовичі).

Середня густина населення в ТГ складає 2 481,3 осіб на км². Вона найвища на території м. Львова – 4 817,0 осіб на км² і найнижча у с. Малехів 30,6 осіб на км². З-поміж сіл ТГ найвища густина населення зафіксована у підльвівському с. Підбірці – 1 613,3 осіб на км².

У зв'язку з ростом густоти населення у Львівській ТГ нагальним викликом для громади постає проблема виділення територій під нове житлове будівництво [4] та перехід від малоповерхового житлового будівництва у сільських населених пунктах поблизу м. Львова до середньо поверхового і в

перспективі висотного, особливо у с. Підбірці, яке практично зросло з мікрорайоном Погулянка та Тракт-Глинянський м. Львова.

Рис. 4. Львівська ТГ [6]

У просторовому аспекті, більшість населених пунктів ТГ розміщені у межах її північної частини (рис. 4). На півдні, домінуючу роль займає м. Львів, на який припадає 47,2% площі ТГ.

Львівська ТГ характеризується високими показниками соціально-економічного розвитку. У ТГ зареєстровано 52 288 (2023) фізичних осіб-підприємців і 46 682 юридичних осіб [6, 7]. Порівняно з 2022 р. кількість фізичних осіб-підприємців зросла на 12,1% [7]. Приріст відбувся через переведення працівників великих компаній, особливо ІТ сфери з сегменту найманих працівників в приватні підприємці, а також за рахунок надання дотацій від держави при започаткуванні підприємницької діяльності вимушено переміщеним особам.

Надання пільгових умов при започаткуванні бізнес-діяльності вимушено переміщеним особам стимулювало створення й юридичних осіб на території Львівської області: у 2023 р. порівняно з 2022 р. кількість зросла на 4,9%. З релокованих юридичних осіб через дороговизну орендної плати і відсутність великих виробничих площ, на території громади зосередили свою діяльність тільки одиниці. Переважаюча більшість юридичних осіб здійснюють свою діяльність у сфері надання послуг – транспорт, торгівля, громадське харчування і ресторанне господарство тощо. У сфері сільського господарства, лісового господарства і рибного господарства в Львівській ТГ провадять діяльність 442 суб'єкти, добувної промисловості – 103, переробної промисловості – 2 491 суб'єкти [7]. Мала частка суб'єктів переробної промисловості (5,3 %) свідчить про падіння рівня індустріалізації ТГ, а відповідно про виклики обороноздатності держави у сучасний час, які пов'язані з ефективним функціонуванням власне переробних підприємств різних сфер господарства.

Війна спричинила падіння рівня житлового будівництва на території Львівської ТГ – на 32,8% у 2023 р. порівняно з 2022 р. [7]. Відновлення рівня у найближчі роки є викликом через скорочення людної держави та війну.

Фінансова спроможність [1, 2, 10] Львівської ТГ одна з найвищих у Львівській області. Львівська ТГ займає п'яте місце у рейтингу найуспішніших ТГ області поступаючись лише менш людним ТГ: Солонківській ТГ (1 місце), Яворівській ТГ, Оброшинській ТГ, Великомоствівській ТГ [2]. Якщо успішність Оброшинської і Солонківської ТГ зумовлена реєстрацією тут значної кількості економічно прибуткових юридичних фірм Львівської області, то Великомоствівської і Яворівської ТГ – надходженнями податку на прибуток зарплати військовослужбовців. Рівень дотаційності Львівської ТГ – -10,6% [2], що свідчить, що громада віддає надлишок коштів у державний бюджет. Податкові надходження у розрахунку на 1 мешканця складають 1 037 грн [7], що вдвічі менше від сусідньої Оброшинської громади, але в 1,5 рази більше від загальнообласного значення.

Сьогодення розвитку Львівської ТГ пов'язано з пошуком шляхів нарощування безпекового потенціалу (укриття, функціонування об'єктів військово-промислового комплексу і стратегічної логістики), розв'язання проблеми демографічних втрат, активізації господарської діяльності (особливо у сфері промисловості), створення нових місць праці та залучення іноземних інвесторів, підтримання на належному рівні житлового будівництва, вирішення соціальних (створення гідних умов проживання для внутрішньо переміщених осіб) і транспортних викликів, нове прочитання туристичного потенціалу та його збереження й інтерпретація для світу.

Список використаних джерел

1. Барановський М.О., Барановська О.В. Спроможність громад: порівняльний аналіз Сумської та Чернігівської областей. Сьомі Сумські наукові географічні читання. 2022. С. 52-61.
2. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua>.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» ред. від 08.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Котик Л. Ринок нерухомості м. Львова : SWOT-аналіз. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. 2015. Вип. 33. С. 145-151.
5. Львів. Комплексний атлас. За ред. проф. О. Шаблія. Київ: ДНВП «Картографія», 2012. 192 с.
6. Львівська громада. <https://city-adm.lviv.ua/lmr/lviv-community>.
7. Львівська міська громада. URL: <https://stat.loda.gov.ua/community/lvivska-miska-gromada>.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження перспективного плану формування територіальних громад Львівської області» від 27 травня 2020 р. № 624-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-perspektivnogo-planu-formuvannya-teritorij-gromad-lvivskoyi-oblasti>.
9. У Львівській громаді пропонують утворити шість старостинських округів? 2023. https://tvoemisto.tv/news/u_lvivskiy_gromadi_proponuyut_utvoryty_shist_starostynskyyh_okrugiv_147623.html.
10. Vlach M.R., Vanda I.V., Kotyak L.I. On the problem of financial capacities of administrative districts of Lviv Oblast. Journ. Geol. Geograph. Geoecology. 2022. 31(4). 761-772.

УКРАЇНА-АЗЕРБАЙДЖАН: ГЕОПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ КРАЇН ТА СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО

О. А. Федій

fedyi.alexander@gmail.com

кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава (Україна)

С. Гасанова

samayahasanova1918@gmail.com

Агенція Забезпечення Якості Освіти, Департамент забезпечення якості, Відділ акредитації та ліцензування, м. Баку (Азербайджан)

Україна та Азербайджан опинилися в складному геополітичному становищі після розпаду СРСР на початку 90-х років ХХ ст. Визнання суверенітету країн на світовій арені, подолання політичної й економічної кризи, загрози втрати цілісності території – найголовніші виклики, з якими необхідно було боротися та приймати ефективні рішення керівництву. Тож, для держав було вкрай важливо долати виклики, розвивати відносини та ділитися досвідом.

Під геополітичним становищем держави розуміють її роль і місце в регіональній системі та міжнародного співтовариства загалом [5, с. 15]. Воно визначається політичним, економічним, воєнним, демографічним, інтелектуальним потенціалом держави. На нього впливає географічне положення, зокрема, наявність виходів до моря, розташування відносно стратегічних запасів корисних копалин та інших ресурсів, систем транспортних комунікацій. Вирішальним значенням є включення держави у складну систему міжнародних відносин та міжнародний поділ праці, протяжність кордонів.

Україна та Азербайджан мають багато спільного у проблемах геополітичного становища, особливо гостро постала питання цілісності території та недоторканості кордонів. Азербайджан відчув весь негативний вплив ситуації у проблемі з Нагірним Карабахом наприкінці 80-х років ХХ ст. Анексія Вірменією Нагорного Карабаху ставила під загрозу безпеку Кавказького регіону. З перших років незалежності України виникла проблема стабільних кордонів, через що процеси їхньої делімітації і демаркації проходили повільно без визначення позитивного результату. Гостра активізація проблеми цілісності України постала у 2014 році після анексії росією Криму і частини Донбасу та у 2022 році у зв'язку із повномасштабною агресією росії. Україна із перших днів своєї незалежності не сприймала фактичного статусу Нагірного Карабаху і вважала його територією Азербайджану. Азербайджан у свою чергу не визнав анексію Криму, підтримав територіальну цілісність України в міжнародно визнаних кордонах та засудив повномасштабне вторгнення росії.

Азербайджан визнав незалежність України 6 лютого 1992 року і у цей день дві країни підписали дипломатичні відносини. 5 травня 1996 року у м. Баку було відкрито Посольство України в Азербайджані, а відкриття у Києві

Посольства Азербайджану в Україні відбулося 12 березня 1997 року. За тридцятилітню історію відносин між країнами встановилися тісні стосунки, які набули нового формату на засадах дружби та взаємоповаги. Серед важливих документів, які є невід’ємною складовою нормативно-правової бази двосторонніх відносин, є: Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Азербайджаном (09.12.1992 року), Договір про дружбу, співробітництво та партнерство (16.03.2000 року) та Декларація про дружбу та стратегічне партнерство між Україною та Азербайджаном (22.05.2008 року) [4]. Це відкрило широкі можливості партнерства у політичній, торговельно-економічній, транспортній та енергетичній сферах.

З початку отримання незалежності Україна поступово намагалася здійснювати пошук шляхів енергетичної залежності від росії, розширення співпраці між сусідами на регіональному та міжнародному рівнях в рамках різних організацій. Євроінтеграційні процеси стали найголовнішим пріоритетом українського вектору розвитку, особливо після 2014 року, але підтримка партнерських стосунків у інших регіональних організаціях не були тягарем для економіки. Україна та Азербайджан мають не лише двосторонні відносини, але й співпрацюють в рамках регіональної організації ГУАМ. Так, Україна стала ініціатором створення у 1997 році організації за демократію та економічний розвиток ГУАМ (до виходу з організації Узбекистану у 2005 році – ГУУАМ). Назва організації відображає перші літери країн-членів – Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова (рис. 1).

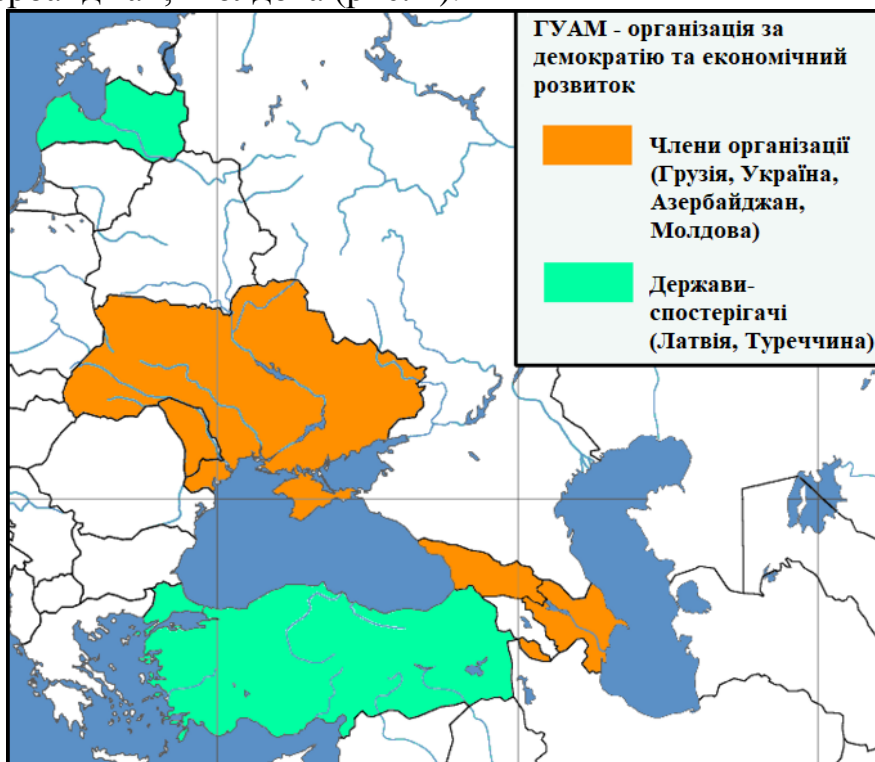

Рис. 1. Країни-члени ГУАМ (розроблено на основі даних [2])

Сама організація створювалася з метою виходу країн-членів з орбіти впливу росії на пострадянському просторі. В рамках ГУАМ важливим суб'єктом азербайджано-українські відносин є енергетичні проекти. Так, в 2011 році з Азербайджану в Україну було імпортовано 1,5 млн. тонн нафти.

Багатостороння дипломатія є важливим засобом підтримання балансу зовнішньої політики держав. Водночас, двосторонні відносини завжди були пріоритетами зовнішньої політики держав, особливо такі, що побудовані на принципі взаємності [4]. Багато хто розглядає цю організацію для переорієнтації України та Азербайджану на європейські ринки, посилення європейського вектору.

ГУАМ розглядається як важливий майданчик для взаємодії між двома державами.

Зацікавленість Азербайджаном, його геополітичним положенням, розвитком економіки, соціальної сфери, культури підтверджується багаточисельними лекціями азербайджанських науковців та посадових осіб для українських студентів закладів вищої освіти. Так, Надзвичайний і Повноважний Посол Азербайджану в Україні Азер Худієв провів відкриту зустріч зі студентами Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, де прочитав лекцію «Роль Азербайджану в забезпеченні регіональної безпеки та співробітництво країн Чорноморського та Каспійського басейнів у межах проекту «Один пояс, один шлях» [3]. Для студентів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка старший співробітник Відділу акредитації та ліцензування Агенції Забезпечення Якості Освіти, а в минулому викладачка Азербайджанського державного педагогічного університету, Самая Гасанова прочитала гостьову лекцію «Фізико-географічне та геополітичне положення Азербайджану». Подібні заходи засвідчують, що співробітництво між Україною та Азербайджаном укріплюються і будуть продовжені у багатьох сферах – економічній, соціальній, політичній, військовій, освітній, науковій.

Список використаних джерел

1. Гостьова лекція викладачки Азербайджанського державного педагогічного університету Самаї Гасанової для студентів Полтавського педагогічного. URL : <http://pnpu.edu.ua/news/gostova-lekcziya-vykladachky-azerbajdzhanskogo-derzhavnogo-pedagogichnogo-universytetu-samayi-gasanovoyi-dlya-studentiv-poltavskogo-pedagogichnogo.html>
2. ГУАМ. URL : <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%A3%D0%90%D0%9C>
3. Лекція Надзвичайного і Повноважного Посла Азербайджанської Республіки в Україні Азера Худієва. URL : https://international-relations-tourism.karazin.ua/news/1273-Azer_Hudiev
4. Мустафазаде Парвана Тельман. Позиція Азербайджану в Російсько-Українській війні. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6344/13380-1?inline=1>
5. Ситник Г. П. Виклики національній безпеці у контексті формування нового світового порядку: курс лекцій. Київ : ТОВ «САК Лтд», 2023. 103 с.

ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ МІСТ ПОЛТАВЩИНИ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (НА ПРИКЛАДІ ЛОХВИЦЬКОЇ ОТГ)

О. А. Федій

fedy.alexander@gmail.com

В. О. Нечеталюк

yv082018@gmail.com

кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

Місто Лохвиця є адміністративним центром Лохвицької об'єднаної територіальної громади, яка була створена 1 червня 2017 року на базі колишнього Лохвицького району. Нині ж воно входить до складу одного із 4 новоутворених районів Полтавської області – Миргородського. Територія Лохвицької ОТГ займає площу 817 км² і включає 1 міське поселення та 49 сільських з населенням 22 187 осіб (рис. 1).

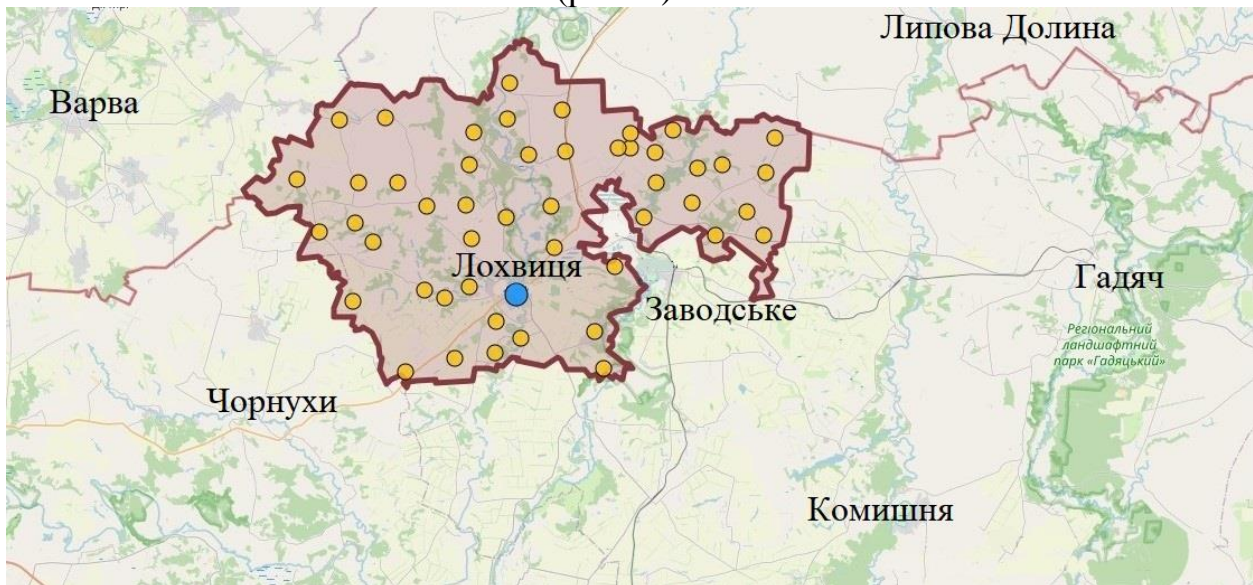

Рис. 1. Географічне положення Лохвицької ОТГ (розроблено авторами за даними [5])

Місто розташоване від столиці м. Київ на відстані 220 км, а від м. Полтави – 180 км. Площа міста становить 30,88 км², налічується 80 вулиць та 20 провулків загальною протяжністю 82,95 км. Чисельність населення за останні роки має постійну негативну динаміку з незначним збільшенням у 2017 році (рис. 2).

Лохвиця є одним з 425 міст України і займає 307 місце за чисельністю населення в Україні. В самому центрі збереглась ботанічна пам'ятка природи місцевого значення площею 50 га – сосновий парк, яка є улюбленим місцем відпочинку мешканців та туристів. Територією міста протікають річки Лохвиця та Суха Лохвиця, які є притоками р. Сули.

Рис. 2. Динаміка зміни чисельності населення м. Лохвиця у 2014-2022 рр, осіб (побудовано авторами за даними [5])

В Полтавській області є 6 міст, які мають статус обласного значення, а саме: Полтава, Кременчук, Горішні Плавні, Лубни, Миргород, Гадяч. Лохвиця ж належить до категорії малих міст, населених пунктів районного значення, адже нині не має важливого промислового значення і близьку перспективу подальшого економічного розвитку. В цей перелік входять також інші міста області такі як: Глобине, Гребінка, Заводське, Зіньків, Карлівка, Кобеляки, Пирятин, Хорол та Решетилівка (населений пункт набув статусу міста у 2017 році).

За час свого історичного становлення м. Лохвиця втратило свій великий потенціал для розвитку та значні перспективи. Ще на початку ХХ століття тут функціонували 6 православних церков і синагога, жіноча гімназія, комерційні училища, навчальні ремісничі майстерні, електростанція, аптека, земська лікарня, кінотеатр, Народний будинок, Товариство сільських господарств, три друкарні, цегляний і шкіряний заводи та тютюнова фабрика [2]. На той час це був важливий і перспективний економічний центр тодішньої Полтавської губернії. Він славився своєю культурою, сільським господарством, працелюбним населенням, відомими і талановитими земляками – філософом Г. С. Сковородою, кобзарем Кравченко-Круковським, композиторами І. Й. Дунаєвським та З. Й. Дунаєвським, письменником А. Ю. Тесленком та багатьма іншими видатними людьми.

На даний час в місті функціонує Лохвицьких швейний цех фабрики «Ворскла», продукція якого реалізовується по Україні та закордон. Із 6 церков зберіглась лише Благовіщенська, яка віднедавна перейшла до автокефальної помісної православної української церкви – ПЦУ, також була побудована церква Іоана Хрестителя ПЦУ. В межах населеного пункту працюють дві загальноосвітні школи та гімназія, два базові навчальні заклади – Лохвицьке медичне училище та професійне технічне училище № 27, дитячі садочки, спортивна та музична школи. Для малого міста районного значення всі підприємства та заклади відіграють містоутворюючу роль, що визначає його подальші перспективи розвитку.

Особливе значення мають заклади середньої освіти, які відображають конкретну демографічну ситуацію щодо молодого покоління м. Лохвиця. Система розселення Лохвицької МТГ у більшій мірі сформувалася саме завдяки навчальним закладам, так як на навчання і роботу приїздить значна кількість

дітей, вчителів та обслуговуючого персоналу із найближчих сіл (табл. 1). Програма «Шкільний автобус» забезпечує підвезення близько 200 дітей. Функціонування закладів середньої освіти забезпечує не тільки навчання дітей, але і створює умови для їхніх батьків. Тобто, функціонує заклад – «живе» місто.

Таблиця 1

Навчальні заклади м. Лохвиця та кількість учнів станом на 2023-2024 рр., осіб
(узагальнено за даними [1])

№	Назва навчального закладу	Кількість учнів	Кількість працівників
1	Лохвицька гімназія №1	745	118
2	Лохвицька ЗОШ I-III ступенів №2 (опорний заклад)	390	41
3	Лохвицька ЗОШ I-III ступенів №3 (опорний заклад)	209	40

Місто Лохвиця має з одного боку периферійне положення відносно обласного центру м. Полтави, а з іншого – вигідне, так як через населений пункт проходять міжобласні та загальноукраїнські пасажирські маршрути. Зокрема, проходить автомобільна дорога державного значення Р-60 Кролевець – Конотоп – Ромни – Пирятин [4]. На розвиток м. Лохвиця у перспективі впливатиме його адміністративний статус як центру об'єднаної громади. У минулому на території Лохвицького району був сформований Лохвицько-Червонозаводський промисловий вузол із переважанням галузей машинобудування, харчової та паливної промисловості. Внаслідок трансформації економіки України, роль промисловості в малих містах значно знизилася внаслідок ліквідації підприємств, порушення горизонтальних та вертикальних зв'язків між господарськими об'єктами. Малі міста Лохвиця та Заводське (до 2016 року – Червонозаводське) не стали виключенням структурних зрушень і перетворилися на окремі організаційні осередки. Крім того, внаслідок адміністративно-територіальної реформи вони стали самостійними центрами об'єднаних територіальних громад.

Місто Лохвиця є господарським осередком місцевого значення з надання соціально-культурних, медичних, комунально-побутових та інших послуг мешканцям навколишньої зони розселення, до якої входить 49 сільських поселень. В об'єднаній громаді є села з населенням менше 30 осіб: Червона Слобідка (15 осіб), Вишеньки (12 осіб), Озерне (25 осіб), Ручки (21 особа), Воля (30 особа), Червона Балка (21 особа), Зірка (20 осіб), Веселе (13 осіб), Слобідка (24 особи), Пучківщина (7 осіб), Пестичевське (26 осіб), Архипівка (22 особи), Чижі (8 осіб), Степне (8 осіб), Парницьке (9 осіб) [3]. Це означає, що у найближчій перспективі у зазначених населених пунктах відбудеться скорочення чисельності населення і вони будуть зняті з обліку.

Функціонування малих міст, зокрема Лохвиці, у майбутньому буде залежати від багатьох чинників. В першу чергу, Україна повинна перемогти у війні росію, що дасть можливість планувати стратегічне майбутнє всіх поселень. Роль малих міст, як осередків об'єднаних громад, не втратить

значення, так як на їхню долю припадає основне навантаження в організації сільської місцевості, осередків сільськогосподарського виробництва, агропереробки, зеленого туризму, наданні адміністративних послуг громадянам тощо. По-друге, демографічна політика держави повинна мати стимулюючі заходи для відновлення чисельності населення у всій Лохвицькій громаді, особливо у поселеннях, які знаходяться на межі зникнення. Такі заходи можуть бути ефективними лише при розвитку галузей промисловості, інших сфер діяльності на території громади, що можна розглядати як третій чинник. Вагомим чинником є розбудова інфраструктури, зокрема, транспортної, щоб забезпечити надання послуг населенню на якісному рівні та з мінімальними витратами часу.

Список використаних джерел:

1. Інформаційна система управління освітою в Полтавській області. URL: <https://pl.isuo.org/schools/view/id/20518>
2. Історична довідка Лохвицького району. URL: <https://lohvica-rayrada.gov.ua/istorichna-dovidka-13-14-56-05-04-2016/>
3. Лохвицька громада. URL: <https://gromada.info/gromada/lohvicka/>
4. План соціально-економічного розвитку Лохвицької територіальної громади на 2021 рік. URL: <https://lmr.gov.ua/plan-socialnoekonomichnogo-rozvitku-15-33-30-06-11-2019/>
5. Стратегія розвитку Лохвицької міської об'єднаної територіальної громади до 2028 року. Полтавська область. URL: <https://lmr.gov.ua/strategiya-rozvitku-lohvickoi-miskoi-ob%E2%80%99ednanoi-teritorialnoi-gromadi-14-15-01-04-11-2021/>

ІЄРАРХІЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ СИСТЕМ В РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

П.В. Шуканов

parus2133@gmail.com

*кафедра туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету
економіки і торгівлі, м. Полтава*

А.А. Шуканова

shukanova0707@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

В останні десятиріччя у науковій літературі та засобах масової інформації багатьох країн світу все більше актуальними стають питання про загальнолюдські проблеми розвитку. Відповідні наукові дослідження та дискусії сприяли тому, що були виділені та класифіковані певні глобальні проблеми людства. В процесі їх вивчення особливе значення має географія та суспільно-географічні методи дослідження антропосфери в контексті взаємозв'язку «людина – суспільство – природа».

Основним ініціатором розгляду загальнопланетарних проблем людства є Римський клуб – міжнародна неурядова організація, офіційно створена у квітні 1968 року. За задумом першого президента цієї організації А. Печчеї, діяльність Римського клубу повинна привернути увагу світової, в тому числі наукової громадськості до довготривалих і гострих проблем цивілізації. У спеціальних

доповідях, підготовлених під егідою Римського клубу, глобальні проблеми спочатку аналізуються в контексті функціонування тотально-планетарної системи «природа – людина – суспільство – техніка», тобто з урахуванням взаємозв'язку і взаємовпливу соціальних та природних підсистем. Під впливом таких доповідей як «Світова динаміка» (Д. Форрестер, 1971), «Межі зростання» (Д. Медоуз, 1972), «Людство у поворотного пункту» (М. Месарович і Е. Пестель, 1974) та інших наукових публікацій було розроблено концептуальне підґрунтя стратегії сталого розвитку світу [1].

При цьому передбачається необхідність пристосування світової цивілізації до можливих соціоприродних змін, з метою підготувати людство до неминучих кризових трансформацій, які можна змодельовати, а потім їх же ініціювати та контролювати. Моделювання подібного роду вперше було здійснено групою Д. Медоуза, яка розглядала весь світ як єдине ціле, тобто як глобальну цілісну систему, яку можна не тільки моделювати, але й програвати альтернативні варіанти її поведінки. Тому в цілому сталий розвиток – це керований розвиток суспільства та його впливу на природу. Основою такої керованості є системний підхід і сучасні інформаційні технології та досягнення кібернетики. На основі цього стає можливим програмування різних варіантів розвитку, з високою точністю прогнозування їхніх результатів для подальшого вибору оптимального напрямку трансформації різноманітних суспільно-географічних систем.

У аналітичній роботі Римського клубу «Межі зростання» (Meadows D. The Limits to growth. – NY, 1972) викладені основи динамічної моделі «світової системи» Д. Форрестера. Його учень Д. Медоуз очолював спеціальну групу вчених, які в даній доповіді сформували систему першого покоління комп'ютерних моделей, призначену для дослідження довгострокових тенденцій світового розвитку. Принципові основи моделювання розвитку світової (глобальної) системи (за Д. Форрестором) припускає розгляд меж зростання з урахуванням таких чинників розвитку як виснаження природних ресурсів, криза забруднення навколишнього середовища, проблема перенаселення планети, зменшення відносного рівня харчування населення світу тощо [3, с. 155 – 193].

Ключовим елементом в дослідженнях Римського клубу став «феномен людини та суспільства», який спотворює хід природних процесів задоволення своїх потреб. В результаті стимулюється необмежений споживчий попит, наростання якого порушує традиційні, нормальні біологічні умови існування людства. Таким чином проблема глобальної кризи безпосередньо пов'язана з питанням про співвідношення внутрішньої та зовнішньої визначеності об'єкту як прояву взаємозв'язку якісного та кількісного впливу антропосфери на довкілля. При цьому індустріальна фаза розвитку взаємодії суспільства і природи характеризується кількісними, матеріально-економічними пріоритетами. Саме в цьому її головна відмінність від традиційного укладу життя людини. На практиці це виявляється в створенні «економічної людини» та в надмірній економізації життєдіяльності суспільства.

Одночасно все більш актуальним повстає геоекономічна проблема для всіх національних держав світу, на яку особливу увагу звертає завідувач відділу екологічної та природно-техногенної безпеки Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», професор А. В. Степаненко: «Формується новий світ ТНК зі своїми геостратегічними інтересами. Сукупні валютні резерви цього світу у 5-6 разів перевищують резерви центральних банків усіх країн планети... Роль національних держав відходить на другий план, транснаціональний капітал перебуває поза юрисдикцією урядів. Головна регулююча особливість глобального ринку в тому, що він знищує не відсталість, а відсталіх» [2, с. 259].

Результати системного аналізу впровадження концепції сталого розвитку свідчать про те, що відповідна стратегія подолання кризи передбачає пріоритет глобального підходу, але з урахуванням можливостей, інтересів та перспектив розвитку різних регіонів світу. Саме тому одним з рішень Конференцій ООН (Ріо-де-Жанейро, 1992) передбачено створення спеціальної Комісії зі сталого розвитку за участю представників усіх країн світу. «Це рішення має сприяти забезпеченню глобального управління соціально-екологічної сферою, поєднанню національних та загальнолюдських інтересів при виході світової спільноти на рівень сталого розвитку». Фактично передбачається створення такої системи координації та контролю, яка може поєднувати локально-національні, регіонально-міжнародні та планетарно-антропосферні підходи до вирішення суперечностей в рамках взаємодії «природа – суспільство – техніка».

Оскільки основним елементом антропосфери, як складової частини географічної оболонки, є соціум, який відображає предметно духовний світ людини з її свідомістю, діяльністю і спілкуванням у процесі свого розвитку. Конкретизуючи поняття об'єкту суспільної географії – антропосфера (М. Д. Пістун), суспільство (О. І. Шаблій) або ландшафтна оболонка (О. Г. Топчієв), враховуємо також точку зору професорів Харківського національного університету Л. М. Немець і К. А. Немець, які розглядають у якості об'єкту дослідження та вивчення соціально-географічну систему (соціогеосистему), або суспільно-географічну систему (СГС). Суспільно-географічна система визначається нами як гетерогенно-різноманітна система, яка складається з різних за рівнем узагальнення та ієрархії суспільно-соціально-природних елементів або підсистем, що знаходяться у взаємодії між собою і навколишнім середовищем через потоки речовини, енергії та інформації у географічному просторово-часовому континуумі. Таким чином, з сучасних позицій системного підходу та суспільної географії, загальним об'єктом даної науки виступає глобальний цивілізаційний простір, якому відповідає глобальна суспільно-географічна система (соціогеосистема).

При формуванні суспільно-географічної картини світу у вітчизняній науці відбувається перехід від формаційного підходу, який домінував раніше, до цивілізаційного підходу. Основою такого підходу є концепція поступального розвитку єдиної світової цивілізації як системної сукупності різних, але взаємопов'язаних між собою регіональних (макрорегіональних) субцивілізацій.

Цивілізаційні закономірності розвитку антропосфери розглядаються в системній єдності просторово-часової парадигми «премодерн-модерн-постмодерн». Відповідно до даної парадигми вся історія розвитку взаємодії суспільства і природи поділяється на три етапи – традиційний (премодерн, доіндустріальний), сучасний (модерн, індустріальний), інформаційний (постмодерн, постіндустріальний).

Методологія суспільно-географічного дослідження цивілізаційного розвитку СГС різних рівнів спирається на географічний, системний, синергетичний та історичний підходи. На основі даних підходів ми визначаємо закономірності формування та виділення ієрархічних рівнів сучасних суспільно-географічних систем:

1) глобальна СГС – світове господарство і майбутня глобальна економіка (офіційне управління здійснюється через підрозділи ООН);

2) макрорегіональні СГС – прикладом є Європейський Союз та інші міжнародно-інтеграційні угруповання світу;

3) національно-державні СГС – за сучасним офіційним визнанням ООН це 195 суверенних держав світу;

4) регіональні СГС (регіони держави на її вищому адміністративно-територіальному рівні, наприклад, області та міста обласного значення України);

5) локально-територіальні (місцеві) СГС (адміністративні одиниці в межах відповідних регіонів, або регіональних СГС, наприклад, адміністративні райони Полтавської області після реформи 2020 року: Полтавський, Кременчуцький, Миргородський та Лубенський райони. До цього ж рівня відносяться територіальні об'єднанні громади та населені пункти в межах відповідного адміністративного району або громади.

Прикладом впровадження та врахування концепції сталого розвитку на регіональному та локально-територіальному рівнях СГС є Програма економічного і соціального розвитку Полтавської області [4] та Стратегія Полтавської міської територіальної громади на 2023-2027 роки [5]. Досвід реалізації концепції сталого розвитку свідчить про важливість врахування геопросторової ієрархії суспільно-географічних систем як відображення їх системно-цілісної взаємодії від глобального до локально-територіального рівня. Таким чином зростає значення географії та теоретико-методичних засад і практичних навичок щодо виявлення закономірностей геопросторової трансформації та загальносистемної організації на основі поєднання стратегічного прогнозування та територіального планування сталого розвитку відповідної системи.

Список використаних джерел

1. Горбатенко В. Римський клуб і організація трансдисциплінарних проектів з довгострокового прогнозування глобальних проблем. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/gorbatenko_rymskyi.pdf

2. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем : [монографія] / За наук. ред. акад. НААН України М. А. Хвесика. Київ: Наукова думка, 2013. 488 с.

3. Форрестер Д. Мировая динамика / Джей Форрестер; [пер. с англ. А. Ворожук, С. Пегов]; под ред. Д. Гвишиани, Н. Моисеева. М. : ООО Издательство АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003. 379 с.

4. Програма економічного і соціального розвитку Полтавської області на 2023 рік. URL: <https://media.poda.gov.ua/docs/5ljfvarg/programa-ekonomichnogo-i-sotsialnogo-rozvytku-poltavskoyi-oblasti-na-2023-rik.pdf>

5. Стратегія Полтавської міської територіальної громади на 2023-2027 роки. URL: <https://www.rada-poltava.gov.ua/display/22907>

РОЗДІЛ 5

ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ Й ТУРИЗМУ.

ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ

З ТУРИЗМУ

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТА СОЛІДАРНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ, ЇХ

СПЕЦИФІКА ТА ЗНАЧЕННЯ

А.І. Василенко

[*nvasilenko704@gmail.com*](mailto:nvasilenko704@gmail.com)

В.С. Пацюк

[*viktorii.patsiuk@gmail.com*](mailto:viktorii.patsiuk@gmail.com)

*кафедра туризму та економіки Криворізького державного педагогічного
університету, м. Кривий Ріг*

Повномасштабне вторгнення до нашої країни двояко позначилося на туристичній діяльності: з одного боку туристична сфера зазнала значних викликів, з іншого активно почали розвиватись нові види туризму: військовий, темний, волонтерський та солідарний. Якщо етичність розвитку військового та темного туризму в наші дні викликає дискусії, то становлення волонтерського та солідарного туризму сприймається однозначно позитивно.

Проблематика волонтерського та солідарного туризму відносно нова і в науковій літературі різновекторно висвітлюється лише з ХХІ сторіччя. Однак вже наявні значні наукові доробки як іноземних: С. Веарінг, Н. МакГехі, М. Калланан, С. Томас, К. Картер, Дж. Батчер, П. Сміт, Х.Л. Сін, так і вітчизняних вчених: І.І. Смірнов, О.О. Любіцева, В.К. Кіптенко, М.О. Растрова, О.О. Долинська, І. Кирилук, Л. Швертко, М. Геваковська, В. Бойко. Свій внесок у дану проблематику намагались зробити і автори даного дослідження [4].

Український волонтерський рух – явище поки відносно молоде. До 2014 р. волонтерство у нашій країні розвивалося досить повільно, особливо коли порівнювати з іншими країнами. Як свідчить рейтинг «World Giving Index», 2010 р. Україна посідала лише 150-е місце у світі (тільки 5 % населення було залучено до волонтерської роботи), але Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі все змінили. На першому етапі збройної агресії в лютому-квітні 2022 р. сотні тисяч людей знов розпочали волонтерську діяльність задля допомоги співгромадянам в організації опору російської агресії, надання

медичної та психологічної допомоги постраждалим, евакуації та розміщенню мільйонів внутрішньо переміщених осіб [5].

Волонтерська діяльність в багатьох випадках трансформувалась у волонтерський туризм, основними напрямками якого в Україні є:

Соціальна допомога: адресна допомога постраждалим громадянам від бойових дій, можливість виказати емпатію, персональна доставка або передача матеріальної допомоги, допомога вимушеним переселенцям, у яких частково чи повністю знищено власне майно, що змусило їх переїхати до інших більш безпечних регіонів України.

Фізична допомога: практична допомога у відновленні пошкодженого або зруйнованого помешкання цивільного населення, прибирання території тощо.

Допомога тваринам: евакуація чотирилапих, забезпечення притулків усім необхідним, пошук нових домівок.

Інформаційний фронт: протидія дезінформації та пропаганді, блокування ворожих ресурсів, поширення правдивої інформації в ЗМІ, інтернеті та соціальних мережах, захист інформації та кібербезпека.

Медична допомога: здача крові, робота в медичних закладах, лекції з тактичної медицини, медико-евакуаційна діяльність з гарячих точок.

Психологічна допомога: безкоштовні онлайн-консультації, допомога людям, що відчують тривогу, мають панічні атаки чи депресивні стани.

Правова допомога: безкоштовні юридичні консультації для людей, що постраждали від російської агресії, фіксація та документування воєнних злочинів

Туристична підтримка: проведення екскурсій для переселенців та інших категорій на волонтерських засадах, організація походів з метою психологічного розвантаження певних категорій населення.

Доволі часто і в науковій літературі і в різних джерелах публіцистичного спрямування відбувається ототожнення понять волонтерського та солідарного туризму. Однак дані поняття дещо різняться. Як правило під солідарним туризмом розуміють мандрівки, в ході яких відбувається усвідомлена підтримка місцевих громад і локального бізнесу. Британські вчені С. Дольнікар та С. МакКеб визначають солідарний туризм як дії, пов'язані з туризмом, що вживаються урядами, туристичним бізнесом і туристами для допомоги людям, які страждають під час і після криз, що ґрунтуються на співчутті до людей, почутті єдності та спільному розумінні суспільних стандартів і обов'язків [1]. Тоді як за визначенням О. Долинської, волонтерський туризм – це форма туризму, яка включає в себе можливість відвідати іншу країну, регіон або місто, але не тільки з метою відпочинку і розваг, а й для того, щоб взяти участь у волонтерських програмах та виконувати роботу, що допоможе місцевому населенню або природному середовищу [2].

Тож можемо спробувати виділити спільні та відмінні риси зазначених видів туризму.

**Порівняльний аналіз волонтерського та солідарного туризму
(розроблено автором)**

<i>Основні аспекти</i>	<i>Спільне</i>	<i>Відмінне</i>
Мета подорожі	Обидва види туризму спрямовані на співпрацю з місцевими спільнотами та підтримку їхнього розвитку.	Волонтерський туризм має за мету надання певних послуг або допомоги місцевим громадам, в той час як солідарний туризм акцентується на підтримці місцевих громад та локального бізнесу без фізичної допомоги.
Взаємодія з місцевими жителями	У обох випадках існує взаємодія з місцевими жителями, хоча форми цієї взаємодії можуть відрізнятися.	Учасники волонтерського туризму активно беруть участь у виконанні робіт або наданні послуг, тоді як у солідарному туризмі акцент робиться на вивченні культури, спілкуванні з місцевими жителями та підтримці місцевих підприємств.
Соціальний та екологічний аспекти	Обидва види туризму покладають акцент на соціальний та екологічний добробут.	У волонтерському туризмі відвідувачі долучаються до фізичного виконання певних ініціатив, наприклад, висадка дерев. У солідарному туризмі це представлено участю в тематичних акціях або фінансовій підтримці.
Фінансування	Переважає бюджетний формат подорожей, хоча бувають і виключення.	Фінансування може відрізнятися, деякі організації можуть надавати певні послуги у волонтерському туризмі у обмін на волонтерську роботу, тоді як у солідарному туризмі учасники можуть платити за пакетні тури або використовувати альтернативні моделі фінансування.

Якщо в теоретичному контексті можна вести дискусії щодо відмінностей волонтерського та соціального туризму, то в практичному аспекті акцентується необхідність їх синхронного розвитку. Зокрема, 17 червня 2022 року відбувся Міжнародний воркшоп «Солідарний та волонтерський туризм, як інноваційні види туризму в умовах війни та повоєнної відбудови України» співорганізаторами якого виступили Університет Камеріно (Італія) та географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. За результатом роботи воркшопу було прийнято рішення створити спільну робочу групу у складі викладачів та студентів географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Університету Камеріно (Італія), Академії сучасного мистецтва імені Сальвадора Далі та інших зацікавлених сторін з метою подальшої розробки презентованих та інших проектів із солідарного та волонтерського туризму в умовах війни та повоєнного відновлення України [3]. На необхідності уже зараз на державному рівні спонукати туристів відвідати Україну саме з метою волонтерського та солідарного туризму, як тільки це буде можливо з точки зору безпеки перебування наголошує Асоціація туроператорів внутрішнього туризму. У 2022 році представниками асоціації було проведено волонтерсько-солідарні поїздки,

які були ініційовані для знайомства з туристичними локаціями та розташованими там місцевими бізнесами. Дані заходи були реалізовані в рамках Проекту «Збереження культурної спадщини в контексті солідарної економіки» за фінансової підтримки USAID [6].

Розвиток волонтерського та солідарного туризму в Україні має велике значення з кількох причин:

Соціальна взаємодія та сприяння спільнотам: Волонтерський туризм допомагає сприяти соціальній взаємодії між місцевими жителями та відвідувачами. Це створює можливості для обміну досвідом, культурою та мовами, а також сприяє розвитку місцевих спільнот.

Підтримка місцевої економіки: Солідарний туризм сприяє розвитку місцевої економіки, оскільки він спонукає туристів вибирати місцеві товари, послуги та ресторани. Це стимулює підприємництво та створює нові можливості для місцевих жителів.

Збереження культурної спадщини: Волонтери часто беруть участь у проектах з охорони та відновлення історичних пам'яток та культурних об'єктів. Це допомагає зберегти культурну спадщину та сприяє її збереженню для майбутніх поколінь.

Екологічна стійкість: Волонтерський туризм може також сприяти збереженню природних ресурсів та екосистем, оскільки волонтери можуть брати участь у проектах з екологічної охорони, відновлення ландшафту та інших природоохоронних заходах.

Взаєморозуміння та толерантність: Волонтерський туризм сприяє розвитку взаєморозуміння та толерантності між різними культурами та народами. Це допомагає зменшити стереотипи та підвищує культурну обізнаність та відкритість.

Отже, розвиток волонтерського та солідарного туризму в Україні не лише сприятиме розвитку місцевих спільнот та економіки, але й сприятиме збереженню культурної та природної спадщини, а також сприятиме взаєморозумінню та толерантності.

Список використаних джерел

1. Dolnicar S., McCabe S. Solidarity tourism-How can tourism help the Ukraine and other war-torn countries? 2022. URL: <https://osf.io/preprints/socarxiv/4vcpz>

2. Долинська О.О. Перспективи розвитку волонтерського туризму в Україні // Актуальні проблеми розвитку освіти в сфері туризму, фізичної культури та спорту: матеріали VI Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Хмельницький, 21-22 березня 2023 р.). Хмельницький: ХГПА., 2023. С. 26-29.

3. Міжнародний воркшоп «Солідарний та волонтерський туризм, як інноваційні види туризму в умовах війни та повоєнної відбудови України». URL: <http://surl.li/rriiz>

4. Пацюк В.С., Василенко А.І., Святецький В.Ю. Волонтерський туризм: концептуальні засади // Географія та туризм: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (28 лютого 2024 р., м. Харків) / за заг. ред. Лоцмана П. І. Харків: ХНПУ ім.Г.С. Сковороди, 2024. С. 447-453.

5. Потапенко В., Двігун А. Нові соціальні рухи. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh>

6. Усвідомлення важливості солідарного та волонтерського туризму. URL: <http://surl.li/qwvuu>

ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ МІСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ В МІСТІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ

О. В. Гладкий

o.gladkey@knu-te.edu.ua ,

В. Г. Жученко

v.zhuchenko@knu-te.edu.ua

Державний торговельно-економічний університет. м. Київ.

Туризм є одним із найважливіших та пріоритетних напрямків розвитку м. Кам'янець-Подільський, місто вже давно зарекомендувало себе як потужний туристичний центр України, а сьогодні пропонує широкий спектр послуг, оскільки має значний історико-культурний і рекреаційний потенціал. Останнім часом в місті значно покращився туристичний сервіс, збільшилася кількість туристів та зросли надходження від туризму до місцевого бюджету.

Сьогодні міський культурний туризм є одним із найбільш популярних та перспективних напрямків розвитку даної галузі в Україні. Основною метою міського культурного туризму є ознайомлення відвідувачів з історією, культурою, архітектурою, мистецтвом, пам'ятками історичних подій, природними та етнічними особливостями, сучасним життям громади тощо. Доцільно виділити наступні напрямки міського культурного туризму (рис. 1).

Таким чином, поняття культурного урботуризму передбачає особисту (дуже рідко колективну) подорож міськими визначними пам'ятками, вулицями, площами, кварталами, яка формується на основі генеральної мети подорожуючого та особливостей його сприйняття.

Як стверджує О. О. Любіцева, туристичний продукт являє собою комплекс туристичних благ, послуг та товарів, складений у вигляді програми і заходів з її реалізації. В міському культурному туризмі благом виступає власне унікальний культурний образ міста, внутрішнє перцепційне середовище, природні пам'ятки, особливості географічного положення та взаємного розташування ключових макроелементів міста, а послугою – виступає фізичне або віртуальне відвідування міста та використання всіх його благ і особливостей для туристичних потреб. Нарешті, товаром, як складовою турпродукту, в урботуризмі виступають продукти праці, що тісно пов'язані з містом та слугують для обміну і продажу в рамках здійснення туристичної діяльності. До них відносять різноманітні товари, призначені для потреб туристів в містах (картосхеми, путівники, обладнання та спорядження), а також різноманітні послуги готелів і закладів громадського харчування, транспорту, екскурсійних бюро тощо.

Рис. 1. Складові міського культурного туризму (розроблено автором)

Все це разом і формує у туриста перцепційний культурний образ міста, дозволяє йому отримати нові враження та емоції, нову обізнаність в різноманітних міських ситуаціях та в спілкуванні з містянами. Такі емоції, знання та враження дозволяють туристу відчувати внутрішній простір міста, налагодити контакти з жителями, розширити коло свого спілкування та сприйняття дійсності, сформувати уявлення про свою роль в оточуючому середовищі. Культурний урботуризм є унікальним елементом туристичного обслуговування. Його досвід ефективно використовується в діловому та професійному житті, в налагодженні соціальних комунікацій, в практиках саморозвитку та самоосвіти.

Культурний урботуризм активно застосовується в соціально-економічній та інфраструктурно-інноваційній сферах. Його розвиток істотно впливає на зміцнення та розгалуження культурних, освітніх й винобничо-технологічних зв'язків між окремими територіями. Міський культурний туризм набагато ширший за офіційну інформацію про місто, яку можна одержати з довідників, енциклопедій або ЗМІ. Він створює унікальні можливості пізнання та наслідування неповторних переваг життя містян, дозволяє відчувати екзистентно-трансцендентальне середовище міських утворень, передає та закріплює в пам'яті характер комунікацій, сприяє появі та впровадженню паттернів життєвого досвіду. В результаті дії культурного урботуризму відбувається руйнування застарілих та подекуди хибних уявлень про особливості життя в міському середовищі, що дозволяє налагодити діалог з ними на засадах взаємного порозуміння і поваги. Розроблення туристичного продукту

культурного урботуризму та створення різноманітних товарів і послуг, покликаних задовольняти потреби урботуристів, сприяє появі нових робочих місць, зростанню надходжень до місцевого бюджету та підвищенню рівня достатку населення. Власне налагодження розгалуженої системи туристичного обслуговування активно впливає на процеси формування суспільної злагоди і сталого розвитку міських поселень. Так можна охарактеризувати соціальне значення культурного урботуризму.

Ринок міського культурного туризму не можливий без формування достатнього рівня кваліфікації та знань серед обслуговуючого персоналу. В результаті з'являються нові освітні програми, курси з підвищення кваліфікації управління туристично-діяльністю, практикуми з опанування інноваційними цифровими технологіями ведення туристичного бізнесу. Активна диверсифікація розвитку міського господарства, підвищення ролі та значення міст в національному та міжнародному поділі та інтеграції праці, формуванні глобальної системи взаємовигідної та транспарентної взаємодії міських поселень, так званої «урбогеоторії» - покладені в основу формування економічної ролі культурного урботуризму. Міський культурний туризм набуває все більшого значення для поширення міського способу життя та господарювання, а також для збалансованого регіонального розвитку.

Кам'янець-Подільський - унікальний туристичний центр України. Місто зосереджує в собі унікальний природний та історико-освітній потенціал і виступає одним з загальнодержавних лідерів активного туризму, організації фестивалів та конференцій, орієнтованих на багатьох українських та іноземних туристів [7].

Місто приваблює українських та іноземних туристів своєю унікальною старовинною архітектурою та численними історичними пам'ятками, старовинними замками, красивими околицями та прекрасною атмосферою. Початки виникнення стародавнього архітектурного міського осередка в Кам'янець-Подільському сягають, за даними І. Г. Смирнова [8], ще часів Давнього Риму. На сучасному українському Поділлі видатний картограф античного світу Клавдій Птоломей виділив місто Клепідава, що мало римське погодження. Ще раз на стародавніх картах того часу, Кам'янець вже з'являється як Петридава - «місто-камінь на воді». Від часів римського панування в місті залишилась арка кам'яного Замкового мосту, скарби давньоримських монет, середньовічні дороги, застелені камінням як на в'їзді до міста і в інших його частинах, подвір'я міських кам'яниць та ін.

В межах місто знаходиться глибокий каньйон на дні якого протікає річка Смотрич, річище якої утворює петлю з вузьким перешийком. Старе місто знаходиться безпосередньо на території утвореного каньйоном півострова, а підходи до перешийка захищені старим замком. Кам'янець-Подільський входив до складу Київської Русі й Великого Князівства Литовського, в середні віки був великим ремісничим і торговим пунктом, а також одним з центрів вірменської діаспори в Україні. У 1672 році місто було захоплене і вщент зруйноване Османською імперією; в 1793 році, після другого поділу Речі Посполитої, відійшло до Російської імперії, яка отримала тоді майже всі землі

правобережної України. У Старому місті частково зберіглася забудова, яка відтворює різні культурні періоди в історії Кам'янця [8].

Провідною туристичною дестинацією міста є «Старий замок» - одна із найбільш збережених фортець в Україні. За літописними переказами, центральна фортеця в Кам'янці була побудована литовським князями Коріатовичами, які успадкували все Поділля після запеклих битв і походів. На його території розміщені численні історичні, краєзнавчі, природничі експозиції. В Старому замку працює музей, який, окрім цього, представляє свої експозиції й на інших історичних об'єктах міста: в Ратуші - колишньому польському магістраті (пам'ятка архітектури XIV–XVIII ст.), в галереї мистецтв - колишній семінарії (пам'ятка архітектури XVIII ст.), у відділі старожитностей - в минулому у вірменському торговому домі (пам'ятка архітектури XVII ст.) та ін.

Кам'янець-Подільську фортецю включають до найбільш популярних туристичних турів [4]: 1. «Замки Поділля» (Київ - Кам'янець-Подільський – Київ); 2. «Кам'янець, Хотин і Бакота» (Львів - Кам'янець-Подільський – Львів); 3. «Королівський Кам'янець» (Київ - Кам'янець-Подільський – Київ); 4. «Краса Поділля» (Львів - Кам'янець-Подільський – Львів); 5. «Перлини Поділля» (Кам'янець-Подільський - с. Завалля).

Також варто згадати й інші історичні пам'ятки, якими багате місто. Серед них: «Будинок з Драконом» 1658 р. (сьогодні в його стінах знаходиться дирекція Кам'янецького Національного історико-архітектурного заповідника), середньовічний гідротехнічний комплекс (штучний каньйон) на р. Смотрич, який заповнювався водою у разі небезпеки підтоплення міста, собор Святих Апостолів Петра і Павла (1502-1517), побудований у стилях ренесансу, бароко та неоготики. Перед церквою розташований мінарет, унікальний артефакт турецького періоду розвитку міста (католицький собор, що був перетворений на мечеть) [5].

Важливе значення для розвитку культурного туризму має будинок Вірменської церкви Святого Миколая (1398) та Ратуша – будівля, витримана в різних архітектурних стилях: бароко, ренесанс, ампір. В межах Ратуші можна умовно виділити дві частини: двоповерхову будівлю, в якій розміщувався будинок Ради, та дзвіницю. Будівля ратуші має також два підземні поверхи. У 1884 р. на дзвіниці Ратуші було встановлено годинник із двома дзвонами. В самій Ратуші знаходяться музей історії Магдебурзького права, музей грошей та багато інших. Перед Ратушею також знаходиться унікальна історико-архітектурна споруда - Вірменський колодязь. У сімнадцятому столітті багатий вірменський купець виділив певну суму грошей на встановлення системи водопостачання в місті, але всі кошти були втрачені. Місцеві жителі вирішили побудувати криницю. Вода була солоною і неприємною на смак. Криницю закрили [6].

Нижні польські ворота, що розташовані біля річки, включають в себе стародавню вежу з фортифікаційною спорудою і наскельну вежу. Нижні ворота з часом були повністю реконструйовані, наразі їх первинний вигляд не зберігся [1]. Отже, впродовж багатьох століть, в місті Кам'янець-Подільський формувалися різностильові архітектури та культурні об'єкти. Їх ефективно

використання в галузі міського культурного туризму визначає значну туристичну цінність даної дестинації, її привабливості на ринку туристичних послуг Хмельницької області та України в цілому.

Серед інших культурно-туристичних об'єктів міста слід виділити [2;9]: 1. Комплекс Домініканського костелу, XV-XVIII ст.; 2. Дзвіницю Вірменського собору, XVI ст. архітектурну домінанту вірменських кварталів, збудовану в стилі Відродження. Вона виконувала функцію культової та оборонної споруди; 3. Замковий міст, XIV-XVII ст., який вважається найдавнішою інженерною спорудою в Україні. Він розташований між Старим містом та фортецею та приховує під собою більш стародавній арковий міст; 4. Брама руська, XV-XVIII ст. унікальна фортифікаційна та гідротехнічна споруда, що робила місто неприступним завдяки шлюзам для підняття рівня води; 5. Хрестовоздвиженська церква, XVIII ст. перлина українського дерев'яного зодчества, її дерев'яна будівля унікальна та неповторна. 6. Казарми фортеці, XVIII ст. збудовані архітектором Станіславом Завадським під керівництвом коменданта Яна де Вітте для розміщення військового гарнізону [3].

Впровадження нових атракцій та пошук ефективних шляхів поєднання різних перцепційних технологій сприятиме подальшому розвитку міського культурного туризму Кам'янця-Подільського.

Список використаних джерел

1. Баженова С. Є. Сучасний стан туристичної галузі в Хмельницькій області. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету І. Огієнка. Економічні науки*. 2013. Вип. 8. С. 314-315.
2. Брилінський Д.О. Кам'янець-Подільська фортеця як об'єкт туристичних маршрутів України. *Збірник матеріалів за результатами IV науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Сталий розвиток України: проблеми і перспективи»*. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2016. 230 с. С.118-120.
3. Історіографічна довідка хто і коли заснував Кам'янець-Подільський URL: https://tovtry.com/ua/history/statti/hto_koly_zasnuvav_kamjanets1.html/
4. Кам'янець туристичний: статистика іноземних туристів URL: <https://www.3849.com.ua/news/1918681/kamanec-turisticnij-statistika-inozemnih-turistiv>
5. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник: перші 125 років / В. С. Травінський, Р. В. Йолтуховський, В. А. Нестеренко, В. М. Волкова. ПП Мошак М. І., 2015. С.73.
6. Офіційний веб-сайт Кам'янець-Подільської міської ради URL: <https://kam-pod.gov.ua/>
7. Передумови виникнення та розвитку історико-культурного туризму в місті Кам'янець-Подільський URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Opria_Bohdana/Peredumovy_vynyknennia_ta_rozvytku_istoryko-kulturnoho_turyzmu_v_misti_Kamianets-Podilskyi/
8. Смирнов І.Г. Історико-архітектурний заповідник «Кам'янець»: логістичний вимір в контексті розвитку туризму в Україні та Польщі. *Економіка. Управління. Інновації*. 2011. № 2(6).
9. Хмельниччина туристична: історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку: [колективна монографія] / За ред. С.А.Копилова, С.Е. Баженової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2015. Розділ 7. С. 120-149.

МАЙБУТНЄ ОСВІТИ І НАУКИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ: ПІДХІД ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

О. В. Дишкантюк

dyshkantyuk@ukr.net

К. В. Власюк

karinavlasyuk26@gmail.com

*кафедра готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Міжнародного
гуманітарного університету, м. Одеса*

Популярність та затребуваність туризму у суспільстві значною мірою обумовлено розвитком необхідної для цього інфраструктури, насамперед, засобів комунікації – транспорту та зв'язку. Завдяки транспорту доступними стали найвіддаленіші місця всіх країн світу, а засоби зв'язку – переважно Інтернет – дозволяють отримувати всю необхідну для туризму та туристів інформацію. До цього слід зазначити і інтенсивний розвиток готельного господарства. Все це створює сприятливі умови для підприємництва у сфері туризму.

Підприємництво визначає досить розвинений ринок туристських послуг. Вказаний ринок визначає функції та види діяльності суб'єктів підприємництва – туристичних операторів і туристичних агентів та пов'язаних з ними підприємств туристичної інфраструктури.

Галузь туризму стає найважливішим джерелом надходження фінансових коштів у бюджети всіх рівнів. У зв'язку з цим на державному рівні вживаються ефективні заходи, створені задля досягнення масової привабливості об'єктів туризму – природних, історичних, художніх. Метою такої діяльності є створення в країні та регіонах туристичних кластерів. Інакше кажучи, держава створює базисні умови для підприємництва у туризмі [3, с. 119].

Тим не менш, питання підвищення наукового рівня підприємницької діяльності залишаються дуже актуальними. Справа в тому, що ще багато працівників туристських фірм розглядають свою роботу як офісну з оформлення документів. Але це не так, бо підприємництво у туризмі – це, перш за все, професіоналізм, креативність, компетентність, ерудиція у «туристських» та пов'язаних з ними науках.

При цьому свою роль у туристичному підприємстві мають відіграти такі науки як маркетинг та логістика. Пошук нових підходів до структури професійного туристичного знання та способів його передачі у процесі навчальної діяльності зумовили принаймні три причини. Перша полягає у динаміці розвитку туризму XXI ст. як галузі перманентно нестабільної, мінливої, інноваційної, залежної від мінливих запитів споживачів туристичного продукту, що саме по собі створює базу для вироблення нової парадигми туристів. З початку XXI ст. широкого визнання та поширення починає отримувати такий вид спеціалізованого туризму, як туризм цивілізаційний, що відкриває нові горизонти для пізнання історії, культури, техніки, звичаїв та

системи цінностей народів та етносів різних цивілізацій, що залишили свій слід у минулому і що формуються у теперішньому.

Ядро професійного знання, необхідного для роботи у туризмі, формують ідеї синергетики і крос-фертилізація, яка, на думку Л. фон Берталанфі, австрійського вченого, основоположника загальної теорії систем, є основою для взаємного існування наук, що живлять туризм як складно організовану систему. Вчені єдині у думці, що майбутнє – за міждисциплінарними напрямками в науці, оскільки кроссфертилізація різних дисциплін створює новий інтелектуальний простір. Сьогодні саме синергетика представляє унікальну можливість концептуального прориву в туристичних науці та практиці [4, с. 99].

Друга причина криється у змінах у системі управління туристичною галуззю на державному та регіональному рівнях. Ця обставина не могла не привести до пріоритету гуманітарної складової туристичного наукового знання та необхідності розвитку як фундаментальних, так і прикладних досліджень, вкладених у вирішення конкретних практичних завдань туристської галузі.

Міждисциплінарний характер галузі потребує участі фахівців різних галузей у дослідженнях, що проводяться на стику кількох наукових дисциплін, наприклад таких, як фізична та суспільно-економічна географія, соціологія туризму та соціологія міста, антропологія туризму та антропологія міста тощо.

За цим стоїть відмова від жорсткої інституціоналізації суспільних наук, що розділила знання про процеси, що відбуваються в суспільстві, на соціологію та антропологію, історію та культуру, економіку і політологію і т. д.

Третя причина, через яку необхідний пошук нових підходів до професійної туристської освіти. Це проблема неминучого оновлення освіти в умовах, диктованих довкіллям: появи «високої освіти», відмінної від звичного терміна «вища освіта». Така освіта здобула у науково-педагогічному середовищі найменування «Hi hum & Hi ed». «Високі гуманітарні технології та висока освіта» розуміються як сукупність знань, духовних та культурних цінностей, а також методів передачі інформації, що організують людей і спонукають їх до певної сучасної професійної діяльності. Радикальне оновлення освіти передбачає розширення предметного поля, створення нових форм трансляції знання, що відповідає як завданням «ущільнення» знання, так і потребам туристичної галузі, що відчуває потреби в кадрах на всіх рівнях та у всіляких структурах: в органах управління туристичною галуззю, в туристичному бізнесі, громадських структурах – кадрах креативних, компетентних, що гнучко реагують на зміни у професійному середовищі.

На думку вчених, сьогодні туризм може взяти на себе функцію «м'якої сили», що англійською звучить як «soft power», але це швидше не «м'яка», а «гнучка» чи «розумна» сила – сила інтелекту, за якою стоять дві сили – інформаційна культура фахівця (у всіх значеннях цього поняття) і культура комунікаційна, у т. ч. й культурно-мистецька, за якою стоїть сформоване за роки навчання у закладі вищої освіти володіння професійною логосферою туризму з її трансдисциплінарним характером.

Вирішення цієї проблеми неможливе без запровадження трансдисциплінарних навчальних курсів, спеціально розроблених на основі

синтезу класичних та прикладних наукових знань, що забезпечують формування професійних компетенцій випускників закладів вищої освіти.

Складність проблеми зумовлена багатогранністю туризму як самого явища та міждисциплінарністю його осмислення.

Вітчизняна наука, у т. ч. і наука про туризм, шукає можливості для об'єднання дисциплін, визнаних «класичними», з дисциплінарними знаннями, що інтенсивно формуються в останні десятиліття у рамках нових видів професійної діяльності, насамперед – освітньої. Наукового обґрунтування вимагають знання у сфері сервісу, іменовані сервісологією. Того ж вимагає і туризм, який розуміється як сфера надання рекреаційних послуг, що трактується як один із найважливіших секторів сучасної економіки цілого ряду країн світу.

Будучи міждисциплінарною областю, туристичне знання може бути розглянуте з позицій:

- географічних наук – його просторові аспекти;
- біологічних наук – його санітарно-медичні аспекти;
- педагогічних наук – його освітні аспекти;
- суспільних наук – їх гуманітарні основи: історичні, правові, економічні, соціальні та інші аспекти [3, с. 119].

Така теоретична гетерогенність, визнана у науковій методології одним з важливих критеріїв, який вже сам по собі передбачає міждисциплінарний підхід.

Міждисциплінарна сутність туристського наукового дискурсу, як зазначено цілою низкою дослідників, є нині як загальноновизнаним, так і теоретично обґрунтованим становищем. Наголошується на неможливості зведення міждисциплінарності до механічного підсумовування окремих наук, що живлять туризм.

Історія туристики як єдиної науки поки що не досліджена в силу історико-географічних відмінностей тих країн, на прикладі яких вчені, представники різних наук, описували феномен туризму, виділяючи такі компоненти туристичного знання, як географічний, медичний, біологічний, економічний, соціологічний, антропологічний, психологічний, педагогічний, філософський, естетичний, культурологічний, геополітичний, політологічний, історичний, математичний, статистичний та ін.

За кожним компонентом, перерахованим вище, стоїть свій категоріальний апарат, своя понятійна база, яка поряд із загальнонауковими поняттями, на сьогоднішній день вже сформулювала специфічне, туристичне, тлумачення реальності і здатна дати ще більше, слідуючи за розвитком туристичної практики. Так, наприклад, у рамках туристики були розроблені основи критеріального аналізу рівня естетичності ландшафту на перетині позицій психології, культурної антропології, географії. Екстраполяція методології теорії менталітету на туристичної сфери призвела до вивчення психоментальних поведінкових стереотипів та розвитку енвайронментальної психології. На сучасному етапі розвитку туристики цікаві проблеми, пов'язані з вивченням

престижного споживання та його зв'язку та впливу на реструктуризацію туристичного середовища та туристичного простору.

Про міждисциплінарність досліджень туризму свідчать дисертації, що захищаються за туристським проблемам у рамках перерахованих вище наукових напрямів. За ними стоять як фундаментальні, так і прикладні дослідження.

На сучасному етапі розвитку професійної туристської освіти найбільш актуальним аспектом стає граничний процес наближеності до змісту навчальних дисциплін до сучасних вимог ринку праці.

У зв'язку з прискореним розвитком міського туризму, що найчастіше розуміється як туризм культурно-пізнавальний, екскурсійний, велике значення для випускників закладів вищої освіти набувають професійні знання в галузі історичного джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, літературознавства, історії архітектури та містознавства, а також урбаністики, антропології та соціології міста [2, с. 101].

Актуальність даної проблеми визначається низкою існуючих умов:

- необхідністю підготовки для туристської ринку з його різноманітною функціональною спеціалізацією різноманітних груп працівників: туроператорів та турагентів, гідів та екскурсиводів, менеджерів та маркетологів, інструкторів активних видів туризму та аніматорів тощо;

- необхідністю врахування регіональних особливостей туризму, пов'язаних зі специфікою туристських ресурсів регіону та характерних для кожного регіону видів та різновидів туризму, нарешті, зі специфікою споживчого ринку, характерного для кожного регіону та світу;

- потребою в заміні емпіричного підходу, що панує у вищій туристичній професійній освіті, чіткими, науково обґрунтованими та перевіреними на практиці уявленнями про актуальну модель змісту цієї освіти, адекватну потребам всіх сфер динамічно розвивається туристичного ринку [5, с. 106].

Важливою компетентністю фахівців досліджуваної сфери є підприємницька, яка передбачає реалізацію здатностей, таких, як:

- співвідношення власних економічних інтересів й потреб з наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, інтересами й потребами інших людей та суспільства, застосування технології моніторингу ресурсів і забезпечення стійкого розвитку;

- організування власної трудової та підприємницької діяльності і роботи колективу, орієнтування в нормах і етиці трудових відносин;

- аналізування й оцінювання власних професійних можливостей, здібностей та співвідношення їх з потребами ринку праці;

- складання, виконання й оцінювання планів підприємницької діяльності та особистих бізнеспроектів, розроблення простих моделей дій та прийняття економічно й екологічно обґрунтованих рішень у динамічному світі;

- презентування та поширення інформації про результати/продукти власної економічної діяльності та діяльності колективу [1, с. 130].

Таким чином, підприємницьку компетентність майбутніх фахівців з туризму доцільно визначати як здатність організувати власну трудову

підприємницьку діяльність, працю колективу, уміння орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин, наполегливість при виконанні різних видів діяльності. Комплекс ключових компетентностей у сфері туризму представляється як складник ієрархічної структури професійної компетентності фахівця.

Список використаних джерел

1. Баніт Ю. Формування підприємницької компетентності у процесі практико-орієнтованої підготовки студентів: особистісно-діяльнісний аспект. *Молодь і ринок*. 2019. № 8. С. 129–135.
2. Майковська В. І. Конструювання засобів реалізації моделі формування підприємницької компетентності фахівців. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2018. № 1. С. 99–106.
3. Попова О. В., Золотухіна С. Т. Формування підприємницької компетентності студентів у процесі професійної підготовки. *Педагогіка та психологія*. 2020. Вип. 63. С. 111–121.
4. Середіна І. Підприємницька компетентність майбутніх бакалаврів з економіки підприємства як науково-педагогічна проблема. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2018. № 16. С. 94–100.
5. Стрельников М. Розвиток підприємницької компетентності магістрантів з бізнес-адміністрування засобами проєктивної освіти. *Педагогічні науки*. 2016. Вип. 66–67. С. 104–110.

ТРАНСКУЛЬТУРНІ МУЗЕЇ ЯК ОБ'ЄКТ ТУРИЗМУ

В. І. Дмитренко

vitapoltava79@gmail.com

кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

Туристична сфера, стрімко розвиваючись, приваблює все більше нових відвідувачів. Безперечно, одним із найважливіших туристичних об'єктів є музеї як носії культурної та пізнавальної інформації. Вони відіграють ключову роль у привабленні туристів, які бажають не лише відпочити, а й розширити свої знання про культурні надбання людей тієї країни, якою вони подорожують. Завдяки музейним експозиціям відвідувачі у стислому вигляді мають змогу познайомитися з історією, культурою та мистецтвом різних епох та народів.

Безперечно, музеї можна назвати найбільшими сховищами реальних пам'яток історії, матеріальної і духовної культури. А разом із тим й важливими об'єктами туристичної діяльності. Адже часто саме для того, щоб відвідати найпопулярніші музеї, туристи приїжджають до країни [1, с. 605].

Музеї привертають туристів своєю унікальністю та різноманітністю експонатів. Тому відвідування музеїв стає не просто відпочинком, але й освітнім заходом, який допомагає розширити світогляд та збагатити духовний світ. Більше того, навіть коли ціллю поїздки туриста є інша мета, він, будучи у новій країні чи місті, обов'язково відвідає цікавий музей.

У такому ключі особливої ваги набувають транскультурні музеї, орієнтовані на показ культурної різноманітності епохи, народу, країни. Вони

виходять з нового розуміння поняття «музейний простір» – процес або досвід, що існує й поза стінами музею, конструюючи нову модель комунікації на основі особистих суб'єктивних взаємовідносин. В рамках такого підходу музейні працівники не надають відвідувачам знання в готовому вигляді, а разом конструюють їх. За такої комунікації неодмінно враховується ідентичність відвідувача. Такі музеї у сучасному світі виступають як агенти соціальної інклюзії [3, р. 49].

У процесі культурної інклюзії, як вказує Р. Санделл, вирізняються три ключові аспекти: представлення культурної спадщини різних груп у межах загальної культурної області країни; можливість всім верствам суспільства брати участь у створенні культурних елементів; доступність культурної спадщини для всіх громадян [3, р. 49–50]. Саме вони найповніше реалізуються в транскультурних музеях. Адже такі інституції здатні представити суспільство як сукупність окремих етнокультурних та релігійних груп, що відрізняються своїм стилем життя, але, водночас, є складником сучасного соціуму.

Прикладами успішних закордонних транскультурних музеїв вважаються Лувр (Париж, Франція) – один з найвідоміших музеїв у світі, що містить колекції мистецтва з різних епох та культур; Метрополітен Музей Мистецтв (Нью-Йорк, США) – збирає твори мистецтва з усього світу, представляючи різноманітні культури та епохи; Британський національний музей Британії (Лондон, Велика Британія) – фокусується на історії та культурі Великої Британії, а також на її взаємодії з іншими культурами; народний музей Антропології (Мехіко-Сіті, Мексика) – досліджує культури та традиції мексиканських та інших народів Латинської Америки; народний музей Шанхая (Шанхай, Китай) – презентує культурну спадщину Китаю та її взаємодію з іншими культурами; музей арабського мистецтва та культури (Доха, Катар) – відображає мистецтво та культуру країн Близького Сходу та Арабського світу тощо.

Ці музеї дійсно популярні серед туристів. Зокрема, Музей Лувр у Парижі 2018 року відвідали 10,2 мільйона туристів, що є найвищим показником у світі упродовж цього року. Левову частину відвідувачів, а саме біля 75%, становили іноземці [2].

Україна теж має кілька цікавих транскультурних музеїв, що представляють різноманітні аспекти культурної спадщини та взаємодію з іншими культурами. Поміж них назвемо – музей історії релігії (м. Київ) – присвячений вивченню та демонстрації історії релігійного життя в Україні та світі, показує вплив різних релігійних традицій на культурний та соціальний розвиток країни; етнографічний музей ім. І. Франка (м. Львів) – зберігає та виставляє колекції матеріальної культури різних етнічних груп, що мешкали на території України, демонструє різноманітність та взаємодію різних культур у регіоні; музей Івана Гончара (м. Київ) – присвячений українському мистецтву та культурі, але також має експозиції, що відображають взаємодію та вплив інших національних та культурних традицій на українське мистецтво.

Таким чином, музеї відіграють важливу роль у туристичній сфері, створюючи унікальні можливості для пізнання та розвитку. А транскультурні

музеї стають особливим магнітом для туристів, оскільки вони пропонують унікальні можливості дослідження та вивчення культурного різноманіття. Вони не лише вражають своїми колекціями артефактів, а й створюють атмосферу відкритості та взаєморозуміння, що сприяє активному обміну досвідом та ідеями між відвідувачами із різними культурними традиціями. Музеї можуть виконувати не лише роль майданчика для відображення культурного різноманіття суспільства, але і стати місцем дискурсу та дискусій навколо актуальних і спірних тем сучасності, з метою їх переосмислення та збагачення новими поглядами та інтерпретаціями. Усе це сприяє розвитку толерантності та культурного розуміння.

Список використаних джерел

1. Бескровна Е. Р., Ярмолюк Д. І. Музеї як об'єкти краєзнавчо-туристичної діяльності. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/20.-pr-my-ta-per-vy-roz-ku-tur-mu-s.-3.pdf> (дата звернення: 30.03.2024).
2. Лувр встановив рекорд та став найбільш відвідуваним музеєм світу. URL: <https://tsn.ua/tourism/luvr-vstanoviv-rekord-ta-stav-naybilsh-vidviduvanim-muzezem-svitu-1275243.html> (дата звернення: 29.03.2024).
3. Sandell R. Social inclusion, the museum and the dynamics of sectoral change. *Museum and Society*. 2003. № 1 (1). P. 45-62. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/44b6/ab547da9e2bf1c77dc26ad360a725253b0e0.pdf?_ga=2.86368408.1406533435.1565942526-129888389.1

ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З ТУРИЗМУ ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВ НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ

Л. В. Дробиш

puet.drobysh@gmail.com

*кафедра туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету
економіки і торгівлі, м. Полтава*

Ефективність господарської діяльності підприємства залежить від прагнення його персоналу досягти найкращого результату. Тому ефективність функціонування та розвиток підприємства залежить від рівня кваліфікації персоналу, його професійного розвитку, умінь та здібностей кожного працівника. Відповідно сучасні підприємства мають віддавати перевагу тим працівникам, які достатньо компетентні у сфері своєї діяльності та мають сформовані підприємницькі навички і достатній рівень мотивації. Саме тому рівень професіоналізму фахівця нині повинен визначатися не за освітніми документами, а за підприємницькими компетенціями, його особистими якостями (компетенціями) у відповідній сфері діяльності.

На часі особливо важливим для підприємств будь-якої галузі є переосмислення традиційних систем управління персоналом та швидке впровадження змін. З огляду цього першочерговим завданням для туристичних підприємств є забезпечення високопрофесійним персоналом. На нашу думку, рушійним чинником у вирішенні даного питання є використання компетентнісного підходу у підготовці фахівців для сфери туризму та

компетенцій особистого їх вдосконалення. Адже підприємства лише за умови компетентності працівників, незалежно від їх посад, зможуть досягти конкурентних переваг на туристичному ринку, що в свою чергу дасть змогу отримати максимальний прибуток при мінімальних затратах використаних людських ресурсів [1].

Про актуальність проблеми забезпечення підприємств професійно компетентними фахівцями свідчать дослідження вітчизняних науковців. Зокрема, наукові праці Ю. Бреус [2], В. Грушки [3], В. Міляєвої [2], Х. Плещан [4] та ін. присвячені компетентнісному підходу щодо підготовки фахівців для підприємств з надання туристичних послуг. Проте питання формування підприємницької компетентності фахівців (особистості) в туризмі залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого їх вивчення.

Метою даного дослідження є питання формування підприємницької компетентності фахівців з туризму в контексті конкурентних переваг підприємств на туристичному ринку.

Динамічний розвиток туристичної галузі висуває жорсткі вимоги до кваліфікації фахівців з туристичної діяльності, оскільки висококваліфікований персонал є ключовим чинником успіху підприємства. Тому потрібні суттєві зміни у підготовці фахівців згідно вимог сучасного туристичного ринку. Пріоритетним напрямом туристичної освіти нині має стати формування підприємницької компетентності фахівців, яка базуватиметься на креативності, творчості, інноваційності та здатності до ризику. Тому важливим завданням суб'єктів туристичної діяльності є підготовка фахівців, які мають професійну компетентність, сформовану на засадах підприємництва, здатних до постійного навчання й оновлення знань та досконало володіти іноземними мовами для професійного спілкування.

Формування підприємницької компетентності фахівця з туризму (особистості) є складним і багатоаспектним процесом, який передбачає опанування особистістю підприємницьких знань і становлення на цій основі підприємницької свідомості й підприємницької поведінки. Однак, як свідчить вивчення наукових джерел з проблеми формування професійної компетентності, визначити єдині необхідні якості професіонала для роботи у сфері туризму неможливо. У зв'язку з цим у табл. 1 нами зроблена спроба визначити основні групи якостей фахівця з туризму, які будуть сприяти формуванню підприємницької компетентності: морально-психологічні, педагогічні, професійні, ділові і фундаментальні знання.

Таблиця 1

Якості формування підприємницької компетентності фахівця з туризму

<i>Групи якостей фахівця з туризму</i>	<i>Якості формування підприємницької компетентності</i>
Морально-психологічні	Гуманізм, чесність і правдивість, справедливість і об'єктивність, почуття обов'язку і відповідальності, інтелігентність і толерантність, тактовність у взаємовідносинах, ввічливість, комунікативні здібності, ділова та особиста репутація
Педагогічні	Уміння навчати підлеглих та розвивати професійні навички персоналу, логічно формулювати розпорядження й аргументувати

	свої погляди
Професійні	Мати навички роботи з людьми, здібність генерувати ідеї, креативність, сучасне економічне мислення, комп'ютерна грамотність, культура спілкування, знання іноземних мов
Ділові / управлінські вміння	Приймати і реалізовувати нестандартні рішення, мотивувати персонал до високопродуктивної праці, раціонально організовувати працю, забезпечувати високу трудову дисципліну, підбирати, оцінювати і розставляти кадри, створювати сприятливий психологічний мікроклімат, встановлювати ділові відносини з іншими керівниками, вміти вести розмову, переконливо і аргументовано проводити переговори, мати високу ерудицію, здатність ефективно діяти в умовах економічного ризику, комунікабельність, ініціативність і енергійність, вимогливість і дисциплінованість, висока працездатність, цілеспрямованість, організаційні здібності, вміння організувати командну роботу, здібності до лідерства, стратегічне мислення, самостійність
Фундаментальні знання	Мати фундаментальні знання з макро- і мікроекономіки, наукового менеджменту, теорії лідерства, соціології, психології та права, інформаційних технологій і комп'ютерної техніки

Джерело: складено автором за [5]

Як видно з табл. 1, майбутній професіонал у сфері туризму повинен мати фундаментальні міжпредметні знання та особистісні якості. Такої думки дотримуємося і Я. Л. Казарницькова [6], яка вважає що сучасний фахівець сфери туризму має бути професійно компетентним, мати високий рівень підготовки у сфері менеджменту, теорії туризму та економіки, самостійно приймати рішення, враховуючи сучасні тенденції розвитку бізнесу та інноваційні процеси, бути відповідальним, проявляти гнучкість стосовно своїх функціональних обов'язків, вміти працювати в команді, проявляти власну ініціативу щодо виконуваних функцій, бути готовим до перемін тощо.

Так, наявність підприємницької компетентності фахівця з туризму дає змогу створювати і впроваджувати в діяльність підприємства інновації та йти на певний ризик задля досягнення поставленої мети. Крім того, підприємницька компетентність фахівця має пов'язуватися із само організованістю, діловими та особистісними якостями і ефективністю управління. Важливими також мають бути лідерські якості, уміння вирішувати конфліктні ситуації, приймати рішення в умовах невизначеності та працювати в команді.

Отже, професійно компетентний фахівець з туризму – це фахівець, який на основі здобутих знань, умінь, навичок, а також професійного й життєвого досвіду здатний високопрофесійно здійснювати свою діяльність. З огляду цього компетентність фахівців сфери туризму є наслідком їх саморозвитку, особистісного зростання, самоорганізації й узагальнення діяльнісного і особистісного досвіду [7]. З огляду цього роботодавці у сучасних умовах, підбираючи компетентний персонал, мають звертати особливу увагу на тих претендентів, які здатні до самонавчання, особистісного зростання та соціальної взаємодії, оскільки безперервний особистісний саморозвиток є тим критерієм, який сприяє успішній їх професійній діяльності.

Разом з тим, керівники туристичних підприємств мають приділяти

особливу увагу управлінню компетентністю з метою забезпечення відповідності реального рівня компетентності працівників вимогам ринку. При цьому кожен керівник туристичного підприємства має проаналізувати взаємозв'язок усіх посад на підприємстві, визначити професійні вимоги, що висуваються до кожного працівника та сформулювати еталонний рівень компетентності для кожного робочого місця. Також особливу увагу слід приділяти розробці і впровадженню заходів, що впливають на рівень професійної компетентності персоналу та сприяють більш повному розкриттю трудового потенціалу кожного працівника (мотиваційні механізми, заходи поліпшення психолого-емоційної атмосфери колективу, забезпечення кар'єрного росту тощо).

Таким чином, як свідчить практика, визначальним у розвитку професійної компетентності фахівців туристичних підприємств має стати постійне навчання, тобто реалізація різного типу заходів з підвищення кваліфікації (табл. 2).

Таблиця 2

Сучасні методи підвищення професійної компетентності фахівців туристичної сфери

<i>Методи підвищення професійної компетентності</i>	<i>Мета використання методу</i>
Тренінги	Практична спрямованість та активність учасників (рольові та імітаційні ігри, розбір конкретних ситуацій, групові дискусії)
Ділові ігри	Ділові ігри проходять у формі узгодженого групового розумового пошуку, що потребує включення в комунікацію всіх учасників гри
Кейс-стаді	Сприяє розвитку вміння розв'язувати проблеми з урахуванням конкретних умов, розвиває кваліфікаційні властивості особистості (уміння проводити аналіз, чітко формулювати и висловлювати власну думку, спілкуватися, дискутувати, оцінювати інформацію). Основна мета методу – навчити співробітників аналізувати інформацію, визначати ключові проблеми, альтернативні шляхи їх розв'язання, оцінювати їх, знаходити оптимальні варіанти та формулювати програми дій
Корпоративні семінари	Учасники набувають досвіду ведення бізнесу
Стажування	Слугує засвоєнню передового досвіду роботи зарубіжних та вітчизняних підприємств, набуттю практичних знань, навичок, вмінь щодо виконання обов'язків на займаній посаді або на посаді вищого рівня управління
Коучинг	Передбачає конкретну спрямованість на певну особистість, ситуацію, специфіку підприємства

Джерело: складено автором за [8, 9].

Так, судячи з даних табл. 2, дієвими заходами щодо підвищення рівня професійної компетентності фахівців з туризму, на нашу думку, є використання керівниками туристичних підприємств різних методів підвищення кваліфікації працівників, які будуть сприяти набуттю підприємницьких компетенцій. Адже

підприємницька компетентність фахівців в сфері туризму – це здатність фахівця до творчого пошуку та реалізації нових ідей, що дасть змогу приймати ефективні рішення при здійсненні їх професійної діяльності. При цьому базовими критеріями підприємницької компетентності мають бути креативність, творчий підхід, інноваційність та здатність до ризику.

Отже, підвищення якості професійної підготовки та формування професійно важливих якостей фахівців з туризму з урахуванням сучасних викликів вітчизняного та міжнародного туристичних ринків сприятиме як поліпшенню якості кадрового забезпечення туристичних підприємств, так і зміцненню їх конкурентних позицій на ринку. При цьому розвиток та конкурентоспроможність кожного підприємства туристичної сфери зможуть забезпечити лише висококваліфіковані (компетентні) фахівці нового типу, які володіють різнобічними знаннями, мають належну фахову підготовку, активну життєву позицію, здатних адаптуватися до постійних змін і поповнювати свої знання впродовж життя.

Список використаних джерел

1. Дробиш Л. В., Прокопенко І. Р. Компетентність фахівців як чинник прибутковості туристичних підприємств. *Мережевий бізнес: становлення, проблеми, інновації* : матеріали XII міжнар. наук.-практ. інт-конф. (м. Полтава, 27–28 квітня 2022 року). Полтава : ПУЕТ, 2022. С. 54-57.
2. Міляєва В. Р., Бреус Ю. В. Формування компетентності саморозвитку особистості в умовах реалізації компетентнісного підходу у фаховій освіті. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. Київ: Університет «Україна». Вип. 9 (11), 2012. С. 208-215.
3. Грушка В. В. Особливості підготовки фахівців підприємств туристичної індустрії (компетентнісний підхід). Дніпро: *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ»*. Педагогічні науки. 2016, № 1 (11). С.203-207.
4. Плещан Х. В. Компетентнісний підхід в системі освіти та професійного становлення фахівців-туризмознавців на сучасному етапі. Київ: *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*. 2019, 2 (2). С. 142-156.
5. Саух І. В. Моделі професійної компетентності менеджера туристичної індустрії як основа конкурентоспроможності галузі. *Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки*. 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_38. (дата звернення 20.03.2024).
6. Казарницькова Я. Л. Модель сучасного фахівця туристичної індустрії та його професійна компетентність. URL:<http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN5/08klyipk.pdf> (дата звернення 15.03.2024).
7. Дробиш Л. В., Карпенко Ю. В. Особистісний саморозвиток як чинник професійного зростання фахівців сфери туризму. *Мережевий бізнес: становлення, проблеми, інновації* : матеріали XIII міжнар. наук.-практ. інт-конф. (м. Полтава, 27–28 квітня 2023 року). Полтава : ПУЕТ, 2023. С. 79-82.
8. Александрова С. А. Детермінанти розвитку туризму : колективна монографія / С. А. Александрова, Н. М. Богдан, Л. А. Нохріна ; за заг. ред. І. М. Писаревського ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 159 с. URL: <https://eprints.kname.edu.ua> > ... (дата звернення 20.03.2024).
9. Лейко С. В. Поняття «компетенція» та «компетентність»: теоретичний аналіз. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 4. С. 128-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2013_4_15. (дата звернення 20.03.2024).

МЕДИЧНА МІКРОБІОЛОГІЯ ЯК ОДИН ІЗ ЗНАЧИМИХ ГАРАНТІВ ЯКОСТІ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОРОЖУЮЧИХ ЛЮДЕЙ

І.М. Звягольська

zviaholska.iryana@gmail.com

*кфедра мікробіології, вірусології та імунології Полтавського державного
медичного університету, м. Полтава*

Т.В. Дерев'янюк

*кафедра біології, здоров'я людини та фізичної реабілітації Полтавського
національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, м. Полтава*

За теперішніх подій в Україні та ряді інших країн світу в умовах підвищеного впливу стрес-факторів, нервово-психологічного навантаження у поєднанні з професійно-виробничими компонентами суттєво зросла роль рекреаційно-споживчої та дозвілєво-культурної діяльності людей, найбільш привабливим різновидом якої є туризм. В цьому контексті туризм можна розглядати як один із дієвих заходів у підтриманні та відтворенні духовно-біо-соціальної стабільності організму людини, її особистісної самореалізації в умовах нової реальності [1-5].

Сучасний туризм охоплює різноманітні змінні параметри та відношення, що виникають всередині туристського процесу, подорожі, починаючи з підготовчих заходів, прямий й зворотній шлях щодо місця призначення – перебування, саме перебування в певній дестинації і відбуття, відновлення після повернення в місце постійного проживання. А завдяки існуючій ієрархічно структурованій гнучкій системі туристсько-рекреаційних просторів (від глобальних до локальних) будь яка особа у відповідності зі своєю філософією подорожі має змогу побувати практично у всіх куточках світу різної відстані в горизонтальному чи вертикальному напрямі і таким чином опинитись в тій або іншій складовій біосфери Землі, в різному просторі практичної і духовної сфери діяльності людства.

Так, під час подорожі по теренах України (простір внутрішнього туризму) людина може опинитись в будь-якій провінції зони змішаних лісів, лісостепової зони, степової зони або зони Українських Карпат, які характеризуються притаманною їм клімато-ландшафтною структурою, а також сукупністю культурно-господарчих об'єктів. Аналогічна картина – при залученні подорожуючих до простору зовнішнього туризму з відповідною для регіону географічною та соціальною характеристикою.

В новій соціально- екологічній ситуації окремі індивіди або цілі групи подорожуючих людей вступають у взаємодію з певними комбінаціями клімато-географічних, аліментарних, біотичних та антропогенних факторів, які є відмінними від «своїх» рухливо взаємопов'язаних чинників в постійних умовах проживання цих суб'єктів, і прихований негативний генез яких може стати причиною неадекватного спрацювання регуляторно-захисних механізмів, порушення біологічного гомеостазу людини, і як наслідок – замість очікуваного відновлення фізичних і духовних сил, спостерігається злам балансу складових

характеристик фізичного стану здоров'я людини, що за принципом каскадної реакції стане причиною неможливості повноцінного відновлення ментального здоров'я, зниження потенціалу пізнавальної діяльності, а отже нездатності ефективно акумулювати, узагальнювати і транслювати одержаний обсяг інформації з метою оновлення свого основного середовища проживання.

Одним із напрямків профілактики щодо повного усунення або мінімізації біологічних ризиків під час перебування в рекреаційних зонах всіх різновидів подорожі є використання теоретичних та практичних здобутків медичної мікробіології, що є центроспрямованими відносно мікроорганізмів різних таксономічних груп клітинної будови (прокаріоти та еукаріоти) та неклітинної будови. Зважаючи на убіквітарність мікроорганізмів, то цілком зрозуміло, що у часовому вимірі під час перебігу кліматотвірних процесів вони заселили будь-які біотопи навколишнього середовища (біотичні, абіотичні та антропогенні його об'єкти) практично у всіх географічних зонах і утворили в них угруповання – мікробіоценози.

Мікроугруповання різняться своїм кількісним та якісним складом, а також характером взаємовідносин мікроорганізмів між собою, а також з об'єктами живої й неживої природи. За останнім – вони можуть бути сапрофітами, патогенними (хвороботворними) та умовно-патогенними. Знаходячись в ґрунті, воді закритих та відкритих водойм (прісних та солоних), вільному повітрі, в повітрі й на атрибутах приміщень лікувально-оздоровчих комплексів та житлових приміщень, в повітрі й атрибутах транспортних засобів, спортивно-розважальних закладів, в/на харчових продуктах мікроби впливають на санітарне благополуччя того середовища, де постійно чи тимчасово перебуває людина, на стан її здоров'я.

Значну питому вагу серед мікроорганізмів, що виявляються в біоценозах навколишнього середовища, становлять ті, які потрапляють в ґрунт, воду, повітря із різних біологічних матеріалів та продуктів життєдіяльності людей (слина, харкотиння, слиз, блювотні маси, сеча, фекалії та інші). З одного боку – це мікроорганізми, які є складовими автохтонної та алохтонної нормобіоти людського організму і є непатогенними або умовно-патогенними, а з іншого боку – це патогенні мікроорганізми – чинники інфекційної патології людини. Тому, ґрунт, вода, повітря, дикі та свійські тварини, контаміновані харчові продукти є резервуаром і/або фактором передачі чисельних патогенів – збудників інфекційних захворювань різної етіології. Крім того, в зміненій екоситуації будь-якої рекреаційної території у прибулих осіб досить висока ймовірність виникнення опортуністичних інфекцій, особливо у тих, хто має знижену імунореактивність, хронічні інфекційні та соматичні захворювання.

Біологічні властивості, фізіологію, генетику патогенних та умовно-патогенних мікроорганізмів вивчає медична мікробіологія, що в практичному плані дає змогу встановити екологічні взаємовідносини між світом мікробів і людиною, встановити етіологію і патогенез інфекційних хвороб, спричинених мікробами, застосувати методи лабораторної діагностики, специфічної профілактики і лікування інфекційної патології. За допомогою розроблених в

сфері медичної мікробіології мікробіологічних методів можливе проведення епідеміологічних та санітарно-гігієнічних спостережень.

Нами в низці попередніх робіт за допомогою загальнонаукових методів дослідження виокремлені та обґрунтовані [6, 7] провідні аспекти медичної мікробіології, що мають практико-орієнтоване значення для збереження та/або відновлення біо-соціального гомеостазу подорожуючої людини і, які можуть бути рекомендованими до впровадження у такі провідні сектори сфери туризму як сектор перевезень, сектор проживання, сектор харчування, сектор екскурсійного обслуговування, сектор розважальних послуг, дозвіллі локації та інші [8, 9, 10], а отже стануть надійним гарантом якості життєзабезпечення подорожуючих осіб.

У стислому варіанті наведений контент можна відобразити схематично (рис.1).

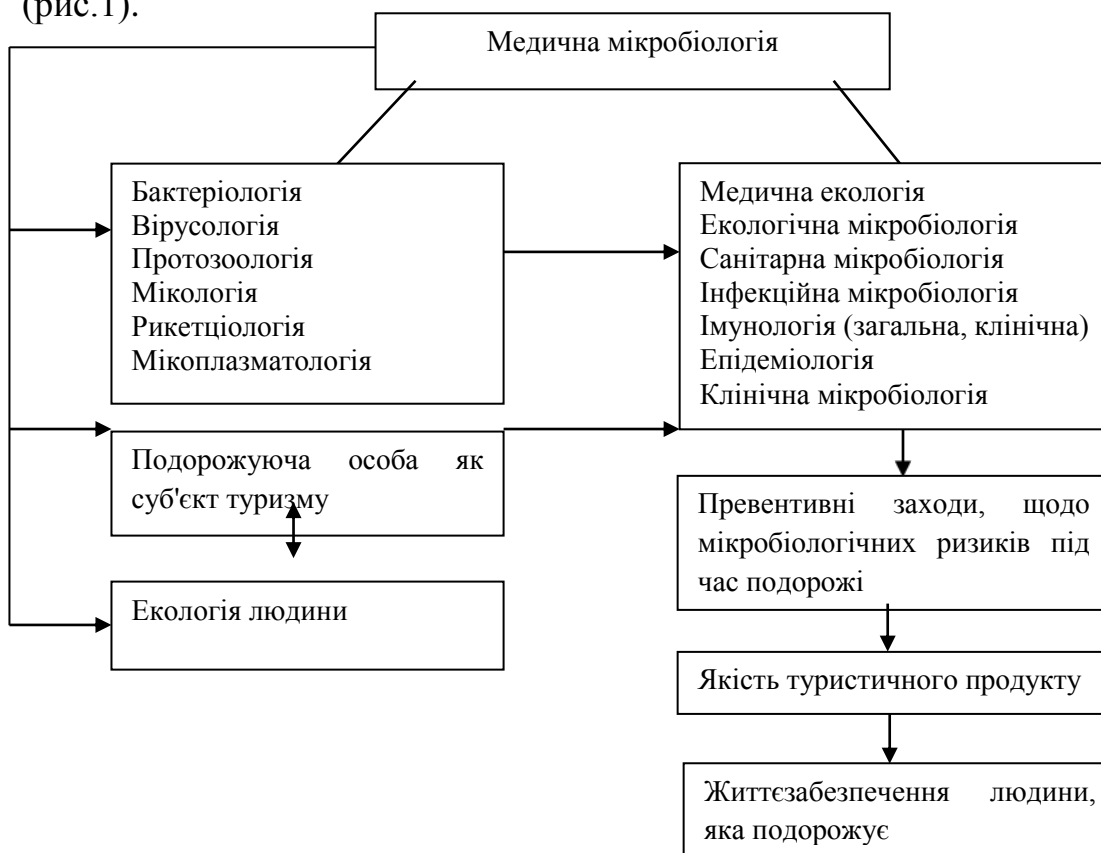

Рис. 1. Векторні напрями реалізації складових медичної мікробіології в обширі сучасного внутрішнього та зовнішнього туризму

Актуальним щодо ефективності імплементації складових медичної мікробіології в туристичну діяльність будь-якого регіону планети залишається питання залучення до роботи в підрозділах різного рекреаційного профілю висококваліфікованих компетентноздатних фахівців медичної та біологічної спеціалізації, формування ними збірок наукових праць і методичних матеріалів для підготовки та перепідготовки спеціалістів з означених питань, інформаційних буклетів, створення інтернет-порталу, що об'єднує даний регіон з його можливостями і ретельним описом усіх складових, що зумовлюють просторову диференціацію рекреаційної діяльності із врахуванням особливостей макро- і мікробіоценозів нової для прибулих осіб екосистеми.

Окрім того, керівники туристичних груп, гідни та інструктори як працівники сфери екологічного та зеленого туризму, які супроводжують подорожуючих людей на маршрутах в різні географічно-ландшафтні райони, повинні знати про небезпечні регіональні нозоареали, враховувати їх сезонні особливості, вміти провести належний спеціальний інструктаж з поясненням необхідності дотримання правил біобезпеки.

Розроблені та впроваджені превентивні заходи, беззаперечно, підвищують імовірність збереження здоров'я подорожуючих та їх адаптивного ресурсу. Таким чином, медична мікробіологія зі всіма своїми складовими є одним із значимих гарантів якості життєзабезпечення подорожан в сучасних умовах розвитку як вітчизняного, так і міжнародного туризму.

Список використаних джерел

1. Бойчук Ю. Д. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія /за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків: Вид. Рожко С.Г., 2017. 488 с.
2. Скляр Г. П. Особистість та етика туризму: постнекласичні цінності економічної науки. *Людина, яка подорожує: постнекласична парадигма наукових досліджень туризму: матеріали Методологічного міждисциплінарного інтернет-семінару (м. Полтава, 17 квітня 2018 р.)* /за заг. ред. Г. П. Скляра. Полтава: ПУЕТ, 2018. С. 15 -22.
3. Скляр Г. П. Генезис постнекласичного прикладного туристичного знання: онтологічні виклики практичного розуму. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2018. № 1. С. 49 – 55.
4. Скляр Г. П. Людиномірний дискурс економічних туризмологічних досліджень. *Дозвілля та туризм у постнекласичній перспективі: матеріали методологічного міждисциплінарного інтернет-семінару (м. Полтава, 3 грудня 2020 року)*. Полтава: ПУЕТ, 2021. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – С. 65 – 71.
5. Миронов Ю. Б., Логвин М. М. Педагогіка дозвілля у постнекласичній парадигмі освіти. *Дозвілля та туризм у постнекласичній перспективі: матеріали методологічного міждисциплінарного інтернет-семінару (м. Полтава, 3 грудня 2020 року)*. Полтава: ПУЕТ, 2021. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). С. 57 – 65.
6. Звягольська І. М. Медико-мікробіологічні аспекти здорового способу життя подорожуючої людини. *Щастя у подорожах: реактулізація духовно-творчої спадщини і дозвіллевих практик мандрівного філософа-богослова Г. С. Сковороди: матеріали методологічного інтернет-семінару до 45-річчя факультету харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу (м. Полтава, 3 грудня 2019 р.)*. Полтава: ПУЕТ, 2020. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). С. 64 -75.
7. Звягольська І. М. Медична мікробіологія як складова біо-соціальної місії туризму. *Туристичне господарство у світлі гуманістичних ідей Г. С. Сковороди (до 300-річчя з дня народження мислителя)*. Матеріали методологічного міждисциплінарного інтернет-семінару (м. Полтава 3 грудня 2022 року). Полтава: ПУЕТ, 2022. С. 44 – 50.
8. Звягольська І. М. Біобезпека подорожуючих – окремі мікробіологічні ризики. *Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: туризм, людино мірність, партнерство, кооперація: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава 14 грудня 2017 р.)*. Полтава: ПУЕТ, 2017. С. 236-240.
9. Звягольська І. М. Ентеровірусні інфекції як вірогідний біологічний ризик для здоров'я подорожан, перебуваючих в просторі туризму. *Мережевий бізнес: становлення, проблеми, інновації* : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 27-28 квітня 2023 року). Полтава: ПУЕТ, 2023. С. 243 –247.
10. Звягольська І.М., Дерев'янюк Т. В., Полянська В. П. Медико-мікробіологічні аспекти впливу водного фактору на здоров'я людини у реаліях сьогодення. *Актуальні проблеми*

ГЕОПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ ТА ЛОГІСТИКА МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТСЬКИХ ПОТОКІВ НА ПОЧАТОК 2024 РОКУ

О.В. Колотуха

okolotuh@ukr.net

В.В. Савченко

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

Сучасна індустрія міжнародного туризму – одна з галузей світового господарства, що найбільш швидко прогресує та, небезпідставно, розглядається економістами і як самостійний вид економічної діяльності, і як міжгалузевий комплекс. Більше того, за підсумками 2019 р. туризм за обсягами доходу посів перше місце серед провідних галузей світової економіки. За даними Всесвітньої туристської організації (UNWTO) пряий ВВП туризму за підсумками року склав 3,5 трлн. дол. США, або 4% світового ВВП. У 2019 р. кількість міжнародних туристів у всьому світі після десятиліття безперервного зростання досягла 1,5 млрд. Туризм став однією з основних категорій світової торгівлі, при цьому доходи від експорту туризму досягли 1,7 трлн. дол. США в 2019 р., що еквівалентно 28% від світової торгівлі послугами та 7% загального експорту товарів і послуг [1].

У 2020 р. міжнародний туризм зазнав найбільшої кризи через надзвичайну ситуацію у сфері охорони здоров'я, соціальної та економічної діяльності, пов'язану зі спалахом пандемії COVID-19. Через це у 2020 р. через глобальний карантин, поширені обмеження на подорожі показники розвитку туризму скоротилися більш ніж наполовину – кількість міжнародних туристів впала на 73% – було зафіксовано приблизно на 1 млрд. менше міжнародних прибуттів порівняно з 2019 р. [5, С. 155].

Період 2021-2023 рр. характеризувався поступовим виходом світової туристської галузі з цієї кризи. У 2023 р. міжнародний туризм досяг вже 88% рівня 2019 р. (рис. 1). За оцінками фахівців UNWTO, у 2023 р. по всьому світу було зареєстровано 1286 млн. міжнародних туристів, а це на 34% або на 325 млн. більше ніж у 2022 р. Це відбулося після стійкого відновлення, особливо протягом першої половини 2023 р., що підтримувалося сильним відкладеним попитом і розширенням міжнародних зв'язків [1].

Як же ж виглядала в цей період відновлення логістика міжнародних туристських потоків, особливо з точки зору світових туристських регіонів?

Єдиним регіоном, який подолав наслідки пандемії з прибуттями на 22% вище 2019 р., став Близький Схід, очоливши відновлення за регіонами. Європа досягла 94% рівня до пандемії, Африка відновилася на 96%, Америка на 90%, Південна Азія на 87%. Азіатсько-Тихоокеанський регіон досяг 65% допандемічного рівня [2].

Чотири світові субрегіони, а це – Північна Африка (+5%), Центральна Америка (+5%), Південна Середземноморська Європа (+1%) та Карибський басейн (+1%) перевищили у 2023 р. рівень до пандемії.

Рис. 1. Міжнародні туристські прибуття 2021-23 рр. відносно рівня 2019 р. [1]

Європа у 2023 р. прийняла 700 млн. із 1,3 млрд. мандрівників, зареєстрованих у всьому світі, або 54% від загальної кількості. Європа, традиційно залишається найбільш відвідуваний регіоном у світі, вона досягла 94% рівня до пандемії завдяки значному внутрішньорегіональному попиту та подорожам зі Сполучених Штатів. Згідно з даними Національного управління подорожей і туризму США (NTTO), подорожі США до Європи зросли на 29% (порівняно з 2022 р.) і становлять 21% від загального обсягу подорожей США за кордон. Європа також насолоджувалася сильним літнім сезоном: червень, липень і серпень становили 37% загального річного обсягу. Вересень і жовтень також були напруженими місяцями, частково через сприятливі погодні умови.

Найсильніші результати у *Європі* продемонстрували – Албанія, яка зафіксувала на 49% більше прибуттів у 2023 р., ніж у 2019 р. Андорра зафіксувала на 31% більше прибуттів, Ісландія та Сербія на 15%, Португалія на 11%. Туреччина показала зростання на 7%, а Греція – 4%. Франція (-1%) практично відновила рівень 2019 р., а Іспанія перевищила ці рівні на 1%. Європейські субрегіони – Північна Європа (-2%) і Західна Європа (-3%) майже наблизилися до рівня 2019 р.

Близький Схід, показавши найсильніші показники у 2023 р., лідирував у відновленні за регіонами у відносному вимірі, будучи єдиним регіоном, який подолав рівень допандемії з прибуттям на 22% більше, ніж у 2019 р. Кілька напрямків отримали надзвичайні результати, серед яких Катар (+90%) і Саудівська Аравія (+56%).

Африка у 2023 р. відновила 96% відвідувачів до пандемії завдяки значному попиту на європейських ринках, при цьому Ефіопія (+30%), Танзанія (+20%) і Марокко (+11%) перевищили свої показники 2019 р. За даними IATA, у регіоні спостерігалася стрімке відновлення міжнародного сполучення на внутрішньорегіональних маршрутах, а також до Європи та Близького Сходу.

У 2023 р. кількість прибуттів в Америку досягла 90% від 2019 р., що сприяло значному внутрішньорегіональному попиту. Інтенсивні подорожі зі Сполучених Штатів відбувалися, зокрема, у країни Карибського басейну та Центральної Америки. Сальвадор (+40%), Колумбія (+33%), Домініканська Республіка та Кюрасао (обидві +24%) мали найвищі показники у 2023 р.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон досяг лише 65% рівня до пандемії з поступовим відновленням з початку 2023 р. після відновлення кількох ринків і напрямків. Однак показники серед субрегіонів були неоднозначними: так Південна Азія відновила 87% від допандемічного рівня, а Північно-Східна Азія лише 55%. Серед найкращих показників в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні мали Мальдіви (+10%) і Фіджі (+3%), тоді як Нова Каледонія (-4%) і Самоа (-6%) наблизилися до цього рівня.

Стійке відновлення міжнародного туризму також відбилося на показниках суміжних до туризму галузей. Так, за даними UNWTO Tourism Recovery Tracker, міжнародні повітряні перевезення та пасажирський попит відновилися на 87% від допандемічного рівня. Глобальні показники заповнюваності закладів розміщення досягли 65% [4].

Тож, у 2023 р. надходження від міжнародного туризму досягли 1,4 трлн. дол. США, що становить близько 93%, отриманих у 2019 р. Загальний експортний дохід від туризму (включаючи пасажирські перевезення) оцінюється в 1,6 трлн. доларів США у 2023 р., що становить майже 95% від 1,7 трлн. дол. США, зафіксованих у 2019 р. Попередні оцінки економічного внеску туризму, виміряного у прямому ВВП туризму (TDGDP), вказують на 3,3 трлн. дол. США у 2023 р., або 3% світового ВВП. Це вказує на відновлення TDGDP до пандемії завдяки сильному внутрішньому та міжнародному туризму [2].

UNWTO очікує, що після значного відновлення у 2023 р. міжнародний туризм відновить рівень до пандемії у 2024 р., при цьому початкові оцінки вказують на зростання на 2% порівняно з рівнем 2019 р. Реалізація цього прогнозу буде залежати від темпів відновлення в Азії та розв'язання існуючих економічних і геополітичних проблем. Дослідження Індексу довіри UNWTO засвідчує, що 67% експертів туризму вказують на кращі або набагато кращі перспективи на 2024 р. порівняно з 2023 р. Приблизно 28% очікують, що результати будуть такими ж, як у 2023 р., тоді як лише 6% очікують показники туризму в 2024 р. будуть гіршими, ніж минулого року [1].

В Азії все ще є багато можливостей для відновлення. Очікується, що нещодавнє відкриття кількох вихідних ринків і напрямків прискорить відновлення в регіоні та в усьому світі. Так, очікується, що відновлення китайського виїзного та в'їзного туризму прискориться у 2024 р. завдяки спрощенню візового режиму та покращенню авіаційної спроможності. Китай надав безвізовий режим для громадян Франції, Німеччини, Італії, Нідерландів, Іспанії та Малайзії на рік з грудня 2023 р.

Згідно з даними Trip.com, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, особливо в таких країнах як Сінгапур, Таїланд і Малайзія, де візові вимоги більш гнучкі, у порівнянні з 2023 р. збільшилася на свято Весни (10-17 лютого 2024 р.)

кількість бронювань в'їзних подорожей з різних ринків. Вона зросла в десять разів, зокрема до Південно-Східної Азії, Японії та Республіки Корея [3].

Заходи щодо спрощення візового режиму та подорожей можуть також сприяти подорожам до Близького Сходу та Африки та всередині них. Країни Ради співробітництва Перської затоки (GCC) мають намір запровадити уніфіковану туристичну візу, подібну до шенгенської візи в Європі, тоді як Кенія та Руанда запровадили заходи для полегшення подорожей всередині Африки.

Очікується, що Європа знову досягне значних результатів у 2024 р. Румунія та Болгарія приєднаються до Шенгенської зони вільного пересування в березні 2024 р., а Париж прийматиме літні Олімпійські ігри 2024 року в липні та серпні.

Інтенсивні подорожі зі Сполучених Штатів, підкріплені сильним курсом долара США, продовжуватимуть приносити користь напрямкам як в Америці, так за її межами. Як і в 2023 р., надійні вихідні ринки в Європі, Америці та на Близькому Сході продовжуватимуть стимулювати туристські потоки та витрати в усьому світі.

Надзвичайно важливим постає *геополітичний фактор розвитку туризму*. Геополітичні та економічні перешкоди продовжують створювати серйозні проблеми для сталого відновлення міжнародного туризму та рівня довіри. Постійна інфляція, високі відсоткові ставки, нестабільні ціни на нафту та перебої в торгівлі можуть продовжувати впливати на транспортні витрати та витрати на розміщення у 2024 р. На цьому тлі очікується, що туристи все більше шукатимуть співвідношення ціни та якості та подорожуватимуть ближче до дому у відповідь на високі ціни та загальні економічні проблеми. Усе більшу роль у напрямках і виборі споживачів відіграватимуть екологічні практики та здатність до адаптації.

Критичною проблемою залишається нестача кваліфікованого персоналу, оскільки туристські підприємства стикаються з нестачею робочої сили, щоб впоратися з високим попитом на подорожі, особливо в туристський сезон.

Розвиток конфлікту між ХАМАС та Ізраїлем є фактором, який слід враховувати щодо можливого переривання подорожей на Близькому Сході, а також негативного впливу на довіру мандрівників у всьому світі. У грудні 2023 р. в Ізраїлі спостерігалось зниження кількості міжнародних прибуттів на 80% порівняно з груднем 2022 р. та на 85% порівняно з 2019 р.

Невизначеність, спричинена російською агресією проти України та іншими зростаючими геополітичними конфліктами, також продовжує обтяжувати впевненість мандрівників.

Список використаних джерел

1. barom@unwto.org. – UNWTO World Tourism Barometer. Published and printed by the World Tourism Organization, Madrid, Spain - Volume 22 • Issue 1 • January 2024. ISSN: 1728-9246
2. World Tourism Organization. info@unwto.org - www.unwto.org
3. <https://ua.trip.com> - Trip.com Group

4. UNWTO Tourism Recovery Tracker - <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-recovery-tracker>

5. Колотуха О., Савченко В. Вплив пандемії на макроекономічні показники розвитку міжнародного туризму. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід / Матеріали XVII Міжнародної наукової конференції. Львів, ЛНУ, 2023. С. 155-159.

ПІДПРИЄМНИЦТВО У СФЕРІ ТУРИЗМУ: ВИКЛИК ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВІДРОДЖЕННЯ

М. М. Логвин,

Д. М. Логвин

llep777@gmail.com

кафедра туристичного та готельного бізнесу

Полтавського університету економіки і торгівлі, м. Полтава

Прибутковий туристичний бізнес має позитивне значення для економіки будь-якої країни, адже він створює нові робочі місця, і, як правило, є першопрохідцем освоєння нових дестинацій і як каталізатор прискореного розвитку національних економік. Крім того, турбізнес це механізм з перерозподілу національного доходу на користь країн, для яких туризм є галуззю спеціалізації. Підприємництво в туризмі це мультиплікатор зростання національного доходу, сприяння зайнятості і покращанню місцевої інфраструктури і підвищення рівня життя місцевого населення. Також варто відзначити туристичний бізнес як ефективний засіб охорони природи і культурної спадщини, бо вони є основною ресурсною базою сфери туризму [1].

Слід наголосити, що підприємницька діяльність в туризмі характеризується як високою ефективністю, так і доволі швидкою окупністю інвестицій. Тому не дивно, що в сучасний період як країнах з високим рівнем соціально-економічного розвитку, так і в країнах із становленням ринкової економіки першочерговим завданням є розвиток підприємницької діяльності, в тому числі в туристичній індустрії.

Підприємництво в сучасній економіці туризму може розглядатися, як [2]:

1) бізнес – система ведення справи, яку люди створили для задоволення своїх підприємницьких потреб;

2) комерція – торговельна діяльність фахівців, спрямована на прискорення реалізації турпослуг й одержання торговельного прибутку;

3) франчайзинг, як особлива форма господарювання – право вести турбізнес від імені й під торговельною маркою франчайзодавця – лідера туріндустрії.

Туризм як галузь зупинився в середині березня 2020 року. У перші місяці року кількість міжнародних туристів скоротилася на 56 відсотків, а травні – на 98 відсотків. Це призвело до втрати майже 320 млрд. дол. США у вигляді експорту, що більш ніж утричі перевищує втрати за весь період глобальної економічної кризи 2009 року. Перспективні сценарії вказували на можливе скорочення кількості туристів та надходжень від міжнародного туризму на 58-

78% протягом усього року в залежності від темпів поширення пандемії, тривалості дії обмежень на поїздки та процесу поступового відкриття кордонів, а подальший розвиток довго залишався невизначеним.

Такий серйозний удар призвів до скорочення кількості міжнародних туристів на понад 1 млрд. осіб (1,058 млрд.) та втрати трохи менше 1 трлн. дол. США (0,935 трлн.) у вигляді експортних надходжень від туризму, що поставило під загрозу безпосередньо у секторі туризму від 100 до 120 мільйонів робочих місць. Це дуже критично, оскільки близько 80 відсотків усіх туристичних підприємств належать до мікро-, малих та середніх підприємств (ММСП).

Це особливо стосується підприємств, які майже повністю залежать від туризму. Крім того, на кожне робоче місце безпосередньо пов'язане з туризмом створюється ще майже півтора опосередкованих (або індукованих) робочих місць. Тільки трудомісткі готельна галузь та галузь громадського харчування забезпечували зайнятість у всьому світі 144 млн. осіб. Сюди також відносяться близько 44 млн. самозайнятих працівників та 7 млн. роботодавців.

Більшість туристичних підприємств (близько 80%) у світі – це ММСП, на яких зайнято менше 50 осіб. Приблизно 30% людей від загальної чисельності робочої сили зайнято на підприємствах від 2 до 9 співробітників. ММСП значною мірою схильні до економічних потрясінь, викликаних кризою, особливо в країнах, де економіка знаходиться у значно нестабільному стані, а підтримка фінансових пакетів і соціального захисту державою недостатня. У готельному підсекторі та підсекторі громадського харчування 51 млн. фірм працюють у надзвичайно складному діловому середовищі, що істотно впливає на зайнятість [3].

За оцінками МОП, майже 1,6 млрд. з 2 млрд. людей, зайнятих у неформальному секторі, значною мірою постраждали від заходів ізоляції та/або від того, що працювали у найбільш постраждалих секторах, включаючи туризм. Відсутність адекватних умов для гідної праці, у тому числі надто довгий робочий день, низька заробітна плата, відсутність соціального захисту та дискримінація за ознакою статі найбільш помітно виявились також у неформальному секторі. Самозайняті працівники та малі підприємства, на яких зайнята більшість працівників у неформальному секторі, становлять 60% підсектора готельного господарства та підсектора громадського харчування.

Становлення та розвиток проблеми підприємництва в економічній системі будь-якої країни, у тому числі й повоєнної України, належить до категорій особливо актуальних, адже вона безпосередньо прив'язується до рівня соціального комфорту і якості життя населення. Саме розвиток підприємництва забезпечить не лише фінансову і матеріальну стабільність самозайнятого населення, але й сприятиме підвищенню рівня життя найманих працівників та зростанню інтелектуальних, моральних, культурних й інших людських якостей.

Список використаних джерел

1. Заглинський А.В., Заглинська Л.В. Підприємництво як категорія самозайнятості населення. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2019. №1 (53). С. 13-18.

2. Нездоймінов С.Г. Наукова парадигма підприємництва в економічній системі туризму. *Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому*. 2008. №12. С.54-60.

3. Policy Brief: COVID-19 and Transforming Tourism. URL: <https://tourlib.net/covid19/covid19-tourism.pdf>.

ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ПОШИРЕННЯ РЕСУРСІВ ПРИГОДНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

М. В. Мельник

[*melnikmaxim94@gmail.com*](mailto:melnikmaxim94@gmail.com)

*кафедра туризму Львівського державного університету фізичної культури
імені І. Боберського, м. Львів*

Львівська область була та залишається найбільш популярною серед туристів, незважаючи навіть на стан війни. Передувало цьому те, що з початком повномасштабних бойових дій велика кількість населення перемістилась у західні регіони України, де є більш безпечно. Однозначно, багато різноманітних факторів вплинуло на збереження та розвиток туризму на Львівщині, але одними з основних чинників є щільність населення та багатство туристичних ресурсів. Люди попри війну, військовий стан та нестабільну ситуацію у країні продовжують користуватись різноманітними туристичними послугами, що і у теперішніх умовах підштовхує нас до дослідження та розвитку туристичних ресурсів Львівської області, а також виокремлення нових і перспективних видів туризму.

Одним із видів туризму, що набуває популярності серед туристів у Львівській області є пригодницький туризм. За технологічно-організаційними особливостями виділяють такі види пригодницького туризму як спортивний (водний, пішохідний, гірський, лижний, велосипедний); екстремальний (водний, повітряний, гірський, пішохідний, екзотичний); спелеотуризм; мисливство; сафари; спортивна риболовля тощо [1]. Завдяки поєднанню у собі багатьох напрямів туристичної діяльності, пригодницький туризм змушений задовольняти різнопланові потреби туристів, що потребує значних і різноманітних туристичних ресурсів на певній території.

Щоб краще зрозуміти, які пригодницькі туристичні ресурси може запропонувати Львівщина туристу, давайте розглянемо декілька визначень терміну «туристичні ресурси». На думку Любіцевої О.О., туристичні ресурси – це частина туристично-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена до складу туристичного продукту і підлягає реалізації з туристичною метою [2]. У Законі України «Про туризм» (№325/95 від 15.09.95) подано таке визначення: «туристичні ресурси – сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста». На думку вчених М. Мальської та Н. Паньків, туристичний ресурс – категорія, що повинна володіти достатньо чітким понятійним та економічним змістом з точки зору організаторів туризму чи територіального управління,

задля уникнення непорозумінь та двозначності при їхньому використанні та створенні [3].

Варто також зазначити, що поняття «туристичні ресурси» часто прирівнюють до поняття «рекреаційні ресурси». Якщо поняття «рекреаційні ресурси» включає туристичні об'єкти (засоби розміщення і харчування, музеї) та явища природи, то поняття «туристичні ресурси» істотно ширше і розповсюджується також на економічні, фінансові, трудові, виробничі, соціальні, інфраструктурні ресурси, що можуть бути використані для організації туристичного господарства. Поняття «рекреаційні ресурси» і туристичні ресурси необхідно розглядати як взаємодоповнюючі (взаємозамінні). Тому багато науковців, не бажаючи займатись розподілом категорій «туристичні ресурси» і «рекреаційні ресурси» широко використовують поняття «туристично-рекреаційні ресурси» як сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, необхідних для формування туристичного продукту [3]. На сьогоднішній день існує безліч класифікацій, структур, як туристичних ресурсів так і туристично-рекреаційних ресурсів. Для загального аналізу наявності туристично-рекреаційних пригодницьких ресурсів поділимо Львівську область на природні райони, які мають різну геологічну будову, рельєф, висоту над рівнем моря.

На території області виділяють п'ять природних районів – гірські Карпати на півдні, до них прилягає Передкарпатська височина, Подільська височина (плато) – в центральній частині, Мале Полісся і Волинська височина – на півночі. Територіальне поширення ресурсів нерівномірне, що дає можливість створювати як різні туристичні маршрути так і тури, у яких туристи матимуть змогу комбінувати піший та водний туризм, спортивну риболовлю та мисливство, гірський та повітряний туризм, і пригодницький туризм в цілому.

Розглянемо детальніше, що пропонує Львівська область для пригодницького туризму. У межах гірської частини регіону пропонується піднятися на найвищу вершину Львівщини г. Пікуй (1405м), відвідати меморіал пам'яті січових стрільців на г. Маківка (958 м), на мальовничі хребти Парашки (1271 м), Тростяна (1235 м), Зелем'янки (1167 м). Привабливими для туристів є виражені гірські хребти: Верховинський, Вододільний, Розлуцький, Сянський, Високий Верх. Цей гірський район також придатний для гірськолижного туризму. На його території розташовано 4 гірськолижних курортів: Славське, Плай, Тисовець, Розлуч.

Славське – центр гірськолижного туризму Львівщини. Має декілька канатних та бугельних доріг та багато лижних пунктів оренди спорядження. Курорт має зручне автомобільне та залізничне сполучення. У Славську діє чимало готелів, турбаз, вілл, садиб, закладів харчування. Найбільшою крісельною дорогою є Тростян (1235 м). Стосовно курорту Плай, на його території розташовано 2 підйомники довжиною 1200м. та бугельний витяг. Для лижників пропонується 5 спускових трас різної складності (3 червоні, 2 сині та чорні у верхній частині гори).

Останні декілька років, великим попитом серед туристів на Львівщині стали користуватися сплави по гірських річках. Полегшені одноденні маршрути

пропонуються по р. Стрий, під час яких відкриваються краєвиди на г. Парашка та скелі Тустань, більш екстремальні тури – по р. Опір. Маршрут по р. Опір наповнений порогами, його категорія складності є третьою з шести можливих. Також пропонуються комбіновані маршрути по р. Дністер, та р. Солокія, де окрім водного туризму, може додатися як пішохідний так і велосипедний, що у комбінації і створює незабутні пригодницькі враження.

Великим здобутком Львівщини є розвиток велотуризму. Для туристів у пошуках пригод пропонується безліч велотурів та велоеккурсій. Основні з них пропонуються у районах Подільської та Передкарпатської височин, а також м. Львів. Серед основних велоеккурсій можна відзначити такі: від Підзамча до Старого Села; замки «Малої Підкови»; замки «Золотої Підкови»; Галицька провінція; Заповідними шляхами Львівщини; екстремальний тур для «веломазохістів»; Сколівські Бескиди та інші. Ці маршрути можуть бути як одноденними так і багатоденними, а також можуть комбінуватися з іншими видами туризму, такими як гірський, пішохідний, водний.

Великим попитом донедавна користувався такий вид пригодницького туризму як повітряний. Саме стрибки з парашутом стали одним із активних одноденних турів для любителів пригод. Парашутний спорт найкраще представлений у м. Городку (30 кілометрів від центру Львова, на аеродромі Цунів). За один день (субота чи неділя) турист пройде медкомісію, тригодинний інструктаж з практичними заняттями на тренажері, оформить страховий поліс. Ще стільки ж часу займе підгонка спорядження та безпосередньо стрибок з висоти 900 метрів. На цьому ж аеродромі можна політати з інструктором на спортивному літаку Як-52.

Доцільно звернути увагу і на нові вподобання туристів, що полюбляють пригодницький туризм. Однорідні та любителі екстриму створили комерційний сайт «Твоє – Фабрика Емоцій», завдяки якому вони пропагують екстремальний відпочинок у м. Львові та по усій Львівщині. Ось деякі нові напрямки пригодницького туризму, які доступні вже зараз: політ на літаку над Карпатами, майстер-клас зі стрільби, прогулянка на багі по Карпатах, Roller Coaster, екстремальний дрифт, роуп-джампінг, прогулянки на квадроциклах, Bike Zip та ін. [4].

Проаналізувавши наявні туристичні маршрути та тури, карти туристичних об'єктів, етнографічні, екологічні, ландшафтні та інші карти, можна дійти висновку, що наявні туристично-рекреаційні ресурси для розвитку пригодницького туризму у Львівській області є вагомими, та мають значний потенціал.

Список використаних джерел

1. Коваль П. Ф., Андрєєва Г. П. Теоретичні засади пригодницького туризму. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2018. № 6. С.32-38.
2. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ : Альтерпрес, 2003. 436 с.
3. Мальська М., Паньків Н. Туристично-ресурсний потенціал території : підручник. Київ : Видавець ФОП Піча Ю. В., 2022. 534 с.

4. Екстремальні розваги у Львові, Розваги Львів ✓☐ активний відпочинок! Інтернет-магазин подарунків - Купуй подарунковий сертифікат онлайн.
URL: <https://www.tvoeshop.com/extreme-lviv/>

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ТУРОПЕРЕЙТИНГУ

Г. І. Михайліченко

h.mykhailichenko@knute.edu.ua

В. О. Лисяна

v.lysyana@knute.edu.ua

кафедра туризму та рекреації

Державного торговельно-економічного університету, м. Київ

Вивчення туризму в сучасних умовах максимально звертається до прикладних бізнес аспектів маркетингу та менеджменту. Туроперейтинг 2020-их років слухає і чує свого споживача. З цієї причини в управлінні максимально залучаються цифрові технології, передусім CRM системи налагодження та контролю взаємовідносин з клієнтами, впровадження автоматичних інструментів – «помічників» користувачів, що в свою чергу формує комфортний для обох сторін віртуальний сектор збуту турпродуктів.

У XXI сторіччі система управління туроперейтингом активно фокусується на цифровізації бізнес-процесів, адже керувати бізнесом легше за умови контролю основних операційних дій в одній автоматизованій базі даних, що дозволяє тримати контакт зі споживачами, посередниками та постачальниками, швидко обробляти продажі, керувати бронюваннями з будь-якого пристрою та надавати своїм споживачам безперебійні послуги в Інтернеті, розширюючи можливості за рахунок актуальних оновлень.

Ринок для туроперейтингу поділено на два канали доступу до даних для організації діяльності. OTA(Онлайн туристичне агентство) або IDS (Інтернет системи бронювання), або ADS (Альтернативні системи бронювання) та GDS (Глобальні системи бронювання) – це електронні (найчастіше, хмарні) рішення для бронювання турів і заходів, які дозволяють туроператорам та турагентам організовувати бізнес за допомогою інтегрованих платформ, що включає етапи від продажів, фінансів до управління мультибрендовими пропозиціями. Прикладами GDS є Amadeus, Galileo, Sabre, Woldspan.

Проте довгий час інтерфейс GDS був незручних для користувачів, адаптація до його використання займала у агентів досить значний час на вивчення. Попит на послуги туризму змінився і на початку 90-х років XX сторіччя світу було запропоновано альтернативу GDS та, в свою чергу, перешкоду діяльності туроператорів – ADS. Кожен користувач ADS міг самостійно зробити вибір потрібного йому готелю (вивчивши актуальні та перевірені відгуки) та тип номера на чітко визначені дати, забронювати свій запит у режимі реального часу за гнучкими цінами, використати акційні пропозиції, та миттєво отримати підтвердження на адресу своєї електронної пошти. Найпопулярнішими серед таких онлайн платформ є Expedia.com, HRS.com, Skyscanner, Booking.com, Hotels.com тощо [5].

Туристичні оператори сучасного типу притримуються доступних важелів цифровізації. Вони відцифровують базу даних, каталог пропозиції із параметрами ціноутворення та спеціальними пропозиціями, активно моніторять життєвий цикл автоматизованого бронювання, використовують канали збуту B2B або B2C, забезпечуючи при цьому надійність та конфіденційність зібраної інформації. Цифрові платформи, автоматизація та штучний інтелект (AI), технологія блокчейну і віртуальна реальність (VR) є одними з тих інструментів, які формують сучасний туризм і будуть робити це в майбутньому [6]. Яскравим прикладом є міжнародний туристичний оператор TUI та його залучення можливості технологій Blockchain, яка є основою для Bitcoin. Окрім цього, TUI використовує інструменти штучного інтелекту в контакт-центрі в Пальма-де-Майорка для подальшого покращення обслуговування споживачів на основі розробленої цифрової платформи AIR (Artificial Intelligence Response), яка дозволяє направляти автоматичні відповіді на отримані запити, що є шаблонними в 30% випадків, наприклад щодо часу чек-іну та умов заселення [7, 8].

Здатність бізнесу реагувати на зміни в основному пов'язані з гнучкістю, адаптивністю та креативністю органу управління. А цифровізація, в свою чергу, – це кроки використання елементів бізнес-моделей, що використовуються на ринку в цій же чи інших галузях, та зосереджуються на підвищенні якості досвіду клієнтів.

Метою діяльності бізнесу минулого покоління є задоволення споживчого попиту в подорожі. Метою сьогодні є повторна покупка, утримання уваги клієнта протягом всього шляху обслуговування та створення емоційної складової турпослуги. На це направлена цифрова трансформація туроперетингу. Одне з досліджень, проведене у вересні 2022 р., вивчаючи вимоги суспільства до цифровізації, показало, що 38% мандрівників з усього світу, які приймали участь в опитуванні, сказали, що вони хотіли б, щоб новітні технології допомогли зменшити черги та затори в місцях громадського відвідування. В той же час 29% респондентів вважають, що технології мають допомогти завчасно спрогнозувати і повідомити про затримку рейсу. В той же час, лише 26% опитаних туристичних організацій використовують зручний для сучасного туриста чат-бот інструмент, що значно зменшує точки контактування зі споживачем [3].

У Звіті ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) Going Digital: Shaping Policies, Improving Lives зазначається, що цифровізація надає безпрецедентні можливості для туристичних одиниць бізнесу отримати доступ до нових ринків, розробити нові туристичні продукти та послуги, адаптувати нові бізнес-моделі та процеси, покращити свої позиції в глобальних туристичних ланцюгах ціноутворення та інтегруватися в цифрове суспільство. Цифровізація дозволяє суб'єктам господарської діяльності стати ефективнішими, звільнити час і різного роду ресурси, щоб зосередитися на стратегічних завданнях, а також збільшити їхній потенціал для розробки нових бізнес-моделей, виходу на нові ринки або інтернаціоналізації діяльності.

Нещодавнє дослідження, проведене Європейською комісією, виявило значні відмінності у застосуванні цифрових технологій у туризмі в Європі. Скандинавські країни, наприклад, продемонстрували більший розвиток цифрових технологій, ніж країни Східної та Південної Європи. Те саме дослідження показало, що туристичний малий та середній бізнес відстає від великих підприємств. Хоча основний електронний маркетинг і електронна комерція були широко поширені, передові технології, такі як аналіз даних, хмарні обчислення та геотеги, отримали лише обмежене поширення. Оскільки споживачі все частіше використовують цифрові технології для пошуку, планування та бронювання подорожей, для туристичного бізнесу стає все більш важливим використовувати цифрові технології та використовувати передові можливості.

Цифрові рішення покликані оптимізувати всі процеси не лише для малого та середнього бізнесу, але й на мезо- та макрорівнях. UNWTO (Всесвітня організація туризму при ООН) активно підтримує цифрові ініціативи в сфері подорожей, що включають інновації та технології в туризмі (впровадженню новітніх технологій у туризмі, таких як штучний інтелект, блокчейн, інтернет речей (IoT), що можуть використовуватися для покращення якості надання послуг, безпеки та досліджень у сфері туризму), цифрові маркетингові кампанії (розробка та впровадження цифрових маркетингових стратегій для популяризації туристичних напрямків країн-членів ООН), безпека та захист даних (розробка стандартів та рекомендацій щодо безпеки та захисту особистих даних у туризмі в контексті цифровізації), а також онлайн-освіта (підтримка проєктів, спрямованих на навчання професіоналів у сфері туризму щодо використання цифрових інструментів та технологій) [2]. З крайніх ініціатив UNWTO ми можемо виокремити 2 напрямки (Табл.1).

Таблиця 1

Ініціативи цифровізації UNWTO

UNWTO та MUST Travel & Tech	UNWTO та Telefónica Tech
<p>Угода щодо розміщення цифрового додатка на службі туризму.</p> <p>MUST є можливістю для розвитку розумних міст. Це дозволяє користувачам ділитися своїм досвідом, що сприяє відновленню сектора з метою сталого розвитку. Діючи в 60 країнах, MUST об'єднує всю інформацію, що цікавить мандрівників, в одному місці. Завдяки інтеграції ключової інформації та аналізу від UNWTO, він прагне стати провідним додатком для туризму та створювати можливості для напрямків. Видимість бізнес одиниць є можливістю відновлення своєї діяльності.</p>	<p>UNWTO з іспанською телекомунікаційною компанією створили нову форму співпраці у вигляді Угоди, дійсної до 2026 року, метою якої є сприяння більш цифровому, стійкому та інклюзивному розвитку туризму. Угода діятиме в масштабах усього світу та зосереджуватиметься на трьох стратегічних напрямках цифрової трансформації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвиток глобальних та регіональних інновацій та екосистем підприємництва; - стимулювання впровадження технологій у туризмі; - сприяння розбудові потенціалу для більш цифрового, стійкого та конкурентоспроможного сектору туризму, <p>З іншого боку, будуть розглянуті процеси навчання (повторна кваліфікація та підвищення кваліфікації), щоб співробітники</p>

	могли розвиватися та використовувати весь потенціал, який цифровізація приносить галузі, яка є настільки важливою для економіки багатьох країн.
--	---

Джерело: [1, 4, 9]

При цьому постає проблема аналітичної обробки даних та правильного застосування результатів. Дослідження показують, що лише 11% малих компаній виконують аналіз Big Data порівняно з 33% великих компаній, і аналогічно в середньому 56% великих компаній придбали послуги хмарних обчислень порівняно з 27% малих компаній (OECD, 2019b). Проблеми з конфіденційністю та захистом даних також можуть виникнути під час збору та використання даних самими компаніями. Дані особливо корисні для бізнесу для покращення практики управління доходами та застосування динамічного ціноутворення, поширеного у великих компаніях. Однією з проблем для невеликих туристичних компаній є отримання доступу до цих даних. Це питання стоїть на політичному порядку денному багатьох країн, де деякі вивчають шляхи збору та відкритого обміну даними із зацікавленими сторонами туризму, зокрема:

- У Португалії інструмент бізнес-аналітики TravelBI є центром даних для туристичного сектору.

- У Данії ініціатива TourismTech Data Lake спрямована на підтримку розробки нових туристичних бізнес-моделей шляхом збору та надання даних зацікавленим сторонам у сфері туризму.

- У Польщі «Open Data Plus» має на меті збільшити кількість і покращити якість відкритих публічних даних, а також популяризувати їх використання [2].

Таким чином, нами систематизовано знання про розвиток онлайн туристичних агентств та глобальних систем бронювання, їх становлення залежно від попиту користувачів. Ми окреслили проблеми, з якими зіштовхується туристичний оператор під впливом діджиталізації, а саме пошук оптимальних інструментів автоматизації бізнесу, робота з цільовою аудиторією та налагодження каналів комунікації з нею, гнучкість до змін. Також було проаналізовано сучасні дослідження попиту на туристичну трансформацію бізнесу та ініціативи поширення цифровізації на міжнародному ринку.

Список використаних джерел

1. Digital tools to revitalize tourism. *UNWTO, UN Tourism | Bringing the world closer*. URL: <https://www.unwto.org/news/digital-tools-to-revitalize-tourism> (Дата звернення: 07.02.2024).

2. Home. *OECD iLibrary*. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/f528d444-en/index.html?itemId=/content/component/f528d444-en> (Дата звернення: 07.02.2024).

3. How Technology is Changing the Travel and Tourism Industry. *www.software.travel*. URL: <https://www.software.travel/blog/automation/how-technology-changing-travel-industry/> (Дата звернення: 07.02.2024).

4. Telefónica and the UNWTO promote digital, sustainable and inclusive tourism. *Telefónica*. URL: <https://www.telefonica.com/en/communication-room/press-room/telefonica-and-the-unwto-promote-digital-sustainable-and-inclusive-tourism/> (Дата звернення: 07.02.2024).

5. Tour Operator Management System. *LinkedIn: Log In or Sign Up*. URL: https://www.linkedin.com/pulse/tour-operator-management-system-aishu-kri-rniac?trk=public_post_main-feed-card_feed-article-content (Дата звернення: 07.02.2024).

6. Tour Operator's Digital Transformation Strategy in 10 Steps. *Lemax*. URL: <https://www.lemax.net/blog/digital-transformation-of-a-tour-operator-in-10-steps/> (Дата звернення: 07.02.2024).

7. TUI Feature. *TUI Group – Einer der weltweit führenden Touristikkonzerne*. URL: <https://www.tuigroup.com/en-en/media/stories/special-themed-section/digitalisation-and-innovation/2017-06-22-tui-to-use-blockchain-opportunities> (Дата звернення: 07.02.2024).

8. TUI relies on Artificial Intelligence to support customer service. *TUI Group – Einer der weltweit führenden Touristikkonzerne*. URL: <https://www.tuigroup.com/en-en/media/press-releases/2019/2019-08-26-tui-relies-on-artificial-intelligence> (Дата звернення: 07.02.2024).

9. UNWTO and MUST Travel & Tech Provide Digital Tools to Revitalise Global Tourism – Hotelier Maldives. *Hotelier Maldives*. URL: <https://hoteliermaldives.com/unwto-and-must-travel-tech-provide-digital-tools-to-revitalise-global-tourism/> (Дата звернення: 07.02.2024).

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ПИРЯТИНЩИНІ

О. В. Множинська

mnolena@ukr.net

Пирятинський лицей № 4

Пирятинської міської ради Полтавської області

Людина є невід'ємною частиною природи. Ми щоденно перебуваємо у надзвичайно складних умовах: війна, тривоги, різні стресові ситуації. Але існують шляхи поліпшення духовного і фізичного стану людини – це відпочинок на природі. Отже, поговоримо про туризм.

На сьогодні найбільшої популярності набуває екотуризм серед молоді та частини населення, що ведуть активний спосіб життя. В останні часи прихильниками екотуризму також стають люди похилого віку, які його розглядають з точки зору отримання рекреаційних послуг. Сутність екологічного туризму полягає в організації відпочинку в екологічно чистих місцях, зокрема недоторканих людиною. Започатковано такий вид туризму з метою ознайомлення та збереження навколишнього середовища, природних багатств. Популяризація екотуризму має за мету привернути увагу людства до проблем пов'язаних з охороною природи [2, с. 5].

Туризм залежно від мети подорожі поділяється на спортивний, пізнавальний (екскурсійний), діловий, рибальський, релігійний та ін. Залежно від засобів пересування: пішохідний, лижний, автобусний автомобільний, авіаційний, велосипедний, водний, залізничний, комбінований [4].

Пирятинська МТГ має вигідне географічне положення, що сприяє розвитку екотуризму. Територія розташована у заплаві річки Удай, а Пирятин знаходиться на перехресті шляхів: «Київ – Харків – Довжанський», «Київ – Суми», «Полтава – Чернігів». Дістатися до міста можна маршрутним таксі, автобусом, автомобілем.

У межах Пірятинщини, відповідно до Указу Президента України від 11 грудня 2009 року, ж був заснований національний природний парк «Пірятинський», метою діяльності якого є збереження, відтворення та раціональне використання природних територій і об'єктів регіону [1].

Територія Парку, загальною площею більше 12 тис. гектарів, розташована в околицях м. Пірятина та сіл і простягається вздовж долин річок Удай, Перевод, Руда.

У 2016 р. на теренах природно-заповідного фонду України – національного природного парку, створено Смарагдовий об'єкт «НПП Пірятинський». Видове різноманіття нараховує 1307 видів рослин та 1393 види тварин.

Найбільший скарб Пірятинщини – річка Удай. Вона бере початок з невеликого болота в Ічнянському районі Чернігівської області, впадає в р. Сула, загальна її довжина – 327 км. Протяжність русла в межах національного природного парку близько 65 км. Природні комплекси Удаю залишилися незайманими, повністю збережена заплава, що робить її привабливою для відпочиваючих [3].

Серед основних завдань, які покладаються на Парк, є створення сприятливих умов для організації туризму, відпочинку та рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних територій.

Під керівництвом начальника відділу еколого-освітньої роботи та рекреації Олени Проскурні та фахівців відділу, розроблені та проводяться екотуристичні маршрути. Всі подорожі цікаві, пізнавальні. Особливо цікавлять відпочиваючих мандрівки на каяках. Водний туризм – вид туризму, при якому відпочинок здійснюється на воді із використанням каяків, байдарок, човнів, катамаранів, теплоходів та інших плавальних засобів. Сплави здійснювалися на каяках до 2022 року [4].

1.ВОДНИЙ ЕКОТУРИСТИЧНИЙ МАРШРУТ «КРОТИ-БУРТИ»

Маршрут: лінійний

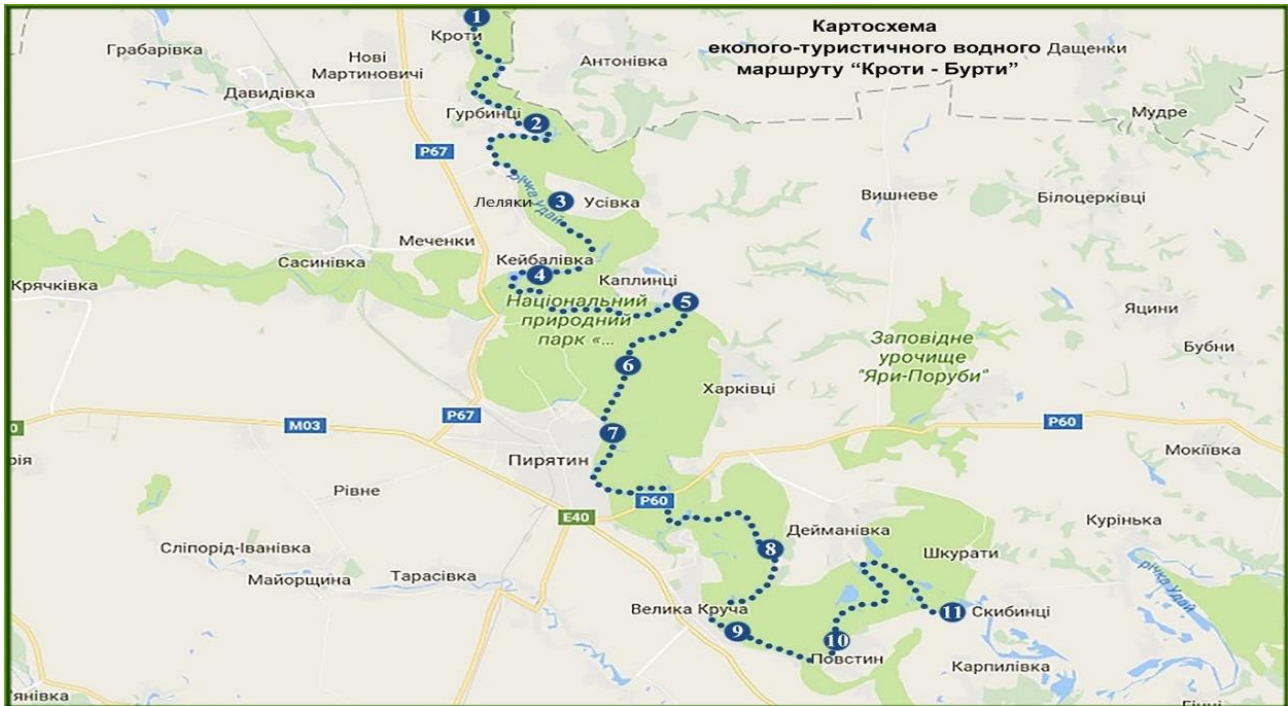
Загальна протяжність: 65 км

Тривалість маршруту: 3 доби

1 – с. Кроти, початок маршруту

2 – с. Гурбинці

- 3 – с. Леляки
- 4 – с. Усівка
- 5 – с. Кейбалівка (о. Триб)
- 6 – с. Каплинці
- 7 – с. Харківці, місця відпочинку «Редькове», «Колодова»
- 8 – м. Пирятин, місця відпочинку «Гола пристань», «Кріпак»
- 9 – с. Дейманівка, «Мале селище»
- 10 – с. Повстин
- 11 – Комплексна пам'ятка природи «Бурти»

2. ВОДНИЙ ЕКОТУРИСТИЧНИЙ МАРШРУТ «ГУРБИНЦІ – ПИРЯТИН» *(розроблений Іванько Артемом, учнем Пирятинського ліцею № 4, для участі у конкурсі «Туристична Пирятинщина»)*

Маршрут: лінійний

Загальна протяжність: 35 км

Тривалість маршруту: 1 доба

1 – с. Гурбинці

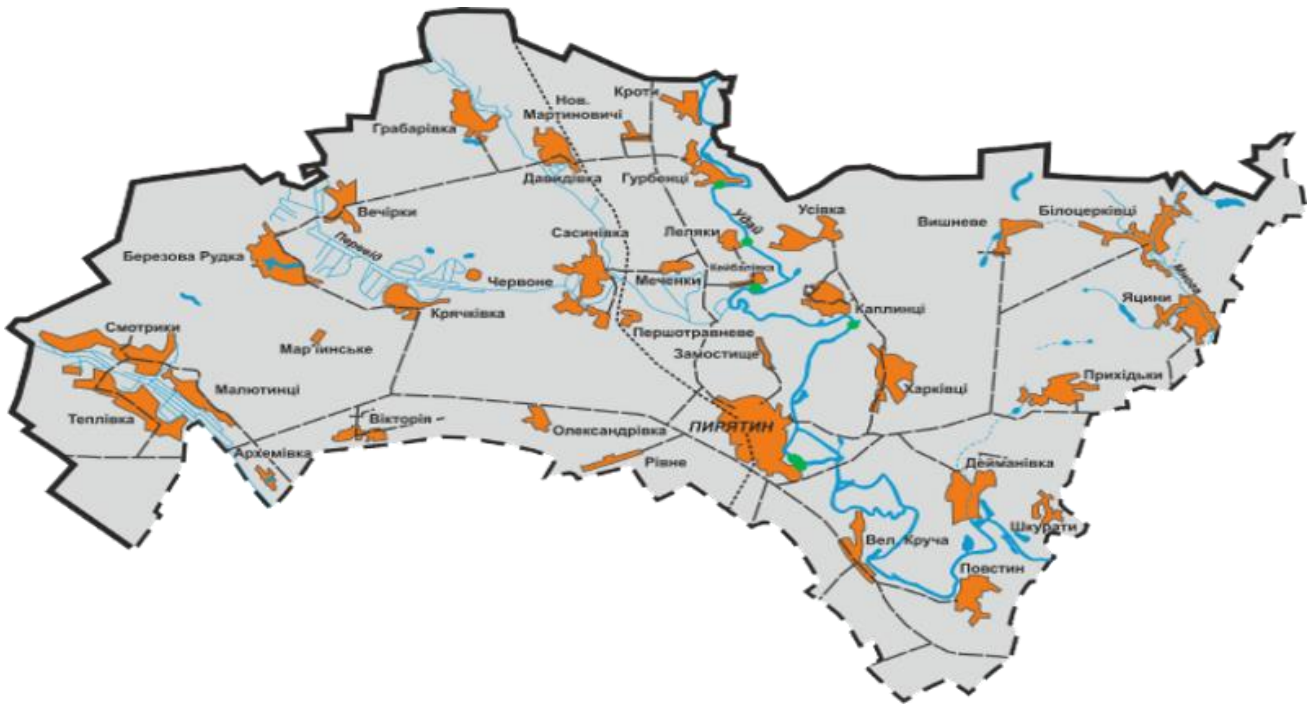
2 – с. Леляки

3 – с. Кейбалівка (о. Триб)

4 – с. Каплинці

5 – м. Пирятин, місце відпочинку лісопарк о. Масальський

Для активного туризму НПП «Пирятинський» пропонує в оренду каяки, велосипеди, палатки, різне спорядження. Крім того фахівцями рекреаційного відділу були розроблені пізнавальні екотуристичні маршрути: «Мандрівка Березоворудським краєм», «Мальовничі краєвиди Пирятинщини», «Берегом живописного Удаю», «Заплавний Удай». Завдяки різноманітним екскурсіям відпочиваючі дізнаються більше про чарівну красу нашого краю. Для відпочинку створена технічна інфраструктура.

Список використаних джерел

1. <http://www.npp-p.org.ua/>
2. Л. Альтгайм . Організаційні аспекти поєднання водного туризму та екскурсійних послуг у Тернопільській області. Львів,2021. С.84.
3. <https://discover.ua/locations/nacionalnij-prirodnij-park-piratinskij>
4. <https://osvita.ua/vnz/reports/ge>

ЕЛЕМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Непокупна Т. А.

tnepokupnaya@gmail.com

*кафедра політекономії Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Питанням соціальної відповідальності бізнесу приділяється значна увага як закордонними, так і вітчизняними теоретиками і практиками. Актуалізація такого дискурсу у наукових розвідках, аналітичних і публіцистичних матеріалах, тренінгах стимулює бізнеси практично впроваджувати у свою діяльність елементи соціальної відповідальності залежно від галузі, виду діяльності, ресурсів і навіть бажання відповідати одній з характеристик успішного підприємства майбутнього. Квінтесенція такого підприємства відображена у результатах дослідження IBM Global CEO Study та втілена у таких характеристиках: «hungry for change, innovative beyond customer imagination, globally integrated, disruptive by nature, genuine, not just generous» [1]. Остання характеристика безперечно стосується соціальної відповідальності бізнесу.

Соціальна відповідальність бізнесу є підсистемою у загальній системі соціально-економічних відносин та соціальної відповідальності інших суб'єктів – держави і людини. Соціальна відповідальність бізнесу, на думку доктора економічних наук, професора, заступника директора з наукової роботи НАН України Новікової О. Ф., містить такі структурні елементи: виконання зобов'язань перед державними органами влади (законодавчими та договірними), виготовлення якісних товарів та послуг, коректна поведінка на

ринку, достатній обсяг соціального пакету для найманих працівників, благодійність тощо [2].

Соціальна відповідальність бізнесу, окрім іншого може реалізовуватись за рахунок низки заходів, які сприятимуть задоволенню потреб суспільства на рівні, наприклад, територіальної громади. Зокрема, соціальна відповідальність у ресторанному бізнесі, окрім безпосередньої мети діяльності закладів харчування, означає піклування про добробут суспільства, про соціальну стабільність у громаді.

Є чимало варіантів підтримки ресторанним бізнесом місцевих громад. Ось деякі з них: співробітництво з некомерційними організаціями (наприклад, в Атланті, штат Джорджія, ресторани співпрацюють з некомерційними організаціями, які прагнуть подолати дитячий голод у США, переказуючи у визначений день тижня чи місяця відсоток від доходів бізнесу на благодійність; доходи ресторанів у ці дні підвищувались завдяки збільшенню продажів під час рекламної акції); використання у меню ресторанів місцевих інгредієнтів задля підтримки місцевих виробників; передача їжі у місцеві притулки та продовольчі банки, проведення святкових чи тематичних обідів для сімей, які не забезпечені їжею або мають нестачу їжі за рахунок фінансової підтримки – пожертвувань та ін. [3]. Наголошується, що реалізація пропонованих заходів призводить до економічної вигоди: більшої кількості бронювань місць у ресторанах, підвищення відвідуваності, а отже – доходів.

Ресторани можуть брати участь у благодійних заходах, надавати підтримку місцевим спільнотам, запускаючи програми допомоги нужденним, програми пожертвування продуктів харчування спільно з благодійними організаціями задля боротьби з голодом, програми допомог для дитячих будинків, лікарень тощо. Адже не є таємницею, що ресторани викидають на смітник овочі, хлібобулочні вироби, м'ясо та інші продукти харчування [4].

Аргументами підтримки ресторанами соціально вразливих верств населення називають такі: економія грошей платників податків, поява надлишку їжі у центрах пожертвування продуктів харчування дозволить нагодувати вивільненою їжею голодних тварин, перерозподіл їжі між регіонами планети, списання податків для ресторанів [4].

Однією з глобальних соціальних проблем сучасності є голод. Ця соціальна проблема загострилася в нашій країні і набула нових форм після початку воєнної агресії РФ щодо України у лютому 2022 р. Гуманітарна криза характеризується обмеженістю або відсутністю доступу до засобів для існування, недоїданням сотень тисяч українців серед яких чимало дітей. В Україні існують благодійні організації, які збирають та розподіляють продовольчу допомогу посеред українців у найбільш постраждалих від воєнних дій регіонах. Так, Ukrainian Food Foundation – це благодійна організація, некомерційний банк харчування в Україні, який зібрав і розповсюдив мільйони страв, тонни засобів особистої гігієни та багато ліків з моменту свого створення [5]. Ukrainian Food Foundation і надалі збирає їжу для допомоги нужденним в Україні, перенаправляючи надлишки продуктів харчування від виробників, роздрібних торговців та міжнародних організацій, які жертвують

продовольство, для найбільш уразливих верств населення України: малозабезпеченим та багатодітним сім'ям з дітьми, сиротам, молоді з обмеженими можливостями, матерям-одиначкам, людям похилого віку, медичним працівникам, людям з порушеннями слуху, мови та іншими вадами [5].

Вважаємо, що у вищих навчальних закладах, в яких проводиться підготовка спеціалістів у галузі туризму, необхідно формувати підприємницьку компетентність зі знанням і розумінням необхідності несення соціальної відповідальності туристичного бізнесу у цілому, і ресторанного зокрема. Також необхідно з'ясувати ставлення вітчизняних підприємців, які працюють у ресторанному бізнесі, до елементі соціальної відповідальності та проаналізувати їхню безпосередню участь у заходах підтримки їжею, харчуванням нужденних не лише під час воєнних дій на території України, але і у мирний час.

Список використаних джерел

1. The Enterprise of the Future: IBM Global CEO Study. URL: <https://robertoigarza.files.wordpress.com/2008/09/rep-the-enterprise-of-the-future-telecom-industry-ibm-2009.pdf>
2. Діагностика стану і перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О. Ф. Новікова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2013. 296 с. URL: https://iee.org.ua/wp-content/uploads/monografiyi/2013/2013_mono_Novikova_Deych_Pankova.pdf
3. Caroline Cox. 5 Ways Restaurants Can Support Their Local Communities. URL: <https://tripleseat.com/blog/5-ways-restaurants-can-support-their-local-communities/>
4. Kyle Cassaday. Why should restaurants donate leftover food? URL: <https://www.linkedin.com/pulse/why-should-restaurants-donate-leftover-food-kyle-cassaday>
5. Ukrainian Food Foundation. URL: <https://www.foodfoundation.com.ua>

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ У ОСВІТНЮ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Н. А. Пустовіт

natali_eco@ua.fm

Н. В. Гудкова

ngudkova@gmail.com

кафедра методології освіти для сталого розвитку Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління, м. Київ

Цілі, пов'язані з освітою і формуванням нового ставлення до природи, займають провідні місця у національних документах. Важливу роль у цьому контексті відіграють установи природно-заповідного фонду, які здійснюють екологічну освітньо-виховну роботу з різними верствами населення на основі відповідного Положення [1]. Однією з популярних форм освітньо-виховної роботи установ ПЗФ є екскурсії, спрямовані переважно на надання громадянам природничої, екологічної інформації. Але інформація автоматично не призводить до зміни поведінки людей. Для цього необхідні спеціальні

методичні прийоми, які надає, зокрема, методика інтерпретації природної та культурної спадщини.

Перше визначення інтерпретації належить Фріману Тілдену, який вважав інтерпретацію освітньою діяльністю, «яка здійснюється з метою виявлення значення та взаємодій об'єктів інтерпретації через особистий досвід та ілюстративні засоби масової інформації, а не через подання лише фактичної інформації» [2]. Чимало інших визначень акцентують на тому, що найважливіше в інтерпретації – це «формування значущості». На думку Сема Х. Хема найкращим з них є тлумачення, запропоноване Національною Асоціацією Інтерпретаторів (США): «інтерпретація – це орієнтований на певну місію процес комунікації, який формує емоційні та інтелектуальні зв'язки між інтересами аудиторії і значущістю, що притаманна конкретному ресурсу». Інтерпретаційний підхід є інтерактивним і спрямованим на розвиток інтелектуального потенціалу та емоційного досвіду відвідувачів. Майстерність інтерпретатора полягає у створенні і підтриманні атмосфери емоційного сприйняття об'єкта інтерпретації відвідувачами, що допомагає зрозуміти цінність та унікальність об'єктів природної та культурної спадщини, необхідність їх збереження для майбутніх поколінь.

Починаючи із 2016 року, кафедра методології освіти для сталого розвитку Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління проводить курси підвищення кваліфікації для працівників природних парків, ботанічних садів, зоопарків і музеїв за темою «Організація екскурсійної діяльності в установах природно-заповідного фонду за методикою «Інтерпретація природи». За фінансової підтримки Служби лісу США 19 гідів-інтерпретаторів пройшли міжнародну сертифікацію Національної Асоціації Інтерпретаторів (National Association for Interpretation, NAI) та Європейської асоціації з інтерпретації (Interpret Europe, IE). Державні сертифікати про підвищення кваліфікації з інтерпретації природи отримали понад 300 працівників установ природно-заповідного фонду з 22-ох регіонів України. Для слухачів курсів розроблено вітчизняний посібник (Гудкова Н.В. та інш. Інтерпретація природної та культурної спадщини : Робочий зошит. Інтерпретаційна культурно-пізнавальна мандрівка «Синеvir. Горяни». Синеvir, 2021).

Протягом 5-ти днів слухачі курсів ознайомлюються з основами та інструментами ефективної інтерпретації: як не завантажувати відвідувачів шквалом фактичної інформації і яким чином захоплювати увагу туристів, залучати до провідної ідеї, поєднувати нові знання з попереднім персональним досвідом; перетворити нудні формальні екскурсії на цікаві, емоційно-наповнені інтерактивні програми, які сприятимуть тому, щоб, повертаючись додому, відвідувачі бажали продовжити свій досвід пізнання природної і культурної спадщини.

На курсах слухачі навчаються як професійно допомогти людям отримати радість і задоволення від набутого особистого досвіду ознайомлення з природною спадщиною. В ідеалі, кожне відвідування унікальних природних об'єктів повинно сприяти формуванню у відвідувачів глибокого розуміння їх

цінності та відчуття причетності, мотивувати їх на природозберігаючу поведінку.

Крім навичок роботи гідів-екскурсоводів, увага працівників природно-заповідного фонду направлена на облаштування екологічних стежок, контент та дизайн поліграфічної продукції.

У 2019 році було проведено он-лайн опитування, в якому взяли участь 64 слухачі курсів від 22 до 70 років.

Питання «**Де Ви навчились проводити екскурсії?**» мали на меті з'ясувати підготовленість аудиторії. В результаті аналізу відповідей респондентів встановлено, що майже чверть (24,33%) учасників тренінгів взагалі жодним чином не навчились проведенню екскурсій. Трохи менше – 22,97% респондентів опановували відповідні методики самотужки. Серед закладів, що надавали спеціальні освітні послуги щодо методики екскурсійної справи переважають установи ПЗФ – їх вказали 22,97% респондентів. Найменш ефективними в цьому контексті виявились заклади освіти (зклади вищої та позашкільної освіти) – про них згадали 9,46% учасників і навіть частка курсів виявляється вищою – 12,16%. Найменш ефективними у навчанні методики проведення екскурсій виявились установи, що опікуються культурною спадщиною – 1,35%.

За допомогою питання «**Чи є інтерпретація (проведення екскурсій) Вашою професійною діяльністю?**» опосередковано з'ясовували перспективи застосування інтерпретаційних методик у професійній діяльності учасників. Розподіл відповідей наведено у таблиці.

Так, це моя робота	Частково/опосередковано	Буде у майбутньому	Ні
45,95%	13,51%	6,76%	33,78%
Всього: 100%			

Таким чином, найбільшу частину аудиторії склали ті, чия професійна діяльність вже наразі пов'язана (чи буде пов'язана у майбутньому) з проведенням екскурсій. Їх загальна частка складає 66,22%. Проте частка тих, хто не пов'язує свою діяльність із проведенням екскурсій теж значна – 33,78%. Такий розподіл спонукає у подальшому ретельніше добирати учасників тренінгів, аби долучати до них більше зацікавлених осіб, які б використовували інтерпретаційні техніки у професійній діяльності.

Питання «**Що Ви очікували отримати від тренінгу?**» мало на меті з'ясувати потреби учасників у царині екскурсійної справи.

Відповіді респондентів можна об'єднати у чотири групи, представлені у таблиці:

Знання, досвід, методики, інструменти, технології	Емоції, враження	Контакти, знайомства, спілкування	Інше
81,15%	8,20%	9,83%	0,82% (натхнення)
Всього: 100%			

Привертає увагу потреба учасників у майстер-класах, практично спрямованих заняттях, з якими вони пов'язували підвищення професійного рівня.

Респонденти також відзначали потреби у навичках ораторського мистецтва, вміннях побудови туристичних маршрутів, очікували нових ідей.

Аналіз відповідей на питання **«Що отримали?»** дозволяє оцінити ефективність тренінгової програми та визначити перспективні напрями її вдосконалення. Відповіді розподілились так:

Інформація, досвід, навички та вміння, ідеї – 61,72%

Те, що й очікували; більше, ніж очікували – 16,41%

Спілкування, знайомства, контакти – 11,72%

Емоції, враження – 6,25%.

На питання: **«Чи використовуєте ви знання, набуті під час курсу?»** було одержано стопроцентний позитивний результат. За результатами опитування найбільш корисними для слухачів виявилися такі теми курсів: визначення та методологія інтерпретації природи, створення інтерпретаційних програм; особливості роботи з різними аудиторіями. Серед основних тематичних напрямів інтерпретаційної діяльності слухачами вказано: охорона природи (42%), освіта (22%), культурна спадщина (15%), зелений туризм (15%) та інші (5%).

Аналіз отриманих відповідей дозволяє зробити висновок про безсумнівну ефективність розробленої тренінгової програми. Учасники відзначали також «творчий розвиток», «натхнення» та інші здобутки. Висловлювання слухачів про враження від занять засвідчують: а) практичну спрямованість тренінгу; б) надихаючу, новаторську спрямованість, сприятливу для творчого розвитку слухачів; в) необхідність подальшого вдосконалення здобутих знань і навичок.

Результати опитування підтверджують доцільність спеціального навчання працівників установ ПЗФ методикам екскурсійної справи. Використання інтерпретаційного підходу збагачує процес екологічної освітньо-виховної роботи в установах ПЗФ, привертаючи увагу відвідувачів до проблем охорони природи, визначаючи цінності та виховуючи почуття гордості за національну спадщину, спонукаючи до активних природоохоронних дій.

Список використаних джерел

1. Положення про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1414-15>

2. Tilden, F. Interpreting our heritage, 3rd edition. The University of North Carolina Press, Chapel Hill, North Carolina, U.S.A., 1977. 12 p.

«ЛЕМКІВСЬКА ВАТРА»: МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

І. Г. Смирнов

smyrnov_ig@ukr.net

О. О. Любіцева

loa13@ukr.net,

Д. Ю. Гринюк

dianagr1987@gmail.com

*кафедра країнознавства та туризму Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, м.Київ*

*« Треба би нам треба стільця широкого
Жеби ся нам зійшла родина до нього...»*

Такі пісні у «лемківській мові» звучать під час Міжнародного етнографічного фестивалю «Лемківська ватра», який щорічно (від 1982 р.) відбувається у містечку Ждиня (Zdynia) у Малопольському воєводстві Польщі. Ватра – це слово, яке означає «вогнище» на цілій дузі Карпатських гір: від польських «гуралів» (на північному заході Великих Карпат) до жителів Південної Румунії (на південному заході), зрозуміло включаючи і Українські Карпати (займають Схід системи Карпатських гір). Отже нині Карпатські гори, що знаходяться у Східній Європі, поділені між країнами-сусідами Україною, Польщею, Румунією, Словаччиною. Населення Карпат, хоча і належить нині до різних країн з різними мовами і культурами, зберігає історичні традиції давніх часів. Зокрема це відноситься до лемків – найзахіднішої етнічної групи українського народу, яка розселена по обох схилах Західних Карпат від річок Боржави, Ужа і Солинка з р.Сяном на сході до Попраду з Дунайцем на заході. Про це наголошує «Етнічний довідник. Етнічні меншини в Україні» [1].

Назва «лемки» ймовірно походить від прислівника «лем», який лемки вживають замість «лише», «тільки». Лемки визнають свою приналежність до Київської Русі й найдовше зберегли подекуди на Лемківщині давні означення «руський», «руснак», «русин». Назва «українець», яка виникла у XII ст. і поширилася на українських землях, проникла у найвіддаленіші на заході закутки із значним запізненням. Через те, що Лемківщина розташована в трикутнику серед поляків, словаків, угорців, лемки впродовж вікової історії зазнавали помітних впливів з їхнього боку (йдеться, насамперед, про мову і культуру). Лемківська говірка, однак, зберегла всі ознаки української мови, за винятком наголосу, який тут завжди ставиться на першому складі (словацький вплив).

Свої хати лемки будували вздовж річок, фасадом до дороги. Типовими для східної та центральної Лемківщини були довгі споруди, де під одним дахом містилися житлова та господарська частини (хата, сіни, комора, стайня, боїще). На західній Лемківщині через брак житньої соломи житлові та господарські споруди вкривали гонтами. Однак у різних повітах хати будували по-різному.

Цінними пам'ятками народної монументальної архітектури Лемківщини є дерев'яні зрубно-каркасні конструкції, передільні і трьох-банні церкви. Досить поширеним було до середини XIX ст. позасадибне будівництво: кошари («буди») для випасу худоби і овець, стаєнки на літній час за селами, на пасовищах. Заслужують на увагу малі архітектурні форми культового характеру – каплички та придорожні хрести, а також іконопис невідомих лемківських майстрів XV-XVII ст.

Багатими є родинні звичаї і традиції на Лемківщині: своєрідні і водночас подібні до давньоруських і загальноукраїнських. Ліричні, побутові, весільні пісні лемків збирали і опрацьовували українські композитори. Головним заняттям лемків було землеробство та випас худоби. Основні сільськогосподарські культури: картопля, овес, ячмінь, жито. Лемки займалися також дрібним промислом, виробляли з дерева різні предмети побуту (ложки, мисники, діжки, кошики, вози, сопілки тощо), які продавали на ярмарках. Важкі матеріально-побутові умови, національний і соціальний притиск спонукали лемків до пошуку притулку й заробітку в інших країнах. Напередодні Першої світової війни та після закінчення Другої лемки масово емігрували до США, Канади, Австралії, Аргентини, Югославії. Трагічні сторінки історії лемків (1944-1947 рр.) пов'язані з brutальним виселенням з Польщі до УРСР та на західні і північні землі Польщі (акція «Вісла»).

В еміграції лемки об'єднуються у товариства. У Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Києві створені товариства «Лемківщина». У США засновано Організацію оборони Лемківщини, Фундацію дослідження Лемківщини, Всесвітню федерацію лемків, у Канаді – Об'єднання лемків, у Польщі – Об'єднання лемків Польщі тощо. За даними «Етнічного довідника» [1, с.74-75] усіх лемків у світі нараховується приблизно 1 млн осіб, з них закарпатських лемків (лемаків) близько 200 тис., лемків-переселенців з Польщі у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Дніпропетровській, Одеській, Харківській та ін. областях України 230-250 тис., у Польщі – 100 тис., у Словаччині – 120 тис., у країнах бувшої Югославії – 60 тис., у США і Канаді – 200 тис., в Аргентині і країнах Західної Європи – 40 тис. осіб.

Одним з найактивніших товариств лемків за межами України є Об'єднання лемків Польщі, яке, представляє українське населення в Республіці Польщі, сприяє зміцненню добросусідських і партнерських відносин між нашими країнами та веде активну діяльність з метою збереження автентичності та самобутності лемківської культури, тим самим сприяючи збереженню україномовного простору. Як зазначалося на початку статті, це товариство проводить щорічний фестиваль лемківської культури під назвою «Лемківська ватра» у містечку Ждиня (Zdynia) у Малопольському воєводстві з 1982 р. Засновником цього фестивалю і організатором перших десяти Ватр був відомий лемківський поет, культурний діяч Володислав Грабан. Отже, нинішнього року це буде XLII (42-га) за ліком «Лемківська ватра». Традиційно цей фестиваль лемківської культури з польського боку вітає президент Польщі, з українського – президент України.

За горами і за лісами – так старші люди зачинали свої оповістки, свої історії. Перші Ватри були зустрічами *Лемковини*, тобто зустрічами поколінь, родин і друзів. З самого початку вони були у форматі фестивалю і являли собою нагоду з'єднатися при спільній пісні довкола того, що є близьке серцю кожного *лемка*. «Лемківська ватра» мандрувала Лемківщиною: спочатку вона відбулася у с. Чарна (1983, 1984 рр.), потім у с. Ганчова (1985 р.), потім у с. Бортне (1986-1989 рр.). Так поступово «Лемківська ватра» з неформальних зустрічей перетворилася у Свято лемківської культури і така метаморфоза була результатом сумлінної та багаторічної праці багатьох людей. Від 1990 р. «Лемківську ватру» щорічно у липні організує Об'єднання лемків у с. Ждиня, яке є невеликим селом – одним з багатьох лемківських сіл у рідних для лемків Бескидах (Польських Карпатах). Нині це село перетворилося у туристичний магніт, який щорічно на три дні притягує до себе лемків (і не тільки) з цілого світу.

Під фестиваль початково була виділена територія площею 2,5 га, де споруджено амфітеатр, сцену, гастрономічно-санітарну інфраструктуру, відкрито невеликий музей, нині фестивальний ареал охоплює 9,5 га. Крім важливої ролі Ватри для репрезентації інтересів лемківської громади, розпорошеної по території Польщі, України та цілого світу, фестиваль став платформою діалогу між трьома державами – Польщею, Україною та Словаччиною.

Присутність на Святі лемківської культури політиків, представників державної адміністрації, лідерів лемківсько-українського суспільства має позитивний вплив на формування добросусідських відносин між нашими народами. Традиційно гостями фестивалю є лідери лемківських організацій з Польщі та діаспори з України, Канади, США, Німеччини, Словаччини, Сербії, Хорватії. Також фестиваль відвідували науковці та митці з Польщі та України, зокрема українські та польські письменники Юрій Андрухович, Анджей Стасюк, Лідія Штефанівська, Павел Лауфер, Станіслав Лубенські, Павел Смоленські, Бартломеї Курась, Мартін Поллак.

«Лемківська ватра» нині перетворилася у потужну туристичну подію у Польщі, яка приваблює багатьох туристів з України, які мають лемківське (і не тільки) походження. Програма її проведення відгукується на актуальні політичні події в Україні, зокрема на російсько-українську війну. Так, програма ХХХІХ (39-ї) Лемківської ватри, що відбулася 16-18 липня 2021 р., передбачала: урочисте запалення Ватри в Ждині з головним концертом та лемківським диско; вшанування пам'яті жертв акції «Вісла», урочисте привітання гостей, простір слова (авторські і тематичні зустрічі); покладення квітів біля пам'ятників Єпіфанія Дровняка в Криниці, Богдана Ігоря Антонича в Новиці, жертв німецького і комуністичного терорів в Усті Руській та Ждині, покази та виставки народної майстерності та ремесла з пригощанням традиційними лемківськими стравами; а на сам кінець – Греко-католицьку та Православну Божественні Літургії [3].

Програма 40-ї «Лемківської ватри» (22-24.07.2022) в Ждині окрім традиційного урочистого запалення Ватри, включала спеціальний концерт під

назвою «Ватра» солідарна з Україною» за участю творчих колективів та солістів з Польщі, Словаччини та України (зокрема з України вокальний дует «Мальви» з солістками Вікторією Думою та Мартою Іващишин), нічний концерт за участю фольк- та рок-груп з Польщі та України (група Go_A, Київ), головний концерт за участю ансамблю пісні і танцю «Лемковина» (Львів), вокальних тріо «Герда» (Івано-Франківськ) та «Дивоцвіт» (Зимна Вода), ансамблю пісні і танцю Львівського університету «Черемош»; концерт дитячих і молодіжних ансамблів за участю українських колективів з Івано-Франківська та Львова [4].

У 2023 р. захід «Лемківська ватра» проведений під гаслом «лише вона має значення: земля наших предків, ватра, лемкині, музика» (рис.1). У перший день фестивалю, 14 липня, о 18:30 (за варшавським часом) відбувся концерт «Ватра солідарна з Україною» [5].

Рис.1. Відкриття Міжнародного етнографічного фестивалю «Лемківська ватра» [5]

Отже, Міжнародний етнографічний фестиваль лемківської культури «Лемківська ватра» у Ждині (Польща) являє собою неординарну туристичну подію, яка може привабити не тільки українських лемків але й широке коло українських туристів, для яких буде цікаво познайомитись з цим фестивалем, як подією із збереження автентичності та самобутності лемківської культури, як частини україномовного простору. Надана інформація рекомендується до уваги українських туроператорів для організації спецтурів для українських творчих колективів на фестиваль «Лемківська ватра» у с.Ждиня (Польща), а також турів загальної спрямованості для туристів з України, яких цікавлять особливості лемківської культурно-історичної спадщини, як найбільш західної етнічної групи української нації, та заходи з її збереження в умовах лемківської спільноти у Республіці Польща, з відповідною маркетингово-рекламною підтримкою, у т.ч. цифровому форматі.

Список використаних джерел

1. Етнічний довідник. Довідкове видання у трьох частинах. Частина II. Етнічні меншини в Україні. К.: Вид-во «Фенікс», 1996. 172 с.
2. XXXV Lemkowska Watra. *Dziennik Kijowski*. 2017. Nr 15 (550). S.3.
3. 39 Лемківська Ватра у Ждині. URL: <https://krakow.mfa.gov.ua/news/39-lemkivska-vatra-u-zhdini>.
4. 40 Лемківська Ватра в Ждині 22-24.07.2022. URL: <https://watrazdynia.pl/uk>.
5. Ждиня: у Польщі розпочалася 41-ша Лемківська Ватра. URL: <https://www.polskieradio.pl>

ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНД ІЗРАЇЛЮ: «ДОРОГА ГАНДІ»

І. Г. Смирнов

smyrnov_ig@ukr.net

О. О. Любіцева

loa13@ukr.net

Д. Ю. Гринюк

dianagr1987@gmail.com

*кафедра країнознавства та туризму Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, м.Київ*

Найдовша туристична траса Ізраїлю – «Шосе 90», довжина якої складає майже 500 км, а тягнеться вона з півночі на південь через усю країну – від кордону з Ліваном до курорту Ейлат на Червоному морі, в сусідстві з Єгиптом (рис.1). Саме ділянка цієї магістралі, яка проходить біля озера Кінерет і долиною річки Йордан (біля 200 км довжиною), отримала власну неформальну назву – «Шосе (Дорога) Ганді» (рис.2). При цьому нічого спільного з великим індійцем ця назва не має, вона лише відображає специфічні риси суспільного життя Ізраїлю в умовах постійної воєнної загрози з боку його арабських сусідів, що є нині актуальним і для України в умовах повномасштабної російської агресії.

Практично усі державні діячі Ізраїлю пройшли через службу в лавах ЦАХАЛ (Сили оборони Ізраїлю), де часто їх знали за псевдо (зараз і в Збройних силах України існує така практика серед військових, які воюють на Сході та Півдні з російським агресором). Ставши політиками, ізраїльські діячі були не проти, щоб їх називали за їхніми військовими псевдо. Так от, «Шосе Ганді» названо на честь Рехавама Зееві (1926-2001 рр.) – відомого ізраїльського військового, генерал-майора у відставці, а пізніше – міністра туризму Ізраїлю (2001 р.). У своїй діяльності він нічого спільного з індійським Ганді не мав, скоріше навпаки: за життя він зарекомендував себе, як людина рішуча, а його погляди та підходи до вирішення проблем не завжди однозначно сприймалися в ізраїльському суспільстві. Так, його партія «Моледет» належала до суперправих та виступала за переселення арабського населення з Іудеї, Самарії і сектора Гази «за їхнім власним бажанням» кудись в інші місця, що викликало нерозуміння і протести навіть у самому Ізраїлі, не кажучи вже про арабські країни та світову спільноту. 17 жовтня 2001 р. Р.Зееві загинув внаслідок замаху на нього палестинських терористів в єрусалимському готелі «Хаятт».

Міністром туризму Ізраїлю він встиг попрацювати всього півроку – з березня 2001 р.

А от у його зовнішності, мабуть, якась подібність до індійського Ганді була. Розказують, що за молодих років під час військової служби Зеєві поголив голову, замотав її рушником і в такому вигляді з'явився на публіці, – в результаті і отримав прізвисько, яке прилипло до нього на все життя.

Рис.1. Шосе 90 (Дорога Ганді) [1]

Для туристів, що прагнуть познайомитися з північчю Ізраїлю, Шосе Ганді може стати тією ниткою, на яку нанизуються найрізноманітніші та найвидатніші пам'ятки цієї частини країни, що розміщуються безпосередньо на Шосе 90, або у безпосередній близькості від неї. Це важливі туристичні бренди. Познайомимося з ними: у декількох км від того місця, де до Шосе 90 долучається дорога з Єрусалиму знаходиться православний монастир Герасима Йорданського. На туристичних мапах це місце позначають арабською – Дейр Хіджле. Хоча цей монастир існує з V ст., те, що бачать туристи, збудовано хоча і на руїнах укріплення хрестоносців, але недавно – у XIX ст. Тут живуть декілька ченців, що перетворили монастир у квітучий садок в Іудейській пустелі. Якщо подумки прибрати антураж у вигляді яток з сувенірами, кав'ярень та кліток з папугами, то виявиться, що ця обитель являє собою маленький замок з суцільними мурами, що оточують дворик. Це гарне місце для того, щоб туристи відпочили від переїздив пустелею. З цим монастирем пов'язана зворушлива легенда, яка розказує про те, що його засновник св. Герасим знайшов у пустелі пораненого лева і вилікував його. У подяку лев служив старцю до самої його смерті, після якої і сам сконав на могилі господаря [2].

Рис.2. Дорога Ганді [3]

На титул місця, де хрестився Ісус Христос, в Ізраїлі є два претендента. Перший – Ярденіт, неподалеку від витоку річки Йордан з озера Кінерет. Довгий час саме це місце зазначалося в усіх туристичних довідниках Ізраїлю. Воно і в дійсності дуже приємне, особливо після подорожі пустелями півдня країни: тут є і невелика річка з лісом на її берегах, і зухвалі нутрії, що випрошують корм у туристів (рис.3). Але історики і богослови впевнені, що ця видатна подія відбувалася значно південніше, при впадінні річки у Мертве море – в Каср-ель-Яхуд (на кордоні Ізраїлю та Йорданії). Сьогодні тут теж є купальні. Куди їхати – вирішувати самим туристам.

Якщо рухатись по «Шосе Ганді» ще далі на північ Ізраїлю, то шлях пройде вздовж берега озера Кінерет. Десь на півшляху між Ярденітом і Табхою туристи зустрінуть православний монастир Марії Магдалини, який заснований на тому самому місці, де, за легендою, Ісус Христос вигнав бісів з Марії Магдалини. А фрески на стінах храму нагадають і про інші події, пов'язані з перебуванням Ісуса в цих місцях: насиченням хлібами, приборкання бурі, зустріч з мирноносцями, Нагорна проповідь, зцілення біснуватого, чудесний вилов риби. Одним словом, гарне нагадування, що основна частина життя Ісуса пов'язана як раз не з Єрусалимом, а з Галілеєю – місцевістю, де знаходиться монастир. Але для більшості українських туристів, як людей світських, цікавість являє не сам монастир (оскільки він збудований не так давно – в середині минулого століття), а оточуючий його, дуже доглянутий парк, який являє собою по суті грейпфрутовий сад. Тут для туристів є ще один цікавий природний об'єкт – теплі джерела з радоновою водою незвичайного блакитного кольору. В одному з них можна навіть викупатися, а от в інших лише здійснити обмивання, або просто набрати води в пляшечку: за прийнятою думкою, примочки з такої води дуже помічні при хворобах очей.

Рис.3. Купальня у Ярдєніті [4]

У біблійних текстах озеро Кінєрет (в Ізраїлі його ще називають Галілейським морем та Тивєріадським озером) фігує постійно. З ним пов'язані численні епізоди з життя Христа та його помічників – апостолів Петра та Андрія. Дві тисячі років тому ця місцевість виглядала інакше: узбережжя було пустельним, отже, саме сюди Ісус приходив для усамітнення. Саме тут Він нагодував «п'ять тисяч мужів окрім жінок та дітей» п'ятьма хлібами та двома рибинами. Містечко Табха, де це все відбувалося, і знаходиться на березі Галілейського моря по трасі «Дороги Ганді». Нині ж у Табхі туристів зустрічають декілька католицьких церков, що збудовані порівняно недавно, а територія навколо них являє собою доглянутий парк.

Від біблійних часів залишились лише окремі артефакти, що сховані в середині храмів. Це залишки давніших храмів, які змогли вціліти до наших часів. Частіше всього туристи просто не зупиняють свій погляд на них, більше захоплюючись фонтанами з рибками та квітучими водними рослинами. Так, у церкві Примноження хлібів та риб слід звернути увагу на мозаїку на підлозі центральної зали: це точна копія оригіналу, що датується IV ст. до Р.Хр. Невідомий стародавній художник зобразив рослини та птахів, які жили за його часів на цьому озері. А біля вівтаря туристам пропонується подивитися на одне з найвідоміших у християнському мистецтві зображень – дві риби та корзина з хлібом, при цьому і сам вівтар, розказують, непростий: у його підмурку закладено той самий камінь, на якому і знаходилось це частування. Ще один важливий туристичний об'єкт у Табхі – церква Першості апостола Петра (інша назва – церква Стола Христового), що відділена від озера смугою пляжу. Будинок цей дуже суворий, майже без прикрас. Його значимість полягає у тому, що він стоїть на тому самому місці, де Христос розділив з учнями трапезу після чудесного лову риби та поновив Петра в апостольському званні.

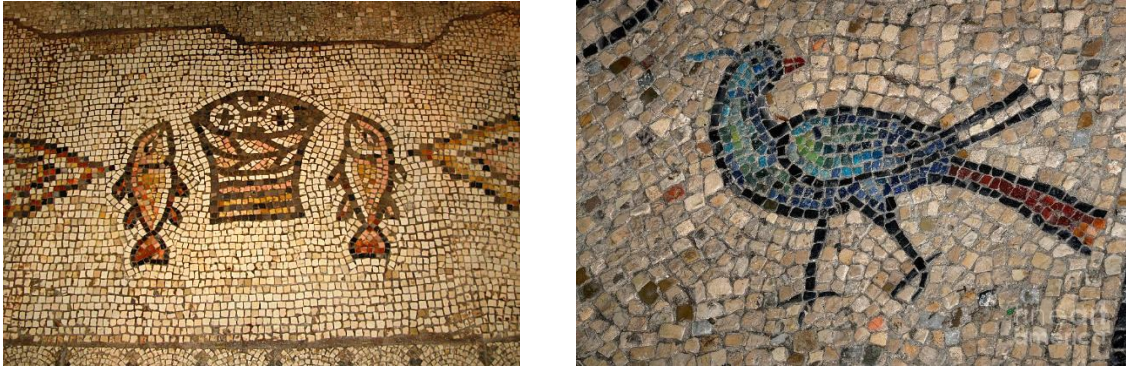

Рис.4. Стародавні мозаїки Табхи [5]

Північне закінчення «Дороги Ганді» знаходиться у Верхній Галілеї, яка являє собою гірський регіон з висотами 600-700 м. Найвища точка тут – гора Мерон (1200 м). Але найважливіша особливість цих місць – не рельєф, а надмір води: тут багато річок та струмків, а гірські схили поросли густими лісами. Це зовсім не схоже на той Ізраїль, який туристам малює уява перед першим знайомством з цією країною: жодних випалених сонцем пустель без ознак життя. А от численних історичних руїн у місцевих горах так же багато, як і всюди в Ізраїлі. Так, Національний парк Ціпорі пропонує туристам не тільки природні красоти, але й він буквально переповнений залишками античних поселень, які непогано збереглися. Для ізраїльтян, які обожають подорожувати велосипедами, багі, позашляховиками тощо, Верхня Галілея стала культовим місцем: тут проходять джип-сафарі, прокладені десятки пішохідних та веломаршрутів. Але вартують такі розваги недешево, так, за оренду автівки для сафарі потрібно віддати \$ 250.

Високо у горах Верхньої Галілеї знаходиться містечко Цфат, яке не відноситься до природних або християнських пам'яток [6]. А от для іудеїв це місто є одним з чотирьох найважливіших (поряд з Єрусалимом, Тверією та Хевроном). Для українських туристів Цфат цікавий, по-перше, як центр кабалізму – містичної течії іудаїзму. Можливо, про кабалу і знали би тільки посвячені та невелике число допитливих. Але, завдяки тому, що до кабали проявили цікавість і, навіть, любов поп-зірки світового рівня «широко відоме у вузьких колах» езотеричне вчення і отримало світову популярність. За декілька годин, які турист проведе у Цфаті, він не побачить нічого містичного, зате напевно оцінить місцеві краєвиди (за погожих днів звідси можна побачити і озеро Кінерет і вершину гори Хеврон, на якій може лежати сніг) і квартали міста, що зайняті творчою спільнотою – художниками і скульпторами. А у якості місцевого сувеніру рекомендується придбати головку місцевого сиру, що за смаком нагадує несолону бринзу.

Список використаних джерел

1. Highway 90 (Israel–Palestine) URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Highway_90
2. По Дорозі Ганді. *Сьогодні*. 2016. 16 вересня. С.12-13.
3. Gandi's Road. URL: <https://dreamstime.com/>
4. Ярденіт URL: <https://www.google.com/search?q>.
5. Fineartamerica. URL: <https://fineartamerica.com/>.
6. Depositphotos. URL: <https://depositphotos.com/>

ПІДПРИЄМНИЦЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ

О. О. Тараненко

oltar23@gmail.com

кафедра туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі, м. Полтава

Світовий туристичний ринок характеризується високим рівнем конкуренції та динамічності. Кожна країна формує та реалізовує конкурентні переваги для залучення міжнародних та утримання внутрішніх туристичних потоків. В таких умовах реалізація туристичного потенціалу України не може здійснюватися на основі традиційних технологій, форм і методів діяльності. Впровадження інновацій потрібне на всіх етапах розробки та реалізації туристичного продукту. Для цього необхідне відповідне кадрове забезпечення, підготовка якого має бути спрямована на формування підприємницької компетенції.

Інноваційна та підприємницька діяльність є тісно взаємопов'язаними явищами. Інноваційною є діяльність, «що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [1]. Підприємництвом є «самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [2]. Ці види діяльності доповнюють одна-одну та мають низку подібних ознак. До них належить певний рівень невизначеності у кінцевих результатах, самостійність, ініціативність, креативність, відповідальність за наслідки діяльності. Підприємництво стимулює інноваційну діяльність, яка, в свою чергу, забезпечує його здійснення на якісно новому рівні та підвищує ефективність, що важливо в умовах жорсткої конкуренції.

Туристична сфера в Україні повинна розвиватися на інноваційній основі. Це можливо за умови формування у фахівців з туризму підприємницької компетенції. Наразі не існує єдиного загальноприйнятого підходу до визначення цього поняття. Але узагальнення низки підходів дозволяє трактувати «підприємницьку компетенцію» як сукупність особистісно-психологічних і ділових якостей та знань фахівця, що допомагають успішно реалізовувати власні інноваційні ідеї, передбачувати ризики та нести соціальну відповідальність за процес та результати своєї професійної діяльності [3-6]. Слід зазначити, що більшість вчених до підприємницької компетенції включають не лише професійні (компетентність у відповідній економічній сфері та спеціалізованому законодавстві, адаптивність до мінливих умов діяльності, здатність діяти в умовах невизначеності тощо) якості фахівця, а й особистісно-психологічні (висока особиста відповідальність, стійкість до фізичних і психологічних навантажень, комунікабельність, креативність тощо). Це слід враховувати в процесі формування даної компетенції для фахівців

сфери туризму.

Важливим залишається питання структури підприємницької компетенції. Для підготовки фахівців сфери туризму існує підхід, згідно якого підприємницьку компетентність умовно поділено на три підгрупи: базові компетентності, які є базовими у підприємницькій діяльності і спільними для роботи у різних напрямках туристичної сфери; галузеві компетентності, які стосуються певної галузі для роботи у якій готуються фахівці; предметні компетентності як складові галузевих компетентностей, які стосуються конкретної предметної області у сфері туризму [6]. Даний підхід передбачає певний ієрархічний поділ навичок, умінь та здібностей залежно від завдань, які вони дозволяють виконувати у сфері туризму від загальних до вузькоспеціалізованих. На нашу думку, для підготовки фахівців з туризму даний підхід доцільно доповнити структуризацією підприємницької компетентності за змістовним наповненням. Згідно цього підходу у її складі виділяють мотиваційний компонент (внутрішні мотиви, що спонукають до підприємницької діяльності), когнітивний компонент (знання теоретичного й практичного характеру у відповідній сфері), діяльнісний компонент (уміння оцінки та вибору ефективного рішення) та особистісний компонент (емоційний стан, фізичний розвиток та психологічні якості) [5]. Використання цих двох підходів, дозволяє комплексно забезпечити особистісно-психологічні і ділові якості та знання для підприємницької та інноваційної діяльності у сфері туризму. Їх формування має здійснюватися на основі практико-орієнтованого підходу з пріоритетним використанням інтерактивних форм навчання, зокрема, тренінгів зі створення стартапів, майстер-класів із залученням професіоналів-практиків, застосування кейс-технологій, технологій проблемно-імітаційного навчання, ігрових методів тощо [3; 6].

Таким чином, формування підприємницької компетенції у фахівців сфери туризму є важливим завданням, вирішення якого забезпечить її розвиток на якісно новому інноваційному рівні.

Список використаних джерел

1. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 27.03.2024).
2. Господарський кодекс України : Закон від 16.01.2003 № 436-IV. Дата оновлення: 08.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 28.03.2024).
3. Майковська В. І. Сутність і структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2017. № 3. С.112–118.
4. Баніт Ю. Формування підприємницької компетентності у процесі практико-орієнтованої підготовки студентів: особистісно-діяльнісний аспект. *Молодь і ринок*. 2019. № 8. С. 129–135.
5. Шеліган О. Н. Підприємницька компетентність у наукових рецепціях вчених. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2019. № 31. С. 86–90.
6. Дутка Г. Я. Особливості формування підприємницької компетентності у закладах вищої освіти. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*. 2021. № 1. С. 213-223.

ВИКОРИСТАННЯ ФОТОГРАММЕТРІЇ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

О. А. Федій

fedyi.alexander@gmail.com

К. Д. Бурчак

Burchak.kostya@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Рекреаційна географія є одним із галузевих напрямів науки, що вивчає територіально-рекреаційні системи, їхні закономірності формування та функціонування. До складу таких систем входять природні та культурні комплекси, які у багатьох регіонах світу активно розвиваються, але деякі з них знаходяться під загрозою негативної трансформації, і навіть – зникнення. Особливо гостро стоїть питання щодо існування та збереження культурної спадщини в Україні.

Фотограмметрія (photogrammetry) – науково-технічний метод, який спрямований на виявлення розмірів, форм і просторового положення об'єктів за результатами вимірювання їх фотографічних зображень. Назва методу походить від грецьких слів «photos» – «світло», «gramma» – «запис», «metreo» – «вимірюю» [2, с. 2]. Поняття фотограмметрія вперше з'явилося в наукових колах у 1867 році в публікації Алберхта Мейденбауера [1, с. 125-126]. Спорідненим є поняття «структура з руху» (англ. Structure from motion, SfM) – це техніка діапазонної візуалізації. Вона являє собою процес побудови тривимірної структури із послідовності двовимірних зображень.

Зазвичай фотограмметрія застосовується в геодезії, картографії, військовій справі, космічних дослідженнях. У дослідженнях культурної спадщини фотограмметрія використовується для реконструкції архітектурних та природніх об'єктів, їх візуалізації, репрезентації та аналізу стану їх збереження. Тому, виходячи з особливостей застосування в дослідженнях культурної спадщини, фотограмметрія – це метод, який використовує фотографії для створення тривимірних моделей об'єктів та ділянок місцевості за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення.

Один з основних методів фотограмметрії – це фотограмметрія знімків з БПЛА, яка дозволяє отримати велику кількість даних з високою точністю за короткий час. Це дозволяє створювати тривимірні моделі пам'яток культурної спадщини, допомагає відновлювати їхній вигляд та прив'язувати до місцевості [4].

Застосування фотограмметрії також дозволяє проводити більш точні і детальні аналізи об'єктів та споруд. Наприклад, з використанням фотограмметрії можна вимірювати розміри та форми об'єктів, що дозволяє зробити більш точні висновки про їхнє призначення.

Іншим методом є наземна фотограмметрія, яка дозволяє дослідникам отримати точні 3D-моделі об'єктів та місцевості, використовуючи фотографії, зроблені з різних кутів без використання БПЛА [4].

Загально визнано, що документування є першим кроком для захисту культурної спадщини. Культурна спадщина зникає швидше, ніж її вдається задокументувати для майбутніх поколінь. Основною метою документування є вдосконалення всіх методів зйомки об'єктів культури, особливо за рахунок синергії даних, реєстрації та превентивного моніторингу об'єктів культурної спадщини, збереження цінної природної або культурної пам'ятки, [3, с. 2]. Несприятливі природні умови, а особливо антропогенний вплив, безпосередньо або опосередковано ставлять під загрозу збереження об'єктів культурної спадщини, призводять до руйнувань або зміни зовнішнього вигляду об'єкту. Тому вони мають бути негайного обстежені та задокументовані. Фотограмметрія є доступним способом збереження вигляду об'єктів в короткий термін.

Алгоритм документування об'єктів культурної спадщини пам'яток для подальшої обробки в спеціалізованих програмах має наступні кроки:

1. Перше правило: на фотографії можна вимірювати лише «видимі частини». Фотографуючи нерівні об'єкти або складні форми, можна не побачити, так звані, «мертві зони», які призведуть до помилки в 3D-моделі, а значить, виникнуть її спотворення. Фотографувати необхідно не тільки «лицьову сторону», але й бічні поверхні, нерівності, важкодоступні ділянки.

2. Друге правило: якісні фотографії запорука точної 3D-моделі. SfM повністю залежить від вибірки масиву фотографій. Наприклад, якщо роздільна здатність фотографій буде низькою, точність відповідно знизиться. Якщо фотографія розмита, то зіставлення пікселів не буде працювати належним чином. Алгоритми SfM програм не зможуть утворити достовірні хмари точок. Якщо контраст на фото не збалансований, то збільшується похибка пошуку спільних пікселів для побудови сітки 3D-моделі. Необхідно робити збалансовані фотографії з однаковим рівнем ISO, витримкою, фокусом та освітленням.

3. Третє правило витікає з двох попередніх: детальні фото – гарантовані якісні моделі. Програмному забезпеченню потрібні фотографії з різних ракурсів для формування мапи глибин. Тому, важливим є фотографування об'єктів з різних боків. Переміщення поля зору камери не дасть достатньої для роботи алгоритмів інформації. Для підвищення якості потрібно змінювати ракурси фото. На рисунку 1 представлено неправильний спосіб (окремі ділянки не потраплять у кадр), і правильний фотографування [5, с. 10-11].

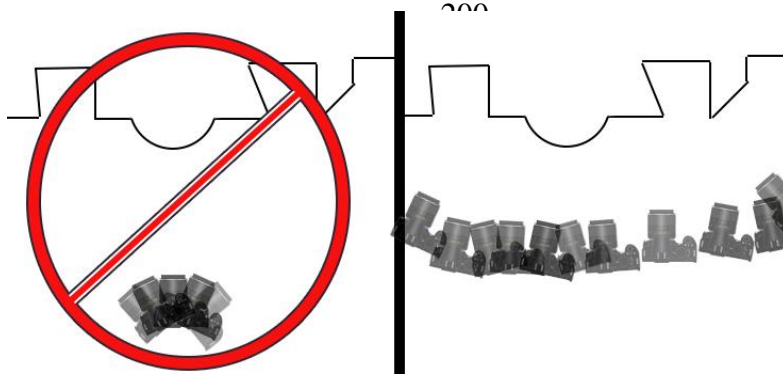

Рис. 1. Положення фотоапарата при зніманні об'єктів.

Отже, підсумовуючи зауважимо, що для створення 3D-моделей об'єктів культурної спадщини за допомогою фотограмметрії найважливішим є етап фотографування. Подальше експортування моделі в спеціалізоване програмне забезпечення необхідне для візуалізації зображення. У підсумку його можна відобразити на картах за допомогою сучасних ГІС програм. Такі реконструкції спрощують подальші дослідження природних та культурних об'єктів, детально візуалізують результати та популяризують їх.

Список використаних джерел:

1. Albrecht Meydenbauer: Die Photometrographie. In: Wochenblatt des Architektenvereins zu Berlin Jg. 1, 1867, Nr. 14, s. 512. URL: (<https://opus4.kobv.de/opus4-btu/solrsearch/index/search/searchtype/collection/id/16231>)
2. Anatolii Volkov: Nazemna fotogrammetriia v arkeolohii c. 10 Retrieved from. URL: https://www.academia.edu/30853156/Terrestrial_photogrammetry_in_archeology
3. Enzo d'Annibale, Livia Piermattei, Gabriele Fangi: SPHERICAL PHOTOGRAMMETRY AS EMERGENCY PHOTOGRAMMETRY. URL: <https://www.cipaheritagedocumentation.org/wp-content/uploads/2018/12/D%E2%80%99Annibale-e.a.-Spherical-photogrammetry-as-emergency-photogrammetry.pdf>
4. Photogrammetry Software. Photos to 3D Scans. URL: <https://www.autodesk.com/solutions/photogrammetry-software#:~:text=What%20is%20photogrammetry%3F,2D%20or%203D%20digital%20models.>
5. Nobuya WATANABE: PHOTOGRAMMETRY FOR CUTLURAL HERITAGE. Booklets for Protection of Syrian Cultural Heritage, Vol. 1 2017. URL: <https://rewasia.hass.tsukuba.ac.jp/bunka/img/file72.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ

Б. О. Шевченко

shevchenkob68@gmail.com

*кафедра політекономії Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Ціни на туристичний продукт є різновидом цін на послуги загалом. Проте унікальність умов, в яких має функціонувати туристична галузь, як то: домінування покупця на ринку туристичних послуг [1], висока конкуренція, надзвичайна мінливість зовнішнього середовища. Все це зумовлює актуальність досліджень щодо формування ціни на туристичний продукт, визначення особливостей цього процесу.

Ціноутворення у туризмі має низку особливостей, які знаходять прояв у такому:

1. Якщо на стадії створення проміжного продукту ціна виступає інструментом перерозподілу його вартості між господарюючими суб'єктами, то на стадії кінцевої реалізації туристичного продукту відхилення цін від вартості призводить до перерозподілу доходів між різними групами населення (споживачів та виробників).

2. Сфера послуг безпосередньо пов'язана зі споживачем у процесі надання послуг, що зумовлює стійкий попит на низку особливих послуг, зокрема і на послуги туризму. Однак стійкість попиту багато в чому залежить від індивідуальних особливостей споживача, тому при встановленні цін на послуги має враховуватися такий психологічний нюанс – ціна не повинна провокувати у покупців негативних емоцій.

3. Процеси виробництва, реалізації та споживання послуг не збігаються в часі, тому у сфері послуг застосовується сезонна диференціація цін та тарифів. Попит на деякі види послуг, зокрема і на послуги туризму, носить яскраво виражений сезонний характер. Чим виразніша сезонна нерівномірність споживання послуг, тим більше потрібно мати резервів для задоволення попиту в період його максимальної величини. Сезонна диференціація цін і тарифів відображає зміни суспільно необхідних витрат праці в різні періоди року. Ціни на туристичний продукт різко коливаються залежно від сезону (зимовий, літній, міжсезоння).

4. Оцінка якості послуг, їх стандартизація мають здійснюватися за світовими критеріями, оскільки на одні й ті ж послуги діють два види та рівні цін – внутрішні та зовнішньоторговельні, наприклад, на готельні послуги, трансферт, послуги з обслуговування туристів. Іншими словами, ціни на послуги туризму для іноземних туристів вищі, ніж для вітчизняних туристів.

5. Особливістю формування цін на послуги туризму є те, що вони повинні включати споживчі вартості, які не набувають безпосередньої товарної форми, наприклад, продукти уречевленої минулої праці: пам'ятки історії та архітектури, паркового господарства, заповідники тощо, або взагалі не виступають продуктами праці, а створені природою (водопади, гори, озера тощо).

6. На ціну туристичного продукту впливає низка факторів: клас обслуговування (ступінь комфортності); вид туристичної подорожі (застосовувані транспортні засоби); форми обслуговування (груповий або індивідуальний); кон'юнктура ринку на послуги туризму; сезонний характер надання послуг; географія розміщення туристичних фірм та ін. [1].

Структура ціни на послуги туризму представлена на рис. 1.

Ціна на послуги туризму має такі складові:

- вартість наземного обслуговування;
- ціна транспортних послуг;
- постійні та змінні витрати туроператора;
- непрямі податки за окремими видами послуг (податок на додану вартість, акцизи тощо);
- прибуток.

Рис. 1. Структура ціни на туристичний продукт (тур)

Ціни на туристичний продукт повинні відповідати попиту та рекламі. Їх необхідно орієнтувати не на середнього споживача (туриста), а на певні типові групи. Типологію споживання слід розглядати як основу підвищення ефективності комерційної діяльності турфірм. Ціна на туристичний продукт залежить не тільки від попиту, а й від реклами цього продукту, оскільки між ними існує тісний взаємозв'язок. Як правило, зниження ціни веде до зростання попиту на туристичний продукт і надає рекламний вплив на покупця туристичного продукту; у свою чергу, збільшення реклами може сприяти збільшенню ціни на туристичний продукт [2].

Беззаперечним є твердження, що рівень цін значно впливає на обсяг реалізації туристичного продукту. Однак цей вплив має свою специфіку: споживання туристичного продукту відбувається у вільний час, який має для туриста (для споживача турпродукту) самостійну цінність і ресурс якого в нього завжди обмежений. Звідси особлива вибірковість, підвищені вимоги та чутливість до якості та ціни туристичного продукту [3].

Також слід зважати на те, що між моментом продажу туристичного продукту та актом його споживання є значний розрив у часі. Тури складаються та продаються зазвичай за кілька місяців до початку відпочинку. Це знаходить своє відображення у політиці цін на туристичний продукт. Наприклад, вводиться спеціальне додаткове страхування туристів, які купили турпакет, від інфляції, поганої погоди та ін. Ця система застосовується лише до певного часу. Туристичні фірми надають знижку з вартості туру, якщо турист, який забронював тур, дає фірмі право самостійного вибору однієї з трьох дат свого відправлення і одного з трьох пунктів призначення відпочинку [2].

Ще однією особливістю ціни на туристичний продукт є її інтегральний характер: ціна на туристичний продукт складається із цін на різні види послуг,

що входять до складу туру. Калькуляція ціни туру включає як витрати, так і необхідний прибуток за надання посередницьких послуг з боку турагента та туроператора [1].

В умовах ринкової економіки виробник туристичного продукту повинен мати обґрунтований рівень цін на цей продукт. Із цією метою на основі маркетингових досліджень розробляється політика цін, яка є суттєвим елементом загальної стратегії збуту продукції [4]. Виходячи зі стратегії принципи діяльності турфірми зі встановлення цін можуть бути різними. Наприклад, не знижувати ціни на будь-які компоненти туристичного продукту нижче загальної суми витрат на їх виробництво; прагнути до стримування цін нижче рівня конкурентів; слідувати за ринковою ціною, орієнтуючись на ціни конкурентів; встановлювати вищі ціни, ніж у конкурентів, для встановлення та збереження престижної ціни; збільшувати обсяг реалізації туристичного продукту за допомогою низьких цін; орієнтуватися на ціни якогось одного конкурента; встановлювати ціни, які забезпечують отримання певного відсотка доходу від обсягу інвестицій; використовувати ціни для збільшення маси прибутку від усього туристичного продукту, а не від окремих видів послуг туризму; забезпечувати стабільність і стійкість ринку збуту туристичного продукту тощо [5].

Отже, розробка політики цін має здійснюватися з урахуванням факторів розвитку туристичної фірми, серед яких умовно можна виокремити фактори зовнішнього та внутрішнього впливу. Зовнішні фактори проявляються у такому: стан купівельного попиту, платоспроможність покупців, їхні інтереси, звички, смаки, поведінка конкурентів, економічна політика держави, політична ситуація та ін. Внутрішні фактори включають: прагнення до збільшення прибутку від виробництва та реалізації туристичного продукту; зацікавленість туроператора та турагента у збільшенні своєї частки на ринку або темпів зростання виробництва та реалізації туристичного продукту, навіть за рахунок зниження доходів; прагнення уникнути банкрутства; іміджеві переваги (бажання підняти свій імідж, а не збільшити дохід) та ін.

Враховуючи всі ці фактори, туроператори та постачальники туристичних послуг мають встановлювати ціни на свої продукти, забезпечуючи баланс між конкурентоспроможністю на ринку та прибутковістю.

Список використаних джерел

1. Haiyan Song, Stephen F. Witt. Tourism Demand Modelling and Forecasting: Modern Econometric Approaches. URL: https://books.google.com.ua/books?id=y_daGo83oHEC&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
2. Steven E. Landsburg. Price Theory and Applications: Decisions, Markets, and Information. URL: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/14914/1/119-Price%20Theory%20and%20Applications.pdf>
3. Stephen Page, Joanne Connell. Tourism Management: Managing for Change. URL: https://nibmehub.com/opac-service/pdf/read/Tourism%20Management-%202nd%20edition%20_%20managing%20for%20change.pdf

4. Полковниченко С. О., Руденко С. М. Основні напрямки вдосконалення реалізації комплексу маркетингу у туристичній установі. *Економіка та суспільство*, № 33, 2021. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/975/933>

5. Панченко В, А., Баран Р. Я. Інструменти удосконалення цінової та збутової політики суб'єктів галузі туризму України. *Ефективна економіка*, № 1, 2021. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/11.pdf

РОЗДІЛ 6

КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ, ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

ПРИРОДНИЧІ МУЗЕЇ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЯК ФОРМА ЗАЦІКАВЛЕННЯ УЧНІВ ГЕОГРАФІЄЮ І ТУРИЗМОМ

Л. А. Гайда

gayda73@ukr.net

Педагогічний музей України, м. Київ

Одним із провідних напрямів діяльності Педагогічного музею України є співпраця з педагогами, які активно використовують потенціал музейних зібрань у роботі з дитячою аудиторією саме у закладах освіти. На сайті музею з 2014 р. функціонує електронний ресурс «Музейна педагогіка», що містить такі компоненти: «Шкільні музеї», «Навчальні програми», «Меморіальні музеї при закладах освіти». В такий спосіб знаходить свій вияв популяризація діяльності музеїв при закладах освіти, а значить, підтримка значної кількості саме громадських музеїв, які відіграють значну роль у вихованні молодшої генерації українців. Ці музеї є важливою складовою українського музейного простору. На початок 2023 р. їх кількість становила 3243, з них – 2964 у закладах середньої освіти, 115 – у позашкільних закладах, 126 – закладах професійної та професійно-технічної освіти, а також у дошкільних закладах – 38. За профілями: історичні – 2217, літературні – 158, мистецькі – 68, технічні – 10, галузеві – 53, комплексні краєзнавчі – 704 та природничі – 33 [1]. Статистичні дані засвідчують, що музеї природничого профілю разом комплексними краєзнавчими, де присутні відділи природи рідного краю, є суттєвою складовою музейно-освітнього середовища України.

Відомості про діяльність музеїв природничого профілю у закладах середньої освіти та позашкільних закладах обмежені, немає єдиного державного електронного каталогу, де міг бути представлений їхній досвід діяльності, хоча профільні реєстри є в окремих областях.

Мета дослідження – проаналізувати, узагальнити та презентувати потенційні можливості музеїв природничого профілю закладів освіти України щодо зацікавлення та долучення учнів до науки географії та занять туризмом.

Педагогічний музей України у співпраці з Українським державним центром національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді ініціював у 2022 р. дослідницький проєкт «Шкільне

музейництво у біографіях і фактах», за підсумками якого видано книгу [3]. На основі її змісту, крізь біографії засновників та керівників музеїв природи, представимо форми й методи зацікавлення учнів географією і її складовими, також занять дитячим туризмом.

Так, Міжшкільний екологічний музей Дитячого екологічного центру м. Кам'янське Дніпропетровської області заснувала та багато років очолювала Антоніна Гаврилюк. Розпочала вона пошукову роботу з юннатами Дніпродзержинська (нині м. Кам'янське) зі створення музею хліба на Станції юних натуралістів, який працював у 1986-1990 рр. Далі з'явилась потреба в реекспозиції музею хліба в екологічний музей, тим більше в цьому були зацікавлені педагогічні колективи шкіл міста, тому що була відсутня публічна інформація про екологічний стан м. Дніпродзержинська та краю. Мета створення музею: екологічний освітній процес; документування об'єктивних процесів, явищ в природі і суспільстві; охорона культурно-історичних і природничо-наукових цінностей; методична робота (музей як центр з популяризації екологічних знань).

Музей був відкритий в 1995 р., має 5 залів площею 200 м², де розміщено близько 3600 експонатів. А. Гаврилюк активно сприяла запровадженню на базі музею музейної педагогіки. Основним прийомом роботи є оглядова або тематична екскурсії. Особливим видом таких екскурсій є екскурсія-урок, які проводять педагоги-однодумці закладу. Фундаментом роботи музейної педагогіки є ідея занурення особистості у спеціально організоване предметно-просторове середовище, що включає в себе пам'ятки природи, діорами, опудала тварин, гербарії, плоди та насіння, палеонтологічні, ентомологічні колекції. Такі уроки проводять з біології, географії, історії України, народознавства, екології, хімії та ін. Вони активізують відвідувачів різного рівня навчальних досягнень, оскільки створюють можливість індивідуального підходу до різноманітного рівня сприйняття екологічної інформації.

Завдяки знанням, здобутим у музеї, закладається фундамент екологічних знань про природу, необхідність бережливого ставлення до неї. Екологічне виховання в музеї здійснюється під час проведення різноманітних науково-просвітницьких масових заходів, які базуються на використанні кращих зразків музейного зібрання. Це свята, науково-практичні конференції, зустрічі з вченими, працівниками сільського та лісового господарства, промисловості, екологічні ринги, виступи екологічного театру тощо. На базі музею постійно проводять семінари, науково-практичні конференції міського, обласного та всеукраїнського рівнів для різних категорій педагогічних працівників (з моменту відкриття музею їх було проведено понад 90) [3, с. 42-46].

Ідея створення Меморіально-мінералогічного музею Денишівської ЗОШ І-ІІІ ст. імені В. Г. Бондарчука Житомирської області виникла у вчителя Віктора Романова наприкінці 1970-х років. До цього спонукали дві причини: по-перше, село Дениші є батьківщиною відомого геолога, геоморфолога, академіка АН України В. Г. Бондарчука, по-друге, учні школи є постійними учасниками геологічного руху Житомирщини. В. Романов мав на меті презентувати експозицію музею двома тематичними розділами: меморіальним, який

розповідає про життєвий шлях В.Г.Бондарчука, та мінералогічним, що знайомить з найважливішими класами мінералів та груп гірських порід. Мінералогічна частина складається з семи тематичних стендів: «Корисні копалини Житомирщини», «Осадкові та метаморфічні гірські породи», два стенди «Магматичні гірські породи», два стенди «Чарівний світ мінералів» і «Подарунковий стенд».

В. Романов свою педагогічну діяльність присвятив проблемі формування в молоді інтересу до пізнання рідного краю, формування екологічної свідомості та глибокого патріотизму. З 1979 р. при школі діяв краєзнавчий гурток «Шукачі», члени якого проводили пошуково-дослідницьку роботу з вивчення природи рідного краю. У музеї проводили значну пошукову та науково-дослідницьку роботу. При музеї продовжує працювати школа юних екскурсіводів. Для іноземних гостей екскурсії проводяться англійською та польською мовами. Меморіально-мінералогічний музей у Денишівській школі – велика праця Віктора Романова. Науково-дослідницька робота, яку він проводив, – це ціла школа підготовки майбутнього інтелектуального та наукового потенціалу нашої країни [3, с. 60-63].

Природничий музей опорного комунального закладу загальної середньої освіти «Орієнтир» Вільнянського району Запорізької області, який заснував учитель Максим Олійник, було урочисто відкрито у 2020 р. Колекція почала формуватися близько тридцяти років тому завдяки вчителю-ентузіасту Олександрю Олійнику і внескам учнів кількох поколінь. Продовжив поповнення експонатами та став завідувачем музею вчитель географії М.Олійник, який неодноразово здійснював експедиції рідним краєм та іншими регіонами України разом з учнями. Під час проходження маршрутів збирали різноманітні знахідки природного походження, які стали музейними експонатами і зайняли гідне місце у колекції музею.

Основний фонд налічує понад 900 експонатів, більшість з яких – гірські породи та мінерали, палеонтологічні рештки, об'єкти рослинного та тваринного середовища. В музеї проводять оглядові й тематичні екскурсії, біологічні, географічні, екологічні уроки, лекції, предметні тижні, районні та обласні семінари-практикуми для педагогічних працівників, адміністрацій шкіл, зустрічі з цікавими людьми, виставки. Тут також є створені руками учнів рельєфні карти «Запорізька область», «Вільнянський район», які показують території здійснення експедицій та походів. На цих експозиціях та конкретних експонатах видно біорізноманіття природи, що дає змогу виховувати в учнів почуття патріотизму, гордість за свій край, його значущість в загальній системі господарства країни, зв'язок з іншими державами. А головне, приходиться осмислення необхідності охорони природи рідного краю та охорони довкілля взагалі [3, с. 89-92].

Музей «Природа рідного краю» при Дунаєвецькій станції юних туристів Хмельницької області офіційно відкрито у 2001 р. Всього музей налічує понад тисячу експонатів, на його базі проходять екскурсії, тематичні свята, конференції, виховні години, зустрічі з фахівцями. За період існування музею, з 2001 по 2022 р., в ньому побували тисячі відвідувачів. Засновник та керівник

музею Юрій Крупник – педагог, природознавець, дослідник, колекціонер, таксидерміст. Його головне захоплення – туризм: у свій час підкорив гірські вершини в Середній Азії (Тянь-Шань), звідки привіз свою першу рідкісну колекцію метеликів, що переросла у майбутньому в нове хобі – ентомологію. [3, с. 258-260].

Музей історії розвитку дитячого туризму Закарпатського центру туризму, краєзнавства, екскурсій і спорту учнівської молоді. Творець цього унікального музею – Костянтин Сас, відомий краєзнавець, педагог, організатор дитячого туризму та спортивного орієнтування на території Закарпаття. Тривалий час він активно займався колекціонуванням спортивних експонатів, спорядження, документів, літератури, фото та архівних матеріалів. З часом на основі цієї колекції у 2012 р. був створений Музей історії розвитку дитячого туризму Закарпаття.

Музей складається з дев'ятох експозицій. Дуже цікавою є експозиція спортивного спорядження туристів, альпіністів, скелелазів: льодоруби, карабіни, жумари (спорядження для підйому по мотузці). Великий інтерес викликає відділ фотоапаратури 1950–1970-х років; збірка секундомірів, компасів, курвіметрів, за допомогою яких вимірюють довжину кривих ліній на карті. Доповнюють колекцію механічні й електронні секундоміри, крокомір та топографічні лінійки, колекція емблем і вимпелів, значків та медалей. Найбільша гордість і показник активної роботи Закарпатського центру туризму – відділ кубків, яких понад півсотні. За ними можна простежити досягнення гуртківців: коли і в яких змаганнях брали участь, які місця посіли.

Музей історії розвитку дитячого туризму Закарпаття відвідували вихованці різних гуртків, студенти, учасники семінарів. Експозиції музею знайомили екскурсантів з історією розвитку туризму, краєзнавства та спортивного орієнтування на території краю, сприяючи патріотичному вихованню молодого покоління [3, с. 68-72]. На жаль, під час реорганізації позашкільного закладу музей припинив своє існування, колекцію розібрали по домівках працівники-колеги Костянтина Саса.

Всі представлені музейні колекції були зібрані вчителями, керівниками гуртків та інших учнівських об'єднань у результаті роботи з дітьми. Особистий приклад захопленості педагога географією та її складовими, можливості практичної роботи і мандрівок у природу, туристичних походів допомагають молоді пізнати нашу країну, конкретні переваги кожної території, зрозуміти єдність у розмаїтті природи, економіки та культури. При цьому слід врахувати й високий рівень педагогічної майстерності вчителів, які професійно використовують потенціал музеїв у навчанні й вихованні дітей, активно зацікавлюють можливостями пізнання природи рідного краю.

Одним з інформаційних джерел нашого дослідження є підсумки Всеукраїнського конкурсу екскурсив музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу» (2023-2024 навчальний рік), зокрема секції «Природничі та науково-технічні музеї». Серед переможців та учасників: природний комплекс школи-інтернату «Козацький лицей» Запорізької обласної ради; музей живої природи центру позашкільної освіти Чорноморської міської ради Одеської області;

музей В. І. Вернадського опорного закладу «Шишацький ліцей ім. В. І. Вернадського Полтавської області; геологічний музей Черкаської ЗОШ І-ІІІ ст. № 25 та ін. Під час конкурсу учні та вихованці гуртків позашкільних закладів набувають навичок підготовки та проведення краєзнавчих презентацій, екскурсій як безпосередньо залами музеїв, так і на відкритій місцевості [2].

Зауважимо, що ми оперували даними про зареєстровані музеї системи Міністерства освіти і науки України, тому до статті не увійшли відомості про інші природничі колекції у різних формах.

Таким чином, зібраний та проаналізований фактичний матеріал дає змогу проілюструвати процес розвитку музеїв природничого профілю закладів освіти. Очевидно, що представлене розмаїття форм і методів, зокрема практичної роботи на місцевості та камеральної роботи у музеях, сприяють формуванню у дітей стійкого інтересу до географії як науки, осмислення на конкретних прикладах природоохоронних, кліматичних та екологічних проблем сучасного світу, а також сприяє вдалому вибору майбутньої професії. Особливу роль у зазначених процесах відіграє організація та проведення дитячих мандрівок та туристичних походів.

Перспективним є детальніше вивчення розглянутого явища у хронологічно-тематичному аспекті як стратегічного орієнтиру освітянського краєзнавства та музейництва. На наш погляд, слід виокремити такі напрями використання потенційних можливостей зазначених музеїв у системі діяльності закладів освіти і територіальних громад:

економічний – співпраця з місцевими підприємствами, установами й організаціями;

суспільний – спільна діяльність з місцевими органами влади, громадськими організаціями, підтримка грантових проєктів;

науково-освітній – організація та участь у наукових конференціях, семінарах, конкурсах, природоохоронних акціях, презентаціях грантових проєктів;

інформаційний – використання освітніх, наукових, культурних здобутків для брендування та популяризації свого закладу освіти;

культурний – робота з місцевими бібліотеками, музеями, установами культури, заповідниками;

туристичний – як база для розвитку дитячого туризму, розвитку культурного простору краю, популяризація пам'яток природи як об'єктів туризму.

Активна комунікація музеїв природничого профілю закладів освіти сприятиме їхній інтеграції у життя місцевих спільнот, розвитку громад та позитивному іміджу краю.

Список використаних джерел

1. Лист Міністерства освіти України №4/738-23 від 20.03.2023 «Про підсумки огляду музеїв при закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти». URL: <https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1ToFHIQf39bkAxPDNCA0G>

[ddxChMbtD3ed?fbclid=IwAR1dyXeV-ZCKDG_Y8ZINAuCGLQ15LJVYUnjU_R2pGbyMcIHIZ-UMUoJMj8k](https://drive.google.com/file/d/1815Knhv80-9nywvi2MgkQk-BeBaePhDy/view?fbclid=IwAR1dyXeV-ZCKDG_Y8ZINAuCGLQ15LJVYUnjU_R2pGbyMcIHIZ-UMUoJMj8k)

2. Підсумкові протоколи оцінювання матеріалів учасників II туру Всеукраїнського конкурсу екскурсиводів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу» (2023-2024 навчальний рік). Наказ Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді від 22.03.2024 № 24-А. URL: https://drive.google.com/file/d/1815Knhv80-9nywvi2MgkQk-BeBaePhDy/view?fbclid=IwAR0PVRtp_X5C9ilByjBpNylO_dvTbX4K3QmyuuUDQaUMqecvEERAhEq_Lh8_aem_AR7WrsUV7YbegQyjA9QfYCrxm20ijeYphMPep8Z-CzY2zwbLKOwvIZV9hIWbp4cAzcHg3b8agGGqjUdyXLTdIy0W

3. Шкільне музейництво у біографіях і фактах / Педагогічний музей України, Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді ; [укладач : Л.А. Гайда; наук. консультант О.П. Міхно]. Вінниця : Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2022. 316 с.: URL: <http://pmu.in.ua/download/шкільне-музейництво-у-біографіях-і-фа/>

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНТЕРАКТИВНИХ ЕКСКУРСІЙ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

В. В. Гнатюк

victoriahnatiuk@ukr.net

Здолбунівський ліцей № 6

Здолбунівської міської ради Рівненської області, м. Здолбунів

С. С. Гнатюк

svitlanahnatiukcld@gmail.com

географічний факультет

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

Сучасні учні розвиваються та навчаються в унікальних умовах – небаченого поєднання реального та віртуального світу. Нові технології змушують мозок сприймати інформацію в надшвидкому темпі, швидко її обробляти та вибирати кінцевий результат із вже запропонованих. При цьому творчий підхід до вирішення проблеми та довготривалі пошуки найкращого результату – розглядається як невиправдана втрата часу.

Діти, які ніколи не жили у світі без інтернету, вже «запрограмовані» під віртуальну реальність. Тобто, якісне сприйняття навчального матеріалу та його розуміння можливе лише тоді, коли він викладається в стилі відеороликів, ігор та коротких історій. Тому сучасному вчителю надзвичайно важко конкурувати з учнівськими гаджетами і на уроках, і в позаурочний час.

Всі методи та форми викладання шкільних предметів, в тому числі і географії, вимагають постійного коригування та підлаштування під запити суспільства та особливості психіки учнів. Однією з переваг географії завжди була можливість поєднати теорію з практикою, що не лише полегшувало навчання, а й зацікавлювало учнів. Екскурсії, спостереження у природі, туристичні походи – саме за це більшість людей любила географію. Але віртуальний світ витіснив навіть цю складову та замінив реальні пригоди на штучні.

Суспільство вже усвідомлює ризики для «відірваних від реальності дітей», психологи та педагоги б'ють на сполох, намагаються повернути дітей до живого спілкування в колективі, до спілкування з природою. Але багатьом дітям навіть ці діяльності вже є нецікавими. Тому наразі існує суспільний запит на перегляд методики організації дозвілля учнів. Він включає також і сучасний підхід для організації шкільних екскурсій.

У багатьох виникає питання: а що не так зі шкільними екскурсіями? Адже це така форма роботи, що завжди цікава для учнів, всі з радістю їдуть відвідати якесь цікаве місце, поспілкуватись з товаришами та вчителями поза школою, у вільному форматі. Так, колись діти справді це дуже любили. Але все менше учнів, особливо середнього та старшого віку, хочуть мандрувати з класом. Опитування, проведені серед учнів даної вікової групи, показали наступні причини відмови учнів від екскурсій: «мені ліньки», «що там може бути цікавого», «це нудно» тощо. Якщо узагальнити всі відповіді, то висновок буде такий: діти не хочуть сприймати додаткову інформацію, тому що не розуміють для чого вона їм потрібна; не подобається формат екскурсій; учні не уявляють, що на екскурсії може бути цікаво. Тому сьогодні доводиться вчити учнів заново пізнавати магію подорожей.

Зупинимось конкретно на інтерактивних екскурсіях для вивчення географії. Інтерактивні методи розглядаються педагогами як такі форма навчання, під час якого учні і вчитель перебувають у режимі бесіди, діалогу між собою. Обов'язково відбувається співпраця та взаємонавчання між учнями та вчителем і між учнями. При цьому вчитель і учень – рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання [4, с. 14].

Для сучасних дітей інтерактивні методи є дуже дійовими, адже вони безпосередньо залучають дитину до процесу навчання, і не дозволяють бути просто спостерігачами. Ці методи можна використовувати і під час екскурсій [3, с. 46].

Адже навіть дорослим не хочеться слухати багато інформації, особливо якщо це відбувається на відпочинку. Але коли вона подається у цікавій та легкій формі, використовуються різноманітні активності – екскурсія і її зміст запам'ятовуються надовго [1, с. 30].

Для правильної організації інтерактивної екскурсії вчитель повинен гарно підготуватись та врахувати всі основні моменти. Отже, зупинимось на головних етапах підготовки.

1. Для вивчення географії вчитель може планувати невеликі одноденні екскурсії разом з класним керівником та, навіть, батьками. Враховуючи, що багато навчальних закладів мають власні шкільні автобуси, питання транспорту можна вирішувати досить швидко. Або скористатись послугами місцевих туристичних фірм, перевізників [1, с. 10].

2. Проведення екскурсії варто планувати в кінці вивчення певної теми, тому що учні вже повинні володіти певними знаннями та навичками. А екскурсія дозволить узагальнити все, що вивчили під час уроків.

3. Вчитель попередньо повинен вибрати місце, оцінити територію та вибрати маршрут. Це можна робити у співпраці з гідом-екскурсоводом, але

деталі руху та необхідні зупинки – перепрацьовує вчитель, орієнтуючись на завдання екскурсії, матеріал який буде використовуватись та специфіку учнівської групи [1, с. 75].

При виборі території для екскурсії обов'язково повинне враховувати питання безпеки (мінімум небезпечних місць, наявність поблизу укриття) та можливість на обмеженій території продемонструвати максимум географічних явищ та об'єктів [1, с.25].

4. Час екскурсії: тривалість такої інтерактивної екскурсії може бути різною: від кількох годин до цілого дня. Це залежить від багатьох факторів: часу доїзду, виду робіт, які заплановані та матеріалу, який висвітлюється, особливостей групи (вік, навченість, поведінка в природі, фізична підготовка тощо).

Враховуючи все це, стає зрозуміло, що вчитель повинен завчасно все перевірити на місцевості для уникнення проблемних ситуацій.

5. Обладнання. Вчитель повинен заздалегідь продумати яке обладнання він візьме з собою:

- воно повинно бути не об'ємним, легким, доступним для учнів. Дуже важливо залучити учнів для транспортування даного обладнання, адже це спровокує багато питань, які вчитель матиме можливість пояснити і досягти своєї мети: ознайомити учнів з інформацією про географічні прилади чи обладнання. В цій ситуації запам'ятовування буде проходити активніше, ніж на звичайному уроці; - до обладнання для проведення інтерактивних екскурсій відносяться і друковані матеріали. Наприклад, вчитель може роздрукувати схеми, фото та інше для роботи під час екскурсії. Використовувати їх можна по-різному: попросити учнів знайти об'єкти чи явища з фото на місцевості, використати схеми для розповіді, по ходу екскурсії збирати пазл (деталі якого відшукуємо на місцевості). Для учнів, які вже мають досвід таких екскурсій, можна скласти алгоритм руху з певними завданнями, які вони можуть виконувати самостійно.

6. Окремим етапом такої екскурсії має стати рефлексія. Під час рефлексії вчитель повинен не лише отримати зворотний зв'язок, знайти позитивні моменти проведеного заходу та недоліки. Але й обов'язково проаналізувати отримані знання, навички використання їх у природі та в житті.

Рефлексію бажано поєднувати з невеликим відпочинком у привабливому місці та міні-пікніком. Адже комфорт сприяє спілкуванню, обміну думками та гарантує появу заключних позитивних відчуттів.

Отже, метод інтерактивних екскурсій є чудовим поєднанням здобуття теоретичних знань та закріплення їх у природному середовищі. Для географії це є надзвичайно важливим, оскільки дає змогу реалізувати практичні компетентності природничої освіти: пояснювати явища в живій природі, використовуючи наукове мислення; самостійно чи в групі досліджувати живу природу, аналізувати і визначати проблеми довкілля; відповідально та ощадливо використовувати природні ресурси, тощо.

Варто також зауважити, що схожі інтерактивні екскурсії можна проводити і для інших навчальних дисциплін: історія, біологія, екологія. Але для кожного

предмету важливим буде правильний вибір місця проведення та інформаційна наповненість екскурсії. Можливе також проведення комплексних екскурсій, під час яких також будуть реалізовані міжпредметні зв'язки.

Список використаних джерел:

1. Покоłodна М. М. Організація екскурсійної діяльності : підручник. Харків: Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім.О.М.Бекетова, 2017. 180 с.
2. Червінська О. В, Яковлева В. А. Методичні аспекти проведення географічних екскурсій. Geographical science and tourism. 2023.
3. Психологічні основи організації провідної діяльності підлітків : навч.посібник [для студ. природничо- географічного факультету] / О. І. Бедлінський, В. О. Бедлінський. Суми : Вид –во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2011. 136 с.
4. Лаврук М. М. Методика навчання географії : практична і самостійна робота студентів : навчально-методичний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 136 с.

НАБУТТЯ ПРАКТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ГЕОЛОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ГУРТКОВІЙ РОБОТІ

О. П. Кізенко

[*oksana.geolog1@gmail.com*](mailto:oksana.geolog1@gmail.com)

комунальний заклад «Дитячий екологічний центр» Кам'янської міської ради, м. Кам'янське

Актуальність роботи гуртка «Геологічне краєзнавство» в освітньому процесі комунального закладу «Дитячий екологічний центр» Кам'янської міської ради полягає у тому, що геологічне краєзнавство є важливим етапом вивчення вихованцями взаємозв'язків між фізико-географічними об'єктами, природою та суспільством, пізнання рідного краю, вивчення та збереження багатств навколишнього середовища, формування геологічних та краєзнавчих знань, умінь і навичок засобами позашкільної освіти. Гурток «Геологічне краєзнавство» працював з вересня 2019 року. Колектив гуртка (рік навчання – 2) налічував 10 вихованців віком від 12 до 14 років.

Програма гуртка містить відомості, які поглиблюють і доповнюють зміст предметів з географії, економіки, що вивчаються в закладах середньої освіти. Особливо слід підкреслити різнобічний зв'язок геології з географією. Такі теми з геології, як «Літосфера», «Геологічна будова, рельєф та корисні копалини» та ін. включені до навчальних програм шкільного курсу географії, що сприятиме кращому засвоєнню юними геологами знань з геології та географії.

Метою програми гуртка є набуття вихованцями компетентностей засобами геологічного краєзнавства. Основні завдання програми полягають у формуванні пізнавальної, практичної, творчої, інформаційної та соціально-комунікативної компетенцій, які є обов'язковими та необхідними складовими освітнього процесу.

Практична компетентність: уміння досліджувати та описувати геологічні об'єкти, проводити пошукові роботи, готувати колекції, оформляти польовий зошит та щоденник досліджень, орієнтуватися на місцевості за допомогою карти та компасу, дотримуватися основних правил техніки безпеки при участі в

екскурсійних подорожах; брати участь в природоохоронних конкурсах, науково-дослідницьких роботах.

Для набуття вихованцями гуртка практичної компетентності засобами геологічного краєзнавства проводяться екскурсії та практичні заняття, які складають більшу кількість годин, ніж теоретичні заняття. Для закріплення та реалізації отриманих знань, умінь та навичок навесні проводяться геолого-краєзнавчі заходи. Перевірка сформованих компетентностей виконується під час проведення практичних занять, відвідування музейних та екскурсійних об'єктів.

Вихованці гуртка «Геологічне краєзнавство» приймають активну участь в природоохоронних конкурсах та науково-дослідницьких роботах, є постійними учасниками та переможцями міських, обласних та Всеукраїнських акцій, конкурсів.

Під час проведення занять створюються умови, які сприяють всебічному розвитку кожного вихованця як особистості, розкриває її творчі здібності та таланти. Розвивається у гуртківців інтерес до геологічних знань, спадщини, культурних краєзнавчих об'єктів, сприяє самореалізації дитини.

Поєднуються традиційні і нетрадиційні форми організації гурткових занять, активно використовує інноваційні форми і методи навчання, ділового спілкування в поєднанні з науково-дослідницькою, експериментальною та пошуковою роботою: актуалізація, формування пізнавального інтересу, заохочення, виконання творчих завдань, створення ситуації взаємодопомоги, краєзнавчі експедиції, екскурсії, віртуальні екскурсії-подорожі, практичні заняття, подорож екологічною стежкою, квести, тощо. Екскурсії та практичні заняття є обов'язковими та необхідними складовими освітнього процесу, складають більшу кількість годин, ніж теоретичні заняття.

Для закріплення та реалізації отриманих знань, умінь та навичок навесні проводяться геолого-краєзнавчі заходи в межах рідного міста.

Так, у жовтні 2020 року була проведена краєзнавча екскурсія (екологічна стежка) по штучних соснових лісонасадженнях лівого берега м. Кам'янського від 10-го до 4-го мікрорайону, під час якої вихованці ознайомилися з особливостями різноманіття флори та фауни, побачили рослини, які занесені до Червоної книги України.

Геолого-краєзнавча екскурсія до лодочної стоянки № 1 УТМР в селищі Романково м. Кам'янського сприяла вивченню відслонення та опису гірських порід на відслоненні.

Геолого-краєзнавча екскурсія до заплави р. Дніпро в район Дніпробуд м. Кам'янського – для відбору зразків піску та опису у польовому щоденнику з подальшим дослідженням його гранулометричного складу ситовим методом.

Геолого-краєзнавча екскурсія до р. Дніпро (правобережжя, район Дніпробуд) – для проведення гідрологічних досліджень, вивчення дебіту річки поплавковим методом, ознайомлення з методом відбору проб води.

Велика увага приділяється створенню найсприятливіших умов для навчання, виховання і розвитку дітей, обов'язково враховуючи індивідуальні особливості. Щоб заняття дітям приносили моральне задоволення, завжди

шукаємо шляхи, щоб викликати у дітей інтерес до виконання завдань. Охоче запроваджуємо інновації, розробляємо методичні матеріали геологічно-краєзнавчого спрямування, досліджуємо з гуртківцями краєзнавчі історичні та природні об'єкти рідного краю, збираємо, систематизуємо матеріали пошукової діяльності, вивчаємо геологічні особливості Дніпропетровщини.

Під час краєзнавчих екскурсій вихованці заповнюють польові щоденники, досліджень, орієнтуються на місцевості за допомогою компасу, досліджують природні ресурси та ландшафти нашого регіону. Таким чином у гуртківців формуються практичні навички роботи з колекціями гірських порід, мінералів, корисних копалин, користування гірничим компасом, формується свідоме ставлення до власного здоров'я.

Створена методична розробка з організації проведення геолого-краєзнавчої екскурсії до відслонення гранітів на правобережжі р. Дніпро в м. Кам'янське, яка на Всеукраїнському конкурсі науково-методичних розробок та віртуальних ресурсів з еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти в номінації «Методичні рекомендації та навчально-методичні посібники з організації науково-дослідницької та еколого-природоохоронної діяльності в закладах освіти різного типу для учнів різних вікових категорій» у 2019 році була відзначена грамотою за активну участь.

Оформлені дві розробки:

- розробка практичного заняття гуртка «Геологічне краєзнавство» на тему «Штучне вирощування кристалів»;
- розробка теоретичного заняття гуртка «Геологічне краєзнавство» на тему «Методи видобутку корисних копалин. Енергетична сировина».

В Дитячому екологічному центрі розташований Міжшкільний екологічний музей, який є важливою ланкою в освітній системі міста та області з безперервного екологічного виховання і освіти підростаючого покоління. Музей працює вже 25 років, тому в освітньому процесі широко використовується інноваційна модель екологічної освіти й виховання «Музейна педагогіка – в дії». Експозиція містить 3484 справжні експонати. Археологічні знахідки, колекції мінералів та корисних копалин активно використовуються керівником під час занять з вихованцями. Високий рівень професійних знань керівника гуртка з геології дає можливість надати більше цікавої та корисної інформації. Такий підхід сприяє більшій ефективності проведення занять, розширенню знань про екологію Дніпропетровщини тощо.

Проводяться екскурсії по залах музею як для вихованців гуртків закладу, так і для всіх бажаючих, де вони отримують інформацію про екологічні проблеми м. Кам'янське.

Вихованці гуртка «Геологічне краєзнавство», які входять до складу ради музею, залучаються до активної роботи та співтворчості з педагогами, допомагають їм у пошуковій діяльності та роботі з фондами музею.

Пандемія, пов'язана із поширенням хвороби COVID-19, створила труднощі в освітньому процесі навесні 2020 року – був встановлений карантин та обмежувальні заходи. Разом з іншими педагогами педагог працювала над впровадженням інноваційної – дистанційної форми навчання вихованців.

На сайті закладу розміщений авторський актуальний контент керівника гуртка. База науково-методичних матеріалів ДЕЦ у 2020 році поповнилась онлайн-матеріалами керівника гуртка «Геологічне краєзнавство»: створені презентації: «Віртуальна оглядова екскурсія по залах Міжшкільного екологічного музею»; Віртуальна екскурсія у Геологічному музеї Кам'янського державного енергетичного технікуму; «Мінерали, їх види, форми та властивості»; «Геоекологічні проблеми при видобутку родовищ корисних копалин Дніпропетровської області»; змонтований відео-ролік експрес-заняття на тему «Гірничий компас»; тестові онлайн-завдання: «Мінерали, їх види, форми та властивості».

Керівник гуртка залучає вихованців до дослідницької діяльності. У травні 2020 року стартував Всеукраїнський науково-освітній проєкт «Вчителі та учні досліджують явище цвітіння водойм в Україні». В групу, яка долучилася до участі в ньому, ввійшов вихованець гуртка Кізенко Олексій, який активно досліджував явище цвітіння води в р. Дніпро, вивчав водорості під мікроскопом. Робота на Всеукраїнському рівні зайняла 1 місце. Педагогу Кізенко О. П. наданий сертифікат учасника проєкту за сприяння та забезпечення успішного науково-педагогічного супроводу учнівських досліджень.

«ТОПОГРАФІЧНИЙ ОПИС ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ» ФЕДОРА КАРУНОВСЬКОГО (1809 Р.) ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ З ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Є. В. Копилець

poltour75@gmail.com

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Одним із порівняно недавно (трохи більше як чверть століття тому) уведених до широкого наукового обігу джерел інформації з географічного краєзнавства Полтавщини є «Топографічний опис Полтавської губернії, складений старшим вчителем Полтавської губернської гімназії Федором Каруновським 1809 року». Його уміщено в упорядкованому Т. Б. Ананьєвою виданні «Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.», що побачило світ 1997 р. [3, с. 192-229]. Публікація доповнена примітками, які підготували О. І. Гуржій та О. А. Куликова [3, с. 274-277]. Там же наведено стислі відомості про автора опису, які базуються на опублікованому 1907 р. матеріалі В. Л. Василевського [1, с. 248-249; 3, с. 274].

У 2019 р. В. Л. Маслійчук на основі документів Державного архіву Харківської області оприлюднив значно повнішу біографію Ф. Ф. Каруновського. Якщо раніше автор «Топографічного опису Полтавської губернії» поставав насамперед схильним до пияцтва скандалістом, який не заприятелював ні з колегами, ані з директором гімназії, то нові факти засвідчили, що Каруновський був «непересічною постаттю і помітним науковцем на

тодішньому Лівобережжі» [2, с. 10]. До того, як за родинними обставинами обрати замість наукової кар'єри посаду вчителя Полтавської губернської гімназії, Ф. Ф. Каруновський брав участь в експедиційних дослідженнях академіка В. М. Сєвергіна у «Фінляндії» (власне, у Карелії), де отримав гарну підготовку до здійснення польових природничих та почасти етнографічних досліджень.

Попри доступність усіх згаданих вище публікацій, *magnum opus* Федора Каруновського досі не набув популярності як цінне джерело інформації з географічного краєзнавства. З огляду на це, уникаючи розлогого переказу як фактів біографії дослідника, так і змісту його праці, акцентуємо на найбільш значущих, на нашу думку, географічно-краєзнавчих складових «Топографічного опису Полтавської губернії».

Насамперед, відзначимо, що, попри порівняно незначний обсяг, праця Ф. Ф. Каруновського містить велику кількість систематизованих відомостей про природу, населення та господарство Полтавщини початку ХІХ ст. Її можна порівняти з відомостями, які у 1804 р. зібрали за дорученням візитатора Харківського навчального округу І. Ф. Тимківського для укладення статистичного опису Малоросії. Тільки якщо Тимківський заручився підтримкою малоросійського генерал-губернатора князя О. Б. Куракіна, який віддав відповідні розпорядження чернігівському та полтавському губернаторам, а ті, у свою чергу, поставили завдання перед городничими, міськими магістратами і ратушами, нижніми земськими судами, то Каруновський зібрав інформацію для своєї праці без широкого залучення адмінресурсу.

На початку опису Ф. Ф. Каруновський стисло характеризує географічне положення Полтавської губернії, її рельєф, ґрунти, поверхневі води, окремо зупиняється на виявлених місцезнаходженнях мінеральних вод, дає загальну характеристику кліматичних умов та погоди за сезонами. Дає характеристику гірських порід губернії, згадує окремі палеонтологічні знахідки. Наводить номенклатуру місцевих трав'янистих рослин (про дерева та чагарники мова йде згодом, у контексті лісівництва), ссавців, птахів, земноводних, риб, комах, червів; біля деяких представників флори та фауни лишає коментарі щодо особливостей поведінки, використання, відповідних народних звичаїв та вірувань тощо.

У розділі про населення губернії, значну увагу приділено етнографічним особливостям, насамперед, «малоросіян» – українців: особливостям характеру, звичаям, одягу, стравам народної кухні тощо. Наприкінці праці автор зупиняється на мові, її лексичних особливостях, які відрізняють «малоросійську мову» від «великоросійської». Статистичні дані про населення повітових центрів та повітів, населені пункти містяться в частині «Топографічного опису...», присвяченій господарству.

У розділі про адміністративний устрій наведено характеристики (різної детальності) губернського та повітових міст, а також заштатних міст, а також описано загальні риси вигляду населених пунктів Полтавщини.

Сільське господарство охарактеризовано різнобічно: тут і технологічні особливості рільництва, і перелік рослин, які вирощують на полях, і опис зберігання зібраного збіжжя. Крім зернових та зернобобових, ідеться також про окремі технічні культури, городні рослини. Зупиняється автор і на садових деревах та чагарниках. Значну увагу, з використанням статистичних даних по повітах, приділено лісівництву.

Ф. Ф. Каруновський не оминув увагою і тваринництво Полтавської губернії. У його праці йдеться про розведення великої рогатої худоби, овець, коней, свиней, птиці у селянських та поміщицьких господарствах; назви поширених порід доповнюються інформацією про особливості догляду. Досить детально описано поширене на Полтавщині бджільництво, до того ж, статистичні відомості про кількість вуликів, продаж меду та воску містяться наприкінці «Топографічного опису...». Із даними про тваринництво сусідять відомості про мисливство і рибальство.

Побіжно згадавши сільські промисли та фабрики, автор наводить досить детальні статистичні дані про заводи, поштові станції, ярмарки губернії.

Як відзначила Т. Б. Ананьєва, рівень підготовки різних частин «Топографічного опису Полтавської губернії» виразно засвідчує, що його автор був насамперед натуралістом. У цій царині він нерідко використовував результати власних польових краєзнавчих досліджень. Відомості ж історичного характеру Ф. Ф. Каруновський великою мірою брав із літератури, спирався на твердження тогочасних авторитетів [3, с. 17].

Певно, дворянин Федір Каруновський мав доступ до джерел офіційної статистичної інформації. Справедливим є і зауваження О. А. Куликової стосовно того, що «Статут навчальних закладів, підвідомчих університетам» 1804 р. покладав на вчителів гімназії побічний обов'язок вести «історичні, метеорологічні, топографічні та статистичні записи про губернії» [3, с. 274]. Але, вочевидь, для того, щоб створити таку працю, потрібно було насамперед бути відповідною особистістю. Тому «Топографічний опис Полтавської губернії», який автор завершив римським висловом «*Quid potui, faciant meliora potentes*» – «Я зробив, все, що міг, нехай той, хто зможе, зробить краще», так і лишився одиничним твором.

Водночас наявність, з одного боку, «Топографічного опису Малоросійської губернії» 1798-1800 рр. [3, с. 24-126], а з іншого – широкого масиву даних, зібраних 1804 р. за дорученням І. Ф. Тимківського, та опису міст Полтавської губернії, складеного 1810 р. за завданням міністра фінансів Російської імперії графа Д. О. Гур'єва (завдячуємо цим І. Ф. Павловському [4; 5]), дає змогу перевірити достовірність інформації, наведеної в «Топографічному описі Полтавської губернії». Разом же ці джерела, що взаємно доповнюють одне одного, утворюють унікальне підґрунтя для ретроспективного аналізу географії Полтавщини початку ХІХ ст.

Список використаних джерел

1. Василевский В. Л. Полтавская гимназия с 1808 по 1831 год. *Труды Полтавской ученой архивной комиссии*. Полтава: Электрич. типогр. Г. И. Маркевича, 1907. Вып. 3. С. 185-272.

2. Маслійчук В. Кілька біографій діячів української освіти XVIII – XIX ст. (Іван Переверзев, Федір Каруновський, Іван Халанський). *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. Харків : ХІФТ, 2019. Т. 16. С. 3-22.

3. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. / упоряд. Т. Б. Ананьєва. Київ : Наукова думка, 1997. 325 с.

4. Павловский И. Ф. Статистические сведения о Полтавской губернии сто лет назад. *Труды Полтавской ученой архивной комиссии*. Полтава : Электрич. типогр. Г. И. Маркевича, 1906. Вып. 2. Прил. С. 59-163.

5. Павловский И. Ф. Описание городов Полтавской губернии и их окрестностей 1810 г. *Труды Полтавской ученой архивной комиссии*. Полтава : Электрич. типогр. Г. И. Маркевича, 1917. Вып. 15. Прил. С. 21-103.

КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

С. І. Корнієнко

kornienkosvitlana333@gmail.com

Ціпківська гімназія Краснолуцької сільської ради Миргородського району

На сучасному етапі розвитку суспільства на перший план у навчально-виховному процесі виходить національно-патріотичне виховання, яке передбачає, насамперед, формування національної свідомості та людської гідності, любові до рідної землі, свого народу, культури та історії рідного краю. Не менш пріоритетним на сьогодні є зв'язок навчання з життям для формування географічної компетентності, а саме поєднання теоретичної і практичної підготовки учнів. Підвищення теоретичного рівня не можна вважати ефективним, якщо воно не супроводжується прищепленням практичних навичок.

В основі такої ефективної освітньої діяльності є краєзнавчий принцип, що спирається на краєзнавство як народне знання про свої рідні місця. Об'єктами краєзнавства виступають природа, життя населення, історія та мистецтво, економіка. Вони охоплюють географічне, історичне, літературно - художнє, соціально-побутове, економічне краєзнавство. Всі напрямки шкільного краєзнавства тісно пов'язані та поєднуються на міжпредметній основі в таких формах навчання, як екскурсії на місцевості, на виробництві, бібліотеки, музеї, у походах рідним краєм, оздоровчих мандрях під час канікул, у диспутах, конференціях. Про красу Полтавщини не говорив, мабуть, лише лінивий. На доказ цих слів передусім спадають на думку мальовничі краєвиди Лесинога гаю, долини річок Ворскла, Псел. Тут поміж долин, схилів та піднять, що створюють мальовничі пейзажі, від яких досить часто перехоплює: подих, протікають струмки, річечки – справжні ландшафтні перлини Полтавщини. Тому, вивчаючи тему «Полтавська область», не можна вивчати її «насухо» – без краєзнавчих матеріалів, сидючи тільки за партою...

Туристично-краєзнавча робота дає учням багато нових вражень: вони навчаються розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі, краще усвідомлювати та розуміти окремі явища і закони природи.

Багатогранне і різноманітне життя рідного краю дає вчителю невичерпне джерело наочного матеріалу для навчання та виховання дітей. Це допомагає цікаво подавати новий матеріал, поєднуючи теорію з практикою. Учні в своїх відповідях для підкріплення певного теоретичного положення наводять конкретні факти й приклади, які почерпнуті під час екскурсій і туристських походів.

Виходячи з вимог навчальної програми з географії вчитель визначає об'єкти для дослідження, види і методи роботи, спонукає своїх вихованців до вивчення краю і керує їх роботою. Також при цьому враховується склад учнів класу та особливості місцевості. Тому успішність реалізації краєзнавчого підходу до навчання географії в основному залежать від того, якою мірою вчитель як краєзнавець уміє змотивувати і зацікавити своїх учнів. Для цього учитель сам повинен добре знати свій край, систематично його вивчати і володіти знаннями краєзнавчої роботи з школярами. Займаючись краєзнавчою роботою з дітьми, вчитель географії збагачує свої знання, підвищує свою педагогічну майстерність. В процесі краєзнавчої роботи відбувається знайомство з місцевим населенням, з батьками учнів, вивчається робота місцевих підприємств і організацій. Іншими словами, краєзнавство – шлях до науково-дослідницької діяльності та формування життєвих компетенцій учнів, а впровадження краєзнавчого принципу у навчанні географії має невичерпний дидактичний потенціал.

Список використаних джерел

1. Булава Л. М. Географія своєї області. Полтавщина. Посібник для учнів. Полтава «Оріяна», 2004.-21с.
2. Корнєєв О. В. Методика шкільного географічного краєзнавства Х.: «Основа», 2007. 144 с.
3. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм. К.: Вища школа, 1994. 191с.
4. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник К., Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. 240 с.
5. Ставітак К.О. Краєзнавство та батьківщинознавство у шкільному курсі географії. *Географія*. Х.: «Основа», 2012. № 2. С. 5-7.

РОЛЬ КРАЄЗНАВЧО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ПРИРОДНИЧИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІЧКИ ХОРОЛ В ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В. В. Мовчан

v.movchan@meta.ua

Ручківська гімназія Петрівсько-Роменської сільської ради Миргородського району Полтавської області, с. Ручки

На перший погляд, розвиток шкільного краєзнавства в системі географічної освіти займає чільне місце в професійній діяльності педагога. Дійсно, в багатьох навчальних закладах діють гуртки відповідного спрямування, учні під керівництвом наставника беруть участь в різноманітних

туристсько-краєзнавчих акціях та конкурсах, проводяться дослідження, екскурсії, експедиції. Проте, незважаючи на здавалося б значний обсяг діяльності, досить часто краєзнавча робота має хаотичний та безсистемний характер і зводиться до естетичного сприйняття навколишнього середовища та відпочинку на природі. Звичайно ж, ніякого негативу в цьому немає. Але потрібно пам'ятати, що географічне краєзнавство – це вивчення взаємозв'язків природних і соціальних явищ рідного краю з науковою, навчальною, виховною і практичною метою. То ж, зрозуміло, що одним із найважливіших напрямків краєзнавчої роботи є дослідницький, завдяки якому учні мають можливість зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки тих явищ і процесів, які відбуваються в географічній оболонці.

Як зазначав Корнєєв О. В., географічне краєзнавство є науковим краєзнавством, бо мається на увазі науковий підхід у вивченні явищ природи і суспільства. Природні явища розглядаються не ізольовано одне від одного, а в їх взаємному зв'язку. Науковий підхід ґрунтується на конкретних спостереженнях, описах природних явищ та їх систематизації, а не хаотичному накопиченню фактів[3]. Звичайно ж, постає питання: яким чином учні середнього шкільного віку можуть займатися краєзнавством на науковому рівні?

Перш за все потрібно враховувати вікові особливості юних краєзнавців і з розумінням ставитися до того, що більшість із них можуть лише засвоїти фактичний матеріал наданий їм учителем під час екскурсій. Проте, педагог має звернути увагу на дітей, які самостійно намагаються зрозуміти суть явищ чи процесів в довкіллі, висловлюють власну думку стосовно отриманих фактів, намагаються зробити відповідні висновки.

Також варто географічне краєзнавство поєднувати з іншими напрямками, тобто, проводити інтеграційні дослідження, про що неодноразово наголошували фахівці шкільного краєзнавства [1]. Одним із таких напрямків може бути поєднання географічного компонента з екологічним під час гідроекологічних досліджень, адже «...дослідження річок своєї місцевості традиційно знаходиться в орбіті географічних краєзнавчих спостережень із дітьми шкільного віку» [2].

Як приклад, можна навести дослідницьку роботу, яку проводив учень Ручківської школи Гречка Ростислав. Ще в 6 класі під час весняної екскурсії до річки Хорол він зацікавився причинами значної повені, самостійно вибрав ключові ділянки для спостереження та визначив способи вимірювання зміни рівня води. Після цього учню було запропоновано обрати тему наукового дослідження та визначити його мету і завдання. Таким чином розпочалося дослідження сучасного впливу природних умов на формування гідрологічного режиму річки Хорол в північній частині Полтавської області.

Для реалізації мети та завдань учень використовував такі методи, як збір інформації, до яких належать: ознайомлення з літературою та картографічним матеріалом, проведення екскурсій та експериментів, опитування населення, а також методи обробка інформації, серед яких найважливішими були: узагальнення та систематизація отриманих знань та результатів досліджень, а

також створення графіків. Також в процесі проведення досліджень було опрацьовано відповідну літературу.

Учень встановив, що головними природними чинниками, які впливають на рівень води в річці Хорол є кліматичний чинник та тип рослинних угруповань вздовж русла річки.

Дослідження впливу кліматичних чинників проводилися стаціонарним методом на двох точках з квітня 2018 року по жовтень 2019. Весняне водопілля 2018 року, яке почалося у перших числах квітня стало одним з найбільших у ХХІ столітті і йде в порівняння хіба що з 2013 роком. Цьому сприяв значний запас води за рахунок потужних березневих снігопадів. Варто зауважити, що наприкінці грудня 2018 року теж випала значна кількість твердих опадів, що підштовхувало до припущення про таку ж саму повінь і наступного року. Проте, весна 2019 року відзначилася одним з найменших рівнів води для цього періоду. Це пов'язано з тим, що окрім зимових опадів на весняну повінь впливає такий чинник, як дружність весни. Так у 2018 році середньодобова мінусова температура трималися до 30 березня, а на початку квітня почала стрімко зростати. Денні показники коливалися в межах плюсових 15-20 градусів. То ж майже сорока сантиметровий шар снігового покриву зник за тиждень, що й сприяло стрімкому зростанню рівня води в річці.

У 2019 році відлиги розпочалися в кінці січня, коли сніговий покрив був теж близько сорока сантиметрів. Проте сніготанення було повільним, відлиги змінювалися незначними морозами і тала вода поступово проникала у ґрунт. Тривалість сніготанення тривала майже півтора місяця. То ж повінь була дуже слабкою.

Отже, окрім опадів, на рівень води в річці значний вплив має також температурний режим. Особливо це відчутно в теплий період року, коли температура є більш визначальним чинником, ніж опади, що й можна спостерігати із діаграм. Так, незважаючи на достатню кількість опадів у травні і на початку червня 2019 року, річка стрімко міліла. Цьому сприяли висока середньодобова температура червня та малий запас весняної води.

На основі зібраних за два роки даних учень склав відповідні графіки, порівнюючи які можна зробити висновок, що кліматичні умови 2018 року були більш сприятливі для гідрологічного режиму річки Хорол (Рис. 1, 2).

Застосовуючи екскурсійний метод учневі вдалося встановити вплив на рівень води просторового чинника, яким є тип рослинних угруповань. Так, в лісовій екосистемі Хорол не втрачає своєї водності навіть під час межені, а на відкритих лучних просторах русло в цей же період часто має переривчастий характер. Підтвердженням цього стали космічні знімки території села Ручки (Рис 3, 4).

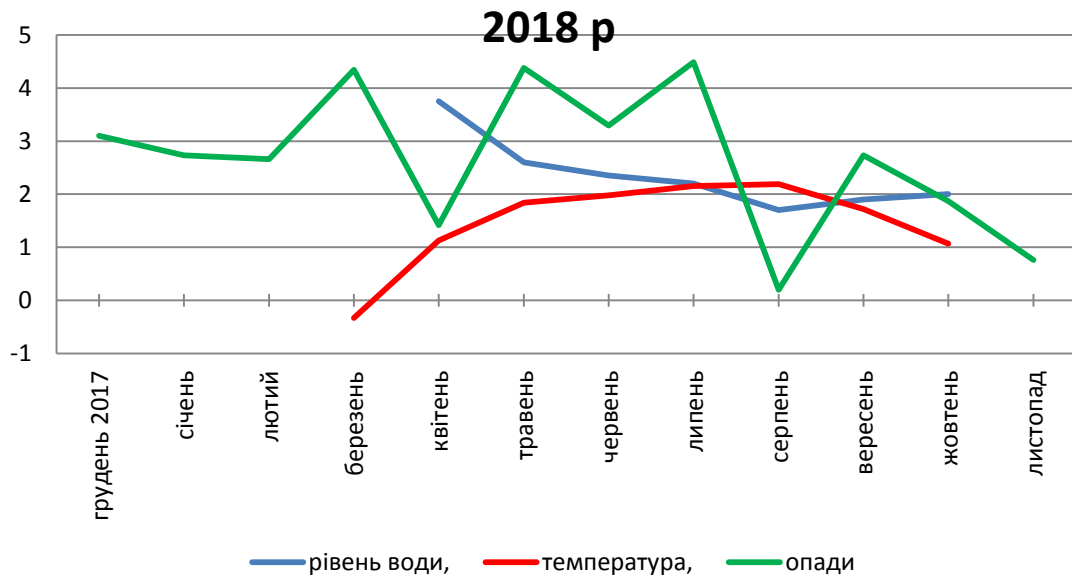

Рис. 1. Співвідношення кліматичних показників та рівня води в річці Хорол (пункт спостереження – с. Ручки), 2018 рік. Коефіцієнти показників: рівень води – 1, температура – 10, кількість опадів (мм) – 20.

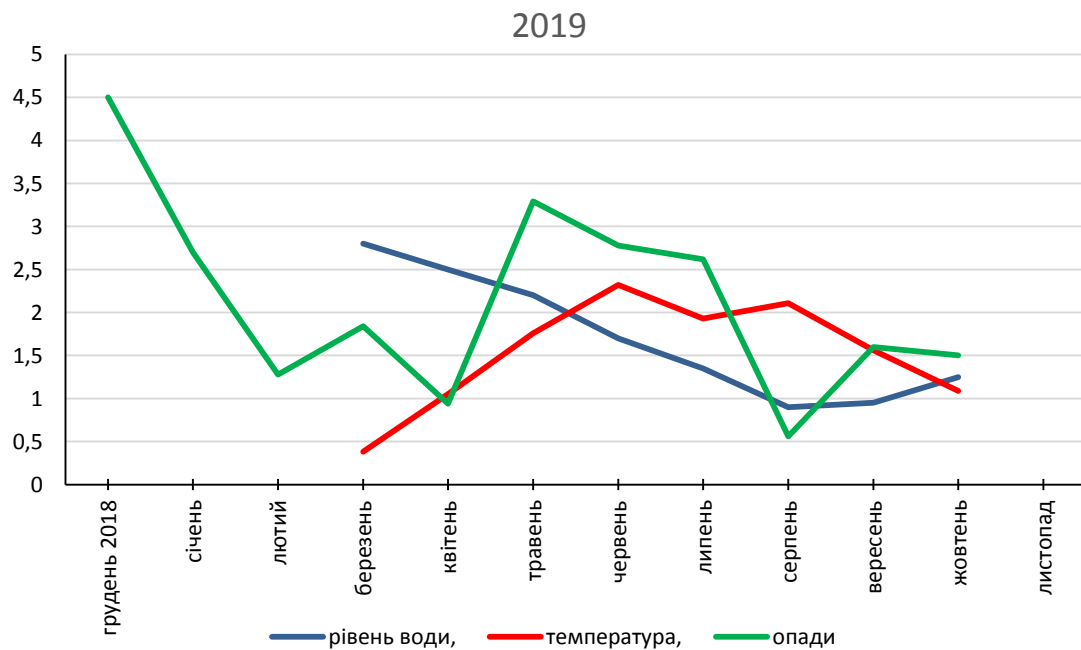

Рис. 2. Співвідношення кліматичних показників та рівня води в річці Хорол (пункт спостереження – с. Ручки), 2019 рік. Коефіцієнти показників: рівень води – 1, температура – 10, кількість опадів (мм) – 20.

Учень зробив відповідний висновок, що різна водність Хоролу пов'язана з тим, що ліс створює більш сприятливі умови для поглинання води ґрунтом, поліпшує умови живлення підземних вод, тобто переводить поверхневий стік у підземний. Також в лісі вірогідність ерозійних процесів є мінімальною. А на відкритих просторах створюються більш сприятливі умови для поширення

прибережно-водної рослинності, що в свою чергу призводить до уповільнення течії та замулення.

Рис. 3. Космічний знімок русла Хоролу (с. Ручки) в межах лісової екосистеми.

Рис. 4. Космічний знімок русла Хоролу (с. Ручки) в межах лучної екосистеми.

Варто зауважити, що природні чинники хоча й мають значний вплив на рівень води в Хоролі, але вони не є визначальними. Так, в минулі століття Хорол мав більше приток, ніж зараз. Нині їх кількість і довжина значно скоротилися. То ж, в 2020 році, продовжуючи дослідження природних чинників, Гречка Ростислав вирішив встановити вплив антропогенного навантаження на водність річки Хорол, оскільки, аналізуючи рисунок 4, можна припустити, що селитебні ландшафти мають значний вплив на рівень води в річці.

Таким чином, можна стверджувати, що шкільне краєзнавство в системі географічної освіти не повинно обмежуватися лише оволодінням учнями

фактичного матеріалу. Окремі діти мають здібності до пізнавальної діяльності та здатності самостійно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами та процесами, які відбуваються в географічній оболонці. Роль вчителя полягає у розкритті дослідницького потенціалу таких учнів. Прикладом може слугувати робота учня Ручківської школи Гречки Ростислава. Зрозуміло, що отримані ним в процесі дослідження результати не претендують на географічні відкриття, хоча на локальному рівні і мають елементи новизни. Але найважливішим аспектом є те, що юний науковець набуває досвіду творчої пізнавальної діяльності, розуміє причини географічних явищ та процесів, а це досить важливо для формування цілісної науково-природничої картини світу.

Список використаних джерел

1. Копилець Є. В. Інтегративний потенціал краєзнавчих географічних досліджень учнівської молоді. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії* : зб. наук. пр. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. Вип. 24. С. 53–57.
2. Копилець Є. В. Організація краєзнавчого дослідження учнівською молоддю пониззя малої річки: інтеграційний аспект. *Шості Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Суми, 15-17 жовтня 2021 р.)* [Електронний ресурс] / СумДПУ імені А. С. Макаренка, Сумський відділ Українського географічного товариства; [упорядник Корнус А. О.]. Елект. текст. дані. Суми. 2021. С. 206-208.
3. Корнеєв О. В. Методика шкільного географічного краєзнавства. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 144 с. (Б-ка журн. «Географія»; Вип. 1 (37)).

ТУРИСТИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО В СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

С. А. Мовчан

Андріївський ліцей Полтавської обласної ради, с. Андріївка

Все починається з географії. Географія ключ до розуміння світу та паспорт на планету Земля. Географія – наука, яка потребує не тільки теоретичних знань, але й практичного розуміння різноманітного світу через візуалізацію, аналіз даних, критичне мислення, тощо. За допомогою освітнього процесу передаються акумульовані знання, вміння та цінності від одного покоління до іншого. Здійснення відбувається різними формами пізнавальної діяльності, таких як сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення; та різних форм навчання, таких як інструктаж, тренування, дослідження, практичний досвід... Географія – одна з фундаментальних наук про Землю, її природу, населення та його господарську діяльність, про взаємодію людей і природи. Вона складається з трьох основних підрозділів: фізична, економічна та соціальна географія. Кожний з цих основних напрямів географії поділяється на окремі спеціалізовані (галузеві) науки.

Дедалі більш динамічною наукою в системі географічних наук стає краєзнавство. Вивчаючи особливості природи, населення, господарства, історії та культури, звичаїв, обрядів та екологічних проблем у рідному краї, краєзнавство є інтегрованою (комплексною) наукою. Географічне, історичне,

екологічне, літературне, етнографічне, мистецтвознавче, лінгвістичне, археологічне краєзнавство вивчають один і той самий об'єкт – рідний край.

Туристичне краєзнавство допомагає зробити навчання більш захоплюючим та ефективним. Туризм це своєрідна піктограма у вивченні географії, це справжня не законсервована географія, яка є чудовим залученням учнів до активного навчання. Це допомагає учням не просто запам'ятовувати інформацію, а розуміти, аналізувати, формуючи власну думку, критично мислити. Ми живемо в глобальному світі, пізнаємо світ, шукаємо відповіді. Навички пізнання рідного краю шляхом туристичного краєзнавства стануть неоціненними у майбутньому житті. Краєзнавство дає можливість виховати справжнього громадянина, використовуючи багатий історичний досвід, випробуваний часом, який є прикладом для наслідування.

Туристичне краєзнавство формується на стику географічного, економічного, історичного й етнологічного краєзнавства, шляхом міждисциплінарного синтезу їх теоретико-методологічних і прикладних напрацювань. Сьогодні туристичне краєзнавство можна назвати одним з ефективних механізмів виховання підростаючого покоління. Це поєднання краєзнавчих ідей і туристичних форм роботи. Всебічне вивчення особливостей рідного краю сприяє формуванню світогляду підростаючого покоління, почуття громадянського обов'язку і відповідальності перед суспільством, і є одним із засобів формування активної життєвої позиції.

Туристичне краєзнавство створює сприятливий фон для формування особистості, це одне з найбільш дієздатних форм патріотичного виховання підростаючого покоління. Перед туристичним краєзнавством постають наступні завдання:

- сприяти відродженню духовності, національної свідомості, любові до рідної країни, виховувати повагу до ЗСУ, людей праці;
- підвищувати результативність навчання й виховання підростаючого покоління;
- сприяти гармонійному розвитку і самовдосконаленню кожної дитини.

Туристсько-краєзнавча діяльність полягає у всебічному дослідженні і вивченні природних, історичних, культурних, соціально-економічних особливостей рідного краю під час туристичних екскурсій, походів, подорожей, експедицій.

Туристсько-краєзнавча робота найефективніша тоді, коли має ідейно-моральну спрямованість, підпорядкована навчально-виховним завданням, пов'язана із життям та практикою державотворення, а її методи відповідають віковим особливостям та інтересам учнів. Отже, в туристсько-краєзнавчій діяльності можна виокремити наступні функціональні можливості:

1. Кожна туристична подорож виховує любов до рідного краю, учить з повагою ставитися до звичаїв, традицій народу (виховна функція).
2. Під час туристичної подорожі відбувається самопізнання, розвиток пізнавальної активності, комунікативних вмінь і навичок (розвивальна функція).

3. Здійснюючи екскурсію чи похід по рідному краю кожен мандрівник пізнає навколишній світ, таким чином отримуючи наукові, культурні, мистецькі знання (пізнавальна функція).

4. Краєзнавці оволодівають навичками спілкування з людьми та правилами поведінки під час подорожі (соціалізуюча функція).

5. Під час туристичної подорожі юні дослідники отримують нові враження, що приносить їм емоційне задоволення (рекреаційна функція).

Наш край особливо багатий на природні, історичні, літературні, мистецькі традиції, тому туристичне краєзнавство набуває особливої унікальності і значимості. Сьогодні майже всі навчальні заклади пройнялися краєзнавчою роботою: шануванням пам'яті Героїв, відродженням давніх українських звичаїв, обрядів, ремесел, фольклорних традицій.

Але війна вносить свої корективи. Тепер ми спілкуємося переважно онлайн. Однак для того, щоб перемогти ворога треба знати географію. Знати, що таке сторони горизонту, і куди рухатися в разі потреби без компаса; як використати водні угіддя та ландшафти для просування по місцевості. І нарешті знати святі міста України. Туристичне краєзнавство – це школа життя, у всій його багатоманітності, це багатогранна навчально-освітня, пошуково-дослідницька діяльність підростаючого покоління у процесі комплексного вивчення рідного краю.

ОСВІТНІ ЕКСКУРСІЇ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

О. Д. Наровлянський

al_dan@ukr.net

*Український державний центр національно-патріотичного виховання,
краєзнавства і туризму учнівської молоді, м. Київ*

Модернізація методики географічної освіти на сучасному етапі вимагає пошуку найефективніших шляхів організації освітнього процесу у сучасних умовах. Виконання цього завдання, на нашу думку, вимагає вивчення історичного досвіду у вказаній області. Одним з перспективних напрямів підвищення ефективності шкільної географічної освіти можуть стати освітні екскурсії.

Історія розвитку освітніх, зокрема географічних, екскурсій у вітчизняній школі розпочинається наприкінці XIX століття. Саме тоді у окремих навчальних закладах починається проведення екскурсій з учнями здебільшого старших класів. У Києво-Печерській гімназії екскурсії почали проводитися з 1886 року. Перші шість років проводилися ближні одноденні екскурсії, з 1892 року – далекі екскурсії по Росії, з 1900 року – закордонні екскурсії. При цьому у далеких та закордонних екскурсіях брали участь лише випускники гімназії після екзаменів на атестат зрілості, а екскурсії ці розглядалися як «засіб відновлення здоров'я, що порушено під час екзаменів» [8]. У 1892 році було здійснено екскурсію до Криму, у 1894 – на Кавказ, у 1895 – у Фінляндію та

Прибалтійський край, у 1896 році – по Волзі та на Нижегородську Всеросійську виставку, у 1897 році – на Урал, у 1898 році – на Кавказ та до Криму, у 1899 році – знову на Урал [9]. У 1900 році дев'яносто шість (!!!) гімназистів побували на Паризькій всесвітній виставці, відвідавши крім Парижа Берлін, Дрезден, Прагу, Будапешт. Гімназисти оглядали природні пам'ятки – так звані Саксонську та Чеську Швейцарії, Рейхенгальський та Рейнський водоспади, Бременське, Фірвальдштадське, Тунське, Брієнцьське та Боденське озера. У 1901 році сорок один гімназист здійснив екскурсію на Кавказ та до Криму [4], а у 1903 році учні, які закінчили гімназію, здійснили екскурсію до Австрії, Німеччини, Швейцарії та Італії [19].

Директор Житомирської гімназії Сидоров розпочав проведення екскурсій у 1890 році з одноденних подорожей поблизу Житомира, пізніше відбулися поїздки на Волинь. Отримавши досвід у ближніх екскурсіях, у подальшому учні здійснили подорожі за маршрутом Житомир – Ростов – Казань – Нижній Новгород – Батумі – Поті – Ялта – Одеса – Житомир (1896), Житомир – Відень – Мюнхен – Цюрих – Мілан – Генуя – Флоренція – Венеція – Житомир (1897) [1].

У 1898 році було проведено подорож на Кавказ учнів старших класів Сумського реального училища під керівництвом вчителя історії та географії А. І. Новосільцева. Учні відвідали район Кавказьких Мінеральних Вод, пройшли пішки по Військово-Грузинській дорозі, піднялися на вершину Бештау та Давдоракський льодовик, познайомилися з альпійською флорою, гірською природою, зібрали колекцію мінералів та гірських порід [7].

Улітку 1905 року освітню подорож за маршрутом Харків – Москва — Нижній Новгород здійснила група гімназистів Першої Харківської гімназії [18]. Жіноча гімназія Ілляшової-Менчиц провела у 1911 році екскурсію учениць 5-го та 6-го класів на соляні та вугільні копальні Донбасу, під час якої екскурсанти спускалися до вугільної та соляної шахт, були присутні під час проведення вибухових робіт на копальні [17].

З 29 березня по 1 квітня 1914 року учитель географії 1-ї Київської гімназії І. І. Зеленський-Безручко провів екскурсію учнів 5-х класів до с. Іллінці (нині місто Вінницької області) «для ознайомлення з сільськогосподарськими знаряддями та виробництвом». У своєму звіті вчитель зазначив, що «розглядаю цю екскурсію не як приємну прогулянку, а як необхідний акт у збагаченні знань» [21]. Серед екскурсій, що проводилися у Київській другій чоловічій гімназії – екскурсії у природу – до Голосіївського лісу, для знайомства з утворенням ярів та долин, Кадетського гаю для знайомства з різними деревами тощо [20].

Хоча більшість далеких екскурсій проводилися у позанавчальний (здебільшого канікулярний) час, під час них учні отримували реальні знання про географію різних місцевостей, безпосередньо знайомилися з різноманітним ландшафтами, географічними об'єктами, особливостями природи різних регіонів, що, безумовно, сприяло засвоєнню географічних знань.

У 1906 році Міністерством народної освіти було затверджено нові навчальні програми для реальних училищ. У пояснювальній записці до

програми з природознавства (у якій передбачалися зокрема і географічні знання) зазначалося, що «бажано щоб іноді влаштовувалися хоча б невеликі екскурсії в природу, під час яких викладач міг би проводити бесіду з учнями про ґрунт, рослини, тварин у їх природньому зв'язку та обстановці та знаходити матеріал для класних уроків» [16].

У липні 1914 році було запроваджено нові програми гімназій з географії. У пояснювальній записці зазначалося, що курс необхідно зробити максимально наочним. Одним із шляхів для цього було зазначено екскурсії, які визначалися як обов'язкові [3]. Реалізації цих починань завадила Перша світова війна та подальші події, що призвели до зламу існуючої на той час освітньої системи.

Вже восени 1917 року новостворене Генеральне секретарство (пізніше Міністерство) народної освіти Української народної республіки запровадило вивчення у школах географії України. 12 жовтня 1917 року Генеральне секретарство направляє до всіх земств та міст України циркуляр, яким пропонує запровадити в усіх початкових школах викладання історії та географії України [23, арк. 3]. При цьому пропонувалося включати в річний розклад роботи шкіл подорожі по історичних місцях України, цікавих природних об'єктах, зокрема «до Києва, до порогів, на Шевченкову гору» як один з ефективних шляхів виховання патріотів України та «корисний методичний захід при викладанні історії та географії України» [23, арк. 11].

Після утворення Української держави у квітні 1918 року було створено комісії з підготовки нових навчальних програм. У роботі комісії з підготовки програми з географії серед інших спеціалістів брала участь директор Департаменту позашкільної освіти та дошкільного виховання Софія Русова, яка також була автором одного шкільних підручників з географії. На засіданні 28 травня 1918 року при обговоренні програми з географії для 1-2 років навчання вона зауважила, що екскурсії учнів мають робитися і зимою, щоб учні спостерігали зимову природу та її життя, запропонувала створити програму зимових екскурсій і на пропозицію комісії згодилася її підготувати [24, арк. 2зв.].

У програмі пропедевтичного курсу географії та географії України в 5-му класі єдиної школи (діти 11 років) було передбачено проведення 13 «наукових екскурсій» [24, арк. 50.]. На нашу думку така велика програма екскурсій хоча і показує відношення до цього виду навчальної діяльності, але водночас була мало реальною для реалізації, особливо з урахуванням умов 1918 року. Програмою політико-економічного курсу географії для 8-го року навчання (14 років) пропонувалося «робити екскурсії на заводи, кооперативи, музеї тощо, під час яких переважно звертати увагу на оточуючу місцевість» [24, арк. 54].

У матеріалах комісії по виробленню програм з географії зберігся матеріал під назвою «Шкільні екскурсії». На жаль, він не має дати і підпису, однак за датами сусідніх матеріалів можна вважати, що він належить до весни – початку літа 1918 року. У зазначеному матеріалі зазначається, що «екскурсії в школі – це самий кращий засіб для ознайомлення дітей з природою для розвитку в них уваги, уміння «дивитися» і «бачити». Екскурсії в живу природу дають багатий матеріал для дитячого спостереження, але елемент примусу і втоми не має

місце під час екскурсії, тому що нові враження в умовах природної обстановки відкриваються де природний об'єкт сам по собі притягає увагу і будить живий інтерес». Автори матеріалу пропонують чітко відокремлювати екскурсію від звичайної прогулянки, не заперечуючи користь останньої, перш за все для дитячого організму. Однією з основних відмінностей екскурсії від прогулянки, на їх думку, є наявність чітко визначеної пізнавальної мети, якою, зокрема можуть бути спостереження над найважливішими явищами з життя тварин та рослин у їх природньому оточенні, набуття та поповнення знань, повторення раніше пройденого курсу, збір матеріалу для практичних занять і виготовлення наочних посібників [24, арк. 37-38]. На жаль, політична ситуація в Україні, зникнення української держави не дало змоги реалізувати ці задуми.

У програмах з географії, які було прийнято території УСРР у 1932 році роль екскурсій відзначалася лише для молодшого концентру (молодшої школи): «Географічний матеріал треба подавати в цікавій для дітей формі, пов'язуючи його з екскурсіями...» [12]. Однак у програмах для середньої школи, підготовлених у 1932-1933 роках, відсутні будь-які згадки про використання екскурсій [11; 14].

У програмах 1939 та 1947 років для середньої школи (5-9 класи) зазначалося, що «величезну допомогу подадуть учителям екскурсії в природу», однак конкретні вказівки щодо їх тематики відсутні [13; 15]. У 50-ті рр. програми з географії передбачали конкретні теми екскурсій у 3, 5, 6, 8 та 10 класах [10]

Не зважаючи на недостатню, на наш погляд, увагу до екскурсій у програмах, вчителі географії використовували екскурсії у своїй роботі. У звіті про роботу шкіл м. Києва за 1956-1957 навчальний рік зазначалося, що «учні всіх шкіл вивчали природу Києва та околиці, тематику екскурсій було внесено до планів роботи вчителів, їх проведення контролювалося адміністрацією» [22, арк. 167-168]. Водночас, відзначалося у звіті, «значна частина вчителів молодших класів при вивченні природознавства не приділяє ще належної уваги організації і проведенню екскурсій... внаслідок цього знання учнів часто відірвані від життя» [22, арк. 45].

Нині діюча програма з географії 6-9 класів містить вказівку лише на дві екскурсії (у природний комплекс своєї місцевості та для ознайомлення з об'єктами природи своєї місцевості) та побіжно згадує екскурсію на сучасні підприємства [2], що, на нашу думку є недостатнім. У модельних програмах Нової української школи з географії передбачено проведення як реальних, так і віртуальних екскурсій, однак їх кількість є незначною [5; 6].

Таким чином, в Україні існує значний досвід організації та проведення освітніх екскурсій географічного спрямування. Екскурсії створюють сприятливі можливості для організації активної самостійної роботи учнів, сприяють формуванню уміння класифікувати об'єкти, явища природи; досліджувати природу (компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій), визначати та аналізувати проблеми довкілля (екологічна компетентність), співпрацювати в групі під час розв'язання проблем, досліджень природи, реалізації проєктів (соціальні та громадянські компетентності). Не зважаючи на

можливості сучасних інформаційних технологій варто, на нашу думку, надавати перевагу реальним екскурсіям (не ігноруючи віртуальні в темах, де неможливі реальні екскурсії). Крім того варто ширше використовувати можливості, що відкриваються в рамках наближення України до Європейського Союзу з урахуванням досвіду періоду початку ХХ століття. Екскурсії можуть та повинні стати дієвим інструментом підвищення ефективності географічної освіти.

Список використаних джерел

1. Арепьев Н. Общеобразовательные экскурсии в средней школе. Русская школа. 1900. № 2. С. 89 – 90.
2. Географія. 6 - 9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
3. Гиндце Б. К. Географические экскурсии в связи с новыми программами по географии. *Экскурсионный вестник*. 1915. № 3. С. 90.
4. Десятая образовательная экскурсия воспитанниковъ Киево-Печерской гимназии. *Киевлянин*. 1902. 18 липня. (№196).
5. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Neohrafiya/Neohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf>
6. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запотоцький С. П., Карпюк Г. І., Гладковський Р. В., Довгань А. І., Сovenko В. В., Даценко Л. М., Назаренко Т. Г., Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Нікітчук А. В., Яценко В. С., Довгань Г. Д., Грома В. Д., Горовий О. В.) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Neohrafiya/Neohrafiya.6-9-kl.Zapototskyu.ta.in.06.05.2022.pdf>
7. Образовательная экскурсия (Разные известия и сообщения). *Русская школа*. 1898 № 8. С. 354 – 35.
8. Петр В. О летних экскурсиях учеников Киево-Печерской Гимназии. Киев : типография И. И. Горбунова, 1901. С. 1 – 3.
9. Петр В. Письмо к бывшим воспитанникам Киево-Печерской гимназии. *Киевлянин*. 1902. 26 квітня. (№114).
10. Програма восьмирічної трудової політехнічної школи і середньої школи з виробничим навчанням. Географія. V-IX класи. Київ : Радянська школа, 1959. 82 с.
11. Програма для географії для другого концентру семи річки (ФЗС та ШКМ). Харків : ДВОУ «Радянська школа», 1932. 32 с.
12. Програми молодшого концентру семирічної політехнічної школи (ФЗС та ШКМ). Київ : ДВОУ «Радянська школа», 1932. С. 79.
13. Програми середньої школи Географія. V-IX класи. Київ : Радянська школа, 1939. 80 с.
14. Програми середньої школи. Географія. 5-8 роки навчання. Харків : Радянська школа, 1933. 84 с.
15. Програми середньої школи. Географія. Київ : Радянська школа, 1947. 44 с.
16. Программы для реальных училищ по русскому языку, географии, математике, естествоведению, природоведению и законоведению. Циркуляр Министерства народного просвещения от 30 июня 1906 года № 12414. *Журнал Министерства народного просвещения*. 1906. Новая серия. Часть V. Сентябрь. С. 83.
17. Екскурсія. *Утро*. 1911. 01 травня (№1334).

18. Державний архів Харківської області. Ф. 265. Оп 1. Спр. 629. Арк. 1.
19. Київський міський державний архів (далі – КМДА). Ф. 78 Оп. 5. Спр. 5. Арк. 34.
20. КМДА, Ф. 81. Оп. 59. Спр. 286. Арк. 19, 30.
21. КМДА. Ф. 108. Оп. 87. Спр. 17. Арк. 1.
22. КМДА. Ф. Р-4. Оп. 2. Спр. 15.
23. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ). Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 12.
24. ЦДАВОВУ. Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 687.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АЛІЄВА Сеїдніса Хошбахт гизи – викладач кафедри географії Азербайджану та технології викладання географії Азербайджанського державного педагогічного університету.

АЛХАСОВ Октай Каміль оглу – доктор філософії у галузі педагогіки, доцент, завідувач кафедри географії Азербайджану та технології викладання географії Азербайджанського державного педагогічного університету.

АЛХАСОВ Яшар Каміль оглу – доктор філософії у галузі педагогіки, доцент, доцент кафедри методики викладання іноземних мов Бакинського слов'янського університету.

БАБІЄВА Тетяна Олегівна – викладач географії та екологічних дисциплін Кам'янського енергетичного фахового коледжу.

БЕЗРУЧЕНКОВ Юрій Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти, ресторанного і туристичного бізнесу ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

БІЛЯК Оксана Богданівна – вчитель географії та інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» Лімнянського ЗЗСО I-III ступенів імені Романа Мотичака Турківської міської ради Самбірського району Львівської області.

БОГИНСЬКА Юлія Валеріївна – здобувачка вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

БРАСЛАВСЬКА Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри географії, геодезії та землеустрою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

БУРЧАК Костянтин Дмитрович – здобувач вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ВАГАРШАКЯН Яна Олександрівна – здобувачка вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ВАСИЛЕНКО Анастасія Іванівна – здобувачка вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету.

ВІШНІКІНА Любов Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ВЛАСЮК Карина Вікторівна – старший викладач кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Міжнародного гуманітарного університету.

ВЛАХ Мирослава Романівна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія Львівського національного університету імені Івана Франка.

ВОВК Олександр Павлович – кандидат геологічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

ВОЙТКІВ Петро Степанович – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри конструктивної географії і картографії Львівського національного університету імені Івана Франка.

ГАЙДА Лариса Анатоліївна – провідна наукова співробітниця Педагогічного музею України.

ГАЛУШКА Ліана Сергіївна – аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ГАСАНОВА Самая – старший співробітник Відділу акредитації та ліцензування, Департамент забезпечення якості, Агенція Забезпечення Якості Освіти, м. Баку.

ГЛАДКИЙ Олександр Віталійович – доктор географічних наук, професор, професор кафедри туризму та рекреації Державного торговельно-економічного університету.

ГНАТЮК Вікторія Володимирівна – вчитель географії Здолбунівського ліцею № 6 Здолбунівської міської ради Рівненської області.

ГНАТЮК Світлана Сергіївна – здобувачка вищої освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ГРЕБІНЬ Василь Васильович – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри гідрології та гідроекології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ГРИНЮК Діана Юріївна – кандидат географічних наук, асистент кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ГРИЦЕВИЧ Володимир Стефанович – кандидат географічних наук, доцент, член Наукового товариства імені Тараса Шевченка.

ГРУШКА Віктор Володимирович – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

ГУДЗЕЛЯК Ірина Іванівна – кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія Львівського національного університету імені Івана Франка.

ГУДКОВА Наталія Володимирівна – кандидат біологічних наук, доцент кафедри методології освіти для сталого розвитку Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління.

ДАВИДЕНКО Алла Михайлівна – вчитель Пирятинського ліцею № 6 Пирятинської міської ради Полтавської області.

ДАВИДЕНКО Олександр Олексійович – аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ДЕРЕВ'ЯНКО Тетяна Василівна – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри біології, здоров'я людини та фізичної реабілітації Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ДЖАЛАЛОВА Ірада Саттар гизи – доктор філософії в галузі педагогіки, викладач кафедри початкової освіти Бакинського слов'янського університету.

ДИШКАНТЮК Оксана Володимирівна – кандидат технічних наук, доцент, декан факультету менеджменту, готельно-ресторанної справи та туризму Міжнародного гуманітарного університету.

ДМИТРЕНКО Віта Іванівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ДРОБИШ Людмила Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі.

ЄРМАКОВ Вячеслав Володимирович – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЖУЧЕНКО Валентина Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та рекреації Державного торговельно-економічного університету.

ЗАКАЛЮЖНИЙ Віктор Маркович – кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент, доцент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЗАМАНОВА Назакат Ібрагім гизи – старший викладач кафедри географії Азербайджану та технології викладання географії Азербайджанського державного педагогічного університету.

ЗВЯГОЛЬСЬКА Ірина Миколаївна – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології Полтавського державного медичного університету.

ІВАНОВ Євген Анатолійович – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри конструктивної географії і картографії Львівського національного університету імені Івана Франка.

КІЗЕНКО Оксана Петрівна – методист комунального закладу «Дитячий екологічний центр» Кам'янської міської ради.

КЛАДЬКО Тарас Ярославович – здобувач вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

КОВАЛЬ Євгеній Юрійович – здобувач вищої освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

КОЛОТУХА Олександр Васильович – доктор географічних наук, професор, професор кафедри міжнародного туризму та країнознавства Національного авіаційного університету.

КОПИЛЕЦЬ Євгеній Вікторович – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

КОРНІЄНКО Світлана Іванівна – вчитель географії Ціпківської гімназії Краснолуцької сільської ради Миргородського району Полтавської області.

КОРНУС Анатолій Олександрович – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та регіональної географії Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

КОРХ Яна Сергіївна – здобувачка вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

КОСЕНКО Олександра Максимівна – учениця 10-А класу Полтавського ліцею «Здоров'я» № 14 Полтавської міської ради.

КОТИК Любов Іванівна – асистент кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія Львівського національного університету імені Івана Франка.

КУЛАКОВ Артем Миколайович – заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель географії Литвяківської гімназії імені Василя Милорадовича Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області.

ЛИСЯНА Валерія Олександрівна – аспірантка Державного торговельно-економічного університету.

ЛІСНЕВСЬКА Наталія Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

ЛОГВИН Даниїл Михайлович – аспірант Полтавського університету економіки і торгівлі.

ЛОГВИН Михайло Михайлович – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі.

ЛЮБИЦЕВА Ольга Олександрівна – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

МАММАДОВ Малікмаммад Ханоглан оглу – доктор філософії у галузі географії, доцент кафедри географії Азербайджану та технології викладання географії Азербайджанського державного педагогічного університету.

МЕЛЬНИК Максим Вікторович – аспірант Львівського державного університету фізичної культури імені І. Боберського.

МИХАЙЛІЧЕНКО Ганна Іванівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму та рекреації Державного торговельно-економічного університету.

МНОЖИНСЬКА Олена Вікторівна – вчитель географії Пирятинського ліцею № 4 Пирятинської міської ради Полтавської області.

МОВЧАН Володимир Васильович – учитель географії та біології Ручківської гімназії Петрівсько-Роменської сільської ради Миргородського району Полтавської області.

МОВЧАН Світлана Анатоліївна – учитель географії Андріївського ліцею Полтавської обласної ради.

НАЗАРЕНКО Тетяна Геннадіївна – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України.

НАРОВЛЯНСЬКИЙ Олександр Данилович – кандидат педагогічних наук, заступник директора Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді.

НЕПОКУПНА Тетяна Андріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри політекономії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

НЕЧЕТАЛЮК Валентина Олегівна – здобувачка вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ПАЦЮК Вікторія Сергіївна – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та економіки Криворізького державного педагогічного університету.

ПУСТОВІТ Наталія Афанасіївна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри методології освіти для сталого розвитку Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління.

РОЖІ Інна Георгіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри географії, геодезії та землеустрою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

РОМАНЧУК Роман Станіславович – вчитель географії Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів № 20 імені Бориса Серги Полтавської міської ради Полтавської області».

САВИЦЬКА Ксенія Валеріївна – старший викладач кафедри географії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

САВЧЕНКО Владислав Вікторович – аспірант Національного авіаційного університету.

САМОЙЛЕНКО Володимир Миколайович – доктор географічних наук, професор, професор кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

САРНАВСЬКИЙ Сергій Петрович – асистент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

СМИРНОВ Ігор Георгійович – доктор географічних наук, професор, професор кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ТАБУРАНСЬКИЙ Андрій Олександрович – здобувач вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ТАРАНЕНКО Олександр Олексійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі.

ФЕДІЙ Олександр Анатолійович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ХАНСЕН Петер Майкл – викладач географії Університетського коледжу Копенгагена.

ХАРЧЕНКО Інна Юріївна – здобувачка вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЧИЖЕВСЬКИЙ Тадеуш Олександрович – здобувач вищої освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

ШЕВЧЕНКО Борис Олексійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри політекономії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ШУКАНОВ Павло Васильович – доктор географічних наук, доцент, професор кафедри туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі.

ШУКАНОВА Анжела Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри географії, методики її навчання та туризму Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

ЩУКА Галина Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри географії та туризму Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II.

ЯРСЬКА-ПЕТРУСЬ Ілона Андріївна – здобувачка вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Кафедра географії,

методики її навчання
та туризму